

**T.C.
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı**

ŞEYDÂ DÎVÂNİ TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Ramazan ÇELİK

**Sivas
Ocak 2018**

T.C.
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

ŞEYDÂ DÎVÂNİ TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Ramazan ÇELİK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hüseyin AKKAYA

Sivas

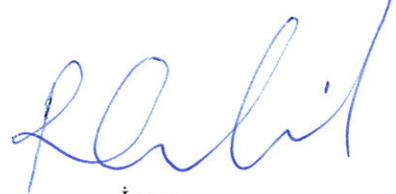
Ocak 2018

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam hâlinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza

Ramazan ÇELİK

ÖNSÖZ

Divan şiiri, yaklaşık yedi asırlık bir zaman dilimindeki ilim ve kültür hayatımızın çok önemli bir dönemini teşkil eder. Bu şiir, Türk edebiyatıyla ilgili çalışmalar ortaya koyan ilim adamlarının görüşlerine göre, her ne kadar devrini tamamlamış kabul edilse de, Yahya Kemal Beyatlı'nın bir rubaisinde “Sönmez seher-i haşre kadar şir'i kadim/ Bir meş'aledirdevr edilir elden ele.” mısralarıyla dile getirdiği gibi, hayatiyetini devam ettirmektedir. Sınırlı miktarda da olsa hâlâ divan geleneği tarzında şiirler yazılmakta, eserler yayımlanmaktadır. Bu eserler arasında pek azı “mürettep divan“ özelliği göstermektedir. Bu mürettep divanlardan biri de Şahin Uçar tarafından tertiplenen *Dîvân*'dır. Şahin Uçar, klasik usulde tertip ettiği mürettep *Dîvân*'ıyla, Yahya Kemal'in teşbihinde “bir meş'ale” olarak ifade ettiği divan şiirini, günümüzde temsil etmektedir.

Son yıllarda, divan şiiri ile ilgili eserlerin metinleri üzerinde yapılan neşir ve inceleme çalışmaları ağırlık kazanmıştır. Ali Nihat Tarlan Hoca'nın başlattığı bu çalışmalar, her geçen gün artarak devam etmektedir. Biz de bu çalışmamızla, “Şeydâ” mahlasıyla klasik tarzda şiirler yazan ve bu şiirlerini “*Dîvân*” adıyla yayımlayan Şahin Uçar'ın eserini yüksek lisans tez konusu olarak belirleyip eseri şekil ve muhteva bakımından tahlil etmeye çalıştık.

Şair, *Dîvân*'ını babası İshak Uçar ve eşi Hatice Uçar'ın ruhlarına ithaf etmiştir. Eserin başında Hz. Mevlânâ'nın bir rubaisine ve bu rubainin Şahin Uçar tarafından yapılan Türkçe tercümesine yer verilir.

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ı, 24-26 Ekim 1994 tarihleri arasında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından düzenlenen “500. Yılında Fuzuli Uluslararası Sempozyumu”nda, “Şeydâ *Dîvân*ı: 20. yüzyılda Fuzûlî'ye yazılmış bir nazîre” şeklinde dinleyicilere takdim edilir.

Çalışmamız bir giriş ile altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, divan edebiyatının başlangıcından günümüze kadar olan tarihî gelişimi üzerinde kısaca duruldu.

Birinci bölümde şair, yazar, sanatçı, bilim adamı, felsefeci gibi birçok vasıfları kendinde toplayan, “nev-i şahsına münhasır” bir şahsiyet olan Şahin Uçar’ın hayatı, eserleri ve sanatı hakkında bilgi verildi.

Dîvân’ın tahliline ikinci bölümde başlandı. Çalışmamızda Şeydâ*Dîvân*’ındaki çeşitli unsurların nerede, nasıl, ne maksatla ve hangi anlamda kullanıldığı izah edilmeye çalışıldı. Bunun için eser baştan sona fişlendi. Fişleme neticesinde eserdeki bütün beyit ve mısralar konularına göre tasnif edildi. Beyitlerde geçen bilgi ve kültür değeri olan kelimelerden hareketle konu başlıkları belirlendi.

İncelememiz neticesinde tezimizi beş ana başlık üzerine kurmayı uygun gördük. Bu ana başlıklar şunlardır: Din ve Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat ve Diğer Unsurlar, Deyimler ve Atasözleri. Ana başlıkların bazıları çeşitli alt başlıklara ayrıldı. Bu başlıklar açıklanırken *Dîvân*’da geçen beyitlerden örnekler verildi. Şiir örnekleri verilirken yazarın eserdeki imlasına bağlı kalındı. Açıklamalardaki örneklerde, bir beyit genellikle bir defa kullanıldı. Zaman zaman farklı açıklamalarda, aynı beyit örnekleri zikredildi. Her unsur bulunduğu yere göre açıklanmaya çalışıldı. Bunun için temel kaynaklardan istifade edildi.

İkinci bölüm, “Din ve Tasavvuf” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde şairin Cenâb-ı Hakk ile ilgili fikirleri, *Kur’an-ı Kerim*’le alakalı duygu ve düşünceleri, peygamberler, sahabeler, kaza, kader, ahiret ile ilgili hususları, itikadî mefhumları, dinî kavramları ve tasavvufî unsurları nasıl dile getirdiği, ne şekilde ele alıp işlediği irdelendi.

Üçüncü bölümde, eserdeki cemiyet hayatına ait unsurlar incelenmeye çalışıldı. Padişahlık, bezm ve rezm âlemi ile ilgili hususlar, musikiye ait unsurlar, tarihî ve efsanevî şahsiyetler, olaylar, içtimaî hayat, mekân ve büyüçülük ile alakalı özelliklerin *Dîvân*’daki şiirlerde işleniş biçimi tahlil edildi.

Dördüncü bölüm “İnsan” başlığıyla ele alındı. Bu bölümde genel olarak *Dîvân*’da geçen beşerî unsurlar irdelendi. Bununla birlikte güzellik, aşk, âşık, mâşuk, rakîp ve insanla ilgili soyut unsurlar da bu bölümde ele alındı.

Beşinci bölüm eserdeki tabiat unsurlarına ayrıldı. Bu bölümde *Dîvân*’daki coğrafi unsurlar, bahçeler, çiçekler, ağaçlar, hayvanlar, kozmik âlem, anâsır-ı erbaa, renkler, kokular ve zamanla ilgili mefhumlar çeşitli beyitlerdeki kullanım şekilleriyle incelendi.

Altıncı bölümde ise *Dîvân*'da tespit edebildiğimiz atasözleri ve deyimlerin zikrediliş biçimleri, çeşitli beyitlerdeki örnek kullanımlarıyla izah edilmeye çalışıldı.

Çalışmam boyunca desteklerini benden esirgemeyen, bilgisi, birikimi ve kıymetli fikirleriyle şahsımı yönlendirir değerli danışman hocam Prof. Dr. HüseyinAKKAYA'ya şükranlarımı sunarım ayrıca yüksek lisans ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet ARSLAN'a, Doç. Dr. Mehtap ERDOĞAN'a, Yard. Doç. Dr. Ahmet ÖLMEZ'e ve tezimin her aşamasında kendisiyle istişare ettiğim değerli dostum Dr. SeydiKIRAZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
ŞAHİN UÇAR'IN HAYATI, ESERLERİ VE SANATI	5
1. HAYATI.....	5
2. ESERLERİ.....	7
2.1. Manzum Eserleri.....	7
2.1.1. Dîvân	7
2.1.2. Sen Şarkını Söyle.....	14
2.2. Mensur Eserleri.....	15
2.2.1. Arapların Anadolu Seferleri	15
2.2.2. Tarih Felsefesi Açısından İslâm'da Mülk ve Hilâfet..	15
2.2.3. Tarih Felsefesi Yazıları	15
2.2.4. Varlığın Mânâ ve Mazmunu.....	15
2.2.5. Dil ve Felsefe.....	16
2.2.6. İnsanın Yeryüzü Mâcerâsı	16
2.2.7. Kültür, Teknoloji ve Sanat Yazıları.....	16
3. İLİM VE SANAT HAYATI.....	17
3.1. Tarihçiliği	17
3.2. Şairliği	18
3.3. Müzisyenliği	21
3.4. Hattatlığı	24
3.5. Müzehhipliği.....	25
İKİNCİ BÖLÜM	27
DİN VE TASAVVUF	27
1. DİN.....	27
1.1. Allahü Teâlâ	27
1.2. Âyet ve Hadisler	29

1.3. Peygamberler	30
1.3.1. Hz. Muhammed	30
1.3.2. Hz. Yusuf	32
1.3.3. Hz. Nuh	33
1.4. Sahabeler.....	34
1.4.1. Hz. Ali.....	34
1.4.2. Hz. Hüseyin	35
1.5. Kaza ve Kader.....	35
1.5.1. Kader.....	35
1.5.2. Tevekkül	36
1.5.3. Hükm-i Kazâ.....	36
1.6. Ahiret İle İlgili Mefhumlar	36
1.6.1. Ölüm (Mevt)	36
1.6.2. Ahiret (Ukbâ).....	37
1.6.3. Şefâat	37
1.6.4. Sırat.....	37
1.6.5. Hûri	38
1.6.6. Kevser	38
1.6.7. Tûbâ	39
1.6.8. Cehennem, Dûzeh.....	39
1.7. İtikâdî Mefhumlar	39
1.7.1. İmân	39
1.7.2. Arş.....	40
1.7.3. Kâlû Belâ	40
1.7.4. Mi'râc.....	40
1.8. Diğer Dinî Kavramlar	41
1.8.1. Mushaf	41
1.8.2. Âyet.....	41
1.8.3. Fâtihâ	41
1.8.4. Huffâz	42
1.8.5. Kıssa.....	42
1.8.6. Rahmeten li'l-âlemîn	42

1.8.7. Salâtüselam.....	42
1.8.8. Hamdi-lillah.....	43
1.8.9. Muhaddis	43
1.8.10. Secde.....	43
1.8.11. Mihrâb	43
1.8.12. Duâ, Niyâz	44
1.8.13. Ehl-i Beyt.....	45
1.8.14. Zülfikâr	45
1.8.15. Vâiz.....	46
1.8.16. Fetvâ	46
1.8.17. Helâl.....	46
1.8.18. Mahrem.....	47
1.8.19. Ümmet	47
1.8.20. Zekât	47
1.8.21. Kurbân	48
1.8.22. Hazret.....	48
1.8.23. Mezheb	48
1.8.24. Kâfir, Küfr	48
1.8.25. Haç.....	49
1.8.26. İsyân, Tuğyân	50
2. TASAVVUF	50
2.1. Elest	50
2.2. Şerîat.....	51
2.3. Hakikat.....	51
2.4. Evliyâ.....	52
2.5. Kûşe-i Uzlet	52
2.6. Dergâh	52
2.7. Zikir	53
2.8. Sema' etmek	53
2.9. Şevk	54
2.10. Dünya, Cihan	54
2.11. Vahdet-Kesret.....	55

2.12. Bekâ, Bâkî.....	56
2.13. Mâverâ	56
2.14. Fenâ.....	56
2.15. Dert, Belâ	57
2.16. Sabr ü Karâr	57
2.17. Havf ü Recâ	58
2.18. Nâz ve Niyaz.....	58
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	61
CEMİYET	61
1. PADİŞAH	61
1.1. Şâh, Şehâ, Sultân, Şehriyâr	61
1.2. Fermân	62
1.3. Kul, Köle (Çâker)	62
2. REZM	62
2.1. Asker (Leşker)	63
2.2. Ok (Tîr, Nâveg).....	63
2.3. Kılıç (Tîg)	64
2.4. Hançer.....	64
2.5. Kemend.....	64
2.6. Kavga ve Garaz.....	64
2.7. Kan (Hûn), Hûn-hâr	65
2.8. Yağmalamak (Târâc etmek).....	66
2.9. Cellat (Cellâd).....	66
3. BEZM	66
3.1. Meyhâne (Harabât), Bezm, Sohbet.....	66
3.2. Şarap (Mey, Bâde, Sahbâ, Mül).....	67
3.3. Kadeh (Sâgar, Câm, Peymâne, Sabûh, Testi, Sebû).....	69
3.4. Kâse	70
3.5. Sâkî	70
3.6. Sarhoşluk (Ser-mest, Serhoş, Mest).....	71

4. MÜZİK	72
5.TARİHÎ VE EFSÂNEVÎ ŞAHSİYETLER, OLAYLAR VE MEKÂNLAR	74
5.1. Cem.....	74
5.2. İskender ve Âyînesi	74
5.3. Leylâ ve Mecnûn	75
5.4. Züleyhâ	77
5.5. Azrâ	78
5.6. Şeyh San'an	78
5.7. Mansûr	79
5.8. Kerbelâ.....	80
5.9. Çeşme-i Hayvân	80
5.10. Bâğ-ı İrem.....	81
5.11. Kafdağı (Kûh-i Kâf)	81
5.12. Ankâ (Sîmürg)	82
5.13. Âteş-gede	82
5.14. Meydân-ı Ukâz	82
6. ŞAHISLAR.....	83
6.1. Dünder Taşer	83
6.2. Fethi Gemuhluoğlu	84
6.3. Hatice Uçar	85
7. İÇTİMÂÎ HAYAT	86
7.1. Bekçi	87
7.2. Esîr	87
7.3. Ev (Hâne).....	87
7.4. Eşyâ	87
7.5. Âyîne, Mir'at	88
7.6. Sûret, Resm.....	88
7.7. Elbise, Câme, Libâs	88
7.8. Örtü (Nikâb)	89
7.9. Levh	89
7.10. Kafes	89

7.11. Kandil (Çerâğ), Mum (Şem) ve Fânûs	90
7.12. Misafir (Mihmân)	91
7.13. Selâm	92
7.14. Maya (Mâye).....	92
7.15. Seyrân	92
7.16. Kânûn.....	92
7.17. Şerbet	92
7.18. Mal (Meta'), Bahâ, Bâzâr	93
7.19. Haber (Peyâm)	94
7.20. Hayât.....	94
7.21. Mezâr	94
8. MEKÂN UNSURLARI.....	95
8.1. Hindistan.....	95
8.2. Mülk-i Rûm, Mülk-i Aşk, Dü-Cihan, Dâr	95
8.3. Kâfîristân	96
8.4. Hıyâbân.....	96
8.5. Âteşzâr	96
8.6. Arsa.....	96
8.7. Hayâlistân	97
8.8. Mekân, Mesken, Meydân.....	97
8.9. Menzil	97
9. BÜYÜCÜLÜK	98
9.1. Cadı (Câdû).....	98
9.2. Efsûn, Sihir	99
9.3. Sehhâr, Ayyâr	100
9.4. Âl, Hile.....	100
9.5. Sahr-i Helâl.....	101
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	103
İNSAN.....	103
1. İNSANLA İLGİLİ UNSURLAR.....	103
1.1. İnsân, Beşer.....	103
1.2. Millet, Halk.....	103

1.3. Bey.....	104
1.4. Alp-eren	104
1.5. Âlim	104
1.6. Ehl-i Hak.....	104
1.7. Ehl-i Temkîn.....	104
1.8. Ebnâ-yi Zamân	105
1.9. Nâdân, Ham-ervâh.....	105
1.10. Üstâd.....	106
1.11. Yalvaç.....	106
1.12. Vâris.....	106
1.13. Tilmîz.....	107
1.14. Dostlar, Yârân, Hem-dem.....	107
2. GÜZELLİK	107
2.1. Hüsn, Cemâl, Melâhet	107
2.2. Zerâfet.....	110
2.3. Zarf-ı Zülâl	110
2.4. Tal'at.....	110
3. AŞKLA İLGİLİ KAVRAMLAR	111
3.1. Aşk, Sevdâ.....	111
3.2. Derd-i Aşk, Garâm	116
3.3. Bûse	117
3.4. Kavuşma (Visâl, Likâ, Vuslat)	117
3.5. Tuzak (Dâm).....	119
3.6. Dermân, Devâ.....	119
3.7. Vefâ	120
3.8. Dûd-i Âh.....	120
3.9. Handân, Neşât, Kâm.....	121
3.10. Mübtelâ, Giriftâr	121
3.11. Müdârâ.....	122
3.12. Murâd.....	123
3.13. Nâz, Tegafül	123
3.14. Gird-bâd-ı Aşk.....	124

3.15. Temennâ.....	124
3.16. Kân-ı Dil	125
3.17. Kâr	125
3.18. Nakş-i Nigâr.....	125
4. SEVGİLİ (MÂŞUK).....	126
4.1. Umumi Olarak Sevgili	126
4.2. Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurlarıyla ile İlgili Benzetmeler	131
4.2.1. Gül (Gül-i Handân, Gül-i Ra'nâ, Gül-Nihâl, Gül-i Zîbâ).....	131
4.2.2. Gonca (Gonca Gül, Gonca-i Ra'nâ, Gonca-i Ter, Gül Goncası).....	132
4.2.3. Fidan	133
4.2.4. Çocuk (Tıfl-ı Nâz)	133
4.2.5. Ay, (Meh, Mah, Meh-i Tâb, Meh-Likâ, Mehrû, Mehr- Çehre)	133
4.2.6. Güneş (Mehr, Mehr-i Hayâl, Mihr-i Dil, Hurşid).....	134
4.2.7. Mum (Şem).....	134
4.2.8. Leylâ	135
4.2.9. Put (Büt, Sanem).....	135
4.2.10. Perî, Perî-zâd.....	136
4.2.11. Hûri	136
4.2.12. Avcı.....	136
4.2.13. Ceylan (Âhû).....	137
4.2.14. Şah, Sultân	137
4.2.15. İnci (Şeh-var)	138
4.3. Sevgiliye İsnat Edilen Sıfatlar	138
4.3.1. Ayyâr, Sehhâr, Fusun-kâr, Tarrâr	138
4.3.2. Dilber, Dildâr, Dil-rübâ, Şûh	138
4.3.3. Yâr-i Sitem-kâr, Yâr-i Hüner-vâr	139
4.3.4. Zâlim, Bî-dâd, Bî-emân, Bîgâne.....	140
4.3.5. Hûb, Hûbân.....	141

4.4. Sevgilide Güzellik Unsurları	141
4.4.1. Saç (Zülf, Geysû, Turra, Târ, Kâkül)	141
4.4.2. Kaş (Ebru).....	143
4.4.3. Göz (Çeşm, Dîde, Ayn)	144
4.4.4. Gamze	146
4.4.5. Kirpik (Müjgân).....	147
4.4.6. Yüz (Rû, Rûy, Likâ, Çehre).....	147
4.4.7. Yanak (Ruh, Ruhsâr, Ârız, ‘Îzar)	149
4.4.8. Ben (Hâl)	150
4.4.9. Ağız (Dehân, Fem)	150
4.4.10. Dudak (Leb, La’l)	151
4.4.11. Boy (Kad, Kâmet, Endâm)	152
4.4.12. Boyun (Gerdan)	153
4.4.13. Kalb	153
4.4.14. Yürüyüş (Reftâr ü Reviş, Hırâmân).....	153
4.4.15. Sevgilinin Vatanı (Kûy, Ser-i Kûy).....	154
5. SEVEN (ÂŞIK)	154
5.1. Umumi Olarak Âşık.....	154
5.2. Âşık ile İlgili Sıfat ve Benzetmeler	158
5.2.1. Bî-kes, Bîçâre, Derd-nâk, Âvâre.	158
5.2.2. Gedâ.....	159
5.2.3. Mecnûn	159
5.2.4. Putperest	160
5.2.5. Deli, Dîvâne, Şeydâ	160
5.2.6. Çerâğ.....	161
5.2.7. Ney.....	162
5.3. Âşığın Gönü (Dili, Kalbi).....	162
5.3.1. Umumi Olarak Gönül	162
5.3.2. Âşığın Gönü ile İlgili Benzetmeler.....	167
5.3.2.1. Bülbül.....	167
5.3.2.2. Ev (Hâne)	168
5.3.2.3. Dergâh.....	168

5.3.2.4. Çöl.....	168
5.3.2.5. Arsa	168
5.3.2.6. Mansur	169
5.3.2.7. Ayna	169
5.3.2.8. Gül, Gonca, Bağ, Toprak	169
5.3.2.9. Mecnûn.....	170
5.3.2.10. Maya.....	170
5.3.2.11. Sedef (Sadef).....	170
5.3.2.12. Âteşzâr, Âteş-gede	170
5.3.2.13. Levha.....	170
5.3.2.14. Kurân-ı Kerim (Mushaf)	171
5.3.2.15. Rüzgâr (Sabâ).....	171
5.3.2.16. Memleket (Mülk)	171
5.3.2.17. Esir (Zebûn)	171
5.3.2.18. İnsan	171
5.4. Âşığa Ait Vücut Aksâmı.....	172
5.4.1. Cism, Ten, Beden, Gövde.....	172
5.4.2. Baş (Ser)	173
5.4.3. Göğüs (Bağır, Sîne)	173
5.4.4. Ciğer.....	175
5.4.5. Dil (Zebân, Lisan).....	175
5.4.6. Ağız.....	175
5.4.7. Göz (Çeşm).....	175
5.4.8. Kalb.....	176
5.5. Âşığın Canı	177
5.5.1. Umumi Olarak Can.....	177
5.5.2. Âşığın Canı ile İlgili Benzetmeler	178
5.5.2.1. Diken (Hâr)	178
5.5.2.2. Misafir (Mihmân).....	178
5.5.2.3. Kuş (Mürg).....	179
5.5.2.4. Av, Kurban.....	179
5.5.2.5. Âteş-gede.....	179

5.5.2.6. Hazan Yaprağı	179
6. RAKİB, AĞYÂR, DÜŞMAN	179
7. İNSANA HAS SOYUT KAVRAMLAR	180
7.1. İkbâl, Baht	180
7.2. İntizâr, İlhâm	181
7.3. İsyân, Şikâyet (Şekvâ), Ayıplama (Ta'n), İftira (Bühtân)	181
7.4. İltifat, İhsân, İ'tibâr, Mürüvvet	182
7.5. Korku (Havf), Ümit (Recâ) ve İhtiyât, Kurtuluş (Halâs, Necât)	183
7.6. Huzûr, Sükûn	183
7.7. Hulyâ, Hayâl, Rü'yâ	184
7.8. Hayret, Gayret	185
7.9. Câhil, Cehl, Bîgâne	186
7.10. Akıl, Fikir, Huşyâr	186
7.11. Ünsiyet, Huy (Mîzâc), Mu'tâd	187
7.12. Rûh	187
7.13. Hevâ, Heves, Haz, Zevk, Safâ	188
7.14. Vebâl	188
7.15. Sır, Muamma, Esrâr, Nihân, Râz	189
7.16. Zevâl, Metânet	189
8. GAM-KEDER	190
8.1. Âh, Nâle, Feryât, Figân, Sadâ	190
8.2. Azâb, Âzâr	192
8.3. Keder, Âlâm, Dert, Gam, Mihnet, Melâl, Kasvet, Elem	192
8.4. Eziyet, Cefâ, Cevr, Zulüm	195
8.5. Ayrılık (Firkat), Cüdâ, Hüzün, Hüsrân, Hasret, Hicrân	195
8.6. Bed-baht, Bed- hâl, Bî-kes	196
8.7. Cezâ	197
8.8. Ser-nigûn, Perîşan	197
9. HASTALIKLA İLGİLİ UNSURLAR	198
9.1. Hasta	198
9.2. Tabîb	198

9.3. Hummâ.....	198
9.4. Yara, Mecrûh, Dâğ.....	198
9.5. Şifâ, Derman, Devâ.....	199
10. SÖZ-SES-ŞİİR.....	200
10.1. Kelâm, Lâf, Söz	200
10.2. Nasihat (Pend).....	201
10.3. Şâir, Şiir, Nazm, İnşâd, Erbâb-i Sühân, Meydân-i Sühân, Gazel	202
10.4. Ses, Âvâz	203
10.5. Darb-ı Mesel	203
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	205
1. TABİAT.....	205
1.1. Coğrafi Unsurlar	205
1.1.1. Çöl, Sahrâ, Beyâbân.....	205
1.1.2. Ummân, Deryâ, Emvâc, Cûy	205
1.1.3. Şeb-i Yeldâ	206
1.1.4. Işık, Şua', Nûr.....	206
1.2. Bahçeler	207
1.2.1. Bâğ.....	207
1.2.2. Gülistân, Gülşen, Gül-sitân, Gülzâr, Lâle-zâr	207
1.2.3. İrem Bağı	208
1.3. Ağaçlar.....	209
1.3.1. Serv, Tûbâ.....	209
1.3.2. Ağaç (Eşcâr) , Fidan (Nihâl).....	209
1.4. Çiçekler.....	210
1.4.1. Gonca, Gül ve Diken (Hâr).....	210
1.4.2. Lâle, Şekâyık	213
1.4.3. Nergis.....	213
1.4.4. Nesrîn.....	214
1.4.5. Turfe Çiçekler	214
1.4.6. Sümbül	214
1.4.7. Yâsemin ve Susam (Sûsen)	215

1.4.8. Menekşe (Benefşe)	215
1.5. Hayvanlar.....	215
1.5.1. Bülbül (Anâdil).....	215
1.5.2. Ceylan (Âhû)	217
1.5.3. Kuş (Mürg)	217
1.5.4. Ankâ (Sîmürg)	217
1.6. Kıymetli Eşya	218
1.6.1. İnci (Dürr), Şeh-vâr, Sedef (Sade)	218
1.6.2. Cevher (Güher).....	218
1.6.3. Altın (Zer).....	219
1.7. Kozmik Unsurlar	219
1.7.1. Kubbe-i Devvâr, Kubbe-i Tannân, Kubbe-i Mînâ, Kubbe-i Hadrâ	219
1.7.2. Felek, Kevkeb ü Eflâk	220
1.7.3. Âlem	220
1.8. Gökyüzü.....	221
1.8.1. Gökler, Gök Kubbe, Sema, Âsümân	221
1.8.2. Bulut (Ebr, Sehâb)	222
1.8.3. Ay (Meh, Mâh, Meh-i Tâb), Hilâl	222
1.8.4. Güneş (Mehr, Mihr, Hurşid).....	223
1.8.5. Süreyyâ	223
1.9. Anâsır-ı Erbaa.....	224
1.9.1. Su (Âb)	224
1.9.2. Toprak (Hâk)	224
1.9.3. Âteş (Od)	225
1.9.4. Hava (Sabâ, Nesîm, Rûzigâr, Bâd).....	225
2. DİĞER UNSURLAR	227
2.1. Yol	227
2.2. Renkler.....	228
2.2.1. Beyâz, Siyah (Kara).....	228
2.2.2. Kırmızı (Âl), Sürh, Gülgûn, La'l.....	229
2.3. Güzel Koku.....	230

2.4. Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar	231
2.4.1. Mevsimler (Fasl)	231
2.4.1.1. İlkbahar (Behâr, Bahâr, Devr-i Bahâr, Gül Devri, Gül Faslı, Nev-Behâr)	231
2.4.1.2. Sonbahar (Vakt-i Hazân, Hazan)	232
2.4.2. Lahza, An, Dem	232
2.4.3. Gündüz (Eyyâm, Rûz), Gece (Şeb)	233
2.4.4. Sabah, Akşam, Seher, Dün (Subh ü Şâm, Şâm ü Seher, Subh ü Mesâ)	234
2.4.5. Devir, Dönem (Dehr, Çerh, Çarh-i Ezel, Devr, Devrân)	235
2.4.6. Ezel	236
2.4.7. Zamanla İlgili Diğer Unsurlar (Firkat Günü, Evvel- Âhir, Vuslat Günü, Vakit, Encâm, Serencâm)	236
ALTINCI BÖLÜM.....	239
1. DEYİMLER.....	239
2. ATASÖZLERİ.....	246
SONUÇ	249
KAYNAKÇA.....	251
ÖZ GEÇMİŞ	257

KISALTMALAR

- age.** : Adı geçen eser
ags. : Adı geçen site
bk. : Bakınız
C : Cilt
G a : Gazel, ayn
G Ali : Gazel, Hz. Şâh-1 Velâyet'e Gazel
G b : Gazel, be
G c : Gazel, cim
G ç : Gazel, çe
G dad : Gazel, dad
G dal : Gazel, dal
G e : Gazel, elif
G f : Gazel, fe
G g : Gazel, gayn
G h : Gazel, he
G ha : Gazel, ha
G hı : Gazel, hı
G kaf : Gazel, kaf
G kef : Gazel, kef
G lam : Gazel, lam
G m : Gazel, mim
G n : Gazel, nun
G ps : Gazel, peltek s
G r : Gazel, re
G sad : Gazel, sad
G sin : Gazel, sin
G ş : Gazel, şın
G t : Gazel, te
G tı : Gazel, tı
G v : Gazel, vav

G y	: Gazel, ye
G z	: Gazel, ze
G zel	: Gazel, zel
G zı	: Gazel, zı
G	: Gazel
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
K	: Kaside
M	: Müsebba
Me	: Mersiye
Muh	: Muhammes
Mur	: Murabba
Mü	: Müstezad
Müs	: Müseddes
OSEDAM	: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi
R	: Rubai
s.	: Sayfa
T	: Tarih
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terci'	: Terci'-i bend
Terkîb	: Terkîb-i bend

ÖZET

Şahin Uçar, yaklaşık yedi yüzyıl devam eden klasik Türk edebiyatının günümüzdeki temsilcilerinden biridir. Tarih profesörlüğünün yanı sıra, şair, hattat, müzehhip, müzisyen ve filozof gibi vasıflarıyla da tanınan bir bilim ve sanat adamıdır.

Manzum mensur birçok eserinin arasında en dikkate değer eserlerinden biri de *Dîvân*'ıdır. Bu çalışmada şairin *Dîvân*'ı tahlil edildi. *Dîvân*'ında “Şeydâ” mahlasıyla şiirler yazan Şahin Uçar, gazel, kaside, terkib-i bent, terci'-i bent, müsebbâ, mersiye gibi klasik edebiyatın hemen hemen bütün nazım şekillerini ve türlerini kullanmıştır. Bu çalışmada şairin hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri üzerinde durulmuş, *Dîvân*'ı muhteva ve biçim yönünden incelenmiştir.

Klasik Türk edebiyatı kültürünü günümüzde temsil eden şairin bu eseri, moderniteye karşı geleneğin direnişinin bir numunesi olarak görülebilir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ı bu yönüyle, geleneğin tesirinin bugün de devam ettiğini göstermekte ve geçmişimizi istikbale taşıyacak bir mahiyet arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şeydâ, divan, gazel, beyit, âşık, sevgili.

ABSTRACT

Şahin Uçar is one of the contemporary representatives of classical Turkish literature, which has lasted for about seven hundred years. In addition to being a professor of history, he is a man of science and art, also known as a poet, calligrapher, illuminator, musician and philosopher.

One of the most remarkable works among his other works of poetic prose is his *Dîvân*. In this study, the poet's *Dîvân* was analyzed. Şahin Uçar, writing poems in the pseudonym of "Şeyda" in his Divan, used almost all verse forms and genres of classical literature such as ode (gazel), eulogy (kaside), terakib-i bent, terci'-i bent, müsebbâ, elegy (mersiye). In this study, the poet's life, literary personality, and works are emphasized and his *Dîvân* is examined in terms of content and form.

This piece of work by the poet, who represents the culture of classic Turkish literature today, can be seen as an example of opposition of tradition against modernity. By this way Şahin Uçar's *Dîvân* shows that the effect of this tradition is going on even today and presents a reality that will carry our past to the future.

Key words: Şeydâ, divan, gazel, couplet, poet-singer-(lover), dear.

GİRİŞ

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE ANA HATLARIYLA DİVAN ŞİİRİ

Divan edebiyatı, Türklerin İslam kültür ve medeniyeti dairesine girmelerinden sonra Arap ve Fars kültüründen etkilenerek meydana getirdikleri edebiyattır. Ağırlıklı olarak XIII. yüzyıl ila XIX. yüzyıl arasında hüküm süren bu edebiyat geleneğinde asırlar boyu, yüzlerce şair ve nesir yazarı yetişmiştir. “Yüksek Zümre Edebiyatı”, “Saray Edebiyatı”, “Klasik Türk Edebiyatı”, “Havas Edebiyatı” gibi farklı isimlerle de anılan bu edebiyat, şairlerin şiirlerini “divan” adı verilen kitaplarda toplamalarından dolayı “Divan Edebiyatı” olarak isimlendirilmiş ve genellikle bu adla anılmıştır.

Bu edebiyatın ilk ürünleri, Türkler daha Orta Asya’da iken, XI ve XII. yüzyıllarda Kutadgu Bilig ve Atabetü’l-Hakayık gibi eserlerle ortaya konulmuştur. Anadolu’ya göçen Türkler, Divan edebiyatını yeni eserlerle burada da sürdürmüşlerdir. Yüzyıllar boyu, hem nazım hem nesir alanında eserler verilen bu edebiyat, şiir ağırlıklı bir edebiyat olarak kabul edilir. Nesir alanında da kıymetli eserler verilmesine rağmen bunlar ikinci planda görülmüştür.

Divan edebiyatı alanında çalışma yapan bilim adamları tarafından dört devirde ele alınıp incelenen bu edebiyat, başlangıçtan XV. yüzyılın ortalarına kadar Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin daha az kullanıldığı ilk dönemini yaşamıştır. Hoca Dehhanî, Ahmet Fakîh, Şeyyâd Hamza, Sultan Veled, Âşık Paşa, Gülşehrî, Ahmedî, Seyyid Nesimî ve Kadı Burhaneddîn bu ilk dönemin önemli şairlerinden bazılarıdır. XIII. yüzyıl ila XIV. yüzyıllardaki Türk edebiyatının en önemli hususiyeti, dinî-tasavvufî yönünün ağır basmasıdır. İslamın doğuşundan yaklaşık iki yüz yıl sonra ortaya çıkan tasavvuf düşüncesi; Müslüman Türkler arasında da yayılarak Yesevîlik, Mevlevîlik, Bektaşîlik gibi tarikatların zuhuruna sebep olmuştur.¹ “Kuruluş Devri” de denilen bu dönemin sonlarına doğru, şiirde İran etkisi kendini gösterir.

¹ Cemal Kurnaz, *Eski Türk Edebiyatı*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 194.

Dilde Osmanlıca kelimelerin yoğun bir şekilde görülmeye başladığı dönem olan 1450-1512 arası ise edebiyat araştırmacıları tarafından “Geçiş Devri” olarak adlandırılır. Çağın Şeyhü’ş-şuarâsı Şeyhî, Ahmet Paşa, Necatî şiir alanında; Sinan Paşa, Mercümeke Ahmet, Âşıkpaşazâde de düz yazıda asrın önemli sanatçılarından bazılarıdır. Bu dönemde Çağatay sahasında ise Ali Şir Nevaî’nin güçlü şiirleri dikkat çeker. XV. yy. divan edebiyatının kuruluşunu tamamladığı yüzyıl olarak kabul edilir.

Klasik devir olarak kabul edilen ve XVI. yüzyılın başlarından başlayıp yaklaşık bir asır devam eden dönem, divan şiirinin zirve dönemidir. Bu dönemdeki şairlerimiz “model aldıkları İran edebiyatına ulaştıklarına, hatta onu aştıklarına inanırlar.”² Fuzulî ve Bakî gibi şöhretleri çağını aşmış şairler, bu dönemin hatta Türk şiirinin en önemli şairlerindedir. Düz yazılarıyla da önemli olan bu iki şair dışında Zatî, Hayalî Bey, Taşlıcalı Yahya, Emrî, Hilye yazarı Hakanî gibi şairlerin yanı sıra; Sehî Bey, Latifî, Âşık Çelebi, Lutfî Paşa, Hoca Sadettin, Gelibolulu Alî, Kemalpaşazâde, Seydi Ali Reis, Pirî Reis gibi ünlü nâsirler de bu dönem divan edebiyatına damga vurmuş mühim sanatçıların bir kısmını oluşturur. Bu yüzyılda İstanbul dışında da kültür ve edebiyat merkezleri oluşmuştur.

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin siyasî ve ekonomik alanda gerilemeye başladığı bir zaman dilimidir. Fakat edebiyattaki gelişmeler bu dönemde de devam etmiştir. Divan edebiyatı XVII. yüzyılda bir önceki asrın sağlam temelleri üzerinde gelişir. Bu yüzyılda kaside ustası Nefî, hikemî şiirde Nabî gibi üstadların yanında Şeyhülislam Yahya, Nâilî, Neşatî şiirde; Evliya Çelebi, Veysî, Nergisî, Kâtip Çelebi, Naîmâ, Peçevî nesirde usta sanatçı konumundadırlar. Bu dönem, edebiyatın halka ulaştığı dönem olarak da görülür. Bunun en önemli göstergesi âşık edebiyatında divan şiirine ait özelliklerin kullanılmasıdır. Divan şiirinin en büyük akımı olarak değerlendirilen Sebki Hindî’nin ilk sanatçıları da XVII. yüzyılda eser vermişlerdir. XVIII. yüzyıl şairi Şeyh Galip, Sebki Hindî’nin en önemli şairi olarak kabul edilir. Sebki Hindî cereyanında süslü, sanatlı bir üslup, uzun tamlamalar, ince hayaller, anlam kapalılığı esas alınmışsa da yine bu dönemde Nedim’in benimsediği Mahallîleşme Akımı’nda, İstanbul Türkçesinin ve mahallî ağız özelliklerinin kullanıldığı görülür.

² *age. s. 297.*

XIX. yüzyılda itibaren divan şiirinin Batı tesirindeki Türk edebiyatı karşısında gerilediği hatta sönmeye yüz tuttuğu kabul edilir. Şekil ve içerik bakımından divan geleneğine uygun şiirler yazan, eskinin tekrarı sayılabilecek şairler olmakla birlikte, bu dönemde usta şair yok gibidir.³ Enderunlu Vâsıf, Akif Paşa, Yenişehirli Avnî, Osman Nevres gibi şairler bu edebiyatın son temsilcilerinden bazılarıdır.

Tanzimat sanatçılarından Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi sanatçılar divan şiirini çok iyi bilmekle beraber daha çok bu edebiyata tepki mahiyetinde eser vermişlerdir. Bu dönemden itibaren edebiyatın yönü tamamen Batı'ya çevrilmiştir. Tanzimat edebiyatından sonra, Türk edebiyatında Batı edebiyatlarının nazım şekilleri ve içerik özellikleri ile yer yer de halk edebiyatı geleneğinin etkisiyle şiirler yazılmıştır. Servet-i Fünun Dönemi şairleri ile Millî Edebiyat ve Cumhuriyet Dönemi'nde az sayıdaki bazı şairler, aruz ölçüsü ile eser vermeye devam etmişlerdir. Fakat bu dönemlerde de divan edebiyatı nazım şekillerini kullanan şair sayısı sınırlıdır.

Kainattaki fitrat kanunlarına göre devam eden bir şey, ne kadar yok edilmek istense de, bazı özellikleriyle devam eder; tamamen kaybolmaz. Divan edebiyatı geleneği de az sayıda şairle varlığını, kısmen de olsa, devam ettirmiştir. Hem divan edebiyatını hem de modern Batı edebiyatlarını çok iyi bilen Yahya Kemal Beyatlı ve Mehmet Âkif gibi bazı şairler, Cumhuriyet Dönemi'nde de bu şiir geleneğinin etkisini sürdürmüşlerdir. Mehmet Âkif, şiirlerinin tamamını; Yahya Kemal ise “Ok” şiiri haricindeki bütün şiirlerini divan edebiyatının vezni olan aruz ölçüsüyle yazmışlardır. Fakat bu alanda eser veren şairlerin klasik tarzda bazı eserleri olsa da divan geleneğindeki gibi mürettep divan yazma geleneği, hemen hemen, yok olmaya yüz tutmuştur.

XX. yüzyılda sınırlı sayıda da olsa bu edebiyat geleneğini devam ettiren ve divan tertip eden şairler görülmektedir. Sivaslı şair Şahin Uçar bunlardan birisidir. 1949 doğumlu Şahin Uçar, eski şiire merak salmış ve Sivas'ta öğretmenlik yaptığı yıllarda (1973-1976), henüz yirmi beş-yirmi altı yaşlarında iken, *Şeydâ Divânı* adıyla bir divan tertip etmiştir. Son olarak da Savaş Şafak Barkçin, 2013 yılında *Divân-ı*

³ İskender Pala, *Divan Edebiyatı*, Ötüken Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1999, s. 25.

Zereşân adlı mürettep bir divan tertip edip yayımlamış ve bu geleneğin en son numunesini sergilemiştir. Yirminci yüzyılda klasik tarzda divan tertip eden bu şairler, Yahya Kemal Beyatlı'nın şu rubaisindeki görüşlerini haklı çıkarmıştır:

Eslâf kapıldıkça güzelden güzele
Fer vermiş o neşveyle gazelden gazele
Sönmez seher-i haşre kadar şir'i kadim
Bir meş'aledir devr edilir elden ele

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAHİN UÇAR'IN HAYATI, ESERLERİ VE SANATI

1. HAYATI

Şair, müzisyen, tarihçi, yazar, hattat ve müzehhib olan Şahin Uçar, 12 Şubat 1949 tarihinde Sivas'a bağlı Acıyurt köyünde doğdu. Ailesi aslen Tiflis'in Borçalı bölgesinden olup 93 Harbi (1876-77) sırasında Şeyh Seyyid Negârî (Mir Hamza) ve Mehralı Bey ile birlikte Türkiye'ye gelen Karapapak Türklerindedir.⁴ İlk ve ortaöğrenimini Sivas'ta yaptı. İlkokulu Kızılırmak İlkokulunda, ortaokulu Atatürk Ortaokulunda, liseyi de 4 Eylül Sivas Lisesinde okudu. Lise yıllarında ailesinin de etkisiyle Arapça ve Farsça öğrendi.⁵ İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümüne kaydoldu ve bu bölümden 1972 yılında mezun oldu. 1973-1976 yılları arasında Sivas'ta öğretmenlik yaptı. Daha sonra Erzurum Atatürk Üniversitesine geçti. 1976 yılında Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde paleografi ve epigrafi uzmanlığı yaptı. 1977'de, aynı üniversitede, Tarih Bölümünde İslam tarihi asistanı oldu. 1980 yılında Amerika'da Princeton Üniversitesinde yüksek ihtisas ve 1983 yılında da doktora yaptı. Atatürk Üniversitesinde de "Arapların Anadolu Seferleri 640-750" adlı doktora tezini tamamladı (1982). Konya Selçuk Üniversitesine geçti. Orada yardımcı doçent (1983), doçent (1988) oldu. Daha sonra geçtiği Niğde Üniversitesinde profesörlüğe yükseldi (1993). Aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü müdürlüğü, dekan vekilliği, tarih bölümü başkanlığı ve rektör vekilliği yaptı. 1998'de emekli oldu. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde araştırmalar yaptı. 2001-2002 yılları arasında Türkiye Diyanet Vakfına bağlı İslam Araştırmaları Merkezi ve İslam Ansiklopedisi'nin başkanlığını yaptı. Bulgaristan ve Kazakistan'da öğretim üyesi olarak çalıştı. National Geographic Society (ABD), Türkiye Yazarlar Birliği ve İLESAM üyesidir. Hâlen İstanbul'da ikamet etmekte ve çalışmalarını sürdürmektedir.

Yılmaz Öztuna'nın *Türk Müsikisi'nin Ansiklopedik Sözlüğü*'nde belirttiğine göre Şahin Uçar, "Türkiye'de tarih felsefesi branşının tek profesörüdür. Bu konuda, Emevi-

⁴ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, s. 5.

⁵ Yılmaz Öztuna, "UÇAR, Şahin", *Türk Müsikisi Akademik Klasik Türk San'at Müsikisi'nin Ansiklopedik Sözlüğü*, C:2, Orient Yayınları, Ankara, 2006, s. 457.

Abbasi Dönemi İslam tarihi konusunda Türkçe ve İngilizce kitapları olan seçkin bir fikir ve ilim adamıdır. Latince de bilen az sayıdaki tarihçilerimizdendir. “Şeydâ” mahlası ile divan şiiri üslubunda şiirler yazdı. Türk edebiyatında divan sahibi son şairdir. Hattat ve müzehhibdir. Kemal Batanay’ın öğrencisidir. Tanbur çalmış, ney üflemiştir”⁶

"*Orda Bir Köy Var Uzakta*" adlı ilk yazısı 1967 yılında Hizmet gazetesinde; diğer yazıları Tohum, Yeşilay, Milli Eğitim, Millî Kültür, İlim ve Sanat, Türk Edebiyatı, Selçuk Üniversitesi Edebiyat dergisi gibi dergilerle; Yeni Düşünce, Sağduyu, Ayyıldız, Yeni Şafak gibi gazetelerde yayımlandı. Şahin Uçar’a ait <http://sahinucar.com.tr/> adlı internet sitesindeki bilgiye göre şair, Türkçe (Osmanlıca, Karapapak, Azeri, Kazak diyalektleri dâhil), İngilizce, Arapça, Farsça, Rusça ve Latince bilmektedir.

Şahin Uçar, resmî eğitiminin yanı sıra lise yıllarından itibaren çok meşhur sanatkâr ve âlimlerimizden hususî dersler alarak klasik sanatlarımızı meşk etti. Ünlü hattat, musikişinas hafız Kemal Batanay’dan, Hattat Hamit Aytaç’tan ve Ord. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver’den dersler almıştır. Bu hocalarla olan münasebetini Şahin Uçar bir yazısında şöyle anlatıyor: “Osmanlıca dersi veren Profesör Münir Aktepe, beni odasına davet edip birkaç saat sohbet ettikten sonra; tarih bölümündeki lisans dersleri seviyesinde benim öğrenebileceğim fazla bir şey olmadığını söyleyerek bir kart yazıp beni Süheyl Ünver’e gönderdi ve benimle hususi olarak ilgilenmesini rica etti. Ve ben, fakülteye devam etmek yerine, Süheyl Bey ve onun beni tanıştırdığı kendisi gibi Osmanlı Devri’nden kalma arkadaşlarından, birtakım büyük sanatkârlardan hususi dersler alma şansına kavuştum. Bu cümleden olmak üzere, Kemal Batanay, Münir N.Selçuk gibi meşhur ve büyük musikişinaslardan meşk etmem mümkün oldu.”⁷

Kendisi de kûfî hattı ile ilgilenmiş, yazılar meşk etmiş bir hattat; tezhip sanatıyla ilgilenmiş bir müzehhib; Türk sanat müziğinin çeşitli makamlarında besteler yapmış bir musikişinastır. Bazı besteleri TRT repertuarına girmiştir. Divan edebiyatımızın son şairlerinden biri olmakla beraber, modern şiirleri de olan bir

⁶ *age.* s. 457.

⁷ Şahin Uçar, Türk Musikisi Ansiklopedisi Hakkında, http://sahinucar.com.tr/?page_id=9941, (ET: 20.04.2017)

şairimizdir. Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Açısından İslâm'da Mülk ve Hilâfet* adlı eseriyle 1992 yılında, *Varlığın Mana ve Mazmunu* adlı çalışmasıyla da 1995 yılında olmak üzere iki kez Türkiye Yazarlar Birliği Fikir Ödülü'ne lâyık görülmüştür.⁸

2. ESERLERİ

2.1. Manzum Eserleri

2.1.1. Dîvân

“Şeydâ Dîvânı” olarak da bilinen eser, şairin klasik usul ve üslupta tertip ettiği, divan edebiyatı nazım şekillerini ihtiva eden eseridir. Şahin Uçar, bu eserini öğretmenlik yıllarında (1973-1976), Sivas'ta yazmıştır.⁹

Eserin giriş kısmında, şairin kaleme aldığı iki yazı vardır. Bu yazılardan birincisi “*Uluslararası Fuzuli Sempozyumu*”nda, Şahin Uçar'ın, *Dîvân*'ı hakkında yaptığı konuşma metnidir. Diğeri ise eser hakkında yazılmış mukaddime mahiyetinde bir yazıdır.

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ı, 1994 yılında yapılan “Fuzuli Sempozyumu”nda dinleyicilere “*Şeydâ Dîvânı*: 20. yüzyılda Fuzuli'ye yazılmış bir nazire” şeklinde sunulur.¹⁰ Şair, bu takdim karşısında “Dostlar teveccüh göstermişler; bizim divançe-i kemînemiz *Şeydâ Dîvânı* için *Fuzuli Dîvânı*'na nazire demişler. Min gayri haddin, eğerçi Fuzuli'yi üstat bilirim, lâkin küçücük dîvançemi üstadın divanına nazire saymak bence caiz değildir. Şu kadar var ki, üstadın rûh-i asâlet-meâbından müstefid olduk, kalbimizde muhabbet-i Fuzuli hâsıl oldu, şiir vadisinde Fuzuli'yi taklit ettik.”¹¹ diyerek eserinin *Fuzuli Dîvânı*'na nazire olamayacağını ve fakat “şiir vadisinde” 16. yüzyıl divan şairi Fuzuli'den etkilendiğini dile getirmiştir. Şahin Uçar, divan edebiyatının büyük şairi Fuzuli hakkındaki sevgisini Hz. Mevlana'nın bir sözüyle dile getirir: “Rûhühü rûhî, aynühü aynî: Onun rûhu benim rûhum, gözü benim gözümdür.” Şeydâ şair, Fuzuli'ye nazire yapılamayacağını fakat onu diğer şairlerden daha çok sevdiği için onun yolundan gittiğini ve dolayısıyla *Dîvân*'ında onun tesiri olduğunu şu sözleriyle beyan eder: “Biz dahi, sâir şuarâ-yı dîvânı ihmâl

⁸ İhsan Işık, “Uçar, Şahin”, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C:9, 1. Baskı, Elvan Yayınları, Ankara, 2006, s. 3643.

⁹ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 5.

¹⁰ Şahin Uçar, *Dîvân*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011, s. 9.

¹¹ *age.* s. 11-12.

edip üstâdın dîvânını talim ile az biraz kelâm-ı kibârını meşk ederek onun asil rûhu ile ülfet ettik. Hâlimizi hâline kaalimizi kaaline benzetmeye çalıştık. Tefekkür tarzımız tefekkür tarzına, sözümüz sözüne benzer ki bu eser-i muhabbet ve taklid sebebiyle hâsıl olmuştur. Birkaç mukayese ile bu tesirlerden bilebildiğimiz kadarını göstermeye çalışırız ve lâkin üstâdın dîvânına nazire yazmış olmak iddiamız elbette yoktur: Çünkü ol hazrete nazîr olamaz.”¹² Şairin ifadesine göre Şeydâ *Dîvân*’ında Fuzûlî’nin yalnız bir gazeline nazire yapılmış, bir gazeli de taştîr edilmiştir.¹³ Fakat Şeydâ *Dîvân*’ını okuyanlarda, şairin, “Fuzuli vadisinde” bir divan yazdığı kanaati hâsıl olur.

Konuşma metninde şair, “söz söylemek” ve “söz dinlemek” mevzuları üzerinde de durur. Bu bahislerden hareketle şair, şiir hakkındaki bazı kanaatlerini beyan eder.¹⁴ Şaire göre, kelâmın zemin ve zamanı müsait olunca, onun secili nesre ya da şiire dönüşmesi, içteki bu coşkunluğun dışa yansması ârifler nazarında makbuldür. Aşkın konuşulduğu söz vadisinde “sâdelik ve haşmet aynı basit âhenk içinde buluşur: tevâzu ve gurûr, ihtişâm ve sefâlet, gedâ ve sultân, hayret ve heybet, kahır ve izzet dahi bir olur.”¹⁵ Şair, bu metinde, Şeydâ *Dîvân*’ını yazdığında henüz genç bir delikanlı olduğunu ve o dönemlerde “Kitâb-ı aşkdan meâl-i hüsn-i yâr bahsi”ni okuduğunu dile getirir. Zamanla mecâz yolundan hakikat talebi yoluna geçtiğini beyan eder. Bu metnin son bölümünde Şahin Uçar, gönlün bir sedef, sevgilinin de o sedef içindeki tek ve büyük inci gibi olabileceğini belirtir. Sevgilinin yerinin gönül olduğunu, gönül ve sevgili münasebetinin inci-sedef münasebetine benzediğini ifade eder. Şaire göre Allâhü Teâlâ sırlarını, aşk makâmında, âşıkların gerildikçe bir tel gibi hassasiyeti artan gönüllerine ilham eder. Aşk sarhoşu olan âşıkların diliyle bu sırlar beyan edilir. Bununla birlikte bazı sözler vardır ki anlaşılmaz; ancak hissedilir, dile getirilemez. Şairin, bu vaziyetine şu beyti tercüman olur:

nihân etdim kelâmım gerçi ma’nâ âşikar oldu¹⁶
söz oldu perde-i hüsnün o perde vasf-i yâr oldu

¹² Şahin Uçar, *Dîvân*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011, s. 12.

¹³ *age.* s. 12.

¹⁴ Şairin şiir hakkındaki diğer görüşleri için bk. Şairliği.

¹⁵ Şahin Uçar, *Dîvân*, s. 13.

¹⁶ Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında bütün mısralar küçük harfle başlamış, bazı kelimeler Türkçe olmalarına rağmen uzun ünlü ile yazılmıştır. Bu çalışmada şairin imlasına bağlı kalınmıştır.

Beşir Ayvazoğlu *İslam Estetiği ve İnsan* adlı kitabında, Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ı hakkında şu beyanatta bulunur: “Divan şiirini klasik tarzda devam ettiren şairlerden bazıları şunlardır: Amil Çelebioğlu, Midhat Sertoğlu, Şahin Uçar (Şâhin-i Şeydâ), Cemal Kurnaz, Mustafa Tahralı. Şahin Uçar'ın “Şeydâ Divanı” (Sivas 1980), Fuzulî vadisinde yazılmış ve klasik tarzda düzenlenmiş bir divandır ve bu özelliğiyle yirminci yüzyıl Türkiye'sinde bir benzeri yoktur. İran'da Azerî Türkleri arasında geniş yankılar uyandıran Şeydâ *Dîvân*'ı, Fuzulî edasında secili nesirle yazılmış bir ‘Mukaddime’yle başlıyor.”¹⁷

Ayvazoğlu'nun da belirttiği gibi eserin mukaddimesi diyebileceğimiz ikinci yazı, klasik edebiyat geleneğimizde şair ve yazarların âdeti olduğu üzere, Besmele ile başlayıp Hamdele¹⁸ ile devam eder. Şair, eserini bir “gül dîvânı” ve “bülbul niyazı” olarak tavsif eder. Şairin beyanına göre *Dîvân*'daki her şiir bir hasret nağmesi, şiirlerin her bir lafzı derin ve dikkatli bir düşüncenin meyvesidir. Şiirlerdeki güzellik sevgilinin parlak yanağının aksi, edâsında noksanı var ise o da gönül derdinin dildeki aciziyetidir. Eserdeki şiirler, sevgilinin gül bahçesinden rengini almış gül ve reyhanlardır. Şâirâne bir edâ ile yazılan bu mukaddime yazısında şair, aşkı şiirlerinin kaynağı olarak görür:

ârif ancak aşka eyler i'tibâr
çünkü aşkdır âlemi ta'rif eden
gönlüm ancağ aşka eyler iktidâ
aşkıdır bu câhili ârif eden¹⁹

Cenâb-ı Hakk, âlemi aşk için îcad eylemiştir. Her zerre aşk ve şevkle hareket eder. Dünyaya sebep “*küntü kenzen*” sırrı olan aşktır. Şairin gönül bülbulü aşkı terennüm eylemiş ve mesnevî nazım şekliyle yazdığı münacatında şöyle tekellüm eylemiştir:

ey meni aşkıyla hayrân eyleyen
ey gönül sahnında cevlân eyleyen
neyçün aşkın dilde bünyâd eyledin

¹⁷ Beşir Ayvazoğlu, http://sahinucar.com.tr/?page_id=13603, (ET: 14.05.2017)

¹⁸ Hamdele: Elhamdülillâh cümlesinin kısaltılmış şekli. Hamdele Arapça'da menhût isim veya masdardır. İslâmiyet'in yayılmasından sonra çeşitli dua ve zikir cümleleri kısaltılarak “besmele”, “salvele”, “havkale” gibi yeni kelimeler meydana getirilmiştir. Hamdele de bunlardan biri olup, “Her türlü övgü Allah'a mahsustur” anlamına gelen “el-hamdü lillâh” şeklindeki dua ve zikir cümlesinin kısaltılmasıyla oluşturulmuştur. Yusuf Şevki Yavuz, “Hamdele”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:15, Ankara, TDV Yayınları, 1997, s. 448.

¹⁹ Şahin Uçar, *Dîvân*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011, s. 15.

neyçün ol bünyâdı berbâd eyledin

nerdesin göstermedin bir iltifat
bir adâlet eyleyip göster sıfat

gel sühânım sahnına göster cemâl
kıl sözümde âşikâr hüsn ü kemâl

sa'yimi meşkûr kıl ey bî-zevâl
ey şekûr ü ey latîf ey zü'l-celâl²⁰

Şahin Uçar, şiirle başladığı münacatına secili cümlelerle devam eder. Allâhü Teâlâ'nın âşıklara lütfuyla yol göstermesini, bendesi olan şairi ihsanından mahrum eylememesini arzular. Şair, yazdığı divanı vesilesiyle âriflerin kendi derdine âgâh olmalarını ister. Çünkü derd ehli olanlar birbirlerinin dertlerini iyi bilirler. Şahin Uçar, kalemini de kendine dert ortağı olarak görür. Gönül kalemi şairin hem dilidir hem âşinasıdır hem de yoldaşdır. Geceleri can dostudur, onun hâline tercümandır. Şairin kalemi, yine mesnevi nazım şekliyle yazılan aşağıdaki mısralarla onun hâlini dile getirir:

söyle ey cân dinleyin ey ârifân
sur-i aşkı üfle kim duysun cihân

ey kalem yaz bism-i şâhı evvelâ
şâh-ı şâhân kim yemîn etmiş sana

“ikra” emrin tut ki “ve mâ yesturûn”
hikmetinden doğmadır cümle fünûn

âşıkaanın yâri sensin ey kalem
tercümân-ı zârı sensin ey kalem

levh-i mahfuzdur senin âyinen âh
çâk çâk olmuş senin de sînen âh

sâzsın sen hatt-ı yarin sâzısın
ehl-i derdin yârisin hem-râzısın

kat'iderler bâşın âşıklar gibi
ser verip sır verme sâdıklar gibi

sîne-çâkiz sen de ben de ey kalem
hem-zebân olmuş bize derd ü elem

²⁰ age. s. 16.

sen neyistandan kesilmiş bir karnış
sanki çölde bir garipsin susamış

sana vermişler mürekkebe şerbetin
sen ararsın âb-i sâfin lezzetin

sen de ben de yâre hasret kalmışız
sen de ben de ehl-i gurbet olmuşuz

kaç asır bilmem aradın yâr sen
bana oldun mahrem-i esrâr sen

levh-i mahfuz hakkıçün ey âşinâ
nâle-i cangâhıma ol reh-nümâ

gel münâcât îdelim güç râhımız
râhımız âsân ider allâhımız.

Bu mesnevinin devamında şair, musammat gazel nazım şekliyle beş beyitlik bir münacat kaleme almıştır:

yâr ü vâr allâhü ekber kirdigâr allâhü ekber
küh-i kâr allâhü ekber sad-hezâr allâhü ekber

nakş-i sun'un ey kalemkâr dilde pinhân bir elif var
kıl humâr-î aşkını yâr hûşyâr allâhü ekber

hayy ü bâkî vird-i cânım mest-i aşkım pür-figânım
bülbül-î bâğım zebânım nağmekâr allâhü ekber

aklımın sensin penâhı gönlümün sensin ilâhı
hâmeme lutfet ilâhî ibtisâr allâhü ekber

hükmü yok şeydâ zemânın bilmesin nâm ü nişânın
ey kalem iklîm-i cânın şâhı var allâhü ekber

Kalem, şairin gönlünü ve gönülden geçen arzuları en iyi bilen dostudur. Geceleri şairle ağlayıp onunla gülmüştür. Şahin Uçar kaleme methiyeler dizmeye devam eder. Kaleme hitaben “Vâr ol nağme-kâr-ı ciğer-gâh feryâd ü zârım oldun bir deste gül bağladın âşıkane tuhfe olsun nayistâne selâm olsun ölmeden evvel öldün göz yaşıyla dirildin nağmenle pâyidâr ol uşşâka yâr ol.”²¹ diyerek mukaddimeyi bitirir.

²¹ *age.* s. 18.

Dîvân'ın giriş bölümündeki iki metnin üslup özellikleri incelendiğinde, Şahin Uçar'ın klasik nesir alanında da usta bir nâsir olduğu dikkati celbeder. Her iki mensur metinde de şair, klasik edebiyatın mensur metinlerinde olduğu gibi sanatlı ve secili²² bir üslup kullanmıştır. Numune olması bakımından, metinlerde dikkati çeken bazı bölümleri buraya kaydediyoruz:

“Kelâmın zemîni ve zamanı mütenâsib olunca, müseccâ nesre ve şi're münkalib olması, cûş ü hurûşa geldikte terennüm etmesi ve dahi raks etmesi ârifler nezdinde câizdir.”²³ “Bu bir dîvân-ı güldür bir niyâz-ı bülbüldür her şi'ri bir nağme-i tehassür her lafzı bir derûnî teemmüldür nağmesinde bir letâfet vâir ise yârin aks-i rûh-i tâbânıdır edâsında bir nakîsa vâir ise derd-i dilin acz-i lisânıdır gerçi gül reyhânı var ol yârdan la'l-i dil renk aldı ol gülzârdan.”²⁴

“Klasik Türk edebiyatı, muhtevası itibariyle dini yönü ağır basan bir edebiyattır. Bilhassa manzum eserlerde bu husus daha belirgin bir şekilde müşahede edilmektedir.”²⁵ Şahin Uçar *Dîvân*'ının da, klasik edebiyat geleneğinde olduğu gibi, dinî ve tasavvufî yönü güçlü bir eser olduğu gözlemlendi. Çalışmamızda dinî unsurlarla ilgili kırk dokuz, tasavvufî ile ilgili de on sekiz başlık bulunması bu durumun bir göstergesidir.

Dîvân'ın şekil özellikleri incelendiğinde eserde iki kasîde, bir müsebbâ, otuz beş gazel, bir müstezâd, bir mersiye olduğunu görülür. Musammâtlar bölümünde bir terkîb-i bend, bir terci'-i bend, bir müseddes, bir muhammes, bir murabba, bir de taştîr vardır. Rubaiyyât bölümünde ise otuz bir adet rubai vardır.

Dîvân'daki ilk kasidenin nazım türü tevhiddir. “*Kasîde der tevhîd-i hazret-i bâri*” adı verilen ve aruzun *mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün* kalıbıyla yazılan kaside otuz beyitten oluşur. *Dîvân*'daki ikinci kaside “*Musammât kasîde der vasf-i hazân*” adıyla başlar ve bu kasidede şair, sonbahar mevsimi ile aşk perişanı olan kendisinin vasıflarını beyan eder. Aruz ölçüsünün *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla

²² Seci: Sözlükte sec' “güvercin, kumru vb. kuşların sonlarda aynı ses ögesini tekrar ederek ötmesi, dışı devenin tek düze ve uzun sesler çıkararak inlemesi, iki şeyin doğrulup düzgünleşerek birbirine denk ve benzer hale gelmesi” mânalarına gelir. Terim olarak “daha çok nesir halindeki metinlerde ifade bölüklerinin (fikra) sonlarının aynı kafiyeye veya aynı vezinde ya da her ikisinde aynı olması” diye tanımlanır. Nesirde seci şiirdeki kafiyeye tekabül eder. İsmail Durmuş, “Seci”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:36, TDV Yayınları, Ankara, 2009, s. 273.

²³ Şahin Uçar, *Dîvân*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011, s. 13.

²⁴ *age.* s. 15.

²⁵ Hüseyin Akkaya, “Nevres-i Kadim'in Gazve-i Bedr Adlı Mesnevisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2. Sayı: (1998), s. 145.

yazılan bu kaside ise on dört beyitten müteşekkildir. *Dîvân*'da kasidelerden sonra, divan geleneğinde âdet olduğu üzere, Hz. Peygamber'e hitaben “*der na't ü salât ber fahr-i kâinât*” adıyla müsebbâ nazım şekliyle yazılmış dört bentlik bir naat örneği mevcuttur. Na'tin ikinci bendi Farsçadır. Diğer bentler klasik usûlde, Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır.

Dîvân'ın en kapsamlı bölümünü gazellerin olduğu kısım oluşturur. Eserin giriş kısmındaki mukaddimede bir gazel, “Gazeliyyât” başlığıyla düzenlenen bölümde ise otuz dört gazel vardır. Gazeller elifba harf sırasına göre tertip edilmiştir. Arap elifbasındaki her harfle ilgili en az bir gazel olmakla birlikte Farsçadan alınan “çe” harfi ile de bir gazel vardır. “Re” harfi başlığıyla yazılan üç adet gazel mevcuttur. *Dîvân*'da harf tertibiyle yazılan gazellerin dışında Hz. Ali için “Hz. Şâh-ı Velâyet'e Gazel” adıyla da bir gazel, ayrıca “Ebced hesabıyla Dünder Taşer'in Vefatına Tarih” ve “Ebced hesabı ile Fethi Gemuhluoğlu'nun Vefatına Tarih” başlıklarıyla da iki adet tarih gazeli bulunur. *Dîvân*'daki gazellerin beyit sayısı genelde beş olmakla beraber dört, altı ve yedi beyitli gazeller de mevcuttur.

İki tarih gazeli, şairin vefat eden iki dostu Dünder Taşer ve Fethi Gemuhluoğlu hakkında yazılmıştır. Şair bu iki gazelde dostlarına olan muhabbetini dile getirmekle beraber dostlarının vefat tarihlerini ebced hesabıyla verir. Şahin Uçar, vefat eden eşi için “Hatice Uçar'ın azîz rûhuna...” başlığıyla da on beş bentlik bir mersiye yazmıştır.

Dîvân'ın “Musammât” bölümü, altışar beyitlik beş bentten oluşan bir terkîb-i bend ile başlar. Terkîb-i bendin devamında yine altışar beyitlik beş bentten oluşan bir terci'-i bend mevcuttur. Devamında ise beş bentlik bir müseddes, beş bentlik bir muhammes, beş dörtlülük bir murabba ve Şahin Uçar'ın divan şairi Fuzûlî'nin “Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn/Derd çoh hem-derd yoh düşmen gavî tâli' zebûn” beytiyle başlayan gazeline yaptığı on bentlik bir taştîr bulunmaktadır. *Dîvân*'ın son bölümü olan “Rubaiyyât”ta ise şairin otuz bir rubaisi mevcuttur.

Dîvân'ın dil özellikleri tahlil edildiğinde, şairin klasik Osmanlı Türkçesi ve tamlamalarını kullandığı, bazı şiirlerinde Azerî Türkçesine ait kelimelere yer verdiği görülür.

Şahin Uçar'ın aruz ölçüsünü kullanmakta başarılı bir sanatçı olduğu söylenebilir. Uçar, *Dîvân*'ında aruz ölçüsünün çeşitli kalıplarını kullanmıştır. Şairin aruz veznini kullanmaktaki maharetini göstermesi bakımından bazı şiirlerinden beyit örneklerini ve bu beyitlerde kullandığı aruz kalıplarını aşağıya kaydediyoruz:

gül faslı gelip oldu gönül bülbül-i şeydâ hem başladı efgâne görüp bir gül-i ra'nâ <i>Me fû lü Me fâ î lü Me fâ î lü Fe û lün</i>	K I/1, 21
geçdi vaktî nev-behârın, gül-sitânın, lâle-zârın gayri fırsat rûzigârın yahşi sakla gül-i' zârı <i>Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün</i>	K II/2, 27
kara bahtım ki senin zülfüne bağlandı gönül olabilmez kara-sevdâlara ümmîd-i necât <i>Fei lâ tün Fei lâ tün Fe i lâ tün Fe i lün</i>	G t/3, 37
gönül dergâhının fetvâsıdır bu şarâb-î aşk değil ümmü'l-habâis <i>Me fâ î lün Me fâ î lün Fe û lün</i>	G ps/3, 38
bilmezem dünyâ vü mâ-fihâ nedir lâ mıdır illâ mıdır leylâ mıdır <i>Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün</i>	G r I/3, 45
visâl umdu gönlüm ne bilsin ki yâr bu menzil ıraktır bu yol pür-hater <i>Fe û lün Fe û lün Fe û lün Fe ul</i>	G r II/3, 46
eğer cân istesen benden ne âsân iş fedâ cânım ne ihyâ eyledin cânım ne aldın cânı sultânım <i>Me fâ î lün Me fâ î lün Me fâ î lün Me fâ î lün</i>	Müs 2/1-2, 87

2.1.2. Sen Şarkını Söyle

Şairin modern şiirlerinden oluşan eseridir. Eserdeki şiirlerden bazıları klasik usulde aruz ölçüsü ile büyük çoğunluğu ise serbest ölçü ile yazılmıştır. Eser, felsefî ve tarihî derinliği olan şiirleri barındırır. Kitaptaki şiirler Yâ Hû, Kar Çiçeği Açarken, Zervân (Sonsuz Zaman), Mâlihulyâ, Esâtîr-el-Evvelîn ve Şarkı Söyle Bana adlarıyla altı başlıktan oluşur. Eserde, şairin elli beş şiiri bulunmaktadır.²⁶

²⁶ Şahin Uçar, *Sen Şarkını Söyle*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012.

2.2. Mensur Eserleri

2.2.1. Arapların Anadolu Seferleri

Yazarın doktora tezi olan eserde Arapların 640-750 yılları arasındaki Anadolu seferleri konu edilir. Toplam 150 sayfa olan eser, dört bölümden oluşur. Birinci bölüm giriş bölümüdür. İkinci bölüm, “Arapların Anadolu Seferlerine Tekaddüm Eden Tarihî Âmillere Dair Mukaddimler”, üçüncü bölüm “Arapların Anadolu Seferleri”, dördüncü bölüm de “Netice” başlığını taşır. Eser, “Üniversite normlarına göre, normal tarih disiplini neyi gerektiriyorsa o şartları yerine getirmiş ve kabul edilmiş bir doktora tezi” olmakla birlikte aslında “tarih felsefesi metni olarak da okunabilir.” bir mahiyet arz etmektedir.²⁷

2.2.2. Tarih Felsefesi Açısından İslâm’da Mülk ve Hilâfet

Yazar bu eserinde “İslâm tarihinin en önemli problemini, İslâm’ın mânevî güçlerinin müesseseler hâlinde teşekkül ederken geçirdiği tegayyürü (değişimi)” ele almıştır. Kitabın “Tarih Felsefesi Açısından İslâm’da Mülk ve Hilâfet-Medine’yi Yeniden Kurmak” adlı ilk baskısı 1992 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından fikir dalında “Yılın Kitabı” seçilmiştir. Eserde tarih, metodoloji, tarih felsefesi, İslâm’ın bugünkü meseleleri, Hulefâ-i Râşidin dönemindeki ihtilaflar, hilafet ve mülk mefhumları, statüko ve İslâm’ın geleceği konuları üzerinde durulur.²⁸

2.2.3. Tarih Felsefesi Yazıları

Şahin Uçar’ın tarih felsefesi üzerine çeşitli kurum ve kuruluşlarda yaptığı konuşmaları ile çeşitli gazete ve dergilerde yazdığı yazıları içeren 285 sayfalık bir eserdir. Eserde tarih felsefesi hakkında yirmi beş adet yazı vardır. Yazar, bu eseri ile tarih felsefesinden bahseden bu makalelerinin cemiyette bir karşılık bulmasını ve sistematik bir tarih felsefesinin yazılmasını arzular.²⁹

2.2.4. Varlığın Mânâ ve Mazmunu

Şahin Uçar’ın “*Varlığın Mânâ ve Mazmunu*” adlı eseri bir mukaddime ile iki bölümden oluşur. Yazar, kitabının yaklaşık elli sayfalık birinci bölümünde “Mânâ ve

²⁷ Şahin Uçar, *Araplar’ın Anadolu Seferleri*, Şûle Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s. 15.

²⁸ Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Açısından İslâm’da Mülk ve Hilâfet*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011.

²⁹ Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Yazıları*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012, s. 7.

Mazmun” üzerinde durur. Mazmunun ne anlama geldiği, nasıl tanımlanabileceği hakkında tafsilatlı bilgi verir. Şahin Uçar, “Mazmun” un bir divan edebiyatı terimi olmaktan çok bir estetik ve metafizik bahsi olduğuna işaret eder. Bu eserdeki mazmun bahsi hakkında tafsilatlı bilgi Şahin Uçar’ın “Şairliği” bahsinde verilmiştir.

Eserin ikinci bölümü “Tarih Felsefesi ve Epistemoloji” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar Babil Kralı Nebukadnezar’ın rüyasından hareketle tarih felsefesi ve marifet nazariyesi, mantık ve matematik, fizik realite ve paradoks mantığı hakkındaki görüşlerini ortaya koyar.³⁰

2.2.5. Dil ve Felsefe

Eser, Şahin Uçar’ın kelâm, kelime-i tevhit, şiir ve marifet, Türk düşünce geleneği, insan, varlık ve zaman, mazmun ve dil felsefesi hakkındaki kanaatlerini anlatan on yazıdan oluşmuştur.³¹

2.2.6. İnsanın Yeryüzü Mâcerâsı

İçindeki on sekiz yazıdan birinin ismini taşıyan eser, yaklaşık 150 sayfadır. Kitap; Şahin Uçar’ın din, devlet, medeniyet, tarih, felsefe, cumhuriyet, demokrasi, konuşma ve yazma konularındaki yazılarından müteşekkildir. Bu eserinde yazar, daha çok tarihin tanımı, tarihçilik ilmi, Doğu ve Batı dünyasındaki tarihçilik anlayışları üzerindeki fikirlerini beyan eder.³²

2.2.7. Kültür, Teknoloji ve Sanat Yazıları

Eser, yazarın verdiği konferans metinlerinden, radyo konuşmalarından ve çeşitli dergilerde yazdığı yazılardan meydana gelmiştir. İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde kültür ve teknoloji yazıları, ikinci bölümünde ise sanat yazıları bulunmaktadır. Kültür ve Teknoloji Yazıları bölümünde modern teknoloji ve manevi kültür, enerji problemi, genetik alanındaki gelişmeler, robot teknolojisi, tatil intibası, radyo, televizyon, internet hakkında yazarın görüşlerini ifade eden yazılar mevcuttur. Sanat Yazıları bölümünde ise genel anlamda sanat, şiir, hat, musikimizin bugünkü hâli gibi konular ele alınır. Bu bölümde Yılmaz Öztuna’nın Musiki

³⁰ Şahin Uçar, *Varlığın Mânâ ve Mazmunu*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

³¹ Şahin Uçar, *Dil ve Felsefe*, Şûle Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012.

³² Şahin Uçar, *İnsanın Yeryüzü Mâcerâsı*, 3. Baskı, İstanbul, 2011.

Ansiklopedisi'ndeki Şahin Uçar maddesi vesilesi ile ilgili bir yazı, Dostoyevski ve Tolstoy ile ilgili de birer yazı dikkat çekmektedir.³³

3. İLİM VE SANAT HAYATI

3.1. Tarihçiliği

Şahin Uçar klasik sanatlarla ilgilenmekle beraber, onun bilim adamı olarak esas mesleği tarihçiliktir. Dokuz eserinden altı tanesi tarih ve tarih felsefesi hakkındadır. Kendisi İslam tarihi uzmanıdır. Uçar'a göre tarihi ilk çağ, orta çağ, yeni çağ, yakın çağ gibi dönemlere ayırarak incelemek doğru değildir. Tarihi bir bütün hâlinde tahlil etmek gerekir.

Ona göre tarih, "Henüz bilinmeyen, keşfedilmemiş meçhul bir ülkedir." ve tarihte uzmanlığı olmayıp başka alanlarda uzmanlığı olan kişilerin tarihle uğraşması abesle iştigaldir. Onun tarihe ve tarihçiliğe bakışı farklıdır. Yazar Şahin Uçar; kitaplarında, makalelerinde, bazı felsefeciler ve tarih filozoflarının fikirlerini nakletmekten ziyade kendi fikirlerini inşa etmek gayretinde olan bir tarihçidir.³⁴ O, eski tarihçilerin fikirlerine âşinâ olmakla beraber onların yolundan gidip fikirlerini olduğu gibi aktarmaktan çok kendi tarih felsefesini oluşturmaya çalışan bir akademisyendir. Şahin Uçar, tarihi unutulmuş rüyalara benzetir. Ona göre tarih, geçmişte olup bitmiş olaylardan ibaret değildir. Tarih bugünümüzü anlamak ve geleceğimize yön vermek için de bize yardımcı olur.³⁵ Bu da tarih felsefesinin işidir. Zaten "Tarih felsefesi, tarihi yorumlamak, tarih hakkında düşünmek demektir."³⁶ Teorisi ve felsefesi yapılmazsa tarihten istifade etmek de mümkün değildir. Tarih felsefesi çok geniş çerçeveli ve birçok zorlukları olan bir tefekkür faaliyetidir. Tarih felsefesi yapmanın riskli tarafları da vardır. "Bizzat tarih felsefesi yapmaya kalkışmak, cesâret ve nefse emniyet ile birlikte geniş bir kültürel müktesebât ister."³⁷ Yazara göre Türkçemiz bugünkü hâli ile tarih felsefesi yapmaya uygun kelime hazinesine sahip değildir.

³³ Şahin Uçar, *Kültür, Teknoloji ve Sanat Yazıları*, Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012.

³⁴ Şahin Uçar, *İnsanın Yeryüzü Macerası*, Şûle Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011, s. 9.

³⁵ Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Yazıları*, s. 14.

³⁶ *age.* s. 16.

³⁷ *age.* s. 11.

Uçar, bizdeki tarihçilik anlayışını da eleştirir. O, bu eleştirisini “Tarihçilikte dipnot nasıl verilir, kaynaklar nasıl kullanılır vs. gibi, ilmin şekli disiplin tarafını almışız, amma tarih üzerinde düşünmeyi âdeta reddediyoruz.”³⁸ şeklinde dile getirir.

Tarih felsefesi alanındaki farklı bakış açısıyla dikkat çeken Şahin Uçar, Türkiye’de tarih bölümünde tarih felsefesi okutan ilk hocadır.³⁹ Aynı zamanda o, Türkiye’de “tarih felsefesi branşının tek profesörü” olma unvanına da sahiptir.⁴⁰

3.2. Şairliği

Şahin Uçar’ın edebî hususiyeti, yazmış olduğu iki şiir kitabında görülür. Şair, modern felsefi şiirlerin yanında divan şiiri alanında da kalem oynatmış, bu alanda mürettep divanı bulunan bir şahsiyettir. Modern anlayışla ve serbest bir şekilde yazmış olduğu şiirlerini önce *Mâlihulyâ* sonra *Sen Şarkını Söyle* adıyla basılan eserinde; klasik tarzda aruz ölçüsüyle ve divan edebiyatı nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerini ise *Dîvân*’ında toplamıştır.

Tarihçi, yazar Mehmet Niyazi “*Gerçi Mana Âşikâr Oldu*” adlı köşe yazısında Şahin Uçar’ın şairliği ile alakalı olarak şu tespiti yapar: “Bazı edebiyat tarihçilerimiz divan edebiyatımızı Nedim ile sona erdirirler; bazıları da son örneklerini Yahya Kemal ile Mehmet Akif’in verdiklerini söylerler. Niçin aruz vezni ile şiir yazan Şahin Uçar o muhteşem edebiyatımızın günümüzdeki temsilcisi olmasın?”⁴¹ Yine aynı yazısında Mehmet Niyazi, şairin *Mâlihulyâ* adlı şiir kitabıyla ilgili şu dikkat çekici değerlendirmeyi yapar: “*Malihulya* adlı şiir kitabındaki ilk şiirinin ilk beyti, onun şiir konusundaki yeteneğini ve gücünü bize gösteriyor:

“Nihân ettim kelâmım; gerçi mana âşikâr oldu
Söz oldu perde–i hüsnün; o perde vasf–ı yâr oldu”

Bu beyti günümüzdeki şairlerin kaç yazabilir hatta anlayabilir. En dramatik şey büyük yeteneklerin onları anlayacak toplumda yaşamamalarıdır. Bu durumda onlar, körler diyarında çakan şimşeğe benzerler.”

³⁸ *age.* s. 19.

³⁹ *age.* s. 17.

⁴⁰ Yılmaz Öztuna, “UÇAR, Şahin”, *Türk Müsikişî Akademik Klasik Türk San’at Müsikişî’nin Ansiklopedik Sözlüğü*, s. 457.

⁴¹ Mehmet Niyazi, <http://sahinucar.com.tr/sahin-ucar/on-the-media/> (ET: 19.11.2017).

Şahin Uçar, divan şiirinin en büyük lirik şairi olarak kabul edilen Fuzuli'nin hayranıdır. Şiirlerinin bazılarında Fuzuli etkisi ve sevgisi açıkça hissedilen Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ı kimilerince *Fuzuli Divanı*'na nazire olarak telakki edilmiştir. (*bk. Dîvân*) Fakat o, bunun mübalağa olduğunu sadece bazı şiirlerinin Fuzuli'nin şiirine nazire olabileceğini ifade etmiştir.

Şahin Uçar, şiirlerinde ve mensur eserlerinde edebiyat, kelime, söz, kelam, şiir, şair, dil ve mazmun hakkındaki görüşlerini dile getirir. Şaire göre edebiyat, dil içinde tezahür etmekle beraber normal dilden farklı olan bir üst dildir; “onun bir kelimesini (terimini) anlamak için lügate bakmak yetmez: o “dil”i, edebiyatı bilmek, bilmek de yetmez, hissetmek ve anlamak lazım.”⁴² Büyük bir ağacın küçük bir tohumda gizli olması gibi bir dil, bütün bir kültür de bir kelimedede gizlenebilir.⁴³

Şairler, bu dünyayı ve dünyadaki varlıkları sabit bir gerçeklik olarak değil her an değişen, gelişen ve hareket hâlinde olan bir olgu olarak ele alır. Şairlerin “düşünce tarzı statik değil, müzikaldir.”⁴⁴ “Büyük şairler tabiatın ve varlığın- normal dil ile esrarına nüfuz edilemeyen- sırlarını konuşurmasını bilirler. Kelimeler, gerçek bir şair için, lisanın içinde gizli olan bütün beşerî kültür ve tecrübeyi kullanarak durmadan değişen ve oluş hâlindeki bu varlığın esrarını araştırma ve ona nüfuz etme vasıtasıdır. Şair, ilhamına ve sempatisine tâbi olarak ve lisan âletini kullanarak, varlığı anlar, ifade eder; kendisinin ve hemcinslerinin idrak sahasını genişleterek bir anlamda dünyayı yeniden biçimlendirmek suretiyle teshir eder. Şair, eşyayı isimlendirerek canlandıran insandır.”

Şahin Uçar'a göre şiir hikmettir, beyan sihirdir. Fakat her şiir ve her söz değil. “Kelam bizim, sırr-ı ekberi, bir türlü gizli manasına nüfuz edilemeyen (herkese açık olduğu hâlde hemen hemen hiç kimse tarafından görülemeyen) zuhûrunun şiddetinden gâib olan sırrı, araştırma vasıtamızdır. Kelâmın gerçek mazmunu budur.”⁴⁵ Şiirin ifade vasıtası ve malzemesi kelimelerdir. Kelimeler, varlıkları, nesnelere olduğu gibi gösteren bir ayna değildir; aksine onlar bir perdedir. “O perdeyi aralamak için bir kelimeyi başka kelimelerle tarife kalkışmak, gerçeğin yüzüne başka perdeler çekmekten başka işe yaramaz ve bu sonsuz perdelerin hepsini aşmak

⁴² Şahin Uçar, *Varlığın Mânâ ve Mazmunu*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 26.

⁴³ *age.* s. 27.

⁴⁴ *age.* s. 38.

⁴⁵ *age.* s. 14-15.

gerekir. Nesnelere tarif edilebilir, kelimeler değil; çünkü kelime yalnızca bir semboldür. Bir sembolü birtakım başka sembollerle tarif etmek, gerçekten gittikçe daha çok uzaklaşmak demektir.”⁴⁶ “Kullandığımız kelimeler/kavramlar tıpkı harita gibi bize yol gösterir, ama arazinin bütün teferruatını asla aksettiremezler.”⁴⁷ Bir kelâmın mazmununu anlamak için okuyucunun her kelimeyi, her kavramı lafzen ve harfiyen anlamak yerine, kast edilen manayı, daha doğrusu yazarın maksadını anlamaya çalışmalıdır.⁴⁸

“Şiirin nesnesi yahut malzemesi basit bir tırtıl gibi görünebilir; ama şiir bir ipekböceği kurdunun kozası içinde metamorfoz geçirmesi (biçim değiştirmesi) sonucunda kozadan çıkıp kanatlanmış kelebek gibidir.”⁴⁹ Şahin Uçar, eserinde vezin ve kafiyeyle şiirin aslî unsuru değil gelenekten gelen yardımcı unsurları olarak görür. “Kafiye ‘ritm’i, iç anlamdan doğan vurgulamayı kuvvetlendiren bir alet olarak görülebilir. Şiirde ‘vezin, kafiye, form’ yahut musikide ‘usul, makam, form’ hazır petek gibidir. Gerçek şiir yahut musiki ise ‘peteğin içinde’dir.”⁵⁰

Şiirde mazmun çok önemli bir unsurdur. Şahin Uçar *Varlığın Mânâ ve Mazmûnu* adlı eserinde “Mazmun “üzerine uzunca bir yazı kaleme almıştır. Mazmun hakkında lügatler, farklı anlamlar vermektedir. Şaire göre aslında lügatlerin bu mazmun tarifleri şüphelidir. Çünkü bu tanımlar, sadece “o lügatlerin yazıldıkları zamanlarda” bir kelimedenden ne anlaşıldığı hakkında bir “tarihî kayıt”tan ibarettirler. Bu bakımdan lügat tarifleri de tarife muhtaçtır.”⁵¹

Yazara göre mazmun, bir divan edebiyatı terimi olmaktan daha çok bir estetik ve metafizik konudur.⁵² Varlığın kendisi de bir mazmundur ve herkes bir şekilde kendine göre bir yol takip ederek onun sırlarına nüfuz etmeye çalışmaktadır. Söylenen her söz bir mazmundur ve “her kelâmın bir mazmunu vardır. Mazmun kelimesinin kendisi dahi aslında bir istiareddir. Mecazi olarak, şairin ilhamının eseri olan kelimelerin, zahiri (dışarıdan görünen) manasına ilaveten ‘kelâmın derununda gizli kalan mânâsı’na dahi mazmun denilmiştir. Onun içindir ki ‘el-mânâ fi batni’ş-şâir’ derler: ‘Mânâ şâirin karnındadır.’ Devenin karnındaki henüz doğmamış yavrusu

⁴⁶ *age.* s. 20-21.

⁴⁷ Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Yazıları*, s. 130.

⁴⁸ Şahin Uçar, *Varlığın Mânâ ve Mazmunu*, s. 33.

⁴⁹ *age.* s. 39.

⁵⁰ *age.* s. 40.

⁵¹ *age.* s. 24.

⁵² *age.* s. 9.

nasıl mazmun ise şairin karnındaki mânâ da öyle bir mazmundur. Demek ki mazmun, görünen mânânın delâlet ettiği bâtinî mânâdır.”⁵³

Divan edebiyatında kullanılan kelime ve kavramların anlam derinliğinden dolayı bu edebiyat için dahi “mazmunlar edebiyatı” derler. Ve mazmun kelimesi âdetâ bir divan edebiyatı terimi olarak görülmekte, şiire has bir kavram olarak addedilmektedir. Halbuki “mazmun bir divan edebiyatı terimi olduktan başka, her sözde mazmun olmalıdır; şiirde de nesirde de mazmun vardır.”⁵⁴

Şahin Uçar, *Dîvân*'ında kendini “şeydâ bir şâir” olarak tanıtır. Şair; gönlünü sedefe, gönlünden söylediği şiirleri de sedef içindeki bâkir inciye benzetir. Uçar, modern şiirlerinden oluşan “*Mâlihulyâ*” adlı kitabındaki “*Muvaşşah*” adlı şiirinde de şiirlerini nasıl yazdığıyla ilgili görüşlerini şu mısralarla dile getirir:

Çâresiz ve yalnızca yenmek için zamânı
Bu gecede bir kahvede şiirler yazıyorum:

Şu yağmurlu gecede sigara dumanından
Zamânı süzüyorum: zamanın her ânından
Çıkıyor bir kafiye-bir hayal ormanından

Sisli bir orman gibi sigaramın dumanı
Bu ormana mısralar yazıyor... bozuyorum

Çâresiz ve yalnızca aşmak için zamânı
Zamânın kemirdiği beynimi kazıyorum
Yazdığım her mısra bir ızdırıp armağanı⁵⁵

3.3. Müzisyenliği

Bestekar ve musikişinas da olan Şahin Uçar, Yılmaz Öztuna'nın *Türk Musikisi Ansiklopedisi* hakkında yazdığı yazıda, kendisinde müzik merakının başlamasını şöyle anlatır: “Bir insan doğuştan bir işe meyyal ise, muhitinde o işin erbabını arar. Ben çocukluğumda önce bir mandolin yakıştırmış, birkaç yıl sonra da anacığıma yalvarıp sınırlı imkanlara rağmen iyi bir keman aldırılmışım. Atatürk Ortaokulundaki müzik öğretmenim Hikmet Bey'den keman dersi alıyordum. Tabii, Batı müziği, çünkü Hikmet Bey'in bizim musikimizle pek fazla alakası olduğunu zannetmiyorum. Ne var ki ben türkülerimizi de şarkılarımızı da çok seviyordum ve

⁵³ *age.* s. 16.

⁵⁴ *age.* s. 36.

⁵⁵ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, s. 75.

lise yıllarında bir yerlerden bulduğum Dede Efendi'nin Rast Kâr-ı Nev'i 'gözümde daim hayal-i cana'nın notasını müzik defterimin sayfaları arasında gören bayan müzik öğretmeni çok bozulmuştu. Müzik öğretmenleri Batı müziği tahsili yapıyorlar; Türk müziğinden de hoşlanmıyorlardı.

Çocukluğumda mandolinle başladığım zaman da kemanla biraz notaları söktüğüm zaman da, musiki açısından bilgi açlığımı giderecek bir kaynak eser arıyordum, ama yoktu. Çocukluğumuzdan beri tarih okuyucusuyuz ya, o zamanlar Hayat Tarih Mecmuası'nı neşreden üstadımız Yılmaz Öztuna'ya mektup yazıp sordum: "Efendim, sizin 'Türk Musikisi Lügati'niz varmış (elimizdeki bu güzel ansiklopedinin ilk nüvesi) bir de Suphi Ezgi'nin Nazari ve Ameli Türk Musikisi kitapları. Bunları nasıl temin edebilirim?" Yılmaz Bey de Tarih Mecmuası'nda bana cevap yazmıştı: "Bu kitaplar tamamen tükenmiştir; mevcudu olmadığı için temini de mümkün değildir." Ne yapalım, yoktu...

Ama ben yine de, liseyi bitirip kendi köyümde vekil öğretmenlik yaptığım 67 senesinde, kemanımla notalarını deşifre ederek; Köprülü üstadımızın Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar kitabının sonundaki 5-10 ilahiyi hem kendim öğrendim, hem de ilkokul bebese talebelerime öğrettim. Çocuklara, "Öyle gür sesle okuyacaksınız ki köyün her yerinden duyulacak" der, köylülerime de her gün zoraki ilahi konseri dinletirdim."⁵⁶

Müziğe de diğer klasik sanatlar kadar meraklı olan Şahin Uçar, üniversitedeki hocası Süheyl Ünver'in teşviki ve yönlendirmesi ile önemli musikişinas ve bestekârlardan hususi dersler alma şansına kavuşmuştur. Bu sayede hattat, musikişinas hafız Kemal Batanay ve bestekâr, müzisyen, şarkıcı ve oyuncu Münir Nurettin Selçuk gibi meşhur ve büyük musikişinaslardan ders almıştır. Şahin Uçar, *Yılmaz Öztuna'nın Türk Musikisi Ansiklopedisi'nin Yeni Baskısı Vesilesiyle Bazı Hatıralar* adlı yazısında ona ders veren bu kıymetli hocaları hakkında şu tespiti yapacaktır: "Belki ben çok bilgili ve kabiliyetli bir delikanlı idim; ama o büyük hocalar da böyle bir öğrenciye kendileriyle tartıştığı için kızmak yerine hususi ders

⁵⁶ Şahin Uçar, *Türk Musikisi Ansiklopedisi Hakkında*, http://sahinucar.com.tr/?page_id=9941, (ET: 20.04.2017).

verip, verdirtip önüne imkânlar açan büyük insanlardı. Allah cümlesine rahmet etsin.”⁵⁷

Musiki hakkındaki görüşlerini mezkur yazıda zikreden Şahin Uçar’ın şu sözleri de onun engin müzik bilgisini anlamak bakımından şayan-ı dikkattir: “İrticalen gelen nağmelerin bir beste sayılabilmesi için, irticali kompozisyon üzerinde çalışılıp, düzenlenip, kaydedilmesi; notaya alınması lazım. Malum ya, beste bağlanmış demektir; o besteyi teşkil eden seslerin ve nağmelerin bir daha unutulmaması için, gerek usul gerek makam yönünden, her sesin zaman içindeki akışının perde perde bağlanması suretiyle tespiti asıldır. Böylece zaman içinde geçici bir seda ihtizazından ibaret olan uçucu ses ve nağmeler hafızada yerleşip hatırlanabilecek şekilde bir forma, sesleri zapt u rapta alan bir şekle bağlanmış olur. Bir bestem var diyebilmek için illa notaya almak gerekmez; ama istendiği anda notaya alınabilecek şekilde hatırlanabilir olmalı ki bestelenmiş sayılabilsin.

Eskiler bu birbirine bağlanan ve zamana ve unutulmaya karşı direnebilen bestelenmiş sesleri, meşk usulü ile hafızalarında sakladılar. Aslında belki de notaya almaktan bile daha iyi bir usuldü. Ama bir zaman geldi ki hatiften gelen bu sesler, bu modern çağın gürültülü ortamında işitilmez ve zamanın geçişi ile unutulmaya direnemez oldular.”

Klasik musiki hakkındaki düşüncelerini bu şekilde beyan eden Uçar, bir de zamaneye sitemini dile getirir: “Ama Modern zamanların gürültüsü içinde bizim klasik üslubun bestelerini işitecek bir kulak mı kaldı? Her güzel şeye karşı sağırлаştıran ve hatta ilaveten, dilsizleştiren ve körleştiren bir çağda yaşıyoruz. Ne var ki, bu “reh-i sengsare düşüp kırılan şişe-i rindanı” şimdi nasıl tamir edelim?”

Yılmaz Öztuna’nın iki ciltlik *Türk Musikisi Ansiklopedisi* hakkında “Musikimizin mecellesi denebilecek iki cild-i muhalled: her şey gayet güzel kodifiye edilmiş ve yerli yerinde güzel bir üslupla yazılmış.” teşhisini koyan Şahin Uçar, Yılmaz Öztuna’ya da “Türk Musikisini ve mahfuzatını “derya-yi hiçi”ye dalmaktan kurtaran böyle muhteşem bir ansiklopedi yazdığı için üstada “Barekallah” diyorum.” diyerek şükranlarını dile getirir. Yılmaz Öztuna bu ansiklopedinin Orient

⁵⁷ ags.

Yayınları'ndan 2006 yılında çıkan baskısına “Şahin Uçar” maddesini de eklemiştir. Yazara göre Şahin Uçar'ın besteleri şunlardır:

1) Bestenigar Ağır Aksak Semai (Gönlümüzün hoşça bir elhanı var, belirtilmeyen bütün parçaların güfteleri bestekarındır), 2) Bestenigar Yürük Semai (Gülüm şöyle, gülüm böyle demektir yare mu'tadım, Nedim), 3) Bestenigar Sofyan İlahi (Yar ü var Allahü Ekber), 4) Hüzzam Sofyan İlahi (Hak bir gönül verdi bana, Yunus), 5) Hüzzam Sofyan İlahi (Çıkdım erik dalına, Yunus), 6) Neva Nim Sofyan Nefes (Bilmek istersen seni, Hacı Bayram Veli); Şarkıları, 7) Acem-Aşiran Curcuna (Unuttuğum yıllar nerde o dünya?), 8) Evc Curcuna (Çal söyle güzel nağmelerin mest-i müdam et), 9) Evc Yürük Semai Azeri üslubunda Türkü (Hangi yerde vurdular o maralı?), 10) Hüseyini Sofyan (Ey afet-i devran sana hayran olayım ben), 11) Hüseyini Sofyan Türkü (İlgıt ılgıt esen seher yelleri, Karacaoğlan), 12) Hüseyini Yürük Semai Türkü (Ay bala beri gel beri), 13) Muhayyer Sofyan (Aceb ol dilber-i rana), 14) Nihavend Sofyan Çocuk Şarkısı (Güneşin battığı anda), 15) Rast Düyek güftesiz Mehter Marşı, 16) Rast curcuna (Gisusuna can mübtela), 17) Rast Yürük Semai (Sleep my love), 18) Segah Yürük Semai Çocuk Şarkısı (El ele çocuklar), 19) Segah Türk Aksağı (Sırma saçlarına bağlıdır gönlüm), İlk parçasını 19.9.1971'de, sonrakileri 1972 ve 1973 yıllarında bestelemiş, sonra bırakmıştır.⁵⁸

Şahin Uçar'ın klasik Türk müziği üslubundaki bazı besteleri TRT tarafından incelenmiş ve 1987 yılında TRT repertuarına alınmıştır. Bestekâr olarak Yılmaz Öztuna'nın neşrettiği *Klasik Türk Müziği Ansiklopedisi*'nde, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde ve *Türk Yazarları Ansiklopedisi*'nde biyografisi bulunmaktadır.

3.4. Hattatlığı

Şahin Uçar'ın dikkat çekici bir vasfı da hattatlığıdır. Uçar'ın, *Kültür, Teknoloji ve Sanat Yazıları* adlı eserinde hat sanatıyla alakalı “Hat Sanatı Hakkında” başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Hat sanatına olan ilmî vukufiyetini de gösteren makalesinde yazar, bu İslam sanatını “Hat sanatı, Arap alfabesinin en derin ifadesini Türk dehasıyla yoğrularak bulduğu mücerret bir sanattır.”⁵⁹ şeklinde tanımlar. Aynı yazının devamında ise Şahin Uçar, bu sanat ilgili görüşlerini “Denilebilir ki; hat

⁵⁸ Yılmaz Öztuna, “UÇAR, Şahin”, *Türk Mûsikîsi Akademik Klasik Türk San'at Mûsikîsi'nin Ansiklopedik Sözlüğü*, s. 457.

⁵⁹ Şahin Uçar, *Kültür, Teknoloji ve Sanat Yazıları*, s. 91.

sanatımız en derin bir ma'nâ âlemiyle yüklü bir sanattır. Onda asırların tekâmülünün mahsulü engin bir mimarî, tenasüb ve âhenk dolu bir mûsikî ile lirizmin engin şiiiriyeti vardır.”⁶⁰ şeklinde ifade eder.

Şahin Uçar, 1989 yılında Ankara Valiliği'nin organize ettiği bir “Hat ve Teyzinat” sergisi açmıştır. Özellikle Kûfî hatta meraklı olan sanatçı, Süheyl Ünver'den, Süslemeli Kufî kaligrafisi (1968-72); Kemal Batanay'dan, Talik,(1969-72); Hâmid Aytaç'tan, Sülüs (1970-72) ve Mehmet Receb Berk'ten, Nesih (1970-71) dersleri almıştır. Besmele ve Fatıha suresi hat sanatıyla yazdığı önemli eserleridir.

3.5. Müzehhipliği

Şahin Uçar, müzehhip kimliğiyle de tanınan bir sanatçıdır. Tezhip sanatı alanındaki dersini İstanbul Üniversitesinden hocası Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver vasıtasıyla almıştır. (1968-72) Şairin, Şule Yayınları'ndan çıkan *Dîvân*'ının kapağında, tezhip ve hat sanatının örnekleri görülmektedir.⁶¹

⁶⁰ *age.* s. 96.

⁶¹ Şahin Uçar, *Dîvân*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN VE TASAVVUF

1. DİN

1.1. Allahü Teâlâ

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ı “*Kasîde der tevhit-i Hz. bâri*” adlı, Cenabı-ı Hakk'a hitaben yazılmış otuz beyitlik bir kaside ile başlar. *Dîvân*'ın genelinde de Allahü Teâlâ'nın zatı, isimleri ve sıfatları söz konusu edilir. Bu isim ve sıfatlar şunlardır: Allah, Allâhü Teâlâ, Kırdigâr, Bârî, Hüdâ, İlâh, Râb, Hû, Hakk, Hüvel-bâkî, Kurb-i ilâh.

Dîvân'da Cenab-ı Hakk, asırlardır teşekkül eden İslamî ilimlerdeki görüşler çerçevesinde anlatılmıştır. Allahü Teâlâ, binlerce ecrâm-ı semâviyeyi, asumanı, yıldızları, gezegenleri ve gökleri birbirine uyumlu bir şekilde yaratmıştır. Göklerin boynuna bir gerdanlık gibi Süreyya'yı takmıştır.

min kevkeb ü eflâki yaratdın mütenâsip
taktın yine sen gerden-i eflâke süreyyâ

K I/25, 25

Kâinattaki her şey Allahü Teâlâ'nın birliğini gösterir. İnsan vücudu da Cenab-ı Hakk'ın birliğine en büyük delillerdendir. Vücutta el, kol, ayak, çene, parmak, ağız, göz, kulak gibi birçok aza vardır. Vücut azalarının çokluğu Allahü Teâlâ'nın birliğini göstermeye engel olamaz.

birsen ki senin birliğine men de delîlem
mâni' olamaz vahdetime kesret-i âzâ

K I/26, 25

Allahü Teâlâ, âlemi ve insanı mükemmel birer sanat eseri olarak yaratmıştır. İnsanı kâinata halife yapmıştır. Bu âlemdeki mükemmel düzen yüce bir şiire benzer. İnsana bahşedilen bu güzellikler hep Allahü Teâlâ'nın lütfudur.

Bâkî “ebedî olan, varlığının sonu olmayan” anlamlarında ve “*el-Bâkî*” şeklinde, Cenâb-ı Hakk'ın *Esmâ-ül hüsnâ*'sındandır. Bâkî'ye “dâimî, sermedî, fenâ

bulmaz”⁶² şeklinde de anlam verilir. Şair, bir beyitte “Allahü Teâlâ bâkîdir.” anlamında “*Hüvel-bâkî*” ifadesine yer verir.

Dîvân'da imanın şartından olan kadere iman hususuna da yer verilir. Cenâb-ı Hakk'ın her şey hakkındaki karar-ı ezelfisi bellidir ve ona iman etmek gerekir. İnsanın bu dünyadaki en büyük amacı Allah'ın muhabbetini kazanmak olmalıdır. Cenâb-ı Hakk'ın sevgisi “muhabbetullah” olarak ifade edilir. İnsana dost ve habip olarak Allahü Teâlâ yeter. İnsan ve bu âlem fânidir fakat Hallâk-ı kâinât olan Allahü Teâlâ bâkidir.

Şair Şeydâ, Peygamber Efendimiz için yazmış olduğu na'tinde Hz. Peygamber'i “Hallâk-ı kâinât” olan Allahü Teâlâ'nın övdüğünü belirtir ve Hazret-i Peygamber'e “salât ü selam” getirir. *Dîvân*'da Hz. Ali, “Allahü Teâlâ'nın düşmana döne döne hamle eden, saldıran yiğidi” olarak tavsif edilir.

kim seni medh eylemiştir kirdigâr
es-salât ü ve's-selâm ey mustafâ

M III/6-7, 31

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ı zikretmenin önemi belirtilir. Bu durum bir âyet-i kerimede “Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”⁶³ şeklinde ifade edilir. *Dîvân*'da şair Şeydâ, gönlüne aşk ile Allahü Teâlâ'yı zikrelemeyi, bu vesileyle kalbe parlaklık, ruha gıda, derde de deva vermesi gerektiğini telkin eder.

zikr eyle de allâhı gönül aşk ile billâh
ver kalbe cilâ rûha gıdâ derde müdâvâ

K I/28, 26

Dîvân'da birçok beyitte şair, Cenab-ı Hakk'a niyazda bulunur. Şeyda, eşi Hatice Uçar'ın vefatı üzerine yazdığı mersiyesinde, Cenab-ı Hakk'a: “Ya Râb benim isyânıma, azgınlığıma, taşkınlığıma bakma. Sevgilim karanlıklarda mı acaba? Onu karanlıkta bırakma Rabbim.” diye dua eder. Yine bir başka beyitte âşık, her işini Allah'ın iradesine teslim ettiğini, kaderine râzı olduğunu belirtir ve Allahü Teâlâ'ya

⁶² Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 1996, s. 273.

⁶³ *Kur'an-ı Kerim*, Ra'd 13/28. (Haz. Hayrettin Karaman vd.), *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, TDV Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2015. Ayet mealleri yukarıda künyesi verilen mealden alınmıştır. Bundan sonraki ayet meallerinde eserin tam künyesi verilmeyecektir. Sadece sure ismi, numarası ve ayet numarası yazılacaktır.

yakarır. Bir başka beyitte ise “Allâh Teâlâ senin dualarını makbul; akıbetini de hayreylesin inşaallah.” diyerek kendine dua eder.

1.2. Âyet ve Hadisler

Şahin Uçar’ın *Divân*’ında genellikle kısmî iktibas suretinde görülen üç âyet, iki hadis-i kutsî ve iki de hadis tespit edildi.

1- Enbiya suresinin Hz. Peygamber’in âlemlere rahmet olarak gönderilmesini beyan eden ayeti kısmen iktibas edilmiştir.⁶⁴

“rahmeten lil-âlemîn”sin nâm-dâr
ümmete senden şerîat yâdigâr M III/1-2, 31

2- Hz. Peygamber’e ithafen yazılan na’t-i şerifte Kalem suresinin dördüncü ayeti kısmî iktibas edilmiştir.⁶⁵

sen “alâ hulkin azîm”sin ey şehâ M IV/2, 32

3- Şair, gül bahçesinin her gülünü, “Kâlû belâ” miskinin kokusu olarak zikreder. A’râf suresinin yüz yetmiş ikinci ayetini kısmen iktibas eder.⁶⁶

her gül-î gülzâr bûyî nâfe-î “kaalû belâ” Taşîr 5/2, 95

4- *Divan*’da bir beyitte “Gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim, bu nedenle tanınmak için mahlûkatı yarattım.”⁶⁷ mealindeki kutsî hadise telmih yapılmıştır. Şair, gönlü henüz açılmamış bir gül goncasına benzetmiş ve gönlün “gizli bir hazine” olduğunu söylemiştir.

gönül gonca gibi der “küntü kenzen“
gönülden nakleder şeydâ muhaddis G ps/5, 38

⁶⁴ “(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ 21/107.

⁶⁵ “Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” Kalem 68/4.

⁶⁶ “Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler.” A’râf 7/172.

⁶⁷ Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî (1162/1749), *Keşfu’l-Hafâ*, Mektebetu’l-Kudsî, Kahire, 1351, II, 132; Haris b. Esed el-Muhasibî, Ebû Abdillâh (243/857) *Fehmu’l-Kur’an ve Maanîhi*, thk: Hüseyin Kutlu, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1398, s. 245; Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud b. Abdillâh el-Hüseyinî (1270/1854), *Ruhu’l-Maânî fi Tefsîri Kur’ani’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, thk: Ali Abdülbari Atiyye, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1415, VII, 453; IX, 116; XIV, 22, 24, 25; XV, 130, 168.

1- Allahü Teâlâ bir hadis-i kutsîde “Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.”⁶⁸ der. Şair bu kutsî hadisi yine kısmî iktibas yoluyla bir mısradaki kullanır.

der sana “levlâke levlâk “rabbenâ

M IV/1, 32

6- *Dîvân*'da “İçki, bütün kötülüklerin anasıdır.”⁶⁹ hadisine telmih yapılır. Ve aşk şarabının kötülüklerin anası olmadığına dair gönül dergâhının fetvâsı, cevâzı zikredilir.

gönül dergâhının fetvâsıdır bu
şarâb-î aşk değil ümmü'l-habâis

G ps/3, 38

7- Şair, na't-i şerifinde “Biz günahkâr ümmetine ‘Yazık ümmetime!’ dersin amma yârin (mahşer günü) ey vefâ padişâhı senin hayranın olan bu Şâhin'e şefâat kıl.” diye niyazda bulunur. Bu mısralarda yine bir hadis-i şerife kısmî iktibasta bulunur. Kıyamet gününün dehşetinde Hz. Peygamber, “*Ümmetî, ümmetî!*”⁷⁰ diyerek ümmetine şefaate edecektir.

biz günehkâr ümmete “vâ ümmetâ!”
dersin ammâ yârin ey şâh-ı vefâ

M IV/4-5, 32

1.3. Peygamberler

1.3.1. Hz. Muhammed

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında, Hz. Muhammed hakkında, “*der na't ü salât ber fahr-i kâinât*” adıyla dört bentlik, müsebba' nazım şekliyle yazılmış bir na't örneği vardır. Şiirde Hz. Peygamber, Mustafa, müçteba, murtaza, şehsüvar, şehâ, şâh-ı vefâ, ebr-vâr rahmet-nisâr, gül-i'zâr, rûh-i yâr, âşikân râ dest-kâr, evliyâ râ şehriyâr, enbiyâ râ şâh-vâr isim ve sıfatlarıyla zikredilir. Müsebba'da Hz. Peygamber'in dört

⁶⁸ Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî (1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1351, II, 164; Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud b. Abdillâh el-Hüseynî (1270/1854), *Ruhu'l-Maânî fi Tefsîri Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, thk: Ali Abdülbarî Atiyye, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415, XIII, 281; Aliyyu'l-Karî, Ali b. Sultan Ebu'l-Hasan Nureddin el-Molla el-Herevi (ö. 1014/1605) *Şerhu's-Şifâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1421, I, 13.

⁶⁹ İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî, (ö. 354/965), *el-İhsân fi Takribi Sahîhi İbn Hibbân*, thk: Şuayb el-Arneût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988, XII, 169; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyin b. Ali el-Beyhaki (ö. 458/1066), *Şuabu'l-İmân*, thk. Abdülalî Abdülhamid Hamid, Mektebetü'r-Rüşd ve Dâru's-Selefiyye, Bombay, 2003, VII, 406.

⁷⁰ Buharî, Tevhid, 36; Müslim, İmân, s. 326-327.

isminden “Mustafa” adı tekrar edilir. Şiirde Hz. Peygamber’i hatırlamanın kalbe huzur ve esenlik verdiği, gönülde dâimâ onun aşkı ve nâmının olduğu, Hz. Peygamber’in aşkıyla gönlün şifa bulduğu ifade edilmiş ve Hz. Peygamber’e salât ü selam getirilmiştir.

es-salât ü ve’s-selâm ey mustafâ
yâd-ı nâmındır veren kalbe safâ
es-salât ü ve’s-selâm ey müçtebâ
dilde aşkın dilde nâmın dâimâ
es-salât ü ve’s-selâm ey murtazâ
çünkü aşkınla bulur gönlüm şifâ
es-salât ü ve’s-selâm ey mustafâ

M I, 30

Enbiya suresinin yüz yedinci ayetine telmih yapılır, Hz. Peygamber’in âlemlere rahmet olarak gönderildiği ifade edilir. Ümmete, İslam şeriatı ondan hatıradır. Âşıklar onunla iftihar ederler. Hz. Muhammed’in celal sahibi olan Cenab-ı Hakk’ı temâşa eylediği alenidir. Şair, Hz. Peygamber’i “şehsüvâr” olarak niteler. Şehsüvâr, “atlılar serveri, pek mâhir ve şanlı binici” anlamlarına gelir. Şair Şeydâ, onu anlatabilmekten aciz olduğunu, kâinât yaratıcısı olan Allahü Teâlâ’nın onu medhettiğini söyler.

“rahmeten lil-âlemîn”sin nâm-dâr
ümmete senden şerîat yâdigâr
âşıkaan eyler seninle iftihar
âşinâ-yi zü’le-celâlsin âşikâr
ben nice vasf eyleyim ey şehsüvâr
kim seni medh eylemiştir kirdigâr
es-salât ü ve’s-selâm ey mustafâ

M III, 31

Dîvân’da Hz. Peygamber’e Cenâb-ı Hakk’ın “*levlâke levlâk*“ dediği, *Kur’an-ı Kerim*’de Peygamber Efendimiz için “*alâ hulkin azîm*” tabiri kullanılarak onun yüce bir ahlak üzere olduğu ifade edilir.⁷¹ Kıyamet gününün sıkıntılı ahvâlinde, Hz. Peygamber’in ümmetinin günahkârlarına şefaate edeceği “*şefi’ül-müznibîn*“ tabiriyle dile getirilir. Efendimizin ümmetin günahkarlarına kıyamette şefaate edeceği hadislerle de sabittir.⁷² Yine ümmetinin günahkârlarının hâlini düşünerek, Hz. Peygamber’in “Yazık ümmetime!” anlamında “*Vâ ümmetâ!*” dediği belirtilir.

⁷¹ “Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” Kalem 68/4.

⁷² “Rabbimin nezdinden bir melek geldi ve ümmetimin (ümmeti icabet) yarısını Cenab-ı Allah cennete koymak ile şefaate arasında bir tercih yapmamı istedi. Ben şefaati tercih ettim. Zira şefaate daha umumi ve kifayetlidir. Siz bu şefaatin ümmetimin müttakilerine mi olduğunu sanıyorsunuz. Hayır! O ümmetimin hata ve günah işlemiş, günahlarla kirlenmiş olanları içindir.” (İbn-i Mace, Zühd, 37; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/75)

Kıyamet günü mü'minlerin, Hz. Peygamber'in "Ümmetî, ümmetî- Ümmetim, ümmetim"⁷³ diyerek ümmetine şefkatini göstereceğine inanılmaktadır. Şahin Uçar da Hz. Peygamber'den şefaata talebinde bulunur ve ona salât ü selâm getirir.

der sana "levlâke levlâk" rabbenâ
sen "alâ hulkin azîm"sin ey şehâ
hem "şefî'ül-müznibîn"sin hem şifâ
biz günehkâr ümmete "vâ ümmetâ!"
dersin ammâ yârın ey şâh-ı vefâ
kıl şefâat şahîn-i hayrânına
es-salât ü ve's-selâm ey Mustafa

M IV, 32

Müsebba'nın Arapça-Farsça kelime ve tamlamalardan oluşan son bendinde ise şair, Hz. Peygamber'e hesapsız, salât ü selam getirir. Peygamber Efendimiz'i "bulut misâli rahmet saçan, gül yanaklı, âşıkların elinden tutan, peygamberler padişahı" olarak tasvir eder. Ona olan muhabbetini beyan eder.

es-salât ü ve's-selâmü bî-şümâr
es-salâ ey ebr-vâr rahmet-nisâr
es-salâ ey gül-i'zâr ey rûh-i yâr
es-salâ ey âşikân râ dest-kâr
es-salâ ey evliyâ râ şehriyâr
es-salâ ey enbiyâ râ şâh-vâr
es-salât ü ve's-selâm ey mustafâ

M II, 31

Şahin Uçar, içinde modern şiirlerin olduğu "Mâlihulya" adlı şiir kitabında Hz. Peygamber aşkını dile getiren "Na't-ı Nebî" isimli bir şiir kaleme almıştır. Bu şiirde de şairin gönlündeki Hz. Peygamber sevgisinin tezâhürü görülür:

Ne zemindedir, ne zemandadır
Ne Medine'de, ne Kenan'dadır
O gönüldedir, gönül ondadır
Adı dildedir, dil o candadır
Sallû aleyhi ve âlihi⁷⁴

1.3.2. Hz. Yusuf

Dîvân'da ismi zikredilen ikinci peygamber Hz. Yusuf'tur. Hz. Ya'küb'un oğlu olup İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamber olan Hz. Yusuf'un kıssası,

⁷³ Buharî, Tevhid, 36; Müslim, İmân, s. 326-327.

⁷⁴ Şahin Uçar, *Mâlihulya*, s. 15.

Kur'an-ı Kerim”de kıssaların en güzeli, “*Ahsenü'l-Kasas*” olarak zikredilir.⁷⁵ Hz. Yusuf, güzelliğiyle maruf bir peygamberdir. Hz. Yûsuf’un güzelliği darbimesel hâline gelmiştir. Bir hadiste Resûlullah, Mi‘rac’da Hz. Yûsuf’u ayın on dördü gibi gördüğünü ifade eder.⁷⁶ Şeyda *Dîvân*’ında, Hz. Yusuf’tan bir beyitte, onun güzelliği münasebetiyle bahsedilir. Sevgilinin yüz güzelliği, çimenlikteki her yaprak üstünde yansımıştır. Gül bahçesindeki güllerde sevgilinin güzelliği görünmesiyle gül Hz. Yusuf gibi lale de Züleyhâ gibi olmuştur.

aks eyledi her berg-i çemen içre cemâli
yûsûf gibidir gül nitekim lâle züleyhâ

K I/19, 24

1.3.3. Hz. Nuh

Dîvân’da ismi geçen üçüncü ve son peygamber Hz. Nuh’tur. Hz. Nuh “*enbiyâ-i izâm*” denilen peygamberlerdendir. *Kur'an-ı Kerim*’de Nuh suresinde ve diğer bazı surelerde Nuh Tufanı’ndan bahsedilir. Hz. Nuh, uzun yıllar boyunca insanları Allah’a iman etmeye çağırmış, çok az kişi onun davetini kabul ederek iman etmiştir. Kavminden birçok kimse Hz. Nuh’u yalanlamıştır. Bunun üzerine kendisini yalanlayan kavminin kahrı için tûfân meydana gelmiş, yalnız Hazret-i Nuh ile ona inanlar bir gemiye binerek kurtulmuştur.⁷⁷ Hz. Nûh’un eşi ve oğlu ise inanmayanlarla birlikte boğulmuştur.⁷⁸

Dîvân’da Hz. Nuh Tufanı’na telmih yapılır. Şair, aşkı bir okyanusa benzetir. Kendisinin de bu aşk okyanusuna düştüğünü ve bu ummânın sonu olmadığını ifade eder. Şiirde Hz. Nuh’un gemisinin bile bu aşk denizinde sefer eyleyemeyeceği mübalağalı bir tarzda dile getirilir.

aşk ummânına düşdüm ne aceb kim sonu yok
ki bu deryâde sefer eyleyemez keşti-i nûh

G ha/2, 41

⁷⁵ “(Ey Muhammed!) Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin.” Yusûf 12/3.

⁷⁶ Ömer Faruk Harman , “Yûsuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:44, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 4.

⁷⁷ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1474.

⁷⁸ Hûd 11/40-47, Mü’minûn 23/26-29, Furkân 25/37, Kamer 54/10-17.

1.4. Sahabeler

1.4.1. Hz. Ali

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in hem amcasının oğlu hem de damadıdır. İslam halifelerinin dördüncüsü olan Hz. Ali, Müslümanlar arasında ilim ve fazîlet, mürüvvet ve fütüvvetle mümtâz bulunan zâttır.⁷⁹ Hz. Ali, Hicret sırasında Mekkelilere, Hz. Peygamber'in evinden ayrılmadığı intibasını vermek üzere onun yerinde onun yatağına yatmış ve daha sonra da kendisine verilen emanetleri sahiplerine dağıtarak Hz. Fatma ve annesi ile birlikte Medine'ye hicret etmiştir. Okuma yazma bildiği için Hudeybiye Antlaşması Hz. Ali'ye yazdırılmış, Mekke'nin fethini müteakip Kâbe'deki putların temizlenmesi vazifesi de ona verilmiştir. Hz. Peygamber tarafından ona “*Esedullah*” lakabı verilmiştir. Farsça bir kelime olan “*Hayder*” ile “*Şîr-i Yezdân, Kurân-i Nâtık*” da Hz. Ali için kullanılan lakaplardandır.⁸⁰

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında Hz. Ali ile ilgili altı beyitlik müstakil bir gazel vardır. Gazelde Hz. Ali, “dü-dârın tâc-dârı, mülk-i aşkın şehriyârı, ehl-i beytin medâr-ı iftihârı, hayder-î kerrâr-ı bârî” gibi unvanlarla zikredilir. Hz. Ali, “dünya ve ahretin taç sahibi, aşk mülkünün hükümdarı, Allahü Teâlâ'nın düşmana döne döne hamle eden yiğidi” olarak görülür. Şair, Hz. Ali'yi kendine “özge bir dost” olarak görür.

Gazelde, Kerbela olayına ve Hz. Hüseyin'e telmih yapılmıştır. Kerbela'da Hz. Hüseyin'in başına gelen acı olayların, şairi derinden etkilediği belirtilmiş ve bu olayın şairin bağına Zülfikar darbesi gibi bir etki bıraktığı ifade edilmiştir.

ey dü-dârın tâc-dârı, yâ Ali mülk-i aşkın şehriyârı, yâ Ali	G Ali/1, 66
anda görmüş nüh-felek kim âşıkın bes nedir bu kâr-ı zârî yâ Ali	G Ali/3, 66
ruz ü şeb aşk ellerinde gönlümüz subh ü şâmî zârî zârî yâ Ali	G Ali/4, 66
ehl-i beytin aşkıdır cân ü dilin	

⁷⁹ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, MEB Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 99.

⁸⁰ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, C:1, OSEDAM, 1. Baskı, İstanbul, 2016, s. 265.

bir medâr-ı iftihârı yâ Ali G Ali/5, 66

var mı senden özge yâri şâhinin
hayder-î kerrâr-ı bârî yâ Ali G Ali/6, 66

1.4.2. Hz. Hüseyin

Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin oğludur. Kerbelâ'da şehit edilmiştir. Bunun için “*Şehîd*” lakabıyla meşhurdur. Göğsünden aşağısının Hz. Peygamber'e çok benzediği rivayet edilir. Doğduğu zaman Hz. Peygamber, kulağına ezan okuyarak adını koymuş ve onun için akîka kurbanı kestirip Hz. Fâtıma'dan saçının ağırlığınca fakirlere gümüş dağıtmasını istemiştir.⁸¹

Dîvân'da Hz. Hüseyin bir beyitte konu edilir. Şair, Hz. Ali'yle ilgili yazdığı gazelin bir beytinde “Kerbelâ şehidi Hüseyin'in derdi, bağrıma Zülfikâr'ın darbesini vurdu Yâ Ali.” diyerek Hz. Hüseyin'e, Kerbela olayına ve Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikâr'a telmihte bulunur.

bağrıma derd-i Hüseyin-î kerbelâ
urdu zahm-î zülfikaarı yâ Ali G Ali/2, 66

1.5. Kaza ve Kader

1.5.1. Kader

Kader, Allahü Teâlâ'nın varlıkları ve olayları, hususan sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması anlamında kullanılan bir terimdir. Kaza ve kader terimleri genellikle birlikte kullanılır ve âlimler bu iki terime farklı anlamlar vermiştir.⁸² Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*'de kadere “Kâffe-i mahlûkâtın ilm-i ezeli-î İlâhî'de müsbet olan cereyân-ı ahvâli sûreti.” anlamını verir.⁸³

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında “kader” kelimesi “kaderde olana rıza göstermek ve kabullenmek” anlamlarında kullanılır. *Dîvân*'da yine aynı anlamı ifade edebilecek “çerh-i tâli” ifadesi kullanılır. Kader, tâlih çarkı hem döner, hem döndürür. Eskiler

⁸¹ Ethem Ruhi Fırlalı, “Hüseyin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:18, TDV Yayınları, Ankara, 1998, s. 518.

⁸² Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:24, TDV Yayınları, Ankara, 2001, s. 58.

⁸³ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1057.

feleği bir su dolabının dönmesine benzetirler.⁸⁴ Şair bu benzetmeye telmihte bulunur. Aşk güneşine karşı, hürmetli bir vaziyette semâ' etmek gerekir.

sana ey âşık-i şeydâ ne huzûr var ne sükûn
bu kaderdir çekeceksin ne ki kesbetse vuzûh G ha/5, 41

1.5.2. Tevekkül

Tevekkül, bütün işlerini Allahü Teâlâ'nın iradesine havale ederek kaderin hükmüne razı olmak anlamlarına gelir⁸⁵ ve kadere rıza gösterme demektir. *Dîvân*'da âşğın, Allahü Teâlâ'yı tevekkülle yâd etmesi dile getirilir.

bir dem gelir âşık sana eyler bu niyâzı
bir dem gelir allâhı tevekkülle eder yâd G dal/3, 43

1.5.3. Hükm-i Kazâ

Hükm-i kazâ, her hususta Allahü Teâlâ tarafından evvelce verilmiş olan hükümdür.⁸⁶ *Dîvân*'da, şair Şeydâ'nın yakın dostu Dünder Taşer'in vefatı üzerine yazdığı bir mersiye de “*hükm-i kazâ*” ifadesine yer verilir. Bu ölümün aniden olması, kaderde yazılan bir hükmün gerçekleşmesi olarak ifade edilir. Başka bir beyitte de şair, kaderde yazılı olanın gerçekleşmesinin Allahü Teâlâ'nın takdiri olduğunu belirtmiştir.

ey dil-î şeydâ sana hükm-î kazâ
böyle takdîr eylemiş Allâh bes G sin/5, 49

1.6. Ahiret İle İlgili Mefhumlar

1.6.1. Ölüm (Mevt)

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında ölüm üzerine yazılmış üç şiir vardır. Bunlardan ikisi gazel nazım şekliyle, biri de üçer mısralık bentlerle yazılmıştır. Gazellerden birincisi, Şahin Uçar'ın dostu, siyasetçi, bürokrat Dünder Taşer'in vefatı üzerine; diğeri de Cumhûriyet devri fikir adamlarından Fethi Gemuhluoğlu'nun vefatı üzerine kaleme alınmıştır. On beş bentlik, uzunca bir diğeri mersiye ise şairin haziran 1978'de, “doğuştan geldiği söylenen bir kalp hastalığı yüzünden vefat eden”⁸⁷ ilk eşi

⁸⁴ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 34.

⁸⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 453.

⁸⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 18. Baskı, Ankara, 2001, s. 389.

⁸⁷ Şahin Uçar, *Araplar'ın Anadolu Seferleri*, Şûle Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s. 13.

Hatice Uçar için yazılmıştır. Bu üç şiirde şair, ölümle ilgili çeşitli duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.

Bu şiirlerde ölüm karşısında insanın acizliği, elemi, çaresizliği ve hüznü dile getirilse de şair; ölüm karşısında mütevekkil bir tavır sergiler. Dünder Taşer'in vefatı münasebetiyle yazdığı gazelde, her hususta Allahü Teâlâ tarafından evvelce verilmiş olan hükmün, birdenbire ölümün erişmesiyle yerine getirilmiş olduğunu beyan eder. Şair, eşi Hatice Uçar'ın vefatı üzerine çok daha derin bir acı hissetmiştir. (bk. Hatice Uçar)

Mevt erişdi nâgehân hükm-i kazâ
“Şahin'im Dünder Taşer etdi sefer”

T I/5, 67

1.6.2. Ahiret (Ukbâ)

Dünya hayatından sonra başlayıp ebediyete kadar devam edecek olan ve sonu olmayan ikinci hayat ahiret hayatıdır.⁸⁸ *Dîvân*'da ahireti ifade etmek için Arapça bir kelime olan “Ukbâ” kelimesi kullanılır. Ukbâ, cennetteki Kevser Irmağı dolayısıyla, bir de dünya ve ahiret, varlık-yokluk ilişkisi içinde zikredilir. Dünyanın bir rüyadan ibaret olduğu, esas hayatın ahiret hayatı olduğu dile getirilir. *Dîvân*'da geçen “*Dü-cihan*” ve “*Dü-dâr*” ifadeleriyle de dünya ve ahiret kastedilir.

vâiz derse kevser-i ukbâ da lezîz
yok cânânın gonca-i hamrâsı gibi

R IX/2-3, 109

1.6.3. Şefâat

Şefâat, kelimesinin lügat anlamı “bir suçlu veya muhtacın nâil-i afv u ihsân olması için diğeri tarafından edilen tavassut ve iltimas”tır.⁸⁹ Kıyamet gününün dehşetinde Hz. Peygamber, mü'minler için Cenâb-ı Hak'tan şefaet isteyecektir. Şair, Hz. Peygamber'den kendisi için de şefaet talep etmektedir.

kıl şefâat şahîn-i hayrânına
es-salât ü ve's-selâm ey Mustafa

M IV/6-7, 32

1.6.4. Sırat

Sırat; yol, tarîk, râh demektir. Cehennem üzerinde kurulmuştur. Çok dar ve geçilmesi çok zor olan köprüdür. İmanlı insanlar bu köprünün üstünden kolaylıkla geçip cennete gideceklerdir. Mecazen pek sarp ve gidilmesi güç olan yola da sırat

⁸⁸ Bekir Topaloğlu, “Âhiret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C:1, TDV Yayınları, Ankara, 1988, s. 543.

⁸⁹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 779.

denir.⁹⁰ Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında ise Sırat Köprüsü “aşığın canından sevgiliye varmak” olarak ifade edilir. Bunun için âşık, canını sevgili yolunda kurban eylemelidir.

yâre kurbân eyle şeydâ cânını
cândan cânâne varmaktır sırat

G tı/5, 53

1.6.5. Hûri

Gözleri iri ve siyahı pek siyah, beyazı pek beyaz kızlar demektir. Cennete girecek olan müminlere Cenab-ı Hak tarafından ihsan edileceği va'dedilen güzel kızların her birine huri denir.⁹¹ Hûrîler "Anber saçlı, hilâl kaşlı, kara gözlü, güneş yüzlü, şîrîn sözlü, şîveli, nazlı, inci dişli, mercan dudaklı, gül yanaklı, servi boylu, güzel huylu, gülden tâze ve tari, bâkire kızlardır."⁹²

Şairlerimiz sevgililerini cennet hurilerine benzetmişlerdir.⁹³ Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında da sevgilinin yüzü huriye teşbih edilmiştir.

bir dâm-ı belâ zülfün ey hûri-sıfat

R III/1, 103

1.6.6. Kevser

Kevser, *Kur'an-ı Kerim*'in yüz sekizinci suresinin ismidir. Aynı zamanda cennette bir çeşme veya ırmağa Kevser denir ki Hz. Ali'nin bu çeşmenin sâkîliğini edeceğine inanılmaktadır.⁹⁴ *Dîvân*'da şair, cennetteki Kevser suyu ile sevgilinin ağzı arasında ilgi kurar. Ağız söylediği tatlı sözler sebebiyle cennetteki Kevser suyuna benzetilir.⁹⁵ Şeydâ, sevgilinin ağzının, Kevser suyundan daha lezzetli olduğunu iddia eder.

vâiz derse kevser-i ukbâ da lezîz
yok cânânın gonca-i hamrâsı gibi
dünyâda da var bâde-i hamrâ da lezîz

R IX/2-3-4, 109

⁹⁰ *age.* s. 823.

⁹¹ *age.* s. 561.

⁹² Erzurumlu İbrâhim Hakî, *Marifetnâme*, (Sadeleştirenler: Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç), Çelik Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 25.

⁹³ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 273.

⁹⁴ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1190.

⁹⁵ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 136.

1.6.7. Tûbâ

Tûbâ, cennette bir ağaçtır. Bu ağacın kökünün semâda olduğuna inanılır. Tûbâ sözü “pek iyi, âferîn, maşallah” gibi mânâlara da gelir.⁹⁶ *Dîvân*’da sevgilinin boyu, cennetteki Tûbâ ağacına benzetilmiştir. Sevgili, naz ve edâ ile sallanarak yürümesi özelliğiyle cennetteki Tûbâ ağacına ya da dünyadaki servi ağacına teşbih edilmiştir.

kâmet-i dildâr aceb tûbâ mıdır
ol hırâmân serv-kâd cânâ mıdır

G r I/1, 45

1.6.8. Cehennem, Dûzeh

Dîvân’da, insanlara cehennemin yakıcılığını anlatan vaizlerin, cehennem hakkında aslında çok şey bilmedikleri dile getirilir. Aşk acısını ve ateşini tadan şair, kendisinin cehennem ateşini bizzat yaşadığını, vaizlerin ise bunu sadece anlattığını ifade eder. Şair, hiçbir vâizin cehennemi tasvir edemeyeceğini belirtir.

vasfeylemez dûzehi hiçbir vâiz

R XVIII/1, 118

bilmem ne biler dûzehe dâir vâiz
ol âteş-i sûzân-ı men ancak gördüm

R XVIII/2-3, 118

1.7. İtikâdî Mefhumlar

1.7.1. İmân

Hakk dini kabul etme, Allahü Teâlâ’nın birliğini tasdîk eyleme, kalp ile tasdîk ve dil ile ikrâr etme imandır.⁹⁷ İmanın inanma anlamı da vardır. Âşığın şeydâ gönlüne, sevgilinin aşkı hem din hem iman olmuştur. Ama aynı zamanda bu aşk, aşğın imânını yağmalamıştır.

bes dil-î şeydâya aşkın oldu hem iymân ü din

Taşîr 8/3, 96

aşkın benim imânımı gâret kılıp amma
ol aşk ile meşbû imiş evvel nece yalvaç

G ç/4, 40

Âşığın gönlü, Allahü Teâlâ’ya yakınlaşma yoluna bulmuştur. Çünkü onda güzellik aşkı ve âşığın imânı vardır. Âşığın başı musibet ve felaketlerle doludur.

⁹⁶ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 480.

⁹⁷ *age.* s. 250.

Onun tâlihi baş aşağı olmuş ve fena bir hâldedir. Buna rağmen âşık isyan içinde değildir, onun imanı sağlamdır.

1.7.2. Arş

Arş; çardak, sâye bân, çatı, kubbe, taht, serîr, erîke anlamlarına gelir. Cenab-ı Hakk'ın dokuzuncu kat gökte tasavvur olunan makâmına da arş denilir.⁹⁸ Eski felekiyyât ilmince dokuzuncu felek olan felekü'l eflâkin şeriat lisanınca verilen adıdır.⁹⁹ "Arş: Semâların fevkinde bir makam. Seyyid Şerîf Cür cânî Ta'rîfâtı'nda diyor ki: Arz bütün cisimleri ihâtâ etmiştir. Yüksekliği yahut pâdişâh şeririne benzetildiği için Arş tesmiye olunmuştur. Kazâ ve kader ahkâmı buradan nüzul eder." [Tâhir Olgun]

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında arş kelimesi, en üstün makam olarak düşünülüp mübalağalı bir şekilde kullanılmıştır. Şairin âh ve inlemeleri arşa çıkmıştır; ona ehemmiyet veren yoktur, onun feryadını hiç kimse işitmez.

âh ü nâlem arşa çıkmıştır benim
i'tibâr yok yâ işitmez hiç kes

G sin/4, 49

1.7.3. Kâlû Belâ

"*Kâlû belâ*", *Kur'an-ı Kerim*'deki bir tâbirdir.¹⁰⁰ Cenab-ı Hak ruhları yaratıp onlara hitaben "Rabbiniz değil miyim?" meâlinde: "*Elestü Bi-Rabbiküm*" diye buyurduğunda, ruhlar: "*Evet Rabbimizsin.*" meâlindeki "*Kâlû Belâ*" ile cevap verdiler. Şair, gül bahçesinin her gülünün, "*Kâlû belâ*" miskin kokusu olduğunu ifade eder.

her gül-î gülzâr bûyî nâfe-î "kaalû belâ"

Taşîr 5/2, 95

1.7.4. Mi'râc

Mi'râc, Allahü Teâlâ tarafından bir mucize ile Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gitmesini ve oradan da göğe yaptığı yolculuğu ifade eden terimdir.¹⁰¹ Sözlükte "yukarı çıkmak, yükselmek çıkılacak, yükselecek yer,

⁹⁸ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 932.

⁹⁹ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 106.

¹⁰⁰ A'râf 7/172, "Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler."

¹⁰¹ Salih Sabri Yavuz, "Mi'râc", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:30, TDV Yayınları, Ankara, 2005, s. 132.

merdiven, göğe çıkma”¹⁰² anlamlarına gelen mi'râc kelimesi Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir gazelde geçmektedir. Şair, aşağıdaki beyitte “mirâc” kelimesini yükselme anlamında kullanmaktadır. Sevdânın şeydâ gönle bir huy hâline geldiği ve canın, hayal âlemine yükseldiği belirtilmektedir.

olup sevdâ dil-î şeydâye mîzâc
bu cân eyler hayâlistâne mi'râc

G c/1, 39

1.8. Diğer Dinî Kavramlar

1.8.1. Mushaf

Kur'an-ı Kerîm'in bir diğer ismi de *Mushaf-ı Şerif*'tir. Şair, bir rubaisinde kendi gönlünü, sevgilinin yazıp okuduğu bir mushâfa benzetmiştir.

söyler gül-rûyini hayâl etdikçe
yâr yazmış yâr okur gönüldür mushaf

R XXI/3-4, 121

1.8.2. Âyet

Âyet, Allahü Teâlâ'nın varlığına, peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil ve mucize anlamında, ayrıca *Kur'an-ı Kerîm* sûrelerinin belli bölümlerinden her biri için kullanılan bir terimdir.¹⁰³ Şair, *Dîvân*'da ayet kelimesini, hıfz eylemek ve huffaz kelimeleriyle birlikte tenasüplü olarak kullanmaktadır. “Hafızlara sor ki ayetleri nasıl ezberlemişler acaba?” denilerek tecahül-i ârif sanatı yapılmıştır.

nice hıfz eylemiş âyetleri sor kim huffâz
kimi görsem maña nâsih meni eyler îkâz

G z1/1, 54

1.8.3. Fâtihâ

Fâtihâ-i şerîfe, *Kur'an-ı Kerîm*'in ilk sûresidir ve her hayırlı işin başında ve sonunda, ölümlere rahmet için duâ makâmında okunur. Fâtihâ kelimesi mecazen bir işe başlamak anlamında da kullanılır.¹⁰⁴ Şair, dostu Dünder Taşer'in vefatı dolayısıyla ona ithafen yazdığı tarih gazelinde, arkadaşının ruhuna Fatiha okunmasını ister.

“Ehl-i hakdan gitdi Dünder fâtihâ”
Tîğ-i gaflet Hayderi eyler heder

T I/4, 67

¹⁰² Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1373.

¹⁰³ Yusuf Şevki Yavuz ve Abdurrahman Çetin, “Âyet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:4, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 242.

¹⁰⁴ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 975.

1.8.4. Huffâz

Hâfız, Arapça “*hıfz*” kökünden gelir. Hıfzın anlamı “korumak, ezberlemek”tir. Hâfız “koruyan, ezberleyen” anlamında sıfat olarak kullanılır. El-Hafız şeklinde “koruyucu ve muhafaza edici” anlamında *esmâü'l hüsnâ*'dandır. Hâfız, Cenab-ı Hakk'a sıfat olarak da kullanılan bir kelimedir. Huffâz ise hâfızın çoğuludur. Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberleyenlere hâfız denilmiştir.¹⁰⁵ Şair, *Dîvân*'da “huffaz” kelimesini bu gerçek anlamıyla kullanmıştır.

nice hıfz eylemiş âyetleri sor kim huffâz
kimi görsem maña nâsîh meni eyler îkâz

G zı/1, 54

1.8.5. Kıssa

Anlatılan sahîh veya uydurma hikâyelere, rivayetlere kıssa denir.¹⁰⁶ *Kur'an-ı Kerim*'de peygamberlerin başından geçen olayların anlatıldığı hikayeler de kıssa olarak isimlendirilir. Bir beyitte şair, sevgilinin gül devrini elden kaçırmaması gerektiğini; ondan geriye, güle benzeyen ağzından anlatılan kıssaların kalacağını belirtiyor.

gül devrini fevt eyleme ey gonca gülüm gel
senden kalacak kıssa-i gül-fâm değil mi?

Terci' 5/4,86

1.8.6. Rahmeten li'l-âlemîn

Enbiya suresinin Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesi ayeti *Dîvân*'da kısmen iktibas edilerek kullanılmıştır.¹⁰⁷

“rahmeten lil-âlemîn”sin nâm-dâr
ümmete senden şerîat yâdigâr

M III/1-2, 31

1.8.7. Salâtüselam

Dîvân'da Hz. Peygamber'e “Mustafa, Mücteba, Murtaza” isim ve unvanlarıyla salât ü selam getirilir.

es-salât ü ve's-selâm ey mustafâ
es-salât ü ve's-selâm ey müçtebâ
es-salât ü ve's-selâm ey murtazâ
es-salât ü ve's-selâm ey mustafâ

M I/1-3-5-7,30

¹⁰⁵ Nebi Bozkurt, “Hâfız”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:15, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 74.

¹⁰⁶ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1073.

¹⁰⁷ “(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ 21/107.

1.8.8. Hamdi-lillah

Şair, ona aşk derdini verdiğinden dolayı Allahü Teâlâ'ya şükreder, tek varlığının aşk derdi olmasından dolayı övünür.

hamdi-lillah varlığım bu derd-i aşk
gayret-î âhımla inler âsümân

G n/3, 62

1.8.9. Muhaddis

Peygamber Efendimiz'den rivayet edilen hadisleri öğrenip bunları kayıt altına alan ve hadis ilmiyle meşgul olan kişilere “muhaddis” denir. Sözlükte “haber vermek, hadis rivayet etmek” anlamındaki tahdîs masdarından türeyen muhaddis kelimesi terim olarak “rivayet ettiği hadisleri senediyle birlikte nakleden ve bu hadislerin metinlerini ezbere bilen, senedlerindeki râvilerin güvenilirliği konusunda görüşleri bulunan kimse” demektir.¹⁰⁸

Dîvân'da bu kelime gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Gönül, henüz açılmamış bir gül goncasına benzetilmiş ve intak sanatıyla “gizli bir hazine” olduğunu söylemiştir. Şair de bu gizli hazineden haber veren bir muhaddis olmuştur.

gönül gonca gibi der “küntü kenzen“
gönülden nakleder şeydâ muhaddis

G ps/5, 38

1.8.10. Secde

Secde, sözlükte “namazda ve makâm-ı tâzîm ve arz-ı ubûdiyette eğilip yüzünü yere sürme, yere kapanma” olarak tanımlanır.¹⁰⁹ *Dîvân*'da âşığın, sevgilinin saçlarının kokusuna binlerce kez secde ettiği belirtilir.

düşmezdi gülün pâyine bir lahza şekâyık
min secdesi var nâfe-i yâr aşkına illâ

K I/5, 22

1.8.11. Mihrâb

Mihrap, mescit, câmi, diğer mabedlerin veya namaz kılınan diğer mekanların kible tarafındaki cephesinin iç tarafında yapılan oyuktur. İmamlar onun önünde durarak namaz kılar ve kıldırır. Mihrap, mecaz olarak tabi olunacak yer anlamına da gelir.¹¹⁰ Edebiyatta şairler sevgilinin kaşlarını şekil benzerliği yönünden mihraba

¹⁰⁸ M. Yaşar Kandemir, “Muhaddis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:30, TDV Yayınları, Ankara, 2005, s. 392.

¹⁰⁹ *age.* s. 709.

¹¹⁰ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1299.

benzetirler. *Dîvân*'da şair, edebiyat geleneğindeki bu anlama uygun olarak, sevgilinin kaşının kendisine mihrap olmasını arzulamaktadır.

mihrâb ola kaaşın mene ey büt ne güzelsen
ayyâr hilâlin

Mü/1, 69

1.8.12. Duâ, Niyâz

Kulun Allah'a yakınlık derecesi dua ile artar. Cenâb-ı Hak *Kur'an-ı Kerim*'de birçok âyette kullarının kendisine dua etmesini ister.¹¹¹ Dua etmek, Rabbin kula değer vermesinin de bir gerekçesidir.¹¹² Mâşuklar naz makamında, âşıklar ise dua ve niyaz makamındadırlar. Şahin Uçar, hem *Dîvân*'ında hem de modern şiirlerinden oluşan *Mâlihulya* adlı şiir kitabında dua ve niyâz ile ilgili şiirlere yer vermiştir. Şair, *Mâlihulya*'da "*Münâcât-ı Şeydâ*" adlı bir şiir yazmıştır. Bu şiirde Cenâb-ı Hakk'a samimâne niyâzda bulunur:

Şifâ ister dil-î bîmâr ilâhî
Ki senden gayri kimdir yar ilâhî

Sunacak gerçi nesnem yok önünde
Günâhım var afüvv kâr-ı ilâhî

Günâhımdan utansam da ey yâr
Gönül lütfundan ümmidvâr ilâhî¹¹³

Dîvân'da ise daha ziyâde âşığın mâşuğuna niyaz etmesi görülür. Âşığın zavallı gönlünün sevgiliye yalvarması, ricâsı çoktur. Lakin zavallı gönül, sevgiliye bu duasını bir türlü ulaştıramaz. Âşık sevgiliye yalvarır ki sevgili sırrını aşığa açıklasın, bu kadar naz eylesin.

çokdur dil-i zârın sana ey yâr niyâzı
lakin ne aceb kim edebilmez sana inhâ

K I/15, 24

Âşık, sevgiliye niyazda bulunduğu gibi sevgili için Cenab-ı Hakk'a da niyazda bulunur. Sevgilinin can yakan aşkı, aşığına hoş seda getirmiştir. Şeydâ âşık da sevgiliye dua eder.

¹¹¹ "Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakıным. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar." Bakara 2/186.

¹¹² "(Resûlüm!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin? (Ey inkârcılar! Size Resûl'ün bildirdiklerini) kesinkes yalan saydınız; onun için azap yakanızı bırakmayacaktır!" Furkan 25/77.

¹¹³ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 13.

âşık-î şeydâ sanâ eyler duâ cânâ senin
cân-sûz aşkın yetirmiş hoş-sadâ senden mañâ Terkîb 5/5, 81

Kul, Allah'a karşı aczini, fakrını ve ihtiyaçlarını dua ve niyaz yoluyla anlatır. Âşıklar da sevgililerine sıkıntılarını, gamlarını, kederlerini, durumlarını beyan ederler. *Dîvân*'da Şeydâ âşık, sevgiliye hâlini uzun uzadıya anlatır, sevgili de bunu dinler. Fakat sevgili aşğının her niyazına itiraz eder. Sevgilinin nazı, aşğın sazının, nefesini bağlamış, soluğunu kesmiştir. Âşğın sesi kesilmiş bir niyaz olmuştur.

eylerem takrîr hâlim dinler âh
lâkin eyler her niyâza î'tirâz G dad/3, 52

Şair bir beyitte de kendi dualarını makbûl, âkıbetini de hayr eylemesi için Allahü Teâlâ'ya yalvarır.

ey âşık-ı şeydâ makbûlü niyâzın
hayr eyleye encâmını allâhü teâlâ K I/30, 26

1.8.13. Ehl-i Beyt

Hâne halkı, aile, hanedan, sülale anlamlarına gelen ehl-i beyt, özellikle Hz. Peygamber'in ailesi, yakın akrabası anlamlarında kullanılır.¹¹⁴ Şair, Hz. Ali için yazdığı gazelin bir beytinde ehl-i beytin aşkını, canının ve gönlünün iftihar medârı olarak gördüğünü belirterek Hz. Ali ve ehl-i beyt sevgisini dile getirmiştir.

ehl-i beytin aşkıdır cân ü dilin
bir medâr-ı iftihârı yâ Ali G Ali/5, 66

1.8.14. Zülfikâr

Zülfikâr, Peygamber Efendimiz'in meşhur bir kılıcıdır. Bedir Savaşı'nda Efendimize geçmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından biraz evvel Hz. Ali'ye hediye ettiği bir kılıçtır.¹¹⁵ Hz. Ali'nin destanlaşan hayatının yanında Zülfikar da en sağlam kılıçların sembolü hâline gelmiştir.¹¹⁶ *Dîvân*'da şair Kerbelâ olayına telmihte bulunur.(bk. Kerbelâ) Kerbelâ hadisesinin şairin bağına, bir Zülfikar darbesi gibi yara açtığı dile getirilir.

bağrımâ derd-i Hüseyin-î kerbelâ
urdu zahm-î zülfikaarı yâ Ali G Ali/2, 66

¹¹⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 209.

¹¹⁵ *age.* s. 650.

¹¹⁶ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 267.

1.8.15. Vâiz

İnsanlara öğüt vermek, onları ikaz etmek, sakındırmak anlamındaki va'z “bir topluluğa dînî ve ahlâkî konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındıracak sözler söylemek, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunmak”¹¹⁷ şeklinde tanımlanır. Bu konuşmaları yapan kişiler de vaiz olarak adlandırılır. Şahin Uçar *Dîvân*'ında vaiz, genellikle olumsuz özellikleriyle zikredilir. Vaizin ahiret, Kevser ve cehennem ile ilgili görüşlerinden bahsedilir. (bk. Kevser) Vaizler ahiretteki Kevser'in lezzetli olduğunu söylese de, sevgilinin kırmızı goncaya benzeyen ağzı ondan daha lezzetlidir. Yine cehennemin özelliklerini hiçbir vaizin anlatamayacağı, vaizlerin cehennemle ilgili bilgi sahibi olmadığı, gerçek cehennemi şairin bildiği, gördüğü dile getirilir

bilmem ne biler dûzehe dâir vâiz
ol âteş-i sûzân-ı men ancak gördüm R XVIII/2-3, 118

1.8.16. Fetvâ

Fetvâ, bir mesele ve dava hakkında şer'î usullere uygun olarak olarak müftü tarafından belli bir isim belirtilmeksizin yazılan fikradır.¹¹⁸ *Dîvân*'da “İçki, kötülüklerin anasıdır.”¹¹⁹ hadisine telmih yapılır ve aşk şarabının kötülüklerin anası olmadığına dair gönül dergâhının fetvâsı, cevâzı zikredilir.

gönül dergâhının fetvâsıdır bu
şarâb-î aşk değil ümmü'l-habâis G ps/3, 38

1.8.17. Helâl

İslamî esaslara göre yapılmasına, kullanılmasına izin verilen ve yasaklanmayan hususlar helal olarak kabul edilir.¹²⁰ *Dîvân*'da, bir beyitte sevgili, aşığa eziyet etmesinin kendisine helal olduğunu belirtiyor.

dedim cânân az et cevri vebâldir bu dedi yoh yoh
vebâlim yoh benim bunda bana çünkü helâl olmuş Müs 3/5-6, 88

¹¹⁷ Hasan Cirit, “Vaaz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:42, TDV Yayınları, Ankara, 2012, s. 404.

¹¹⁸ *age.* s. 982.

¹¹⁹ İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî, (ö. 354/965), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk: Şuayb el-Arneût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988, XII, 169; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyin b. Ali el-Beyhaki (ö. 458/1066), *Şuabu'l-îmân*, thk. Abdülali Abdülhamid Hamid, Mektebetu'r-Rüşd ve Dâru's-Selefiyye, Bombay, 2003, VII, 406.

¹²⁰ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 556.

Şair, kendisinin gazel üstadı olduğunu ve sözlerinin helal olan büyü sözleri gibi olduğunu ifade eder. Bir başka beyitte de şiirlerinin helal olan büyü sözleri gibi tesirli olması için Allahü Teâlâ'ya dua eder.

1.8.18. Mahrem

Herkese söylenmeyecek mahrem sırlar olduğu gibi aşkın da bir mahremiyeti vardır. Aşk perişânının âkıbetini, hakikat yolunda mahrem bilirler. Çünkü aşk sırları herkese söylenmez.

tarîk-î hakîkatde mahrem bilir
perişân-ı aşkın ser-encâmını

G y/3, 65

1.8.19. Ümmet

Ümmet, bir peygamberin insanları Hak dine davet etmeye Allahü Teâlâ tarafından memur olduğu cemâattir.¹²¹ *Dîvân*'da İslam ümmeti kastedilir. İslam ümmetine şeriatın Hz. Muhammed'den yadigâr olduğu, ümmetin günahkâr olduğu ama o vefâ şâhı olan Hz. Peygamber'in bu ümmeti düşünüp ümmetin derdiyle dertlendiği vurgulanır.

ümmete senden şerîat yâdigâr

M III/2, 31

biz günehkâr ümmete “vâ ümmetâ!”
dersin ammâ yârın ey şâh-ı vefâ

M IV/4-5, 32

1.8.20. Zekât

İslâm'ın beş şartından biri de zekâttır. Sözlükte “artma, arıtma; övgü ve bereket” anlamlarına gelen zekât, dinî terminolojide Kur'an'da belirlenen insan topluluklarına verilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli miktarı ifade eder. Sadaka kelimesi de zekatla eş anlamlı olarak kullanılır.¹²² *Dîvân*'da şairin sevgilisine kavuşma arzusu dile getirilir ve sevgiliden, saçının misk kokusuyla zekat vermesi istenir.

ne aceb dilde sanâ beslesem arzû-yi visâl
müşg-i zülfün ile ver sen de verirsense zekât

G t/5, 37

¹²¹ *age.* s. 163.

¹²² Mehmet Erkal, “Zekat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:44, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 197.

1.8.21. Kurbân

Şairler aşkları uğruna birçok cevr ü cefaya katlanmayı göze alırlar. Ve bu sıkıntılar neticesinde aşk yoluna canlar fedâ edilir. Şahin Uçar *Dîvân*'ında da şair, kendi canını sevgilinin yolunda kurban etmek istemektedir. Şaire göre Sırat köprüsü âşğın canından sevgiliye giden yoldur. Başka bir beyitte de şair, kendi gönlünü düşman olarak niteler. Çünkü gönül, şairin canını sevgili yolunda kurban etmek istemektedir.

bes cânımı cânânına kurbân edeceksen
düşmân isen al cânımı kâşk ey dil-i nâşâd

G dal/2, 43

1.8.22. Hazret

İlâhî veya kutsal herhangi bir hakikat ve bunun âlemdeki tecellileri anlamında bir tasavvuf terimidir. Hazret sözlükte “yakında ve yanında olmak, önünde bulunmak” anlamına gelir.¹²³ Genelde peygamberler ve kutsiyet atfedilen kişiler için kullanılan bir tabirdir. Şair, dostu Düandar Taşer'i “alp-eren” ve “hazret” kelimeleriyle vasıflandırır. (T I/1, 67)

1.8.23. Mezheb

Mezheb, gidilen ve yürünen yer, yol, tarîk, ilim ve felsefede ittihâz olunan tarîk, meslek, din, bir dinin şubelerinden her biri anlamlarında kullanılır.¹²⁴ Şair, *Dîvân*'da bu kelimeyi “ittihaz olunan yol” anlamında kullanmıştır. Put gibi güzel sevgililer, şairi kendi hâline bırakmadığı ve bundan dolayı şairin putperest olduğu söylenmiş, şairin gittiği yolun da hatalı olduğu ifade edilmiştir.

koymadı öz hâlîme bütler meni
büt-perestem mezheb u meylim galât

G tı/3, 53

1.8.24. Kâfir, Küfr

Kâfir; tanımayan, bilmeyen, gördüğü iyiliği unutan, iyilik bilmeyen anlamlarına gelir. Bununla birlikte Allahü Teâlâ'nın varlığına, birliğine, ilahlığına inanmayan, Cenâb-ı Hakk'a ortak koşan veya Hak Teâlâ'ya yakışmaz fiil ve sıfatları

¹²³ Mehmet Demirci, “Hâzret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:17, TDV Yayınları, Ankara, 1998, s. 146.

¹²⁴ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1317.

ona isnat eden kişiler de ehl-i küfür ve kâfir olarak nitelendirilir.¹²⁵ Bu fiillerin birini veya birkaçını işleme işi ise küfürdür.

Şeyda *Dîvân*'ında küfür ve kâfir kelimeleri genellikle sevgiliye isnat edilerek kullanılır. Sevgili âşığına daima eziyet ettiği için bu eziyet işi küfür alameti olarak görülür. *Dîvân*'da sevgilinin kendisi ya da onun bazı uzuvları kâfir olarak görülür. Aşağıdaki mısradaki gönül alan sevgili kâfir olarak vasıflandırılmıştır.

yakmış meni bir dilberi kâfir vâiz R XVIII/4, 118

Sevgilinin iki gözü kâfir Hind bekçisi olarak nitelenir. Sevgilinin saçları, siyahlığı ve karmaşıklığı ile bir kâfir memlekete benzetilmiştir. Sevgilinin saçları, iki beyitte küfr alameti olarak görülür. Sevgili kâfir olunca sevgilinin işi de küfr olur. Âşık, deliler gibi sevgilinin saçlarının küfründen bahseder. Bu aşağılık dünya zulm için zâlimlere, adaletsizlere tabi olur. Bu dönemin güzelleri de küfr için aşk yoluna girerler. Güzellerin küfr için aşk yoluna girmeleri hüsn-i talil yoluyla ifade edilir.

zulm için bu çerh-i dûn bî-dâde eyler iktidâ
küfr için hûbân-ı devrân aşka eyler intisâb G b/4, 36

1.8.25. Haç

Haç, Ermenice bir kelimedir. Sözlükte “Hz. İsa'nın gûya salb olunduğu çarmlıha taklîden Hristiyanların mukaddes addettikleri, birbirini amûden kat' eder iki hattan ibâret şekil, salîb, çelîpa, istavroz”¹²⁶ şeklinde tarif edilir. Hristiyanlık geleneğinde haça tazimde bulunma, ona bir nevi tapma söz konusudur.

Aşk, insanı şaşırtabilir, insanın aklını başından alıp ona hiç yapmadığı şeyleri yaptırabilir. İnsanı günaha, harama sokabilir. Şair bir beyitte gönlün, bir kâfir kızına aldanıp yanlış yollara sapan, haram işlere bulaşan Şeyh San'an'ı ayıplamaması gerektiğini (*bk.* Şeyh San'an), sevgilinin put gibi olduğunu ve insanı haça taptırabileceğini belirtir. Bu durumda gönlün ayıpladığı duruma düşebileceği ifade edilir.

ey dil hele şeyh san'an'a ta'neyleme gâfil
müşkil bu ki yar büt gibidir sen tapasan haç G ç/3, 40

¹²⁵ *age.* s. 1139.

¹²⁶ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 565.

1.8.26. İsyân, Tuğyân

Âşığın başı musibet ve felaketlerle doludur. Onun tâlihi baş aşağı olmuştur ve o fena bir hâldedir. Buna rağmen âşık isyan içinde değildir, onun imanı sağlamdır.

Şair, eşi Hatice Uçar'ın vefatı münasebetiyle yazdığı mersiyede ise acılarını dile getirirken Allahü Teâlâ'ya yalvarmakta ve Allahü Teâlâ'dan onun isyanına, taşkınlığına bakmamasını istemektedir.

ya râb benim isyânıma tuğyânıma bakma

Me/15/1, 73

2. TASAVVUF

Tasavvuf, birden çok tanım ve tarifi yapılan İslamî bir kavramdır. Kısaca “kul ile Allah arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim”¹²⁷ şeklinde tanımlanabildiği gibi “Nefsin terbiyesi ve ruhun tezkiyesi; kalbin temizlenerek İlâhî alemin hakikatlerini aksettiren bir ayna durumuna getirilmesi; bunun için birtakım mücadelelere, zühd ve riyazet hayatına katlanmak”¹²⁸ şeklinde de tarif edilmiştir. Daha birçok alim ve mutasavvıfa göre farklı tanımları da olan tasavvuf, Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında üzerinde durulan konulardandır. Tasavvufla ilgili bazı kavramlar, *Dîvân*'daki örnekleriyle birlikte aşağıda zikredildi.

2.1. Elest

“*Bezm-i elest*” ruhların yaratıldığı zaman Allahü Teâlâ ile insanların arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme için kullanılan bir ifadedir.¹²⁹ “*Elest*” tabiri *Kur'an-ı Kerim*'de A'raf suresinde bir ayette geçer. Âyet meali şu şekildedir: “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk

¹²⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1997, s. 689.

¹²⁸ Mehmet Arslan, “Tasavvuf-nâme-i Zarîfî Üzerine”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 237.

¹²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Bezm-i Elest”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:6, TDV Yayınları, Ankara, 1992, s. 106.

(ki Rabbimizsin)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik.’ dememeniz içindir.”¹³⁰

Allahü Teâlâ ile insanlar arasında gerçekleştirilen bu sözleşmeye “mîsâk”, “kâlû belâ”, “bezm-i elest” gibi çeşitli isimler verilmiştir.

Dîvân’da şair kendisinin, bezm-i elest günü âşık olmuş bir sarhoş olduğunu belirtir ve ezelden beri o yâre âşık olduğunu söyler. Devamında da yine bu ruhların yaratıldığı ilk ana telmihte bulunarak: “Ey sevgili, senin aşkın, benim bu şeydâ gönlümde canım ile birlikte ortaya çıktı.” der.

men mest-i elestem severem yâri ezelden
aşkın dil-i şeydâda olup cân ile peydâ G e/4, 35

2.2. Şerîat

Bir semavî dine dayanan hükümler bütününe şeriat denir. Şeriate doğru yol, Allahü Teâlâ’nın emri, din kâide ve kuralları anlamı da verilir.¹³¹ *Dîvân*’da, İslam ümmetine şeriatın Hz. Muhammed’den yadigâr olduğu belirtilmiştir.

ümmete senden şerîat yâdigâr M III/2, 31

2.3. Hakîkat

Tasavvufta hakikat kelimesi “zâhirin ardındaki örtülü ve gizli mâna, dinî hayatın en yüksek seviyede yaşanarak ilâhî sırlara âşina olunması”¹³² gibi anlamlar ifade eder. Tasavvuf erbâbı insân-ı kâmil olma yolunda tarikat, şeriat, hakikat ve ma’rifet olmak üzere dört mertebe kabul ederler. ”Hacı Şaban Veli, şeriatın beden, tarikatın kalp, hakikatın ruh, ma’rifetin de Hak olduğunu söyler.”¹³³ Hakikat yolunun âşıkları, bu yoldaki perişânlıklarının âkıbetini, mahrem bilirler. Çünkü aşk sırları herkese söylenmez.

tarîk-î hakîkatde mahrem bilir
perişân-ı aşkın ser-encâmını G y/3, 65

¹³⁰ A’raf 7/172.

¹³¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 991.

¹³² Mehmet Demirci, “Tasavvuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:15, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 178.

¹³³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 313.

2.4. Evliyâ

Velî, velâyet ve kerâmet sâhibi, Cenab-ı Hakk'a yakınlığa olan nâil adamlara evliya denir.¹³⁴ *Dîvân*'da Hz. Muhammed evliyâların hükümdarı olarak tavsif edilir.

es-salâ ey evliyâ râ şehriyâr

M II/5, 31

2.5. Kûşe-i Uzlet

Sözlükte “bir kenara çekilme, alâkayı kesme, insanlardan uzaklaşma, beden ve düşünce itibariyle ayrı olma” gibi anlamlar ifade eden uzlet kelimesi, tasavvufta bir zâhidin veya sûfnin Allahü Teâlâ'ya daha ihlâslı bir şekilde ibadet etmek için dünya işlerinden kendini uzaklaştırarak bir köşeye çekilip sadece Cenab-ı Hakk'a ibadet etmesidir.¹³⁵ Tasavvuf yolundaki müridin bir müddet uzlet hâlinde olması gerekir. Uzlet uygulaması, hayatın karmaşıklığı içerisinde bir nevi insanın kendisiyle ve Rabbi'yle baş başa kalması ve iç muhasebe yapmasıdır.¹³⁶ Şeyda *Dîvân*'ında bir beyitte şairin bağrının parça parça olduğu ve onun uzlet köşesini kendisine mesken edindiği belirtilir.

kûşe-i uzletde bağrım çâk çâk
bî-kes ü bîçâreyem men derd-nâk

G kef/1, 59

2.6. Dergâh

Dergâh, tarikat pîrlerinin veya şeyhlerinin ikamet edip irşad faaliyetlerini sürdürdükleri mekanlardır. Dergâhın, kapı mahalli, kapı önü gibi anlamları da vardır.¹³⁷ *Dîvân*'da dergâh ve der-geh kelimeleri birlikte kullanılır. Gönül aşkın ve güzelliğin dergâhıdır ki onda dâima aşkın bahsi konuşulur.

gönül dergâhıdır hüsnün ve aşkın
ki onda aşk olur dâim mebâhis

G ps/2, 38

Kalp, bir dergâhtır. Sevdâ ve belalar kalbin bu kapı önünde kavga ve husûmet isterler. Bu dergâhı kâh gönül alan sevgiliye duyulan aşk mesken tutmuştur, kâh hayret kah heybet kah gaybet işareti vardır.

geh dilber aşkıdır bu der-gehde mekîn
geh hayret, geh heybet, geh gaybet araz

R XVI/3-4, 116

¹³⁴ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 223.

¹³⁵ Süleyman Uludağ, “Uzlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:42, TDV Yayınları, Ankara, 2012, s. 256.

¹³⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 730.

¹³⁷ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 606.

2.7. Zikir

Sözlükte “bir şeyi anmak, hatırlamak” anlamındaki zikir kelimesi dinî terminolojide “Allahü Teâlâ’yı anmak ve unutmamak, böylece gafletten kurtuluş” anlamında kullanılır. Zikir kelimesinin çoğulu zükûr ya da ezkârdır. Dil ile zikir yapılabilir, kalp ile zikir yapılabilir ya da her ikisiyle beraber yapılır; bu ise ya unutulmuş bir şeyi hatırlama ya da hatırdaki olanı muhafaza etme şeklinde olur.¹³⁸ Doç. Dr. Ethem Cebecioğlu’na göre “Zikir, âşıkların şarabıdır. Zikrin hakikati, zikredilenden başkasını unutmaktır.”¹³⁹

Şahin Uçar *Dîvân*’ında şair, gönlüne hitaben:” Ey gönül, aşk ile samimiyetle Allahü Teâlâ’yı zikreyle de bu vesileyle kalbe parlaklık, rûha gıda, derde de devâ ver.” diye seslenir. Ehl-i tasavvufun Allahü Teâlâ’yı sürekli zikretmesi gibi âşığın da dilinde daima sevgilinin zikri vardır.

men ne âkil âşigam kim eylerem hep yâri zikir Taştîr 4/3, 95

Şair bir beyitte zikir kelimesini fikir kelimesi ile birlikte zikreder. Tasavvuf ehlinin sabah ve akşam vakitlerine has zikirleri vardır. Bu zikre vird ya da evrad denir. Âşık da sevgilinin adını kendine evrad eylemiştir. Âşığın gönlü daima sevgiliden ilham almıştır. Çünkü sevgili sabah akşam âşığın gönlünde, dilinde ve fikrindedir.

senden ilhâm aldı cânâ dil müdâm
çünkü sensin zikir ü fikrim subh ü şâm G m/1, 61

2.8. Sema’ etmek

Mevlevî dervişlerinin ney ve kudüm eşliğinde ve kendilerine has bir usûl ile dönerek icrâ ettikleri zikir ve âyîne sema’ denilir.¹⁴⁰ *Dîvân*’da kader, tâlih çarkının hem dönüp hem her şeyi döndürdüğü belirtilmiş; aşk güneşine karşı, hürmetli bir vaziyette semâ’ etmek gerektiği ifade edilmiştir. Dönmek, döndürmek, çerh-i tâli’, sema’ kelimeleri arasında mûraat-i nazîr sanatı yapılmıştır.

çerh-i tâli’ hem döner hem döndürür
mîhr-i aşka kıl temennâ et sema’ G a/2, 55

¹³⁸ Reşat Öngören, “Zikir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:44, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 409.

¹³⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 783.

¹⁴⁰ *age.* s.734.

2.9. Şevk

Şiddetli arzu, ziyâde meyl, heves, neş'e, keyf ve istek anlamlarına gelen¹⁴¹ şevk bir beyitte “şevk-i aşk” şeklinde kullanılır. Tasavvufta şevk, Allah'a kavuşma arzu ve özlemini ifade eder. Allah'a iştihak duyanın ona yakınlaşacağı ve neşeleneceği ve neticede vuslata ereceğine inanılır.¹⁴² *Dîvân*'da bir beyitteki ifadeye göre sevgili eziyet edici, kan dökücüdür buna rağmen aşkın şiddetli arzusunu, meylini, hevesini zevk eden başıboş çöktür.

gerçi sen tek cevreden hun-hâre yoh
şevk-i aşkın zevk eden âvâre çoh

G hı/1, 42

2.10. Dünya, Cihan

Dünya, insanların ölümden önceki hayatını yaşadığı mekan, mahal; bu hayatta ilişki kurduğu varlıklar, bunlarla ilgili eğilimler, tutum ve davranışlar için kullanılan bir tasavvuf ve ahlâk terimidir. Dünya kelimesinin “alçaklık, kötülük” anlamındaki denâet kelimesinden türediği de dile getirilmiştir.¹⁴³ Ahmet Talat Onay'ın ifadesine göre “Eski şâirlerimiz dünyayı koca karıya, hilede şeytâna rahmet okutan acûzeye benzetmişlerdir.”¹⁴⁴

Şahin Uçar *Dîvân*'ında dünya çok farklı yönleriyle ele alınır. Dünya ve cihan kelimeleri aynı anlamda kullanılır. Dünya fâni bir mekândır, bekâ yeri değildir. Dünyanın lezzetleri baki olmadığı gibi elemeleri de baki değildir. Burası ahiret için bir misafirhanedir. Şaire göre belli bir zaman geçtikten sonra hatırdan ne sevgili ne de dünya kalacaktır. Bu dünyadan insanın elinde kalan tek şey, kuru bir nâm olacaktır.

Şair, dünyanın sıkıntıları karşısında zaman zaman umutsuz ifadeler kullanır. Yaşadığı büyük kederlerin huzursuzluğu içindeki şair; mâsivânın gürültüsünü, dünya ve içindekileri anlamsız bulur. Kendisine zindan olan bu dünyayı ve dünya içindekileri bir hayal unsuru olarak görür. Ona göre bu dünyanın ve dünya içindeki mevcudatın varlığı mevhumdur. Dünya bir rüyadan ibâretir. Bu durum, çözülmesi zor bir bilmeceye benzemektedir.

dağdağa-yî-mâsivâ dünyâ vü mâ-fihâ nedir

¹⁴¹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 788.

¹⁴² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 672.

¹⁴³ Süleyman Uludağ “Dünya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:10, TDV Yayınları, Ankara, 1994, s. 22.

¹⁴⁴ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s.197.

eylerem dünyâyı inkâr ol mañâ zindân olur Terkîb 4/4, 80

bilmezem dünyâ vü mâ-fihâ nedir
lâ mıdır illâ mıdır leylâ mıdır G r I/3, 45

Dünya gönle keyif vermez, aldatıcıdır. İnsan dünyanın bu dönüşünden, dönecliğinden korkmalı, basiretli ve tedbirli olmalıdır.

ey gönül dünyâ sana vermez neşât
gerdişinden eyle havf ü ihtiyât G tı/1, 53

Şair, eşi Hatice Uçar'ın vefatı üzerine yazdığı mersiyyede eşinin vefatından sonra dünyanın dönmeye devam etmesini anlamsız bulur. Bu dünya halkı, kadeh döndüğü andan beri sarhoştur. Bülbül de cihan halkı gibi sarhoş olduğu için güzel ve parlak gül ona açılmıştır. Bununla beraber sevgi, bu dünyaya parlaklık, güzellik, letâfet, tarâvet, ziynet yetiştirmiştir. Sevgili, güzelliğiyle bu dünyada seçkindir ki o güzelliğe bütün insanlar düşkündür ve herkes ona muhtaçtır.

Dünyanın kendini bilmezleri, câhilleri mutlu ve sağlam bir hâldedir. Allahü Teâlâ onlara baht, talih vermiş; onlar bey olmuşlar. Âşık şair ise aç ve perişan bir vaziyettedir. Ne acıdır ki dünya yeşerirken sadece âşığın gönlünün yaprakları perişan olmuştur. Dünya döndükçe şairin sarhoşluğu, baş dönmesi artmaktadır. Bu durumda şairin gönlü de isyan etmede pervasız bir hâle gelmiştir.

ser-hoşam döndükçe dünyâ bâşıma
dil kıyâm etmekde bi-pervâ mıdır G r I/4, 45

2.11. Vahdet-Kesret

Vahdet birlik, bir ve tek olma, yalnızlık, inzivâ, uzlet, halvet; kesret ise çokluk demektir.¹⁴⁵ Kesrette vahdet ise çokluk içinde birlik yani halk içinde Allah'ı unutmamak, onu daima hatırlamak demektir. "Gerçek mânâda bir olan Cenab-ı Hak'tır."¹⁴⁶ Şair, Allahü Teâlâ'nın birliğini dile getirdiği münacatının bir beytinde Allah'ın birliğine en büyük delilin insan vücudu olduğunu dile getirir. Vücut azalarının çokluğu Cenab-ı Hakk'ın birliğini göstermeye engel değildir.

birsen ki senin birliğine men de delîlem
mâni' olamaz vahdetime kesret-i âzâ K I/26, 25

¹⁴⁵ *age.* s.1147.

¹⁴⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 740.

2.12. Bekâ, Bâkî

Beka, bulunduğu hâlde kalma, devam, sebat, zeval bulmama, fenâ karşılığı anlamlarını ihtiva eder.¹⁴⁷ Şair, bir beyitte sevgiliyi adalet ve iyilik sahibi olarak görür ve ondan kendi feryâdına yetişmesini, fenâ mülkünde kendisine bekâ vermesini ister.

dâdîma gel yet benim ey adl ü ihsan sâhibi
ver fenâ mülkünde cânâ sen bekaa senden mañâ Terkîb 5/4, 81

Bâkî ise “ebedî olan, varlığının sonu olmayan” anlamlarında ve “*el-Bâkî*” şeklinde, Cenâb-ı Hakk’ın *Esmâ-ül hüsnâ*’sındandır. Bâkî’ye “dâimî, sermedî, fenâ bulmaz”¹⁴⁸ şeklinde de anlam verilir. Şair, dostu Fethi Gemuhluoğlu’nun vefatına tarih düşürdüğü gazelinde onun sesini gönlünde her an bâkî bir can olarak görür. (T II/3, 68) Bir gazelinde de şair, sevgiliye olan aşkı sebebiyle, kendi nâmının gazelleriyle bâkileştiğini dile getirir.

senin yâd-ı la’linle şeydâ gönül
gazellerle bâkî kılar nâmını G y/5, 65

2.13. Mâverâ

Mavera, bir şeyin ötesi, diğer tarafı demektir.¹⁴⁹ Şahin Uçar’ın *Dîvânı*’nda arzularla dolu olan tenin, can kuşundan uzaklaşmış bir kafes gibi olduğu; ötelere gelen sesin, tekrar ötelere döndüğü ifade edilir. Bu beyitte, Allahü Teâlâ’dan gelip tekrar Ona kavuşma anlamına gelen “*devir*” kuramına ve bunu ifade eden ayet-i kerimeye telmih vardır.¹⁵⁰

Pür heves ten mürğ-i cânndan hâlî kalmış bir kafes
Mâverâdan geldi tekrar mâverâyâ döndü ses T II/1, 68

2.14. Fenâ

Bu dünya fena mülküdür. Şair, bu fenâ mülkünde bekâ istemektedir. Sevgili, güzelliğiyle âşğın canını üzmeğe kast eylemiştir. Ama güzelliğin sonu da elbette yok olmaktır, güzellik de bir gün fenâ bulur.

hüsnün ile cân üzmeğe kasdeyledin amma

¹⁴⁷ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 296.

¹⁴⁸ *age.* s. 273.

¹⁴⁹ *age.* s. 1264.

¹⁵⁰ Bakara 2/156, “O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz, derler.”

hüsünün de nihayet sonu elbette fenâdır

Terci' 4/2, 85

2.15. Dert, Belâ

Allahü Teâlâ, insanları tecrübe etmek için imtihan eder. Bu imtihanda Cenab-ı Hakk'ın insanlara verdiği maddî ve mânevî sıkıntı, külfet dert ve belâdır.¹⁵¹ Şeyda *Dîvân*'ında aşka tutulan gönül, dert ve bela kaynağı olarak görülür.

gönül dert ü belâya oldu bâis
gönül den bu muhabbet oldu hâdis

G ps/1, 38

Sevgilide vefa yoktur, aşk derdi âşığa bela olmuştur. Şair âlemde huzur, sevgilide de vefâ olmadığını ve bunun anlatılmakla izah edilemeyecek bir bela olduğunu ifade eder. Şair sevgilide vefâ kokusu görmediğini, bunun da büyük bir bela olduğunu söyler.

ne bu âlemde safâ var ne de dilberde vefâ
ne belâ kim ne kadar söylesem olmaz meşrûh

G ha/4, 41

Sevgilinin uzun saçları bir belâ tuzağı ve bir kemend ipi olarak görülür. Yine âşığın sevgiliye düşkünlüğü onun başına bela olmuştur. Sevgilinin perişan, dağınık saçları âşık için bir bela tuzağıdır. Âşığın gönlünün bu tuzaktan kurtuluşu için bir çâre yoktur.

bir dâm-ı belâ târ-ı kemend ol geysû

R XXIX/1, 129

can fedâ eyler gönül bes neylesin ol mübtelâ
mübtelâ ammâ belâdır mübtelâ olmak sana

Muh 1/4-5, 90

Şair, başındaki aşk derdini bir bela ya da ceza olarak görür. Aşk neticesinde âşığın tek kazancı dertler, belâlar ve canına cefalardır. Şairin bu bela yolunda gördüğü olumlu durumlar da vardır. Şair belâ yolunda, sevgiliye kavuşma şifasını da görmüştür. Âşığa aşk sevgilidendir, dert sevgilidendir, belâ sevgiliden. Sevgiliden ayrı olmak âşığa hem şifâdır, hem cefâdır. (Terkîb 5/1, 81)

2.16. Sabr ü Karâr

Başa gelen bela ve sıkıntılara dayanma gücüne sabır denildiği gibi; Cenab-ı Hakk'a ibadette devamlı olmaya, isyan ve günahlardan sürekli kaçınmaya da sabır

¹⁵¹ Süleyman Uludağ "Belâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:5, TDV Yayınları, Ankara, 1992, s. 380.

denilir.¹⁵² Aşkta sabır, önemli bir unsurdur. Âşığın sevgiliye kavuşma uğruna çeşitli sıkıntılara sabretmesi gerekir. Fakat çâresiz âşık başına gelenler karşısında me'yûsiyyet içindedir, onun dayanma gücü kalmamıştır. Sevgili de âşığın eziyet çektirme işinden vazgeçmez. Çünkü eziyet etmek ona haz vermektedir.

neylesin âşık-ı nâcârı ki yok sabr ü karâr
vaz geçer mi bu cefâdan ki verir yârime haz G zı/4, 54

Bir başka beyitteki ifadeye göre de âşığın bir an bile sabredebek hâli kalmamıştır, onun talihi ters esen rûzgâr gibidir. Âşık, kararsız ve ne yapacağını bilmez bir vaziyettedir. Sevgilinin baygın, süzgün ve sarhoş bakışları âşığın düşünme, seçme kabiliyetini elinden almıştır.

yok bir an sabr ü karârım hep muhâlif rûzigârım
aldı elden ihtiyârım nergis-i mest-i humârı K II/10, 28

2.17. Havf ü Recâ

Havf, insanın Allahü Teâlâ için hissettiği korku ve kaygı¹⁵³; recâ ise kulun Allahü Teâlâ'nın rahmetine güvenerek ümit içinde olması¹⁵⁴ anlamındaki tasavvuf terimleridir. Mü'min Cenab-ı Hakk'a karşı korku ve ümit arasında bulunmalıdır. Allahü Teâlâ'dan korkup yine ona güvenerek, onun rahmetinden ümit besleyerek yaşamalıdır. *Kur'an-ı Kerîm*'de inananların, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden ümit kesmemelerinin gerekliliği vurgulanır.¹⁵⁵ *Dîvân*'daki bir beyitte âşığın gönlünün korku ve ümit ile nida kıldığı belirtilmiştir.

dil havf ü recâ eyleyüben kıldı nidâ ki
gönlüm yine müştâk-ı füyûzât-ı temâşâ K I/10, 23

2.18. Nâz ve Niyaz

Naz ve niyaz kelimeleri genellikle birlikte kullanılır. Farsça bir kelime olan “niyaz” sözlükte “ihtiyacı olma, sevgi gösterisinde bulunma, dostluk, dua etme, selâm, hürmet, hediye” gibi anlamlara gelir. Tasavvufta “kulun muhtaç ve çaresiz olduğunun bilincine vararak Allahü Teâlâ'ya yalvarıp yakarması, dua etmesi

¹⁵² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 605.

¹⁵³ Mustafa Kara, “Havf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:16, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 528.

¹⁵⁴ Süleyman Uludağ, “Reca”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:34, TDV Yayınları, Ankara, 2007, s. 502.

¹⁵⁵ Zümer 39/53, “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”

mânasında kullanılır. Naz ise cezbe ve galebe hâlindeki sâlikin Hak'la tekellüfsüz ve samimi bir şekilde tartışması” olarak tanımlanır.¹⁵⁶Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında ise âşık sevgiliye naz ve niyaz ile yaklaşmaya çalışmakta fakat gül yanaklı sevgiliye âşığın naz ve niyâzı yetmemektedir. Şair bundan dolayı “Medet, ayrılık ateşinin elinden medet.” diye feryat etmektedir.

yetmedî nâz ü niyazım gül-i ruhsâre benim
el-emân âteş-i hicrânın elinden el-emân

Mur 3/3-4, 92

¹⁵⁶ Süleyman Uludağ, “Niyaz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:33, TDV Yayınları, Ankara, 2007, s. 165.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMİYET

1. PADİŞAH

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında hükümdarlık ve yönetimle ilgili dikkat çekici beyitler vardır. Fakat bu beyitlerde, hükümdarlıktan ziyade sevgilinin hükümdara benzeyen özellikleri konu edilir. Sevgili ya da sevilen kişi şah, şehâ, sultan, şehriyar, şeh-var gibi sıfatlarla tavsif edilir. Sevgili ferman sahibi bir hükümdar olarak görülür. Bu özellikleri gösteren bazı başlıklar ve beyit örnekleri aşağıya kaydedildi:

1.1. Şâh, Şehâ, Sultân, Şehriyâr

Şair, aşkı bir fakirin bir padişaha kavuşmayı hayal etmesine benzetir. Bu mümkün olmadığı gibi fakir şairin de padişah gibi olan sevgiliye kavuşması mümkün görünmemektedir. Bir başka beyitte ise şair, inleyici ses çıkaran neye fikir sorar. Ney de dile gelir ve “ne mümkün o şâha visâl-i beşer.” diyerek şairin sevgiliye kavuşma ümidini bütün bütün kırar. Yine benzer anlam taşıyan bir beyitte âşık kendini fakir bir kul, sevgiliyi de padişah olarak görür. Bundan dolayı âşığa yardım, adalet ve bağışlama sevgilidendir.

Âşığın gözünde sevgili padişaktır, sultandır. Sevgili, âşığın canının cananıdır, gönlünün sultanıdır. Şairin sevgiliden uzak kalmaya tahammülü kalmamıştır. Şair bu acı durumu “Sultânım yok, sevgilim, cânım yok, sabrım yok, derdim çok, dermânım yok.” sözleriyle dile getirir. “Sultan” kelimesi açık istiare yoluyla sevgili yerine kullanılır.

cânımın cânânı sensin gönlümün sultânı yâr

Muh 5/3, 91

sultânım yoh, cânanım, cânım yoh
sabrım yoh, derdim çoh, dermânım yoh

R VII/1-2, 107

Sevgili eğer âşığından canını istese bu iş çok kolaydır, âşık canını fedâ eder. Fakat âşığın sultanı olan sevgili, ne âşığın canına hayat verir ne de canını alır.

eğer cân istesen benden ne âsân iş fedâ cânım
ne ihyâ eyledin cânım ne aldın cânı sultânım

Müs 2/1-2, 87

Şairin yazdığı “na’t-ı Hz. Ali” denebilecek gazelin bir beytinde Hz. Ali, “iki yerin (dünya ve ahiretin) taç sahibi, hükümdârı” ve “aşk mülkünün şehriyârı” olarak zikredilir.

1.2. Fermân

Pâdişâh tarafından sâdır olan emir, irâde, buyruk ve berâta ferman denir.¹⁵⁷ Padişahlar tebaaları için ferman sahibi oldukları gibi sevgililer de âşıkları için ferman sahibidirler. Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında âşık, derdinin dermanını sevgilide görür. Çünkü âşığın dermanı da fermanı da sevgilinin elindedir. Âşık, sevgilinin emrine âmâdedir. Sevgilinin kendisi hakkındaki fermanını beklemektedir.

Âşık, sevgiliden dertlerinden kurtuluş için bir ferman arzular. Fakat nafîle, sevgili âşığın bu isteğine müsbet bir cevap vermez. Âşık, çaresiz derdiyle baş başa kalır.

vermez cânânım bir fermân-ı halâs

R XV/2, 115

Âşık sevgilinin semtinden esen rüzgârdan, sevgilinin saçlarının kokusunu istemektedir. O sabâ rüzgârı ise âşığın katl fermânından haber getirir.

men sabâden nâfe-i zülf isterem
ol verir fermân-ı katlimden peyâm

G m/4, 61

1.3. Kul, Köle (Çâker)

Padişahların hizmetçileri vardır. Sevgili padişah olduğunda âşık da onun kulu, kölesi, hizmetçisi olur. Gönül sevgiliyi hayal eyleyip durur, akıl o şah gibi güzel olan sevgiliyi, kulunun gözünden uzak eylemiştir.

dil hayâl eyler seni bes yetmedi aklım niçin
şâhı kılmıştır bu çeşm-i çâkerinden içtinâb

G b/2, 36

2. REZM

Divan edebiyatı geleneğinde aşk meydanı, bir cenk meydanına benzetilmiştir. Aşk da savaş gibi bir mücadeledir. Dolayısıyla aşkın anlatıldığı hemen her yerde savaş alet ve edevatlarına da yer verilmiştir. Sevgilinin âşığın bakışı, âşığın kalbine saplanan bir oktur. Sevgilinin kaşları yay, kirpikleri ok, hançer ya da kılıçtır. Sevgilinin bakış okunun âşığın kalbine saplanmasıyla okun ucundaki demir (peykân)

¹⁵⁷ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 233.

âşığın kalbini parçalamıştır. Sevgilinin saçları âşık için kement gibi bir tuzaktır. Kavga, garaz, yağmalama, katletme cenk meydanında görüldüğü gibi aşk meydanında da görülür.

Şahin Uçar'ın *Divân*'ında da geleneksel şiirdeki bu hususiyetleri görmekteyiz. Eserde rezm ile ilgili kullanılan unsurlar, gerçek anlamından ziyade, sevgilinin vasıflarını anlatmak için mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. *Divân*'da geçen, rezm ile alakalı bu unsurlardan bazılarını aşağıya dercediyoruz.

2.1. Asker (Leşker)

Savaşın en önemli unsuru askerdir. Âşık, aşkın çetin mücadelesinde gam askerleriyle karşılaşır. Âşığın gönlü, yola çıkma niyetindedir, sevgili âşığın bahtına gölge salmıştır, ona engel çıkarmıştır. Âşığın ümit yolu kararmış, gam askerleri de önünü kesmişlerdir.

azm-i râh eylerdi gönlüm sâye saldın bahtıma
rah-ı ümmîdim karardı leşker-î gam çektî baş

G ş/2, 50

2.2. Ok (Tîr, Nâveg)

Eski kültürümüzün savaş aletlerinin başında ok, yay ve kılıç gelir. Şahin Uçar'ın *Divânı*'nda da ok, tîr ve nâveg kelimeleri kullanılır. Kirpikler sıra sıra dizilmiş oklar gibidir ve yaralayıcıdır. Bundan dolayı sevgilinin kirpikleri ok, kılıç hançer gibi kesici ve delici aletlere benzetilir.¹⁵⁸ Sevgilinin kirpikleri, gamzesi ve bakışı oka teşbih edilir. Sevgilinin yay gibi kaş, kirpik oklarının üstünde oynadığında, bu oklar yerinden fırlar ve âşığın göğsünü deler.

kâşî yâyn tîr-i müjgân üstüne
oynayanda geldi sînem deldi oh

G h1/3, 42

Şair, sevgilinin ok gibi bakışından sakınmasa da tedbirini elden bırakmaz. Yine sevgilinin kirpik okları, âşığın kalbine yara açmıştır. Sevgilinin büyücü gözlerinin yarım bakışı, kıvrımlı kaşları gibi âşığa ok çekmiştir. Âşık, “bağrımı ok deldi, âh!” diye feryad edince zâlim sevgili hem gözlerini süzerek âşığın canını alır hem de acımasızca “oh!” der.

men diyende bağrımı oh deldi âh

¹⁵⁸ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 81.

hem süzer çeşmin alır can hem der oh

G hı/4, 42

2.3. Kılıç (Tîğ)

Tîğ kelimesi “Hak ehlinden olan Dündar gitti, ruhuna fâtihâ. Gaflet kılıcı Hayder’i heder eyler.” şeklinde *Dîvân*’da bir kelimedede geçer.

2.4. Hançer

Ucu sivri, iki yanı keskin bıçak olan hançer¹⁵⁹ Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında üç beyitte zikredilir. Şair, sevgilinin gül gibi güzel yüzünü seyreden kişinin kendini kaybettiğini ve bu hâlde sevgili isterse nâz ve şîve-i dilberâne ile kirpik süzerek bakışını hançer gibi âşığın tâ kalbine kadar sokabileceğini belirtmiştir. Âşıkların arzularından biri de sevgilinin yolunda ölmek ve özellikle de sevgilinin hançeriyle öldürülmeğdir.¹⁶⁰

gül cemâlin seyreden bilmez özün
gamzeni hançer çekip tâ kalbe soh

G hı/2, 42

Şair, sevgilinin o ucu sivri, iki yanı keskin bıçağa benzeyen kaşları ve açılmamış güle benzeyen ağzı karşısında hayranlığını dile getirir. Bir başka beyitte yine sevgilinin kaşları hançere benzetilmiştir. Sevgilinin hançere benzeyen kaşları, âşığın kanını dökmek için hırsıyla beklemektedir.

2.5. Kemend

Eskiden düşmanı ve avda bazı hayvanları yakalamak için uzaktan atılan, ucu ilmikli ipe kement denirdi. Kement, atılıp boyna geçtikten sonra çekilmekle sıkıştırdı. Geyik gibi hayvanların yularına da kemend dendiği olur.¹⁶¹ Edebiyatta kement kelimesi, mecazen âşığın gönlünü esir eden sevgilinin saçlarını ifade eder. *Dîvân*’da kement kelimesi bu son anlamıyla kullanılır. Sevgilinin uzun saçları bir belâ tuzağı ve bir kement ipidir ve onlardan kurtuluş imkanı yoktur.

heç halâs imkânı yoh kim târ-ı zülfündür kemend

Taşîr 3/4, 95

2.6. Kavga ve Garaz

Şairin iç alemi karmaşıktır, kavgalıdır, kararsızdır. Gönlün hasreti ve kavgası günden güne artmaktadır. Şair, zavallı gönlündeki kavgaya anlam verememektedir.

¹⁵⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.324.

¹⁶⁰ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 36.

¹⁶¹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1183.

Bu aşk neticesinde âşîğın kazancı dertler, belâlar ve canına cefalardır. Sevgili de âşîğın şikâyetlerini kavga olarak görebilir. Sevda ve belalar âşîğın kalbinde kavga ve gizli husûmet isterler.

kalbim bir der-geh ki gavgâ ve garaz
isterler kalbimden sevdâ ve maraz

R XVI/1-2, 116

Âşîğın bütün meşguliyeti, derdi, tasası, eğlencesi sevgilisidir. Âşıkta sevgiliden başka bir maksat, başka bir niyet yoktur.

nağme-i dil cevher-i gülden arâz
mende yokdur senden özge bir garâz

G dad/1, 52

2.7. Kan (Hûn), Hûn-hâr

Savaş meydanında kan dökülür. Aşk cenginde de kan önemli bir unsurdur. *Dîvân*'da kan, hun, hun-hâr kelimeleri ve kan yutmak, kan ağlamak, kan dökmek deyimleri kullanılır. Kan, bazı beyitlerde rengi dolayısıyla zikredilir. Âşık, sevgiliden ayrı düştüğünde şarap gibi kan kırmızısı renginde gözyaşı döker. Gözyaşları kan olmuştur.

Sevgilinin hançere benzeyen kaşları, âşîğın kanını dökmek için hırsla beklemektedir. Yine âşık, gözünü açtıkça onun gözünden kanlı yaşlar akıp durmaktadır. Sevgilinin kendisi de bizzat kan dökücüdür. Buna rağmen aşkın şiddetli arzusunu, meylini, hevesini zevk eden başıboş çoktur. Bir beyitte âşîğın kan yuttuğundan bahsedilir. Bir başka beyitte ise kan ağlamak deyimini kullanılır. Âşık, sevgiliye seslenerek "Ey taş kalpli (sevgili), ben daima bağrımı kan eylerim, kan döküp kan ağlamaktan gözlerimde yaş kalmadı." der. Sevgili âşîğından habersizmiş gibi davranarak âşîğın da bir can sahibi olduğunu bilmez. Âşîğın kanını döker, onu imtihan etmekten vazgeçmez. Çaresiz derde tutulmuş âşîğın gönlü canından bıkmış, usanmıştır. Âşık öyle bir hâldedir ki ciğer kanı döken gözüne âlem görünmez. Âşîğın bağı parça parça olmuştur. Acılar içindeki âşık, gözüne "Sen de yaş yerine kan akıt." diye seslenir.

ne ciğer hûni dökten çeşmime âlem görüner
ne deyim hâle ne cânân olâr âgâh ne nasûh

G ha/3, 41

çâk çâk olmuşsa sinem dök ki çeşmim sen de hûn

Taşfîr 1/4, 94

Âşık, aşk yolunun böyle kan içinde olduğunu ve bu yolun, her an bin gam çatıp gönül derdini artırdığını bu aşk sayesinde öğrenmiştir.

bilmez idim râh-ı aşkın böyle pür-hûn olduğun
dem-be dem min gam çatıp dil derdi efzûn olduğun Muh 2/1-2, 90

2.8. Yağmalamak (Târâc etmek)

Sevgilinin kâkülü âşığın gönlünü yağmalayan bir yankesiciye benzetilmiştir. O yankesici, dolandırıcı kâkül; gönül memleketini yağmalayıp büyü ile âşığını saçlarına bağlamıştır.

dil mülkünü târâc edip ol turrâ-i tarrâr
efsûn ile kıldın meni sen zülfüne berdâr Terci' 1/2, 82

2.9. Cellat (Cellâd)

Sevgili âşığına aşk yolunda eziyet çektirdiği için çeşitli olumsuz sıfatlarla tavsif edilir. Onlardan biri de mecazen “pek merhametsiz insan” anlamına gelen cellât kelimesidir. Âşık sevgilinin kendisini sevdiğini fakat aşkını belli etmediğini belirtir. Devamında da sevgilinin büyüleyici ve cellât gibi olan gamzesinden bahsedilir.

sevdin meni yâ eylemedin aşkını izhâr
bilmem nedir ol gamze-i cellâd-ı füsunkâr Terci' 1/3, 82

3. BEZM

Divan geleneğinde eğlence meclisleri önemli bir yer tutar. Şairler ve âşıklar bu meclislerin müdavimidir. Dostlar bu meclislerde toplanıp yarenlik ederler. Bu bezm genellikle meyhanede kurulur. Şarap, kadeh, sâkî, sâz, sohbet bu meclislerin ayrılmaz parçalarıdır. “Bezm” kelimesi ile bazı beyitlerde “ezel bezmi” hatırlatılır. *Dîvân*'da şarap, kadeh, sâkî, meyhane gibi kelimeler gerçek anlamlarıyla kullanıldığı gibi tasavvufî anlamlarıyla da kullanılmıştır.

3.1. Meyhâne (Harabât), Bezm, Sohbet

Meyhâne, meygede, içki mekanı, müdâvimlerini harap eden işret ve sefâhet yerine harâbât denir.¹⁶² Meyhane ve bezm, içki ve eğlence meclisidir. Burada sohbetler yapılır, gönlü hoş edecek eğlenceler tertip edilir. Bununla birlikte harabat;

¹⁶² Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1440.

harabeler, viraneler, harap olma, mahvolma, perişan olma da demektir.¹⁶³ Tasavvufta ise kulun aşk ve şevk ile Cenab-ı Hakk'a ibadet ettiği yer olan dergâha, bir de kâmil insanların Allah aşkıyla dolmuş kalplerine meyhane denir.¹⁶⁴

Dîvân'da daha çok "bezm" kelimesi kullanılır. Eğlence meclisleri, bahar mevsiminde açık alanlarda, bağda, bahçede de kurulabilir. Bitkiler aşk hevesinden yetişip büyürler. Gülden de bu eğlence meclisinin sazına iltifat etmesi beklenir.

ol hevâ-yî aşgdan neşv ü nemâ eyler nebât
gül bu bezmin eylemez mî sâzınâ bir iltifat

Taşîr 6/2-3, 96

Sohbet ve eğlence meclisinde mey içilir ve insan ne dediğini, kimlerle hasbihal ettiğini bilmeyebilir. Kendini bilmez cahillerle, nâdanlarla, ham-ervâhlarla muhabbet edebilir. Bu durumda şair kendi gönlüne nasihat eder. Yakışksız söz ve davranışları olan kimse ile sohbet edilmemelidir, bu sohbetten vazgeçmek gerekir. Gönül, haddini bilmezleri ve kendine nasihat eden kaba sofuları dinlememelidir. Âşık, aşk derdinden dolayı perişandır, gönül kederli, gül hüzünlüdür. Sohbet meclisinin tadı kalmamıştır. Bağın düzeni, harâbeye dönmüştür. Âşığın kendisi de harâbe gibi perişan bir hâle gelmiştir.

3.2. Şarap (Mey, Bâde, Sahbâ, Mül)

Bezmin, eğlence meclisinin, harâbatın olmazsa olmazı içkidir. Bu içkiler şarap, bade, mey, sahbâ ya da mül diye adlandırılır. Bu meclislerde sarhoş olmak da makbul görülür. Şair Şeydâ bir rubaide "Sarhoş olalım, kadeh ve şaraba devam edelim." der. Aşk da içki gibi başlı başına bir sarhoşluk vesilesidir. *Dîvân*'da sevgili, aşk şarabı olarak tavsif edilir. Âşık da sevgilinin aşkıyla sarhoş olmuştur. Gönül, aşk hamurunun mayasıdır.

Dostlar bir mecliste toplanıp hasbihâl ederler. Bu meclisteki mey, şarap insanları sarhoş ettiği gibi sevgilinin o meclise gelmesi de yine onları sarhoş edebilir. Dostlar meclisinde herkes ayık ve herkesin aklı başında iken yüz yapraklı güle benzeyen sevgili boyunu gösterse idi meclisteki bütün dostlar, sevgilinin güzelliği karşısında sarhoş olur ve kimse bir daha şarap içmek istemezdi.

arz-ı endâm etse biz huşyâr iken sad-berg-i gül

¹⁶³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 326.

¹⁶⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 508.

Divan şiiri geleneğinde içki, meyhaneye, sarhoşluk gibi dinen haram olan bazı kavramlara genellikle olumlu anlamlar yüklenir. Genellikle tasavvufî anlam ifade eden bu kelimeler kimi zaman gerçek anlamıyla da kullanılabilir. Bazı şairler şaraba, meyhaneye övgüler dizer. Tasavvufî anlamda kullanıldığında şarap ilahi aşkı, meyhaneye dergahı, sâkî de mürşidi temsil eder. Şahin Uçar *Dîvân*'ında da bu geleneğin izlerini görmekteyiz. *Dîvân*'da "İçki, bütün kötülüklerin anasıdır." hadisine telmih yapılır. Ve aşk şarabının, bilinen şaraptan farklı olduğu belirtilir. Aşk şarabının kötülüklerin anası olmadığına dair gönül dergâhının fetvâsı zikredilir. Bâde, şarap aşığı dertlerini unutturma aracıdır. Bir beyitte şair "Ey sâkî, gel zavallı gönüle bâde getir, o gönüle kavuşmakla elemelerini, kederlerini ona unuttur." der. Sevgiliye kavuşamayan ve bundan dolayı kederlenen gönül içkiye kavuşur ve böylece kederlerini unutmaya çalışır. Yine başka bir mısradaki şair, "Sâki bana içki sun, bu dert beni mahveyleti." der. Şarabın âşığı dertlerini unutturmasından dolayı âlemde şarabın kadrini, kıymetini dert ehli bilir.

Bazı mısralarda Kevser çeşmesi (*bk.Kevser*), sevgilinin ağzı ve şarap arasında ilgi kurulur. *Dîvân*'da şair, cennetteki Kevser suyu ile sevgilinin dudağı arasında mukayese yapar. Sevgilinin dudağının ve kırmızı şarabın Kevser suyundan daha lezzetli olduğunu iddia eder. Aşk menbaı olan gönül, kimi beyitlerde şarap kâsesine benzetilir. Sevgili bir gün gelip âşığına iki öpücük vermiş, bundan dolayı da gönül o sevgilinin aşkıyla, içki dolu bir kâse gibi olmuştur.

Gül, bülbül, şarap, nergis, nesrin ve diğer çiçekler eğlence meclisine renk katarlar. Bir beyitte şair bütün bu güzelliklerin yok olduğunu söyler. Şarap kadehi, gül kâsesi, bülbül sesinin âhengi, süzgün bakışlı nergis çiçeği, yabânî gül çiçeği nesrin, sümbül gibi güzellikler hep yok olmuştur. Şarabın, bülbülün ve güllerin olmadığı bir meclisin tadı tuzu da olmaz.

Şarap kırmızıdır ve bu renk özelliğinden dolayı âşığın gözünden akan yaşlar şarabın rengiyle özdeşleştirmiştir. Âşık, sevdiğinden ayrı düştüğünden dolayı eşyânın ne olduğunu bilmez olmuştur. Şarap, gözünde kan; gül de sevgilinin parlak yanağı olmuştur.

çünkü senden ayrı düşdüm bilmezem eşyâ nedir
mül gözümde kaan olupdur gül rüh-î tâbân olur

Terkîb 4/3, 80

3.3. Kadeh (Sâgar, Câm, Peymâne, Sabûh, Testi, Sebû)

Şarap kâsesi kadehtir. Sâki şarabı, içki testisi olan sebûya doldurur ve kadeh, sâgar, câm, peymâne, sabûh da denilen kâselerle meclistikilere ikram eder. *Dîvân*'da kadeh, bu gerçek anlamında kullanıldığı gibi aşğın gönlü ve sevgilinin yanağı ile çeşitli ilgiler kurularak teşbih ve istiareli biçimde de kullanılmıştır.

Şair, ezel meclisinde büyük kadehten aşk şarabını içerek aşk sarhoşu olduğunu belirtir. Sevgilideki güzellik, başlangıcı belli olmayan ezelden büyük kadehte yüzünü göstermiş ve şair o güzelliğin büyüüne kapılmıştır. Kadehte görünen bu güzellik, o bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı güle benzeyen sevgilidir.

tâ ezelden rû-nümâ peymânede
gördüğüm hüsn ol gül-i ra'nâ mıdır

G r I/2, 45

Bu dünya halkı, kadeh döndüğü andan beri sarhoştur. Bülbül de cihan halkı gibi sarhoş olduğu için parlak gül ona açılmıştır. Fakat bu güzellikler artık kaybolmaya yüz tutmuştur. Şarap kadehi, gül kâsesi, bülbül sesinin âhengi, süzgün bakışlı nergis çiçeği, yabânî gül çiçeği nesrîn, sümbül gibi güzellikler hep yok olmuştur. Bir beyitte sevgilinin kırmızı yanağı ile kadehteki kırmızı şarap arasında ilgi kurulur. Yanak kırmızılığıyla, şarap kadehi elbisesini giymiş gibi görünür. Sevgilinin yanağı, âşğın çaresiz gönlü gibi tuzağa düşmüştür.

çün câme giyip aks-i rühün câm-ı sabûh
bir dâme düşüp bî-çâre gönlüm gibi rûh

R VI/1-2, 106

Edebiyatta cam, kadeh, şarap kelimelerinin yanında genellikle Cem de zikredilir. Sevgilinin güle benzeyen ağzı ya da dudağı, âşğâ Cem'in (*bk.* Cem) kadehini hatırlatır. Âşık hastadır, hastalığının devası sevgilinin şifa kadehindedir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında da şair, sevgiliden hasta gönlüne, bir şifâ kadehi sunmasını ister. Çünkü sevgilinin dudak suyunun devası âşğın talebidir, arzusudur. Şair sâkiden gül rengi testiler gelmesini ister.

sâki hele gül rengi sebûlar gelsin

R XXVIII/1, 128

Sevgiliden yüz bulamayan şeydâ âşğâ, kadeh dost olur. Bundan dolayı şair, sâkiden, şarap kadehini hiç durmadan azar azar sunmasını ister. Bir başka mısradan da

şair, sâkiye “Hiç sorma bana sen, kadehi sürekli dolu ver.” der. Şair, bir rubaide ise “Sarhoş olalım, kadeh ve şaraba devam edelim.” der.

âşık-ı şeydâya sâgar yâr olur
sun pey-â-pey câmı sâkî ber-devâm G m/5, 61

Bazı beyitlerde bu dünya hayatının insanın duygularını, isteklerini tatmin etmediği kadeh benzetmesiyle anlatılır. Âşık, aşk kadehinden şarabı içtikçe onun susuzluğu artar. Bu aşk şarabından içilen iştret bardağı, kadeh de boşalmamış; bu şarabı içen gönül de kanmamıştır.

aşkın kadehin men seni içdikçe susar cân
sâgar ne boşalmış ne de kanmış gönül ammâ K I/12, 23

3.4. Kâse

Çini veya billûrdan tas ve çanağa kâse denir. Ayrıca kaşık ve ona benzer şeylerin çukuru, baş kemiklerinin beyni kaplayan kısmına da kâse tabiri kullanılır.¹⁶⁵ Kâse kadeh yerinde de kullanılmıştır. Günümüzde Orta Anadolu'da içine çorba, hoşaf gibi şeyler konulan derin ve yayvan kaba kâse denilmektedir.¹⁶⁶

Dîvân'da “gül kâsesi” ifadesi kullanılır. Gül kâsesi de şarap kadehi, bülbül sesi, nergis, nesrin, sümbül çiçekleri gibi bezmin vazgeçilmezlerindedir. Sevgilinin âşığına gelip iki buse verdiği gün âşık çok mutlu olmuş ve sevinç içindeki âşığın gönlü, içki dolu bir kâse gibi olmuştur.

cânâne gelip verdi iki bûse bugün
aşkıyla gönül mey dolu bir kâse bugün R XXVII/1-2, 127

Başka bir mısradaki şair “naz çocuğum” dediği sevgiliyi gül kâsesi gibi “nârin ve ince yapılı” olarak tavsif eder.

tıfl-ı nâzım kâse-î gül kim senin tek nâzenîn Taştîr 8/4, 96

3.5. Sâkî

Meclistekilere kadeh sunma vazifesi sâkiye aittir. Sevgiliden yüz bulamayan âşıklar, kadehle dost, arkadaş olduğu gibi sâkiye de dost olurlar. Bundan dolayı şair, sâkîden, şarap kadehini hiç durmadan, azar azar sunmaya devam etmesini ister. Şair bir mısradaki “Sâki bana içki sun, bu dert beni mahv eyledi.” der. Bir başka mısradaki

¹⁶⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1138.

¹⁶⁶ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 308-309

şair, sâkiden içi bâde dolu, gül rengi testiler gelmesini ister. Âşıkta sevgiliye kavuşma ümidi kalmayınca acı içindeki âşık, bade içerek kendini teselli etmek ister. Bir beyitte şair, sâkîye bâde getirerek gönlündeki sıkıntılarını ona unutturmasını ister. Sevgiliye kavuşamayan ve bundan dolayı gamlanan gönül içkiye kavuşur ve böylece kederlerini unutmaya çalışır.

getir bâde sâkî dil-î zâre gel
unutdur visâlinle âlâmını

G y/2, 65

3.6. Sarhoşluk (Ser-mest, Serhoş, Mest)

Âşığın gönlü, aşk sarhoşudur. Âşıklıkta sarhoşluk makbul görülür. Âşıklar, gönüllerinde peydâ olan aşk derdini ser-mest olarak hafifletirler. Şahin Uçar, içinde modern şiirlerin olduğu “*Mâlihulyâ*” adlı şiir kitabında “*Alâeddin Makaamesi*” adlı şiirinde aşk sarhoşluğunu şöyle anlatmıştır:

Üzüm suyu neme gerek, serhoşam şeb-neminden
Serhoş oldum kendi nağmelerimden
Serhoşam dilim durmaz
Söylerem sözüm ermez
Şikâyetim var öz nağmelerimden.¹⁶⁷

Dîvân'da şair kendisinin, bezm-i elest günü âşık olmuş bir sarhoş olduğunu belirtir ve ezelden beri o yâre âşık olduğunu söyler. Devamında da yine bu ruhların yaratıldığı ilk ana telmihte bulunarak: “Ey sevgili, senin aşkın, benim bu şeydâ gönlümde canım ile birlikte ortaya çıktı.” der. Bu durum bir rubaide “Sarhoş olalım, kadeh ve şaraba devam edelim.” şeklinde ifade edilir. Sadece âşıklar değil bu dünya halkı da kadeh döndüğü andan beri sarhoştur. Sevgilinin âşığın yüz göstermesinin şartlarından biri de âşığın sarhoş olmasıdır. Bülbül de cihan halkı gibi sarhoş olduğu için güzel ve parlak gül ona açılmıştır.

serhoş bu cihan halkı kadeh döndüğü demdir
bülbül dahi serhoş ki açılmış gül-i zîbâ

K I/9, 23

Gönül aşk sarhoşudur. Bundan dolayı deli gönlün yavaş ve güzel bir sesle şarkı söylemesi çok olur. Zaten gönülden çıkan nağme de âh çekmekten ibarettir. Dünya döndükçe şairin sarhoşluğu, baş dönmesi artmaktadır. Sevgiliyi görmek, âşık için başlı başına bir sarhoşluk vesilesidir. Sevgiliyi gören âşığın akli başından gider. Sevgili, gül bahçesinde, kırmızı güle tecelli etmiş ve şeydâ bülbül de bu ahenk ile

¹⁶⁷ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 47.

sarhoş olmuştur. Şair, sevgiliden gönül teli gibi titreyip sabah akşam şirin nağmelerle âşığı sarhoş ve harap kılmasını ister.

dil târı gibi titre meni subh ü mesâ
elhân-i melâhetle kılıp mest ü harab

R II/3-4, 102

Dîvân'da başka bir beyitte şair, sevgiliye “Benim ruhum, sana kavuşma günü kendini bilmeyecek derecede sarhoştur. Senin aşkın ile öyle sarhoşum ki gönlüm bu sarhoşluktan ayrılmaz asla.” der. Böylece, sevgiliye kavuşmanın mümkün olamayacağını dile getirir.

Sevgilinin bakışlarında da sarhoşluk vardır. Şair, bu sarhoşluğu nergis çiçeğine benzetir. Sarhoş ve süzgün bakışlı gözler aşk yolunun başında fitneler eyler. Sevgilinin bu süzgün bakışları, âşığını sarhoş eder, âşığın düşünme ve seçme kabiliyeti kalmaz.

nergis-î mest fitneler eyler ki peydâ ibtidâ

Taşîr 5/4, 95

Bir başka beyitte şair sevgilinin gözlerini ve süzgün bakışını yine nergis çiçeğine benzetir. Âşığın gönlü sevgilinin yüzüne, gülüşüne ve bu süzgün bakışına hasrettir. Onun için âşık bir beyitte sevgiliye şöyle seslenir: “Sarhoş ve süzgün gözlerini süzerek gülsen ne olur. Senin gül yüzüne baktıkça gönlümüz şen olur.” Sevgilinin güzelliği akli baştan alır, ayık olanları bile sarhoş eden bir güzelliştir. Şair bir beyitte “Dostlar meclisinde herkes ayık ve herkesin akli başında iken yüz yapraklı güle benzeyen sevgili boyunu gösterse idi meclisteki bütün dostlar, sevgilinin güzelliği karşısında sarhoş olur ve kimse bir daha şarap içmez.” diyerek bu durumu dile getirir.

4. MÜZİK

Şahin Uçar şair ve yazarlığının yanında tanbur çalıp ney üfleyen, şarkı besteleyen bir müzisyendir. *Dîvân*'ında müzik ile unsurlar dikkat çekici niteliktedir. Eserde saz, tanbur, tar, ûd, ney, çeng, santur, rebâb gibi enstrümanların isimleri zikredilir.

Musikî önemli bir eğlence vasıtasıdır. Özellikle bahar mevsiminde insan gönlünü ferahlatan, sohbet meclislerini şenlendiren mûsikî, bezm âlemlerinin

vazgeçilmez neşe menbaıdır. Fakat *Dîvân*'da şair, sevgilinin güzelliğini seyretmenin bütün bu eğlence kaynaklarından daha üstün olduğunu belirtir. Çeng, santûr, târ ve tanbûr gibi müzik aletleri şairin gönlünü eğlendirmez. Çünkü onun gönlü yârin hayâlini seyretmekle adetâ İrem Bağı'nı seyreder ve şair bununla eğlenir.

çeng ü santûr târ ü tanbûr eğlemez gönlüm benim
çün hayâl-î yâr ile dil seyreder bâğ-î irem Terkîb 3/4, 79

Dîvân'da gönlü eğlendiren tanbur, ûd ve ney gibi ahenkli ses çıkaran müzik âletlerinin sevgilinin ayrılığından dolayı sustuğu dile getirilir. Saz nağmeleri, âşğın iniltilerini dile getirmede yetersiz kalmıştır. Çeng ve santûrun güzel sadaları da artık yoktur.

susdu tanbûr ûd ü neyler bes gönül hicrinle neyler
vasf-i aşk-i yâri söyler meskenimdir cûy kenârı K II/8, 28

Aslı kamış olan neye, kızgın demirle delikler açılır. Aşk derdi de âşğın sinisini göz göz delmiştir. Bu durumdaki âşğın bağı neye benzemiştir. Bundan dolayı âşık, inleyip sızlanarak ney gibi garip sesler çıkarır. Gönül, bu aşka düştüğünden beri gece gündüz inleyip durur. Âşğın gönlü, tanbûrun tellerinde titrer.

tanbûrun tellerinde titrer bu gönül R XII/3, 112

Dîvân'da sadâ, elhân, neğam, dem-beste, bank, terennüm, nağme gibi müzik terimlerine de yer verilir. Âşğın gönlünün nefesi bağlanmış, soluğu kesilmiş olsa da nağmeleri, ezgileri vardır. Şeydâ âşğın dilindeki nağmeler, aşkı uğruna inleyen bülbülün feryadı gibidir. Âşğın âlemde bahtının yaver gittiği görülmemiştir, itibarı yoktur. Deli gönlün yavaş ve güzel bir sesle şarkı söylemesi çok olur ve bu şarkı “Ah çekmek”ten ibarettir. Onun dilinde ah ve inilti nağmeleri, ona ezgi olmuştur. Gökler boş kalmış; aşk ehli de güzel ezgiler de bitip tükenmiştir.

ey dil-i şeydâ tehî kalmış felek
ehl-i aşk ü nağme bulmuş inkirâz G dad/5, 52

Bir rubaide şair, rebâbın terennümünden gönül teli gibi titreyip sabah-akşam şirin nağmelerle kendisini sarhoş ve harap kılmasını ister.

bilmem bu terennüm nedir ey bank-i rebâb
ey nağme-i sevdâsı dil ü câne azâb
dil târı gibi titre meni subh ü mesâ
elhân-i melâhetle kılıp mest ü harab R II, 102

5.TARİHÎ VE EFSÂNEVÎ ŞAHSİYETLER, OLAYLAR VE MEKÂNLAR

5.1. Cem

İran hükümdârlarından olan Cem veya Cemşîd şarabı icat etmekle meşhur olmuştur.¹⁶⁸ Cem, efsanevî özellikleri olan kudretli bir hükümdardır. İran mitolojisine göre yedi yüz yıl hüküm süren Cem; halkı sanatkarlar, askerler ve çiftçiler olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır. Toprakta madenleri ilk kez o çıkarmış ve savaş aletlerini ilk defa o yapmıştır. Musiki de onun zamanında icat edilmiştir. Efsaneye göre ayaklarına yılan sarılmış bir kuşu havada uçarken gören Cem, okçularına kuşu yaralamadan yılanı öldürmeleri emrini verir. Okçular yılanı öldürür. Kuş da Cem'e, kendisine yaptığı iyilik karşılığında birkaç tohum getirir. Bu tohumlar toprağa ekilir ve üzüm asması yetiştirilir. Üzümünden de şarap elde edilir.¹⁶⁹

Divan edebiyatında cam, kadeh, şarap kelimelerinin yanında genellikle Cem de zikredilir. Sevgilinin güle benzeyen ağzı ya da dudağı, âşığa Cem'in kadehini hatırlatır.

hatırlarsa yârin o gül-fâmını
dil eyler teemmül cem'in câmını

G y/1, 65

5.2. İskender ve Âyînesi

Bu âyîne, İskender'e ait olduğu rivayet edilen, efsanelere konu olan meşhur bir aynadır. “Âyîne-i âlemnümâ” adıyla da bilinen bu ayna hakkında birçok efsane vardır. Bunlardan biri, İskenderiye'ye gelmekte olan gemilerin bir aylık mesafeden bu ayna tarafından görülmesi; gelen gemi eğer düşman gemisi ise güneş ışığı yansıtılarak geminin yakılması efsanesidir. Başka bir efsaneye göre yalancılar âyîne-i İskender'e baktığı zaman onların görüntüleri aynada görülmezmiş. Böylece yalancılar kolaylıkla tespit edilebilirmiş.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 153.

¹⁶⁹ Nurettin Albayrak, “Cem”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:7, TDV Yayınları, Ankara, 1993, s. 279-280.

¹⁷⁰ İskender Pala, “Âyîne-i İskender”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:4, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 252.

Âyîne-i İskender tasavvufta “Allahü Teâlâ’dan başka her şeyden arınmış ve yalnız hakikatlerin aksettiği “insân-ı kâmil’in gönlü” anlamına gelen bir terim olarak da kullanılır.¹⁷¹

Burhân-ı Kâtı’da Âyîne-i İskender hakkında verilen bilgiler ise şunlardır: "Aristo hâkimin muhtera'ı bir aynadır ki İskenderiye şehrinde minâre gibi bir sütun üzerine nasbolunmuştu. Hâssası bu idi ki miyanlarında husûmet olan Efrenc tâifesi şehir-i mezbûra kasd-ı vürûdlerinde yüz milden ziyâde mesafeden ol âyîne içre mün'akis ve heyetleri müşâhede olur idi. Bir gece pâsbânı gâfil bulunmakla Frenkler fırsat bulup ol âyîneyi deryâyâya ilkâ eylediler. Aristo'nun deryâdan ihrâç eylediği menkuldür."¹⁷²

Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında bir rübâide, şair, tertemiz gönlünü tasavvuftaki anlamıyla “Allahü Teâlâ’dan başka her şeyden arınmış ve yalnız hakikatlerin aksettiği yer” olarak görür ve bu gönlü, “Âyîne-i İskender”e benzetir.

âyîne-i iskendere benzer dil-i pâk

R XXIII/1, 123

5.3. Leylâ ve Mecnûn

Asıl adı Kays-ı Âmiri olan Mecnûn, Leylâ’nın âşığıdır ve bu aşk dillere destan oluştur. Doğu edebiyatlarında Mecnûn âşığın, Leylâ ise sevgilinin timsalidir. Şairler, âşıklar şiirlerinde kendilerini Mecnûn, sevgililerini de Leylâ diye vasıflandırmışlardır. Bu aşka dair Arap, İran ve Türk edebiyatlarında birçok hikâye yazılmıştır. Fuzûlî’nin Leyla vü Mecnûn adlı eseri Arap ve İran edebiyatlarındaki aynı adlı eserlerden üstün kabul edilmiştir.¹⁷³

Dîvân’da da bu aşk hikâyesine çeşitli vesilelerle telmihler yapılır. Beyitlerde genellikle Leylâ ile Mecnûn birlikte zikredilir. Sadece Mecnûn’un ya da Leylâ’nın geçtiği beyitler de vardır. Şair kendi aşkını, gelenekte olduğu gibi, Mecnûn’un aşkına benzetir. Sevgiliye olan aşk, âşığı çöllere salmıştır. Bu öyle bir dünyâ, öyle bir tâlih, öyle bir devirdir ki âşık Mecnûn olmuş, sevgili de Leylâ.

cânâ senin aşkın meni sahrâlara saldı
devrân bu kılmış meni mecnun seni leylâ

K I/16, 24

¹⁷¹ *age.* s. 252.

¹⁷² Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Kâtı*, (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK Yayınları, İstanbul, 2009, s. 32.

¹⁷³ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 349.

Bir başka beyitte şair, kendisini Leylâ'ya deli dîvâne âşık olan Mecnûn olarak görür. Gönül, şeydâ bülbül gibi sevgilinin gül yüzüne âşık olmuştur. Mecnûn “Şeydâ, deli, divâne” anlamlarına geldiği gibi Leylâ da bu anlamlarda kullanılabilir. Bir beyitte şair dünyayı ve dünya içindeki varlıkları anlamlandıramamakta ve “Bu dünya ve içindekiler yok mudur, mutlaka var mıdır, yoksa Leylâ mıdır?” diye sorgulamaktadır.

Yukarıda zikredildiği gibi Mecnûn'un gerçek ismi Kays'tır. Kays, aşk uğruna deli-divâne olduğu için “Mecnûn” olmuştur. Şair şeydâ aşağıdaki beyitte bu duruma telmihte bulunarak Leylâ'yı “şekilde kalıp yolunu şaşırmış, doğru yoldan ayrılmış.” olarak nitелеmekte ve Mecnûn olup, akıl ehlini terk edip onlardan uzaklaşılması gerektiğini savunur.

leylâ gibi sûrette kalıp olma ki gümrâh
mecnûn olup akl ehlini terk eyle hemen kaç G ç/2, 40

Şair, sevgiliye olan aşkını dile getirirken gönlünün perîşan bir âşık olduğunu, gül gibi sevgilinin kadrini, kıymetini bilemeyeceğini ifade eder. Fakat gönül böyle kıymet bilmesede de şair sevgilisinin kıymetini bilmekte ve onu Leylâ ile bir tutma gafletine düşmemektedir. Âşığa göre sevgili, Leylâ'dan daha güzeldir.

Dîvân'da Leylâ'dan bağımsız olarak sadece Mecnûn'un zikredildiği beyitler daha çoktur. Şairin başında “Mecnûn'un aşkı” vardır, gönlü bu aşka zincirle bağlanmıştır. Ona nasihat edenler, Mecnûn'a nasihat edenler gibi, her gün bu aşkı terk etmesini söylemektedirler. Ama sevgilinin saçının kılları kemend gibidir, onlardan kurtuluş imkânı yoktur.

serde kim var aşg-ı mecnûn gönlümüz zencîr-bend Taştîr 3/2, 95

Mecnûn, aşkı uğruna çöllere düşmüştür. Vahşi hayvanlarla arkadaşlık etmiştir. *Dîvân*'da Mecnûn'un çöllerde gezmesine telmih yapılır. Âşık, sevgiliye kavuşma ümidini taşıyarak deli divane olmuş ve çöllere düşmüştür. Fakat yine de eline bir şey geçmemiştir. Âşık, Mecnûn gibi gönül derdini söyler durur fakat insanlar, Mecnûn'a yaptıkları gibi şairin de âleme destan olan aşkına iftira ederler.

öyle mecnûnem ki cânâ söylerem derd-i dilim
aşkıma bühtân ederler âleme destân olur Terkîb 4/5, 80

Aşk, Mecnûn gibi, âşîğın delili olup şaşkınlığını aklından almıştır. Aşk acısı neticesinde âşık, humma ile Mecnûn olmuştur. Ayrılık, hasret ve derdin aşka kanun olduğu bu aşkla anlaşılmuştur. Ve şair “Bütün âlem, gönlümün senin aşkınla Mecnûn olduğunu bilsin.” diyerek aşkını âleme ilan etmiştir

aşkın bu mecnûnun bürhânı olup
aklından kılmışsın hayrânı halâs

R XV/3-4, 115

Şair, çeşitli beyitlerde kendi aşkıyla Mecnûn’un aşkı arasında bağlar kurarak meramını ifade eder. Âşık, gönlünün bu aşk derdine alışıp Mecnûn olmasını ister. Kendisini sevgilinin hayâlinin Mecnûn’u olarak görür ve düşüncelerini sadece sevgiliye mahsus kılar.

ünsiyet edip derd ile gönlüm ola mecnûn
dîvânedir ammâ ki senindir dil-i nâ-şâd

Terci’ 3/5,84

Mecnûn kelimesi sadece tarihî hikâye kahramanı olarak değil, “şeyda, deli, divane” anlamlarıyla da zikredilir. Böylece şairin mahlası olan “Şeydâ” ile “Mecnûn” kelimesi arasında anlam ilişkisi kurulmuş olur. Şair bazı beyitlerde gönlünü kendinden soyutlayarak, tecrit sanatı ile, şeydâ olarak niteler. Gönül, sevdâ hâli ile Mecnûn gibi olmuştur ve bunu her fırsatta dile getirir. (Mü/7, 70)

5.4. Züleyhâ

Kurân-ı Kerim’de geçen Hz. Yûsuf kıssasının kadın kahramanı Züleyhâ ya da Zelihâ’dır. Kur’an’da Yûsuf sûresinde Mısır azizinin karısı¹⁷⁴ ve kadın¹⁷⁵ olarak yer almasına rağmen Züleyhâ’nın adı geçmez. Dîvân edebiyatında “Züleyha” ismi mazmun olarak çokça kullanılmış, teşbih ve telmihlerle ondan bahsedilmiştir. Züleyha’nın aşkı, rüyaları, güzelliği, hilekârlığı, Yûsuf’u zindana attırması, Yûsuf’un eteğinin yırtılması gibi olaylar birer mazmun hâlinde çeşitli bağlantılarla şiirlerde dile getirilmiştir.¹⁷⁶ Edebiyatımızda birçok tafsilatıyla ele alınan bu kıssanın kahramanları Hz. Yusuf ve Züleyhâ’nın isimleri Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında bir beyitte görülür. Sevgilinin yüz güzelliği, çimenlikteki her yaprak içinde, üstünde

¹⁷⁴ “Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Azizin karısı, delikanlısının nefsinden murat almak istiyormuş; Yusuf’un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz.” Yusuf 12/30.

¹⁷⁵ “Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve «Haydi gel!» dedi. O da «(Hâşâ), Allah’a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!» dedi.” Yusuf 12/23.

¹⁷⁶ Zehra Öztürk, “Kerbela”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:44, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 552.

görünmüştür. Gül bahçesindeki güllerde sevgilinin güzelliği görünmesiyle gül Hz. Yusuf gibi, lale de Züleyhâ gibi olmuştur.

aks eyledi her berg-i çemen içre cemâli
yûsûf gibidir gül nitekim lâle züleyhâ

K I/19, 24

5.5. Azrâ

Azrâ lügatte bîkr, kız oğlan kız, bâkir, dûzîşe gibi anlamlara gelir.¹⁷⁷ Eski metinlerde “izâr-ı Azrâ-misâl dilber, Azrâ-fiâl, Meryem-i Azrâ” gibi tâbirler kullanılır ve bu tabirlerde de hep bu bâkir anlamı vardır. Yine Vâmık u Azrâ hikayesinin kadın kahramanının adı da Azra’dır.¹⁷⁸

Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında Azra kelimesi iki yerde geçer. Bir beyitte Azra, bâkir anlamıyla kullanılır. Şair gönlünü sadefe, gönlünden söylediği şiirleri de sadef içindeki bâkir inciye benzetir. (K I/29, 26) Şair, eşi Hatice Uçar’ın vefatı münasebetiyle yazdığı mersiyede ise “dil hane-i azrâ” şeklinde bir ifade kullanır. Bu şiirde hüznü gönlün Azra’nın evine benzetilmesi söz konusudur. Kanaatimizce bu bentte geçen “Azra” kelimesi ile Hz. Meryem kastedilmiştir. Çünkü hadislerde Hz. Meryem için “*el-azrâ el-betûl*”¹⁷⁹ tabirleri geçmektedir. Hz. Meryem de bâkîredir ve Hz. Meryem’in Süleyman Mabedi’ndeki kulübesi hüznün yeridir. Şairin de gönlünü bu kulübeye benzetme ihtimali vardır.

dil derd-i derûnüyle kalır baş başa ammâ
yâdında o cânâ
dil hane-i azrâ

Me/6, 72

5.6. Şeyh San’an

Hak yolundan ayrılıp bâtıla sapan ve bir müddet sonra da kusurlarından tevbe eden Şeyh San’an hikayesi edebiyatta meşhur bir kıssadır. Hikaye kısaca şöyledir:

Şeyh-i San’an’ın terbiyesi altında dört yüz talebesi vardı. Talebelerini irşad eden Şeyh, Hicâz bölgesinden Kayseri’ye veya Antakya’ya geldi. Burada bir kâfir kızına âşık oldu. Bu kız Şeyh San’an’dan İslam adabına ve şeriatına uygun olmayan isteklerde bulundu. Şeyh San’an da kıza olan aşkından dolayı bu istekleri yerine getirdi. Kızın domuzlarına çobanlık etti. Kız şeyhten şarap getirmesini talep etti. Şeyh, hırkasını meyhâneciye rehin bırakarak bir miktar şarap aldı ve şarabı kızla

¹⁷⁷ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 931.

¹⁷⁸ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 493.

¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* I, 202, 461, V, 291; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s. 46; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, s. 193.

birlikte içti. Mürîdleri şeyhin bu garip bu hâlini görünce bir kısmı "Şeyhimiz kız sevdi, bâde içti, her türlü haramları ve günahları işledi, belki de kâfir oldu. Bundan sonra hâlimiz ne olur? Biz tekrar Kâ'be'ye dönelim." dediler. Bir kısmı da "Fakat ne yüzle gidelim, çünkü pirimiz günah işlemiştir. Bunda bir hikmet vardır, sabr edelim." dediler. Sonra şeyhe geldiler: "Ey pîr! Hata eyledin, şeriata muhalif işler yaptın." dediler. Şeyh: "Kazâ ve kader defterinde bu işler hep yazılıdır. Her nesne ki levh-i mahfuzda yazılıdır. Allahü Teâlâ'nın emriyledir. Onun üzerine fesâd câri olmaz." dedi. Şeyhin bu garip hâli bir müddet daha devam etti. Daha sonra şeyhin müritlerinden Abdülkâdir -i Geylânî onu arayıp buldu, ona yardımcı oldu.

Bir zaman sonra Şeyh kendine gelmiş, Hicaz'a giderek tevbe- istiğfar etmiş. Sebât ve metânetinden ve şeyhine yardımından dolayı Abdülkâdir-i Geylânî'nin de şan ve şerefi yükselmiştir. Kız ise, rüyasında müslüman olmuş, dervişlerin ardına düşerek Mekke yoluna düşmüş, fakat yolda ölmüştür.¹⁸⁰ Burhân-ı Kâtî' bu şeyhi şöyle anlatıyor: "Pîr-i San'ân, yani Şeyh-i San'â ki zâtında bir âlim, âbid kimesne idi. Bî-kazâihî Taâlâ ol kadar ilm ü ibâdet hebâen mensûr oldu. Kıssası meşhurdur."¹⁸¹

Şeyh Sanân kıssası Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir beyitte zikredilir. Şair, bu beyitte gönlün bir kâfir kızına aldanıp yanlış yollara sapan Şeyh San'an'ı ayıplamaması gerektiğini, sevgilinin put gibi olduğunu ve insanı haça taptırabileceğini belirtir. Bu durumda, gönlün ayıpladığı duruma düşebileceği ifade edilir.

ey dil hele şeyh san'an'a ta'neyleme gâfil
müşkil bu ki yar büt gibidir sen tapasan haç

G ç/3, 40

5.7. Mansûr

Hallâc¹⁸² sıfatıyla meşhur olan Mansûr'a, Abbâsî halîfesi Muktedir zamanında şeriata uymayan sözlerinden ve özellikle de "*Ene'l-Hak*" demesinden dolayı 300/921 yılında fakihlerin fetvâsıyla ve Muktedir'in vezîri Ebû Hamid'in emriyle başta bin değnek vurdular. Sonra onun el ve ayaklarını kestiler. Nihayet Mansur'u astılar ve vücudunu yakıp külünü Dicle'ye attılar. Hallâc-ı Mansûr, tarikat

¹⁸⁰ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 462.

¹⁸¹ Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Katı*, (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK Yayınları, İstanbul, 2009, s. 604.

¹⁸² Hallâc: Pamuk, yatak, yorgan atan kimse, Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 319.

mensupları ve mutasavvıflar arasında gaye uğruna, Allahü Teâlâ yolunda asılmayı göze alan bir fedaîdir.¹⁸³

Mansur'un dava uğruna idamı göze alması şairlerimiz tarafından, bir aşk adamının aşkı uğruna her şeyi göze alması olarak telakki edilmiştir. Bundan dolayı şairlerimiz, kendilerini Hallac-ı Mansur'a da benzetmişlerdir. *Dîvân*'da bir şiirde âşığın gönlünün ezelden beri sevgilinin perişan saçlarına bağlandığı belirtilmiştir. Sevgilinin saçları Hallâc-ı Mansur'un idam edildiği ipe, âşık da idam olunan Mansur'a teşbih edilmiştir.

bağlandı gönül zülf-i perîşâna ezelden
ber-dârı bu mansûr

Mü/5, 69

5.8. Kerbelâ

Kerbelâ, Hz. Hüseyin'in türbesinin bulunduğu ve bundan dolayı Şîîler'ce kutsal sayılan bir Irak şehridir. Bağdat'ın yaklaşık 100 km. güneybatısında yer alan Kerbelâ'nın İslâm tarihindeki önemi, Hz. Hüseyin ve beraberindeki yetmiş kişinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîler tarafından şehit edildikleri mekân olması ve kabirlerinin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır.¹⁸⁴

Hz. Hüseyin ile beraberindekilerin şehit edilmesi İslam tarihinin en hazine olaylarından biridir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bu tarihî olaya telmih yapılmıştır. Hz. Ali hakkında yazılan gazelde şair, Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin'in yaşadığı acıların kendisini çok üzdüğünü belirtmiştir. Kerbelâ hadisesi, şairin bağına bir "Zülfikâr darbesi" vurmaya kadar onu etkilemiş ve hüznlendirmiştir.

bağrımâ derd-i Hüseyin-î kerbelâ
urdu zahm-î zülfikaarı yâ Ali

G Ali/2, 66

5.9. Çeşme-i Hayvân

Âb-ı hayat çeşmesi de denir. İçeni ölümsüzlüğe kavuşturduğuna inanılan efsanevî sudur.¹⁸⁵ Bu çeşme ile ilgili de birçok efsane vardır. Hem halk hem de divan edebiyatında âb-ı hayâtla ilgili birçok motife yer verilmiştir. Âb-ı hayatı içenin ebedî hayata kavuşması, ölümden kurtulması, öldürülse bile tekrar dirilmesi, ihtiyarsa gençleşmesi, hastaysa iyileşmesi gibi genel düşüncelerin yanında âb-ı hayât, vahdet

¹⁸³ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 346.

¹⁸⁴ Mustafa Öz, "Kerbela", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:25, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 271.

¹⁸⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Âb-ı Hayat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:1, TDV Yayınları, Ankara, 1988, s. 1.

sırrına ermek olarak da görülmüştür.¹⁸⁶ *Dîvân*'da sevgilinin dudakları, âşığına can veren, ona ölümsüzlük suyunu tattıran âb-ı hayat olarak görülür.

ol “çeşme-i hayvân” lebin bir dile gelsin
gül zarf-ı zülâlin

Mü/8, 70

5.10. Bağ-ı İrem

İrem bağı, Âd'ın oğlu Şeddâd'ın cennete nazire olarak yaptırdığı meşhur bir bahçedir. Bu bahçenin içindeki bağ ve köşklerle birlikte gayet güzel olduğu rivayet edilir. Edebiyatımızda yalancı cennet, ma'mûr, âbâdân ve neşât-efzâ yer mânâsında ve genellikle “bağ” kelimesi ile birlikte kullanılmıştır.¹⁸⁷

Dîvân'da sevgilinin güzelliğini seyretmek, *Bağ-ı İrem*'i seyretmekle eşdeğer görülmüştür. Şair, çeng, santûr, târ ve tanbûr gibi müzik aletlerinin gönlünü eğlendirmediyini belirtmiştir. Çünkü onun gönlü, yârin hayâlini seyretmekle adetâ İrem bağını seyrederek ve bununla eğlenir olmuştur.

çeng ü santûr târ ü tanbûr eğlemez gönlüm benim
çün hayâl-î yâr ile dil seyrederek bâğ-î irem

Terkîb 3/4, 79

5.11. Kafdağı (Kûh-i Kâf)

Kafdağı, bazı anlayışlara göre arzı çevrelediği kabul edilen, varlığıyla yokluğu tartışma konusu olan ve hakkında birçok efsane söylenen bir dağdır. Bazı rivayetlerde somut gerçekliği kabul edilir, bazı rivayetlerde ise soyut ve sembolik bir yer olduğu üzerinde durulur. Kafdağı'nın arkasında meleklerin olduğu, başka âlemlerin mevcut olduğu, bu âlemlerin kiminin altından kiminin gümüştan kiminin de miskten yaratıldığı yine rivayetler arasındadır.¹⁸⁸

Kafdağı yeryüzünde yaşayan insanlar tarafından görülmemiş, gidilmemiş, ulaşılmaz bir dağdır. Bunun gibi sevgiliye de ulaşmak mümkün değildir. Bu bakımdan sevgilinin bulunduğu menzil ya da mekanla Kafdağı arasında münasebet kurulur. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında sevgilinin mekânı, ulaşılması mümkün olmayan Kafdağı'na, ay ve güneş menziline benzetilmiştir.

gâhi aydır gâhi hurşit menzili
gâhi sîmürgün mekân-ı kûh-i kâf

G f/3, 57

¹⁸⁶ Âmil Çelebioğlu, “Âb-ı Hayat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:1, TDV Yayınları, Ankara, 1988, s. 3.

¹⁸⁷ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 282

¹⁸⁸ Kürşat Demirci, “Kafdağı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:24, TDV Yayınları, Ankara, 2001, s. 144.

5.12. Ankâ (Sîmürg)

Türk- İslam kaynaklarında ankâ kuşu ya da sîmurg, Kafdağı ile birlikte zikredilir. Eski İran efsanelerine göre gûyâ Elbürz dağında durur çok büyük ve mevhum bir kuştur.¹⁸⁹ Ankâ da Kafdağı gibi ismi olup cismi olmayan bir varlıktır. Zümrüdüankâ da derler. Rivayete göre Ankâ kuşunun yüzü insan yüzüne benzermiş, boynu çok uzunmuş, tüyleri rengarenk imiş, bedeninde otuz farklı kuşa ait renk, biçim ve alâmet var imiş. İnsan ve hayvanlardan kaptığını parçalamış. Edebiyatımızda Anka, istiğna timsâlidir.

Dîvân'da Simurg ve Kafdağı ulaşılamaz ve ele geçirilemez özellikleriyle sevgiliye benzediği için zikredilmiştir. Bu vasıflar aynı zamanda sevgilinin de vasıflarıdır. (G f/3, 57)

5.13. Âteş-gede

Zerdüşterin ateş yaktıkları ma'bedleri,¹⁹⁰ ateşe tapan mecûsîlerin ibâdethâneleridir. Âteşhâne de denir.¹⁹¹ Şair kendisini başıboş bir âşık ve sevdâlı olarak görmüş ve gönlünün aşk derdinden yanıp canının mecûsîlerin ibâdethânesi gibi olduğunu belirtmiştir.

men kimem bir âşık-î âvâre vü sevdâ-zede
aşk derdinden yanıp dil oldu can âteş-gede

Terkîb 2/6, 78

5.14. Meydân-ı Ukâz

İslamiyet'ten evvel câhiliye döneminde kurulan meşhur ve büyük panayır, Ukaz panayıdır. Bu panayır Arapların en önemli kültür ve ticaret etkinliğidir. Panayır, Mekke'nin güneydoğusunda Tâif ile Nahle arasındaki Ukâz'da kurulurdu. Bu panayırdaki alışveriş yapılır, akrabalıklar genişletilir, kavimler arasında antlaşmalar yapılır, varsa ihtilâflar çözüldü. Şairler en güzel şiirlerini okur ve birbirleriyle yarıştırlardı. Edebî bir kongre mahiyetinde olan bu panayır önemli bir kültür ve sanat atmosferi oluştururdu. Düzenlenen yarışmalarda dereceye giren şiirler altın suyu ile yazılır ve “muallakât” diye adlandırılırdı.¹⁹²

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir beyitte Ukaz panayırından bahsedilir. Şair sevgiliye hitaben: “Ey sevgili, bu benim şeydâ gönlümde, senin güzelliğini şiirlerim

¹⁸⁹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 759, 954.

¹⁹⁰ *age.* s. 19.

¹⁹¹ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 109.

¹⁹² Elnure Azizova, “Ukâz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:42, TDV Yayınları, Ankara, 2012, s. 61.

yansıtır. Şiirlerim, senin güzelliğine ayna olmuş. Artık, Ukaz Meydânı da benim gönlüme mesken olamaz.” diyerek Ukaz panayırında şiirlerin okunmasına telmih yapılmıştır.

dil-i şeydâda senin hüsnüne şî’rim ma’kes
olamaz gönlüme me’vâ dahi meydân-i ukâz

G z1/5, 54

6. ŞAHISLAR

6.1. Dünder Taşer

Dünder Taşer (d. 15 Mayıs 1925 - ö. 14 Haziran 1972) asker, siyasetçi ve yazardır. 27 Mayıs Darbe’sini gerçekleştiren otuz sekiz kişilik Milli Birlik Komitesi üyesidir. Komite’de ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle “Ondörtler” denilen gruba dâhil olmuştur. Kurmay binbaşılıktan emekli olan Dünder Taşer, 13 Kasım 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi tarafından Fas'a "görevli diplomat" olarak gönderilmiştir. Yurda döndükten sonra Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne katılıp, aktif siyasete başladı. Milliyetçi Hareket Partisi ideologlarındandır. *Millî Hareket, Töre ve Devlet* gibi dergilerde yayımladığı politik yazılarını “*Mesele*” adlı kitapta toplamıştır.¹⁹³ Komünizm düşüncesine karşı, birkaç arkadaşıyla birlikte Ülkü Ocakları’nı kurmuştur. 1972’de, Ankara’da geçirdiği bir trafik kazası sonucu vefat etmiştir.

Şair, yakın dostu Dünder Taşer’in vefatı üzerine beş beyitlik, mersiye niteliğinde bir gazel yazmıştır. Bu gazelde şair, “Hazret-i Dünder Taşer” dediği dostunu “alp-eren” ve “ehl-i hak” gibi vasıflar ile de tavsif etmektedir. Şahin Uçar, şiirde dostunun vefatından duyduğu acıyı dile getirmektedir. Gazelde bu derin acıya sabretmek gerektiği çünkü insanların zevâl ve fenâ bulan, bâkî ve sermedî olmayan varlıklar olduğu ifade edilmiştir.

Alp-erendi Hazret-i Dünder Taşer
Göçdü eyvâh çünkü fânidir beşer

T I/1, 67

Bu vefat üzerine âşıkların tamamının hüzünlendiği, Rum mülkünü keder kapladığı belirtilmiştir. Dünder Taşer’in vefatı Allahü Teâlâ katında onun makbul bir

¹⁹³ İhsan Işık, “Taşer, Dünder”, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C:8,1. Baskı, Elvan Yayınları, Ankara, 2006, s. 3452.

insan olduğunu gösterdiği fakat bu vefâtın milleti perişan ettiği dile getirilmiştir. Şair, “Hak ehlinden” olan dostunun vefat ettiğini belirtmiş ve ruhuna fâtiâ okunmasını istemiştir. Her hususta Allahü Teâlâ tarafından evvelce verilmiş olan hüküm, birden bire ölümün erişmesiyle yerine getirilmiş ve Dünder Taşer bu âlemden sefer eylemiştir.

“Ehl-i hakdan gitdi Dünder fâtiâ”
Tîğ-i gaflet Hayderi eyler heder T I/4, 67

Mevt erişdi nâgehân hüküm-i kazâ
“Şahin’im Dünder Taşer etdi sefer” T I/5, 67

Şair Şeydâ, yukarıdaki gazelin tırnak içinde gösterilen iki mısramda tarih düşürmüştür. “Ehl-i hakdan gitdi Dünder fâtiâ” mısraı ebced hesabıyla hicrî 1392 yılına, “Şahin’im Dünder Taşer etdi sefer” mısraı ise, Dünder Taşer’in vefat yılı olan, ebced hesabıyla milâdî 1972 yılına işaret etmektedir.

6.2. Fethi Gemuhluoğlu

İrfan Fethi Gemuhluoğlu, Ekim 1922 tarihinde, Mustafa Neş’et Bey ile Fatma Sâniye Hanım’ın çocukları olarak İstanbul Göztepe’de doğdu. 1940 yılında Haydarpaşa Lisesinden mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenimini sürdürdü. Askerlik vazifesini, 1946-1949 yılları arasında, Çanakkale Gelibolu’da adliye subayı olarak yaptı. 1950-1955 yılları arasında, İstanbul’daki değişik azınlık okullarında Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı. 1955-1963 yılları arasında, döneminde İstanbul’un en önemli spor, kültür ve sanat etkinlikleri merkezi olan Spor ve Sergi Sarayı’nın müdürü olarak çalıştı. 1963-1965 yılları arasında, ailesi ile beraber Almanya’da kalan Fethi Gemuhluoğlu, 1959 yılında evlenmiş ve bu evlilikten iki çocuğu olmuştu. 1965-1966 yılları arasında, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü görevinde bulundu. 1966-1969 yıllarında, Türkiye Odalar Birliği basın müşaviri olarak çalıştı. 1969’da Mithat Recai Öğdevin ve Ahmet Aydın Bolak ile birlikte kurdukları lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyindeki öğrencilere burs veren döneminde az sayıdaki eğitim vakıflardan biri olan Türkp petrol Vakfının genel sekreterliğini 5 Ekim 1977’deki vefatına kadar sürdürdü.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Fethi Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine*, İz Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 2015, s. 690.

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir dostu için yazdığı ikinci gazeli, Fethi Gemuhluoğlu hakkındadır. Gazel, Ocak 1978 tarihinde *Mavera* dergisinde yayımlanmıştır.¹⁹⁵ Bu gazel de ölüm temalıdır ve dört beyittir. Gazelde şair, dostunun ölümüyle arzularla dolu olan tenin, can kuşundan ayrılmış bir kafes hâline geldiğini, ötelere gelen sesin, tekrar ötelere döndüğünü belirtir. Şair, dostu Gemuhluoğlu'nu "nazm-ı Hû nefes", "Cân-ı bâkî", "Hûş-der-dem, yâd-daştem, hem-dem ü hem mültemes", "Yâr-ı zâr" gibi vasıflarla tavsif eder. Onun ölümüyle güzel nağmeler ve onun "Hû nefesli" şiiri susmuştur. Fethi Gemuhluoğlu, bedenlenmiş fakat o ses, şairin gönlünde her an bâkî bir candır. Şair, her nefes alış verişte o arkadaşıyla beraberdir. Çünkü Gemuhluoğlu şairin can ciğer arkadaşıdır.

Cân-ı bâkîdir her an gönlümde ammâ ol sadâ
Hûş-der-dem, yâd-daştem, hem-dem ü hem mültemes T II/3, 68

Şair, son beyitte "Ey Şâhinim, bülbül öldü, gönül bağı boş kaldı. Zavallı dostum Fethî'de benim feryadıma karşılık bir ses yok." diyerek sevdiği bir dostundan ayrılmanın elemi dile getirmiştir. "Yâr-ı zâr Fethî de yok feryâdına feryâd-res" mısraı, Fethi Gemuhluoğlu'nun vefat yılı olan 1977'e ebced hesabıyla işaret eder.

Bülbül öldü kaldı bâğ-ı dil tehî ey Şâhinim
"Yâr-ı zâr Fethî de yok feryâdına feryâd-res" T II/4, 68

6.3. Hatice Uçar

Dîvân'da "Hatice Uçar'ın azîz rûhuna..." ithafen yazılan on beş bentlik bir mersiye vardır. Şiir, müstezat hatta serbest müstezat denilebilecek bir nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Şiir, Şahin Uçar'ın 1978'de vefat eden eşi Hatice Uçar için kaleme alınmıştır. Hatice Uçar, şairin ilk eşidir ve şair, bu ilk eşinin vefatından çok derin bir elem hissetmiştir. Şair, eşinin vefatını, şiirin girişinde "eyvâh gülüm soldu harâb oldu gülistân" mısraıyla haber verir. Hatice Hanım'ın vefatıyla gül bahçesi harâp olmuş, devran dönmüş, bülbül yine inlemeye başlamıştır. Bu vefattan sonra kandil sönmüş ve gün yine doğmuştur. Geriye kalan fâni dünya, anlamsız olmasına rağmen, dönmeye devam etmektedir.

eyvâh gülüm soldu harâb oldu gülistân
çerh eyledi devrân
bülbül yine nalân Me/1, 71

¹⁹⁵ *age.* s. 272

Şairin canı gibi sevdiği eşi, karanlık gecelerde toprağın altında, zindanlara misafirdir. Bu ölüm karşısında şair feryat etmektedir fakat gök kubbesi hâlâ dilsiz ve gürültülüdür. İnsan kahr olsa da bu durum, gökler için kolay bir durumdur. Bu ölüm şairi çok derinden sarsmıştır. Fakat hayatta değişen bir şey yoktur. Âlem yine aynı âlemdir, bu yeşil kubbe boşlukta durmaya devam etmektedir ve hâlâ çökmemiştir. Gönül, derin derdiyle baş başa kalır ama o sevgili şairin hep hatırlındadır. Gönül Azrâ'nın evi gibidir. Çınlayan kubbe, şairin feryadını aksettirir. Şairin kalbi, dalgalı denizler gibi figanlarla, inlemelerle doludur. Bir ayrılık nağmesi onda devredip durmaktadır. O kakülü kıvrımlı olan sevgili, bir rüya gibi kısa bir zamanda gelip geçmiştir. Yazık ki hayaller, sümbül gibi solmuştur. O sevgili, âlemde gün görmemiş, onun baharı hazân olmuştur. Goncaya benzeyen yanağı mutluluk yüzü ve huzur görmemiştir.

âlemde ne gün gördü hazân oldu bahârı
gün görmedi bâri
ol gonce i'zârı

Me/10, 72

Bu vefat ile seyir güneşi, bir akşam garipliğine ermiş gibi sönmüş ve yılın en uzun gecesi başlamıştır. Yine bu vefattan sonra dünya ve ahiretin valığıyla yokluğu belirsiz olmuştur. Dünya bir rüyadan ibârettir. Bu durum, çözülmesi zor bir bilmeceye benzemektedir.

Şair, bu en yakınının vefatı üzerine varlığı sorgulamaya başlamıştır: "Eğer varlık vâir ise bu varlığın sonu nedir? Varlığın bütün varı-yoğu mezarlarda sır olmuştur." O resim gibi güzel sevgili, o baygın, süzgün gözlü sevgili karanlıklarda boğulmuş ve âşığın zavallı gönlü yanmıştır. Şair, şiirin son bendini bir dua ile bitirir:

ya râb benim isyânıma tuğyânıma bakma
zulmetde mi cânâ
zulmette bırakma
zulmette bırakma

Me/15, 73

7. İÇTİMÂÎ HAYAT

Divan şiirinde toplum hayatındaki hemen her unsura, geleneklere, âdetlere, inanışlara, inançlara yer verilir. Bu edebiyat, yüzyıllar boyu süregelen kültürel unsurları yansıtmak bakımından bir ayna özelliği gösterir. Prof. Dr. Mehmet Arslan'a

göre “Divan şiirinin, dolayısıyla Divan şairinin dünyasına girmek, binlerce kapısı olan bir masal sarayına girmek gibidir. Bu saraya hangi kapıdan girerseniz girin, karşınıza mutlaka mücevherlerle dolu bir oda açılacaktır. Ayrıca bu odalardaki labirentlerde kişinin kendini kaybetmemesi de mümkün değil.”¹⁹⁶ İnsan ve toplum hayatının aynası olan bu geleneği Şahin Uçar da devam ettirmiştir. İçtimâî hayatla ilgili *Dîvân*’da görülen bazı unsurlar ve şiir örnekleri aşağıda ifade edilmiştir.

7.1. Bekçi

Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında bir rubaide sevgilinin dudağının kırmızılığı, bir hayal hazinesine benzetilir. Hazineyi bekleyen bekçiler vardır. Sevgilinin iki gözü, hazineyi benzeyen kâfir Hind bekçisi olarak nitelenir.

bir genc-i hayâl lâ’l-i lebindir ammâ
bir kâfir-i hind bekçi, dü çeşm-i câdû R XXIX/3-4, 129

7.2. Esîr

Şiirlerde âşıklar, genellikle aşk esiri olarak zikredilir. Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında bir beyitte âşğın gönlünün, gonca ağızlı ve ceylan gözlü sevgilinin büyücü gözlerinin esiri olduğu dile getirilir.

ey gonca dehân ü çeşm-i âhû
olmuş dil esîr-i çeşm-i câdû G v/1, 63

7.3. Ev (Hâne)

Dîvân’da, bir bentte derin dertleri olan gönül Azrâ’nın evine benzetilir.

dil derd-i derûnüyle kalır baş başa ammâ
yâdında o cânâ
dil hane-i azrâ Me/6, 72

7.4. Eşyâ

Sevdiğinden ayrılık âşğâ elem verir. Ayrılık hâlindeki âşık şaşkınlık içindedir. Âşık sevdiğinden ayrı düştüğünden dolayı eşyânın ne olduğunu bilmez olmuştur. Şarap gözünde kan, gül de sevgilinin parlak yanağı olmuştur. (Terkîb 4/3, 80)

¹⁹⁶ Mehmet Arslan, “Nedim Divanı’nda Mûsiki”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, s. 43.

7.5. Âyîne, Mir'at

Ayna saflığın, temizliğin ve pürüzsüzlüğün sembolüdür. *Dîvân*'da sevgilinin güzelliği ve âşığın gönlü ayna gibi saf ve temiz olması bakımından bahis mevzuu edilir. Âşığın gönlünü aksettirebilecek bir ayna yoktur. Tertemiz gönül, Âyîne-i İskender'e benzer. Âşığın kalbi de saf ve temiz bir aynadır ve onun gibi bir ayna yoktur.

yok sana şeydâ gönül ma'kes bugün
yok senin kalbin gibi âyîne sâf G f/5, 57

Ayna saflığını, temizliğini sevgiliden almıştır. Sevgilinin yüzünün aynaya bezetilmesi, onun mükemmel güzelliğini yansıtmamasının yanında pürüzsüz oluşundan da kaynaklanır.¹⁹⁷ Ayna, sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla nurlanmıştır. Nitekim âşığın gönlü de sevgilinin bakış lütfuyla hayat bulmuştur.

aks-i hüsnünle senin oldu münevver mir'at
netekim lutf-i nigâhınla gönül tapdı hayât G t/1, 37

7.6. Sûret, Resm

Sûret; “dışarıdan görünüş, şekil, kılık, samimi olmayan dış görünüş, yüz, çehre, vech, rûy, vech, tarz, üslûb, tavır, gidiş, reviş, takdîr, hâl, resim, tasvîr, nüsha, mesel, ayn, abûsluk, yüz ekşiliği”¹⁹⁸ gibi anlamlar ifade eder. Şair, Leylâ gibi şekilde kalıp yolunu şaşırılmış, doğru yoldan ayrılmış olmamak gerektiğini belirtir. Mecnûn olup, akl ehlini terk edip onlardan uzaklaşılmasını telkin eder.

leylâ gibi sûretde kalıp olma ki gümrâh
mecnûn olup akl ehlini terk eyle hemen kaç G ç/2, 40

Dîvân'da suret kelimesi resim anlamıyla da kullanılır. Âşığın parçalanmış sînesi, binlerce görüntüyü resmeylemiştir.

bin sûreti resmeyledi bes sîne-i çâk R XXIII/2, 123

7.7. Elbise, Câme, Libâs

Dîvân'da “elbise” kelimesi soyutlama yolu ile kullanılmıştır. Elbise anlamında câme ve libâs kelimelerine yer verilmiştir. Gönül goncası, uyku ve hayal elbisesidir. Gül fidanına benzeyen sevgili, o hayâl içinde gizlenmiştir.

¹⁹⁷ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 489.

¹⁹⁸ *age.* s. 837.

gonce-î dil câme-i hâb u hayâl
ol hayâl içre nihân ol gül-nihâl

G lam/1, 60

Sevgilinin kırmızı yanağı ile kırmızı şarap arasında ilgi kurulur. Yanak kırmızılığıyla, şarap kadehi elbisesini giymiş gibi görünür. Sevgilinin yanağı, âşığın çaresiz gönlü gibi bir tuzağa düşmüştür. Bir rubaide “libas” kelimesi gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Şair, sevgilinin gül yüzünü güllerle kıyas eylerken o gönül alan sevgilinin kırmızı renkli elbise giydiğini görmüştür. Sevgili güya utanarak bakıp geçmiş, âşık da bu hilenin ne olduğunu bilememiştir. Sevgili bu hâl ile âşığını aldatmıştır. (R XIII/ 113)

7.8. Örtü (Nikâb)

Nikâb, sözlükte “yüz örtüsü, peçe, yaşmak, lisâm, hicap” anlamlarına gelir.¹⁹⁹ Sevgilinin yüzü nurludur, etrafa ışık saçar. Sevgilinin yüzündeki nikâp onun ışığını bir nebze tutar. Sevgili yüz örtüsünü, peçesini açsa sevgilinin yüzündeki nûr, âşığını yakar. Bir gazelde sevgili aya benzetilmiş ve ayın önüne geçen bulutlar da sevgilinin yüzünü örten örtü ya da peçe gibi tasvir edilmiştir. Rüzgâr bu bulutları dağıtmak için acele eder.

oldun ey meh dil-sitâne şâh-i çerh-i inkilâb
çün sehâb olmuş nikaabın rûzigâr eyler şitâb

G b/1, 36

7.9. Levh

Levh, tahta, düz ve üzerine yazı ve resim vesâire yazılabilir satıh anlamlarını ihtiva eder.²⁰⁰ Sevgilinin saçları, gönül levhasına ah hatını çekmiştir.

çekmiştir zülfün âh dil levhine hat

R XVII/4, 117

7.10. Kafes

Tel veya demir çubuktan yahut tahta pervazlarından imal edilmiş mahfaza ki görmeye ve havanın geçmesine mâni olmaksızın hapse âlet olur. İnce tahta çıtalarından yapılıp harem pencerelerine takılan sipere de kafes denir. Bu kafesler içeriden dışarıya bakmaya engel olmadığı halde, dışarıdan içeriye bakılmayı men eder. Tekke ve câmi gibi yerlerde kadınlara mahsus yerlere de kafes denir.²⁰¹

¹⁹⁹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1467.

²⁰⁰ *age.* s. 1247.

²⁰¹ *age.* s. 1077.

Şair, vefat eden bir dostunun tenini kafese canını da kuşa benzetmiştir. Canın bedenden ayrılması, kuşun kafesten uçmasıdır. Ötelere gelen sesin, tekrar ötelere dönmesiyle yani şairin yakın dostunun vefat etmesiyle, arzularla dolu olan ten, can kuşundan uzaklaşmış bir kafes gibi olmuştur.

Pür heves ten mürğ-i cândan hâlî kalmış bir kafes
Mâverâdan geldi tekrar mâverâyâ döndü ses T II/1, 68

7.11. Kandil (Çerâğ), Mum (Şem) ve Fânûs

Çerağ Türkçede mum ya da kandil demektir. Aslında fitil mânâsında kullanılır, Farsçası çerâğdır.²⁰² Şair kendisini yanarken etrafına yaşlar akıtan bir kandile benzeterek hem yandığını hem de ağladığını belirtmiştir.

ibret olsun dostlar şeydâ size
hem yanar hem ağlaram hem-çü çerâğ G g/5, 56

Şair, eşinin vefatı üzerine yazdığı mersiye'nin bir bendinde “gün doğdu çerâğ söndü kalan eğreti dünyâ” mısraıyla eşini çerağa benzetmiştir. Sevgili, güzelliğiyle âşığı aydınlatır. Şair, sevgilinin güzellik mumunu kendi şeydâ gönlüne kandil yapmasını ister. Âşığın gönlünü zabt altında tutan sevgilinin aşkı, âşığın kalbinde yanan kandildir. Bu kandil güneş gibi, âşığın kalbini hem yakar hem de aydınlatır. (R XXVII/3-4, 127)

ey dildâr aşkıdır kalbimde çerâğ R XX/1, 120

Şem; mum, çerâğ, bal mumu demektir. Mum, elektriğin icadından evvelki hayatımızın aydınlatma aracı idi. Onun için mum ile ilgili benzetmeler, eski şairlerimiz için tükenmez bir sermaye olmuştur. Eskiler özellikle gece vakti yanan mumun etrafında dönen hayvanların, bu ışığın cazibesine tutulduklarına şahit olmuşlardır. Bu cihetle şâirlerimiz, âşıklarını güzellikleriyle kendine çekip sonra da yakarak vefasızlık eden sevgilileri muma, kendilerini de mum etrafında dönüp sonra da yanan pervaneye benzetmişlerdir. Bu itibarla mum zâlim sevgili timsali olarak görülmüştür.²⁰³ Şem' ve pervâne ilişkisi, gül ve bülbül ilişkisi gibi edebiyatımızda çokça işlenmiştir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında sevgilinin hayâlinin gönle yâr olduğu, artık karanlık gece de olsa dert olmadığı dile getirilmiştir. Şeydâ gönül, sevgilinin güzellik mumunun arkadaşı, dostu, sırdaşı olmuştur.

²⁰² Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 173.

²⁰³ *age.* s. 398.

dile yâr oldu hayâlin şeb-i târ olsa ne gam
dil-i şeydâya senin şem-i cemâlin dem-sâz

G z/4, 48

Bir başka mısradâ ise sevgilinin güzelliğinin, etrafa ışık saçan bir güzellik olduğu ifade edilmiştir. Bu yönüyle sevgili muma, sevgilinin güzelliği de mumun alevine benzetilmiştir. Mumun ışığı fânusa düştüğü gibi sevgilinin güzelliği de âşığın gönlüne düşmüştür. Fânûs, sözlükte “mum vesâir ışığın rüzgârdan sönmek için camla muhât mahfazası, fener, liman ağızlarında tehlikeli sâhillerde deniz içindeki kayalar üzerinde, gemilere yanaşmalarını göstermek için dikilmiş direk veya kule tepesinde yanan muhtelif renkte büyük fener”²⁰⁴ anlamlarına gelir. Bazı şeylerin üstüne konmaya mahsus tek parça camdan kapağa da fânûs denir. *Dîvân*’da bir beyitte “Ey sevgili, mademki senin nurun bugün fânuse düştü, öyleyse güzellik mumunu şeydâ gönlüme kandil yap.” ifadesiyle zikredilir.

7.12. Misafir (Mihmân)

Sevgilinin âşığına misafir olarak gelme düşüncesi bile âşığına heyecandırır. *Dîvân*’da âşık, sevgiliden kendi gönlüne misafir olmasını ister. Bunu bir mısradâ şöyle dile getirir: “Ey gönül, gayet gizli bir arzum, isteğim var; o da sevgilimin sîneme misâfir olma ihtimâlidir.” Yine bir başka beyitte şair, cisminin sevgilinin yolu üzerinde toprak olmasını ister. Belki o zaman sevgili âşığın toprak olan bedenini yol olarak kullanır, o toprağa basar da âşığın misâfiri olur.

belki yârim sîneme mihmân olar
olsa cismim râh-ı cânân üzre hâk

G kef/4, 59

Âşığın gönlü de sevgiliye misafir olmak ister. Âşık sevgilinin aşkıyla şaşkın olduğu andan beri, canını sevgilinin yolunda kurban, gönlünü de sevgilisine misafir eylemiştir. (Terkîb 4/2, 80) Şair, vefat eden eşini, kabre koymuş, kabrin karanlığına onu misafir etmiştir. “Canım gibi sevdiğim o sevgili, karanlık gecelerde toprağın altında, zindanlara misafir oluyor.” diye de acısını dile getirmiştir. Misafir, konup göçücüdür, daimi değildir. Gönül, aşka düştüğünden beri gece gündüz inleyip durur. Âşık canını teninde misafir olarak görür. Ve “Sinemde bir can misafirim var, o dahi harap olur.” der.

mübtelâ-yı aşk olup dil rûz ü şeb nâlân olur

²⁰⁴ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 979.

7.13. Selâm

Sevgilinin âşığına bir selamı, âşık için çok büyük bahtiyarlıktır. Bir beyitte şair, “Ey sevgili, dünki selamın gönlüme can verdi, bu lutf idi lâkin sözlerin gönlüme dert oldu.” diyerek hem lütuf hem kahır sahibi olan sevgiliye sitemini dile getirir. (Terci’ 2/1, 83) “Selam” kelimesini şair, bir de Hz. Peygamber’e salât ü selam getirirken zikreder. Şair, “Gönülde dâimâ senin aşkın ve dilimde senin nâmın vardır. Salât ve selam senin üzerine olsun ey Hz. Peygamber” der.

7.14. Maya (Mâye)

Bir şeyin ma’mûl ve müteşekkil bulunduğu madde, cevher, unsur o şeyin mayasıdır. Mâye, bir iş görmek için vücuda lazım olan şey, sermâye, servet, mal, tahsil, ilim, anlamlarında da kullanılır.²⁰⁵ Gönül, aşk hamurunun mayasıdır. Aşk şarabı olan sevgili, o hâle mirasçısıdır.

gönül aşkın tahammür mâyesidir
şarâb-i aşk yâr ol hâle vâris

G ps/4, 38

7.15. Seyrân

Seyrân gezinme, teferrüc, bakıp seyr etme, temâşâ gibi anlamlar²⁰⁶ ifade eder. Şair kendisini âşık ve bîçâre bir hâlde görür. Âşık insan, şaşkınlık yolunda gezer, etrafı temâşâ eder.

ben gibi bir âşık ü üftâdenin
bak reh-i hayretde bu seyrânı var

G r III/2, 47

7.16. Kânûn

Her şeyin bir kanunu, bir kuralı vardır. Ayrılık, hasret ve dert aşka kanun olmuştur ve âşık bunu, aşk sayesinde anlamıştır. Bu kanuna uyan aşığın gönlü, aşkla Mecnûn olmuştur. Bütün âlem, onu böylece tanımalıdır.

hicr ü hasret derd bildim aşka kaanûn olduğun
bilsin âlem dil senin aşkınla mecnûn olduğun

Muh 2/3-4, 90

7.17. Şerbet

Şiirlerde sevgilinin dudağı bala, şerbete teşbih edilir. Sevgilinin tatlı dudağını hayal etmek bile, dili şerbet gibi tatlandırır.

²⁰⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1266.

²⁰⁶ *age.* s. 755.

nedir ol hançer-i ebrû nedir ol gonca dehan
şerbet-i la'l-i hayâli dili eyler telzîz

G zel/3, 44

7.18. Mal (Meta'), Bahâ, Bâzâr

Meta' satılacak mal ve özellikle kumaş vesâir kıymetli eşya, tüccar malıdır. Mecazen sermaye anlamında kullanılır.²⁰⁷ Âşıklar, sevgilinin yolunda pek kıymetdâr bir şey olan canlarını hiçe sayarlar. Fedâ edebilecekleri, canlarından daha kıymetli bir malları yoktur.

nakd-i cân eyler ki âşıklar nisâr
özge kıymetdâr yokdur bir meta'

G a/4, 55

“Bahâ”, kıymet, değer, semen, fey'anlamlarına geldiği gibi hüsn ü cemâl ve zerâfet anlamlarını da ihtiva eder.²⁰⁸ Şair sevgiliye “al sana canım feda olsun.” der. Sevgili de “bu aşkın değerini karşılayacak fiyat bu olamaz, almam.” diye cevap verir.

cânâne dedim al sana cânım da fedâ
cânân dedi almam neye lazım bu bahâ

R I/1-2, 101

Lügatte “bazâr” kelimesine “alışveriş, alışveriş yeri, üstü açık mahal ki her gün veya belli günlerde herkes satacağını oraya çıkarıp pazarlıkla veya müzâyede ile satar, pazarlık”²⁰⁹ gibi anlamlar verilir. *Dîvân*'da aşk pazara, alışverişe benzetilir. Sevgili, gönül derdine kayıtsız kalmaktadır. Sevgilinin bu kayıtsızlığı, deli gönlün kazanç elde edemediği alışveriş olur.

dil derdine şeydâ yine bîgâne mi cânâ
dîvâne gönül sende bu bâzâr olur ancak

G kaf/5, 58

Âşık, aşk pazarında ne yapacağını şaşırmıştır ve “Ne yapsın senin bu zavallı aşğın, sevgilimin benim hakkımdaki fermanı nedir? Bu muhabbet pazarında benim eksikliğim nedir bilemedim.” diye şekvâsını dile getirir.

ne yapsın âşık-i zârın nedir fermân-i cânânım
bu bâzâr-ı muhabbettir nedir bilmem ki noksânım

Müs 2/3-4, 87

²⁰⁷ *age.* s. 1271.

²⁰⁸ *age.* s. 326.

²⁰⁹ *age.* s. 263.

7.19. Haber (Peyâm)

Peyâm, bulunulan yerin dışında başka bir taraftan gelen mâlumât ve haber demektir.²¹⁰ Âşık, daima sevgiliden haberdar olmayı, onun hakkında bilgi sahibi olmayı arzular. Âşık sevgilinin semtinden esen rüzgârdan, sevgilinin saçlarının kokusunu ister. O sabâ rüzgârı ise âşığın katl fermânından haber getirir. Sevgili, âşığına “Ayrılalım, artık yeter.” der. Âşık da bundan sonra sevgilinin haberini, sabah rüzgârından almak ister.

âhir dedin ayrılmalı artık yeter ey yâr
men bâd-ı sabâdan alayım gayri peyâmın

Terci' 2/5, 83

7.20. Hayât

Hayat, vücut bulmak, doğmak gibi anlamlarıyla *Dîvân*'da birkaç yerde zikredilir. Bitkiler aşk hevesinden yetişip büyürler. Gül den de bu eğlence meclisinin sazına iltifat etmesi beklenir. Hayatını terk etmek gerekir ki aşkla yeniden hayat bulunsun.

ol hevâ-yî aşgdan neşv ü nemâ eyler nebât
gül bu bezmin eylemez mî sâzınâ bir iltifat
eyle terk kıl hayâtın kim doğâr andan hayât

Taşîr 6/2-3-4, 96

Dîvân'da hayat vermek, hayat bulmak deyimlerine de yer verilir. Ayna, sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla nurlanmıştır. Nitekim âşığın gönlü de sevgilinin bakış lütfuyla hayat bulmuştur. Yine âşık, gönlünün güneşi olan sevgiliden can bahçesine, Allah için yüzünün güzelliğini göstererek, hayat vermesini ister.

7.21. Mezâr

Şahin Uçar'ın 'ın eşi Hatice Uçar vefat etmiş ve Hatice Hanım'ın bütün varlığı mezarında sır olmuştur.

mevcûd ise varlık nedir encâm-ı karârı
câmi' yoğu vârı
esrâr-ı mezârı

Me/13, 73

²¹⁰ *age.* s. 365.

8. MEKÂN UNSURLARI

8.1. Hindistan

Dîvân'da Hindistan halkı ya da Hint ırkı bahis mevzuu edilir. Hind'in müşrik ahâlisinden olanlara, Brahma veya Buda dinindeki Hindlilere Hindu denir. Hind ahâlisi genellikle esmer tenlidir. Bu yönüyle divanlarda, sevgilinin yüzündeki siyah benler Hintlilere benzetilir.²¹¹

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir rubaide sevgilinin dudağının kırmızılığı, bir hayal hazinesine teşbih edilir. Hazineyi bekleyen bekçiler vardır. Sevgilinin cadı gibi büyüleyici iki gözü, Hind kâfiri bekçiye benzetilmiştir.

bir genc-i hayâl lâ'l-i lebindir ammâ
bir kâfir-i hind bekçi, dü çeşm-i câdû R XXIX/3-4, 129

Sevgilinin yüzündeki ben, siyah mağara içindeki bir Hintlidir.

bir gâr-ı siyâh içre benin bir hindû R XXIX/2, 129

8.2. Mülk-i Rûm, Mülk-i Aşk, Dü-Cihan, Dâr

Eski kültürümüzde, Rûmeli ya da Mülk-i Rûm ifadeleri genellikle Anadolu için kullanılmaktaydı. Şair, dostu Dündar Taşer'in vefatı üzerine yazdığı tarih gazelinde, dostunun vefatı üzerine âşıkların tamamının hüznlendiğini; Rum mülkünü keder kapladığını beyan ediyor.

âşıkânın oldu mahzûn cümlesi
mülk-i rûm'u etdi istîlâ keder T I/2, 67

“Dü-cihan” ifadesi ile dünya ve ahiret kastedilmektedir. Şair, sevgiliye hitaben :”Sana bu âlemde müsâvi kimse bulunmaz. Nitekim sen, iki cihanda dahi eşi benzeri bulunmaz bir zâtsın.” diye hitap eder. Bizce bu beyitte hitap edilen sevgilinin, Cenâb-ı Hakk veya Hz. Peygamber olma ihtimali kuvvetlidir.

Bir evden daha büyük olan bir alanı, birkaç dâireyi hâvî mesken, konak, mahal, mekan, makâma Arapça dâr denir.²¹² Hz. Ali iki yerin, dünya ve ahretin, taç sahibi, hükümdârı, aşk mülkünün de pâdişâhı olarak tavsif edilir. (bk. Hz. Ali)

²¹¹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1512.

²¹² *age.* s. 597.

8.3. Kâfiristân

Genel olarak küffâr memleketine kâfiristân denilmekle birlikte, Hindistan'ın kuzeybatısında ve Kâbil'in yakınlarındaki dağlık alana ve Kuzey Afrika'nın doğu sahillerine de bu nam verilir.²¹³Sevgilinin saçları, divanlarda siyahlığı, çokluğu ve karmaşıklığı bakımından küfür alameti olarak görülür. Dolayısıyla saçlar kâfiristana benzetilir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir beyitte görülen “kâfiristan” kelimesi bu son anlamıyla kullanılır. Sevgilinin siyah saç telleri, küffâr memleketi gibidir; tertemiz ve beyaz boynu da pek beyaz kâfûr gibidir.

kâfiristân târ-ı zülfündür siyâh
gerdenin kâfûrdur sâf ü beyâz

G dad/4, 52

8.4. Hıyâbân

Hıyâbân, iki tarafı ağaçlı yoldur, bulvar da denir. Aynı zamanda Tahran'da meşhur bir caddenin adıdır.²¹⁴ Şair, sevgilinin hayalinin Mecnûn'u olmuş ve Mecnûn gibi çöllerde gezmiştir. Mecnûn bu yolda bir kâr elde edemediği gibi şair de bir kazanç elde edememiştir.

mecnûn-i hayâlin ki gezer çöllerde
cânâ o hıyâbanda ne kârım kaldı

R XXXI/3-4, 131

8.5. Âteşzâr

Gönül aşk ateşiyle doludur, bundan dolayı gönül ateşi çok olan, yakıcı yer bir yer olan âteşzârdır. Gönül ateşinin ahından âşığın ay aydınlığı utanmıştır.

âh-i âteşzâr-ı dilden mâh-ı tâbım etdi şerm

Taşîr 2/2, 94

8.6. Arsa

Bina yapılacak boş arazi parçasına, bina yapımına tahsîs olunmuş yere arsa denir.²¹⁵ Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında iki farklı mısradaki geçen “arsâ” kelimesi soyut anlamda kullanılır. Gönül derdi, bir susuz çöl gibi yanar, kum gibi kaynar. Sevgili, âşığın gönül arsasını vîrân eylemiştir. (Terkîb 2/4, 78) Âşık, gönül arsâsına vâris olmuştur.

âşık gönül arsâsına olmuş vâris

R IV/2, 104

²¹³ *age.* s. 1139.

²¹⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 364.

²¹⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 932.

8.7. Hayâlistân

Hayâlistan, hayal âlemi demektir. “Hayâl” kelimesine eklenen “-istan” eki Farsçada yer yapan bir ektir. Sevdâ, âşîğın şeydâ gönlüne bir huy, bir karakter hâline gelmiştir. Böylece can, hayal âlemine yolculuk yapmaktadır.

olup sevdâ dil-î şeydâye mîzâc
bu cân eyler hayâlistâne mi'râc

G c/1, 39

8.8. Mekân, Mesken, Meydân

Sevgilinin mekânı kah ay kâh güneştir. Kimi zaman da Anka kuşunun mekânı olan Kafdağı, sevgiliye mekân olur. Sevgiliden ayrılığa tahammülde zorlanan âşık ne yapacağını bilemez, ırmak kenarlarını kendine mesken edinir. Âşığa sevgi ve aşkı hatırlatan tanbur, ûd ve ney gibi ahenkli ses çıkaran müzik âletleri susmuştur. Gönül, sevgiliden ayrılığında, sevgiliye duyduğu aşkı anlattığı için ırmak kenarını mesken tutmuştur. Kimi beyitlerde âşık kendini yersiz, yurtsuz, mekânsız olarak tavsif eder. Şair, “Canım, sonbaharda savrulan bir yaprak gibidir. Yeri yurdu olamayan bir garibim. Bağımın bülbülü olan dilim, sevgiliden ayrılığımı dile getirmektedir.”der. (K II/11, 28)

Dîvân'da fahriye beyti denilebilecek bir beyitte şair; kendisinin söz üstadı olduğunu, güzel söz söyleme meydanında altın taç giydiğini söylemiştir. (G c/5, 39) Bir başka fahriye beytinde şair, “Ey şeydâ âşık, gönül sırlarını açığa çıkar, söz meydanında yine inci ve mücevher gibi sözlerini saçmaya devam et.”diyerek şairlerinin üstünlüğünü ve kendisinin söz meydanının üstadı olduğunu dile getirmiştir. Âşığın şeydâ gönlünde, sevgilinin güzelliğini şairleri yansıtmaktadır. Şair Şeyda'nın şairlerinin güzelliğinden dolayı, artık, Ukaz meydânı da onun gönlüne mesken olamaz.

8.9. Menzil

Lügatte menzil kelimesine birçok anlam verilmiştir. “Seyahat esnasında gece kalınan yer, konak, ikâmet olunan yer, mesken, ikâmetgâh, hâne, mermi ya da kurşunun kat ettiği mesâfe, atım, ayın dünya etrafında dönerken uğradığı yerlerin her biri”²¹⁶ menzil olarak adlandırılır.

²¹⁶ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1414.

Dîvân'da menzil çeşitli anlamlarıyla kullanılır. Âşığın gönlü sevgiliye kavuşmayı umar ama bilmez ki bu menzil uzaktır, bu yol hep tehlikelerle doludur. Güneş, ay ve Kafdağı sevgilinin menzili olarak görülür. Bu ifadelerle sevgilinin ulaşılmazlığı belirtilmiştir. Âşık bu dünyanın her menziline binlerce acı çeker ve bin feryat eder. Sarhoş ve sersem âşık, gönül alan sevgilinin menziline bilmez.

eyleyir her menzil-î râhında ol min bir figân Taştîr 7/4, 96

menzil-î dildârı bilmez âşig-î bî-hûş-i sekr Taştîr 4/4, 95

9. BÜYÜCÜLÜK

9.1. Cadı (Câdû)

Cadı, sihirbâz demektir. Genellikle saç telleriyle sihir yapan büyücü kadınlara cadı ya da cadu denir. Edebiyatta ise insanı büyüleyen, cazibeli sevgililer ya da bu sevgililerin göz, gamze, saç gibi uzuvlarını vasfetmek için de bu tabir kullanılmıştır.²¹⁷ *Dîvân*'da sevgilinin bakışı ve gözleri aşışını etkilemesi bakımından cadıya benzetilmiştir. Gönül, aşk ızdırabı çekmektedir. Onun çektiği eziyet yetmez gibi, sevgilinin büyücü gibi nâz ve şîve-i dilberâne ile kirpik süzerek bakması, âşığın mahvolması için her an telaş eylemektedir.

ey dil-i şeydâ senin kan yutduğun yetmez gibi
her dem eyler mahvın için gamze-î câdû telâş G ş/5, 50

Sevgilinin hançere benzeyen kaşları, âşığın kanını dökmek için hırsla bekler. Hem de o büyücü gibi olan sevgilinin nâz ve şîve-i dilberâne ile kirpik süzerek bakması âşığın hırslandırır. Bir beyitte sevgilinin dudağının kırmızılığı, bir hayal hazinesine benzetilir. Hazinesi bekleyen bekçiler vardır. Sevgilinin cadı gibi büyüleyici iki gözü, Hind kâfiri bekçilerdir. Gönül, gonca ağzılı ve ceylan gözlü sevgilinin büyücü gözlerinin esiri olmuştur. (G v/1, 63)

²¹⁷ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 150.

9.2. Efsûn, Sihir

Efsûn, "Azimet ve rukye manasınadır ki sahirlerin ve bazı ehl-i havâssın okuduğu kelimattır."²¹⁸ Üfürükçülerin okudukları duâ²¹⁹ büyü, sihir, arpağ da denir.²²⁰

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında sevgilinin aşığına büyü yaparak onu kendisine bağladığı çeşitli beyitlerde zikredilir. Sevgilinin sihirli bakışı, âşığın şeydâ gönlünü kendi hükmü altına almış, ayrılamayacak ve her hususta tâbi' olacak surette kendine celb etmiştir. O şen ve harekâtında serbest, nazlı, şîveli, peri gibi güzel sevgili, âşığını büyüüne tâbi' eylemiştir. Kimi zaman da sevgilinin kâkülü efsun yapar. Sevgilinin yankesici, dolandırıcı kâkülü; gönül memleketini yağmalayıp büyü ile âşığını saçlarına bağlamıştır. (Terci' 1/2, 82) Bir başka beyitte de şair: "Ey gönül alıcı sevgili, gözlerin bilmem gönlüme nasıl bir büyü yaptı. Senin hayâlinin Mecnûn'u düşüncelerini sadece sana mahsus eyledi." diyerek aşkının derinliğini dile getirir. Âşık, sevgilinin büyüünden memnundur. Sevgilinin büyüü, âşığın kalbine te'sir etmiştir. Âşık, bu sihrin gönlüne ve canına da dâima nüfûz etmesini ister.

kalbime sihr-i hilâli nasıl olmuş nâfîz
ki bu efsûn ede dâim dil ü câne tenfîz

G zel/1, 44

Şair, kendi şiirlerini de büyü sözleri olarak görür. "Bu şiir büyüünün mecnunu benim." der. Şiirleri şairin uzun emellerinin büyüüdür. Bir rubaide şair, sevgiliyi "büyü ile karışık ve büyü kabîlinden yani fevkalâde müessir ve fettan olan sihr-âmiz" olarak zikreder. O hayal servisi, o gönlü zabt altında tutan, o ay yüzlü, o hilal kaşlı sevgili gönülden hiç çıkmaz. Âşık onu görmezse sarhoş olur, görse yüzüne bakamaz. Böyle bir durumdaki sevgili "fevkalâde müessir bir sihr-âmiz" olarak görülür.

gönlümden çıkmaz hiç ol serv-i hayâl
ol dildâr, ol mehrû, ol kaaşı hilâl
görmezsem bî-hûşem, görsem bakamam
sihr-âmizdir zâhir var bunda bir âl

R XXIV/ 124

²¹⁸ Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Kattı*, s. 201.

²¹⁹ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 202.

²²⁰ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 137.

9.3. Sehhâr, Ayyâr

Sevgili hile yapan, sehhâr, derras, ayyar gibi kelimelerle de vasfedilir. Sehhâr, mübalağa ile sihir eden, sâhir, büyücü, sihirbâzdır. Aynı zamanda mecâzen sihire benzer bir fevkalade bir kuvvet ile cezbeden, fettân anlamlarında kullanılır.²²¹ *Dîvân*'da sevgilinin gözleri sehhâr olarak da zikredilir. Sevgilinin büyücü gözlerinin yarım bakışı, âşığa ok çekmiş gibi kaşlarını çatmıştır.

ol nîm-nigâh-ı çeşm-i sehhâr
ok çekmiş hem çü çîn-i ebrû
G v/2, 63

Ayyâra sözlükte, “hîle-kâr, hîle-bâz, dolandırıcı, mekkâr, derras”²²², “çok gezen, kurnaz, çevik, hırsız, câsûs, suikastçi”²²³ gibi birçok olumsuz anlam yüklenmiştir. *Dîvân*'da, put gibi güzel sevgilinin çok güzel olduğu belirtilir. Sevgilinin ayyâr kaşının âşığa mihrap olması istenir.

mihrâb ola kaaşın mene ey büt ne güzelsen
ayyâr hilâlin
Mü/1, 69

9.4. Âl, Hile

Âl, hîle, hud'a, mekr demektir.²²⁴ *Dîvân*'da, bazı beyitlerde sevgili hîle-kâr olarak vasıflandırılır. O hayal servisi, o gönlü zabt altında tutan, o ay yüzlü, o hilal kaşlı sevgili gönülden hiç çıkmaz. Âşık onu görmezse sarhoş olur, görse yüzüne bakamaz. Böyle bir durumdaki sevgili fevkalâde müessir bir sihr-âmiz olarak görülür. Bu işte bir hile vardır.

Sevgilinin yanağı kırmızı güle benzer. Yanağının kırmızılığı ile beraber kırmızı renkte kıyafet de giyen sevgili âşığını şaşırtmıştır. Âşık, sevgilinin yaptığı hilelere anlam verememektedir. Sevgili gizli hilelerle âşığını aldatmaya çalışan bir derrasdır. Aşağıdaki rubaide gül ruy, al renk, utanmak kelimeleri ile mûra'at-i nazir; al kelimeleri ile de cinas sanatı yapılmıştır.

eylerken gül-ruyin güllerle kıyas
giymişsin dildârım al rengi libas
baktın geçtin gûyâ şerm eyleyerek
men bilmem bes nedir bu âl ey derras
R XIII/ 113

²²¹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 711.

²²² *age.* s. 957.

²²³ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 124.

²²⁴ *age.* s. 46.

9.5. Sıhr-i Helâl

“Sıhr-i helâl” tabiri genellikle şairin kendi şiirini övdüğü fahriye beyitlerinde görölür. şairin söylediğı “helal olan büyüye benzeyen” sözler karşısında gülün dili tutulmuştur. Sevgili de şeydâ’nın gazel üstadı olduğunun, büyü gibi tesirli sözleri olduğunun farkındadır. (G v/5, 63)

güldü dedi şeydâ beli üstâd-ı gazelsen
var sıhr-i helâlin

Mü/10, 70

şair, şiirlerini gönlünden söylediğini belirtir ve Allahü Teâlâ’ya dua eder:” Yâ ilâhi, bu şiirlerimi helal olan büyü sözleri gibi tesirli eyle.” *Dıvân*’da, bir beyitte de sevgilinin sıhr-i hilalinden bahsedilir. Sevgilinin büyü, âşığın kalbini derinden etkilemiştir. şair, bu büyü’nün gönül ve cana dâima nüfüz etmesini arzular. (G zel/1, 44)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN

1. İNSANLA İLGİLİ UNSURLAR

1.1. İnsân, Beşer

Dîvân'da iki beyitte beşer, iki yerde de insan kelimesine yer verilir. İnsanlar zevâl ve fenâ bulan, bâkî ve sermedî olmayan varlıklardır. (T I/1, 67) Şair, inleyici ses çıkararak neye fikir sorar. Ney de dile gelir ve “ne mümkün o şâha visâl-i beşer.” diyerek şairin ve başka insanların o sevgiliye kavuşamayacağını belirtir. Şair, başındaki aşk derdini bir bela ya da ceza olarak görür. Sevgili âşığının perişan olduğunu bilmez. Ya âşığın feryadını işitmez yahut da insan olduğunu bilmez. İnsanlar başlarına gelen üzücü olaylar karşısında büyük acı çeken zayıf yaratılışlı mahluklardır. Şairin başına gelen acı karşısında gök kubbesi hâlâ dilsiz ve gürültülüdür. İnsan kahr olsa da bu durum, gökler için kolay bir durumdur.

gök kubbesi hâlâ yine dilsiz ve mutantan
kahr olsa da insân
gökler için âsân

Me/4, 71

1.2. Millet, Halk

Dîvân'da “millet” ve “halk” kelimeleri, insanlar anlamında kullanılmıştır. Dündar Taşer, milleti için çok büyük bir değerdir. Onun kaybı millî bir kayıp olarak telakki edilir. Onun vefâtı Allahü Teâlâ katında makbul bir insan olduğunu göstermiş fakat bu vefât, milleti altüst etmiştir. Âşığın şeydâ gönlü, sevgiliden uzak olduğu için âşık, halkın arasına karışmıştır. Eğer sevgiliye yakın olsa âşık sadece sevgili ile olur.

yârdan dûr olmasa şeydâ gönül
halk ile men eylemezdim ihtilât

G tı/2, 53

Bu dünya halkı, kadeh döndüğü andan beri sarhoştur. Bülbül de cihan halkı gibi sarhoş olduğu için parlak gül ona açılmıştır. Bir beyitte “halk-ı âlem” ifadesine yer verilir. Bütün insanlar âşığın feryadından huzursuz olmuştur. Âşığın candan bir arkadaşı yoktur, yanından yöresinden kimseler geçmez, o yapayalnızdır.

halk-ı âlem bî huzûr olmuş figanımdan benim
hemdemim yok kimse geçmez çevre yânımdan benim Muh 4/1-2, 91

1.3. Bey

Şâir bir rubaide dünyanın kendini bilmezlerinin, cahillerinin mutlu ve sağlam bir hâlde olduğunu, Allahü Teâlâ'nın onlara talih vermiş olduğunu, onların bey olduğunu; kendisinin ise aç ve perişan bir hâlde olduğunu ifade etmiştir.

nâdânı cihanın memnûn ü metin
Allah verip baht anlar bey men âc R V/3-4, 105

1.4. Alp-eren

Alp, yiğit; eren ise ermiş, veli demektir. Şair, dostu Dünder Taşer'i "Alp-eren" olarak vasıflandırır. (T I/1, 67)

1.5. Âlim

Hakk Teâlâ'yı hakkıyla anlama yolunda say ve gayret gösteren insanlara Ârif-i Billâh,²²⁵ ilim ile uğraşan, çok şey bilen insanlara da âlim denir. Şair bir fahriye beytinde kendini "Ârif-i billâh ve âlim" olarak tavsif eder: "Şeydâ aşığı gör ki ârif-i billâh ve âlim olmuştur. Şiirlerim, kıymetli mücevher kaynağıdır, sevgilinin yanağının yâdigarı olmak üzere verilen hediyesidir."

1.6. Ehl-i Hak

İmân, İslâmiyet ve hak yolunda olan, hak mezhebde olan, hakka, hakikata vâsıl olmuş olan insanlara ehl-i hak denir. Şair, dostu Dünder Taşer'i "Ehl-i hak" olarak vasıflandırır. Hak ehlinden olan dostunun vefat ettiğini beyan eder.

"Ehl-i hakdan gitdi Dünder fâtihâ"
Tîğ-i gaflet Hayderi eyler heder T I/4,67

1.7. Ehl-i Temkîn

Temkîn, ağırlık, vakar, sebât, metânet, hiffet-i mizâc mukâbilidir.²²⁶ Ehl-i temkin insanlar, ağırbaşlı insanlardır. Özellikle tasavvufî anlamıyla kullanılır. Tasavvufta dünyanın çeşitli gâile ve meşgalelerinden kurtulup huzur ve sükûna mazhar olmuş kimselere ehl-i temkin denilir.²²⁷ Şair sevgilinin bakışları karşısında

²²⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 923.

²²⁶ *age.* s. 439.

²²⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1074.

temkin ehlidir. Şair, sevgilinin ok gibi bakışından sakınmasa da tedbirini elden bırakmaz. Buna rağmen sevgilinin kirpik okları, âşığın kalbine yara açmıştır.

ehl-i temkînem sakınmam gerçi tîrinden senin
belki şekvâ eylerem hicr ü melâlınden senin

Terkîb 1/5, 77

1.8. Ebnâ-yi Zamân

Zamane adamları, oğulları kadir kıymet bilmeyebilir. Toplum içinde önemli yeri olan insanların kıymeti, onlar hayatta iken, genellikle anlaşılmaz. Şair de böyle bir durumdan şikâyetçi olmuş fakat kendi kendini teselli de etmiştir. Zamâne insanların şairin değerini bilmemesini, Şahin Uçar dert etmez. Çünkü bu zamanda insan kadrini bilecek söz erbâbı kalmamıştır.

kadrimi bilmezse ebnâ-yi zemân
gam değil kim yokdur erbâb-i sühân

G n/1, 62

1.9. Nâdân, Ham-ervâh

Sözlükte nâdân, “bilmez, câhil, haddini bilmez, kaba, nobran, terbiyesiz”²²⁸ olarak tarif edilir. *Dîvân*'da da mezkûr anlamlarıyla zikredilir. Kendini bilmez, câhilliğini hiçbir vakit itiraf etmez. Çünkü o bir ayrılık ve bozgunculuk yolu tutmuş gitmektedir.

cehli nâdân hergiz etmez i'tirâf
çünkü tutmuş bir tarîk-i ihtilâf

G f/1, 57

Şair, gönlüne nasihat eder: Yakışksız söz ve davranışları olan kimse ile sohbet edilmemelidir, bu sohbetten vazgeçmek gerekir. Gönül, haddini bilmezleri ve nasihatçıları dinlememelidir. Yine bir rubaide şâir, dünyanın kendini bilmezlerinin, cahillerinin mutlu ve sağlam bir hâlde olduğunu, Allahü Teâlâ'nın onlara talih vermiş olduğunu, onların bey olduğunu; kendisinin ise aç ve perişan bir hâlde olduğunu ifade etmiştir. Aşağılık dünya, haddini bilmez câhillere rağbet eylese de şair, kendisinde câhillere rağbet için gayret eseri olmadığını belirtir. (G n/2, 62) Nâdanlar, haddini bilmez ve câhil olan kimseler âşk, âşıklığı bilmedikleri için âşığa hürmet eylemezler. O had bilmezler, ancak harc-ı âlem boş laf konuşmasını bilirler.

ihtirâm eyler mi nâdân âşık
anca eyler harc-ı âlem çokca lâf

G f/2, 57

²²⁸ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1446.

1.10. Üstâd

Üstâd kelimesine lügatler “Muallim, öğretmen, usta, sanatkâr, bir ilim veya sanat alanında üstün yeri olan kimse, üniversite profesörü, mason locasının başkanı.”²²⁹ gibi anlamlar vermektedir. Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında şair, kendisini “gazel üstadı” ve “söz üstadı” olarak görür. Şair, güzel söz söyleme meydanında altın taç giymiştir. Şahin Uçar’ın divan edebiyatının son şairi olduğu düşünüldüğünde bu sözlerde mübalağa olmadığı rahatlıkla görülebilir. Başka bir şiirde ise sevgili, şaire güler ve der ki: “Şeyda, evet sen belli ki gazel üstâdısın, helal olan büyü gibi sözlerin var.”

güldü dedi şeydâ beli üstâd-ı gazelsen
var sihr-i helâlin

Mü/10, 70

1.11. Yalvaç

“Yalavac, yolavac” gibi kullanımları da olan yalvaç, bir haber tebliğ etmek üzere gönderilmiş adam, savacı, haber-res anlamlarına gelir.²³⁰ Peygamberler, resuller, nebîler Allahü Teâlâ’dan haber getirdiği için onlara da yalvaç denilebilir.

Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında şair, sevgiliye duyduğu aşkın, onun imânını yağmaladığını belirtir. Fakat bu durum aşkın kötü bir duygu olduğu anlamına gelmez. Bu aşk duygusu ile nice haberciler, peygamberler tatmin olmuşlar, manevî doyuma ulaşmışlar.

aşkın benim îmânımı gâret kılıp amma
ol aşk ile meşbû imiş evvel nece yalvaç

G ç/4, 40

1.12. Vâris

Ölen bir adamın akrabalık veya vesâyet yoluyla mâl ve mülküne konan, mîrâs yiyen kişi onun varisidir.²³¹ Şair *Dîvân*’da, gönlün aşk hamurunun mayası olduğunu, aşk şarabı olan sevgilinin de o hâle vâris olduğunu söyler. İnsanlara mal, mülk, eşya, ev, arsa miras olarak kalabilir. Bir başka mısradaki ise âşığın kendisinin gönül arsâsına vâris olduğu söylenir.

âşık gönül arsâsına olmuş vâris

R IV/2, 104

²²⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1129.

²³⁰ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1535.

²³¹ *age.* s. 1481.

1.13. Tilmîz

Tilmîz, şâkird, tâlib, çırak, kalfa gibi anlamlar ihtiva eder.²³² *Dîvân*'da bir beyitte geçen bu kelime “belli bir amaç için gayret eden talebeler” anlamında kullanılır. Tâbiler, şâkirdler hedeflenen mekana zabt ve teshîr olalı şeydâ âşık, sevdâ yolunda sâkinlik bulamaz.

bulamaz âşık-ı şeydâ reh-i sevdâda karâr
olalı menzil-i maksûda musahher tilmîz

G zel/4, 44

1.14. Dostlar, Yârân, Hem-dem

Eğlence meclisleri samimi dostların muhabbet mekânıdır. Şairin ifadesine göre dostlar meclisinde herkes ayık ve herkesin akli başında iken yüz yapraklı güle benzeyen sevgili o mecliste boyunu gösterirse meclisteki bütün dostlar, sevgilinin güzelliği karşısında sarhoş olur ve kimse bir daha şarap içmez. Yine şair, kendi gönlüne uygun refik, arkadaş, nedîm bulamamaktan şikâyetçidir. Gönlün feryâdının imdâdına yetişen kimse yoktur. Gönlün hem-demi olmadığı gibi gönlü kayırıp ona iltimas geçen kimse de yoktur. Bütün insanlar, onun feryadından huzursuz olmuştur. Şair ve gönlü kimsesizdir, gariptir. Âşığın candan bir arkadaşı yoktur, yanından yöresinden kimseler geçmez, âşık yapayalnızdır. (Muh 4/1-2, 91)

ey gönül yoktur sana feryâd-res
yok sanâ bir hem-dem ü hem mültemes

G sin/1, 49

Şair, dostu Fethi Gemuhluoğlu'nun vefatına tarih düşürdüğü gazelinde onun sesini gönlünde her an bâkî bir can olarak görür. Fethi Gemuhluoğlu, bedenlen ölmüştür fakat o ses, şairin gönlünde her an dostluğunu devam ettirmektedir. Şair, her nefes alış verişte o arkadaşıyla beraberdir. Çünkü Gemuhluoğlu şairin canciğer arkadaşısıdır.

2. GÜZELLİK

2.1. Hüsn, Cemâl, Melâhet

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında güzellik, genellikle yüz güzelliği olarak ele alınmakta, yüzdeki diğer güzellik unsurlarıyla birlikte çeşitli beyitlerde konu

²³² *age.* s. 435.

edilmektedir. Güzelliği ifade etmek için en sık kullanılan kelimeler hüsn, cemâl ve melâhettir. Gönül aşkın ve güzelliğin dergâhıdır ki onda dâima aşkın bahsi konuşulur. Güzeller, güzellikleriyle âşıklarının gönlünü cezb ve celb ederler. Âşığı, aşk yoluna sokan; sevgilinin dillere destan olan, cemâline delil olan güzelliğidir. Sevgili güzelliğiyle darb-ı mesel gibi dillerde gezmektedir.

gönül dergâhıdır hüsnün ve aşkın
ki onda aşk olur dâim mebâhis

G ps/2, 38

Âşığa göre parlak güneş, sevgilinin güzelliği gibi gönülden aksetmiştir. Sevgiliye meyledilmesinin, ona sevgi gösterilmesinin sebebi, sevgilinin güzellik, cemâl, iyilik ve makbûliyyet ile imtiyazlı ve müstesna bir varlık olmasıdır.

bildim nedir esbâb-ı temâyül sana ey gül
sen kim olasan hüsn ile mümtâz ü müberrâ

K I/4, 22

Sevgili âşıktan ayrılrsa bile onun hayali âşığın gözünün önünden gitmez. Âşığın gönlünde sevgilinin hayalinin güzelliği dâima mevcuttur. Bu ayrılık neticesinde, sevgilinin güzelliği ile birlikte âşığa gönül şeydâlığı, zarar, ziyan ve hüzn kalmıştır. Sevgilinin güzelliğinde eksiklik olması mümkün değildir. O, güzellik ile mümtaz bir varlıktır. Yine bu güzellik, gönül alıcıdır. Gönül, her geçen gün hasret ve kavgasını artırarak bu güzelliğin sevdâsını çeker.

çünkü hüsnün dil-rübâdır dil çeker sevdâsını
her geçen gün eyler efvân hasret ü gavgâsını

Terkîb 2/1,78

Ayna, nurunu, aydınlığını sevgilinin güzelliğinden almıştır. Ayna, sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla nurlanmıştır. Nitekim gönül de sevgilinin bakış lütfuyla hayat bulmuştur. Sevgilinin güzelliği âşığını büyülemekle birlikte âşığına eziyet hâline de gelebilir. Sevgili güzelliğiyle âşığın canını üzmeğe kast eylemiştir ama bu güzelliğin sonu da elbette yok olmaktır, güzellik de bir gün fenâ bulur. (Terci' 4/2, 85)

Âşık her ne kadar sevgilinin cevri ü cefâsından şekva ediyor gibi görünse de onun güzelliği bu dertleri, kederleri unutturur. Zaten âşık da alışmıştır bu cevri ü cefaya. Gönül aşk derdini alışkanlık hâline getirmiştir ve bunun sonucunda, dil sevgilinin güzelliğini anarak gönülden şiir söyler.

mu'tâd edeli derdini gönlüm ne zamandır

dil Şi'rini söyler seni hüsnünle edip yâd

Terci' 3/3, 84

Gönlü zabt altında tutan sevgilinin boyunun güzelliği, süslülüğü her defa âşığın, bu güzelliğe ulaşamadığı için, hüznüne sebep olur. ÂŞığın bağrındaki yaralar, gönlündeki endişeler, hep o sevgilinin can alıcı güzelliğinin hatırasıdır. Şairin Şiirleri de sevgilinin güzelliğinden nasibini almıştır. Şair Şeydâ, gönlünde, sevgilinin güzelliğini Őiirlerine aksettirmektedir. Sevgilinin güzelliği, Şairin Őiirlerine ayna olmuş. Artık, meşhur Şiirlerin okunduğu Ukaz Meydâanı da âşığın gönlüne mesken olamaz. Ayrılık günü, senenin en uzun gecesi gibidir. Sevgilinin güzelliği ise o en uzun gecede ayın doğması ve gecenin karanlığını aydınlatması gibidir.

Şeb-i yeldâ gibidir rûz-i firak
ne için doğmaya hüsnün gibi mâh

G h/3, 64

Dîvân'da sevgilinin hüsnü, gülün güzelliğine benzetilmiştir. ÂŞık sevgilinin gül gibi olan güzelliğini görmüş, gönül de bu muhteşem güzellik karşısında, tertemiz bir gül gibi açılarak gülmüştür. Sevgili, güzelliğiyle bu dünyada seçkindir ki o güzelliğe bütün insanlar düşkündür ve herkes ona muhtaçtır.

o yâr hüsnüyle mümtâz-ı cihândır
ki ol hüsnü kamû müştâk ü muhtâc

G c/3, 39

Sevgilideki güzellik tâ ezel vaktinde büyük kadehte yüzünü göstermiştir. Ve bu görünen güzellik o bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı güle benzeyen sevgilidir. Saz, sevgilinin güzelliğinden haber verir, sevgilinin güzelliğinin sırlarını söyler. Şair bu güzellik karşısında kendinden geçmiştir ve bu sarhoŐluđun devamını ister: “Gönül teli gibi titre, sabah akşam Şirin güzellik nağmeleriyle beni sarhoş ve harap kıl.” AŞk acısı çeken âşığın gözünün nuru sönmüŐtür. ÂŞık hiçbir hayali, görüntüyü ayırt edememektedir. Lâkin sevgilinin gönüldeki hayali asla yok olmaz; sevgili yanağı, güzelliğini göstermiştir.

öyle sönmüş nûr-i çeşmim seçmeyir hiçbir hayâl
dilde lâkin yâr hayâli bulmayıp aslâ zevâl
gör ki ruhsârıyla cânân anda gösterdi cemâl

Taştîr 10/2-3-4, 97

Sevgilinin güzelliği yüzünde ve yanaklarında görülür. Gönül, sevgilinin gül cemâline dolaylı aydınlanmıştır; sevgilinin al yanağından, gönül mülkünü ateş kaplamıştır. Sevgili, güzelliğiyle darb-ı mesel gibi dillerde gezmektedir. ÂŞık,

gönlünün güneşi olan sevgiliden, can bahçesine, Allah için yüzünün güzelliğini göstererek hayat vermesini ister. *Dîvân*'da sevgilinin hayâlinin gönle yâr olduğu, artık karanlık gece de olsa dert olmadığı dile getirilmiştir. Şeydâ gönül, sevgilinin güzellik mumunun arkadaşı, dostu, sırdaşı olmuştur. (G z/4, 48) Şair, sevgilinin gül gibi güzel yüzünü seyreden kişinin kendini kaybettiğini ve bu hâlde sevgili isterse nâz ve şîve-i dilberâne ile kirpik süzerek bakışını hançer gibi âşğın tâ kalbine kadar sokabileceğini belirtmiştir.

2.2. Zerâfet

Sevgilinin nâzikliği, nâzikâne tavır ve hâl ve ifâdeleri, terbiyeli muâmelesi de onu güzelleştiren önemli bir unsurdur. Her ne kadar sevgilinin elife benzeyen boyu âşğın gözünden gizli olsa da o naziklik, incelik fidanı gönülden biter.

eğerçî gözümden nihandır elif
nihâl-î zerâfet gönülden biter

G r II/2, 46

2.3. Zarf-ı Zülâl

Sevgilinin dudakları, divan şiirinde çok yaygın kullanılan bir güzellik unsurudur. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında âb-ı hayat çeşmesi olan dudakların dile gelmesi istenir ve gül gibi dudakların lezzet mahfazası olduğu belirtilir.

ol “çeşme-i hayvân” lebin bir dile gelsin
gül zarf-ı zülâlin

Mü/8, 70

2.4. Tal'at

Dîvân'da bir beyitte “yüz, vech, rûy, dîdâr ya da hüsn, cemâl, nûrânî ve dil-güşâ çehre, rû-yı dilârâ”²³³ anlamlarında tal'at kelimesine yer verilir. Sevgilinin parlak güzelliği, cemâli âşğın gönlüne bir ışık salmıştır. Bundan dolayı gönül, akıl ile binbir çekişme ve kavga içindedir.

tal'atın gönlümde salmış bir şua'
gönlüm eyler akl ile binbir niza'

G a/1, 55

²³³ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 886.

3. AŞKLA İLGİLİ KAVRAMLAR

3.1. Aşk, Sevdâ

Aşk bir hâldir. Söze, kelâma gelmez; şerh edilmez, vasfedilmez bir hâldir. Şahin Uçar, içinde modern şiiirlerin olduğu “*Mâlihulyâ*” adlı şiiir kitabında “*Alâeddin Makaamesi*” adlı şiiirinde aşkın anlatılmazlığını şöyle anlatmıştır:

Serhoş mudur, şeydâ mıdır bilemem
Yâr kokusu gelir gülün terinden
Şerh edemem, söylesem ahvâlimi
Sabredemem, söylemesem hâlîmi.
Şikâyetim var öz nağmelerimden...²³⁴

Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında “aşk” en geniş yer tutan kavramların başında gelir. *Dîvân*’da aşk çeşitli benzetmelere konu olur. *Dîvân*’da aşkla ilgili kullanılan bazı kavramlar şunlardır: Aşk, bûse, derd-i aşk, garâm, visâl, vuslat günü, cüdâ, dâm, dâm-ı belâ, dermân, deryâ-yi aşg, devâ, dîvâne, dûd-i âh, elem, el-firâk, handân, mübtelâ, müdârâ, melâhet, murâd, nakş-i nigâr, nâz, nâz etmek, neşât, sevdâ, sevdâ-zede, şem-i cemâl, gül aşkı, ümmîd-i visâl, terg-i aşg, temennâ, turfe, şeydâ, sûret, lika, sahn-ı çeşm, ser-i kûy, kâm, kân-ı dil, kâr, kâr-ı zârî, gird-bâd-ı aşk, hevâ-yî aşg. İlerleyen bölümlerde bu kavramları tek tek ele almaya çalışacağız.

Dîvân’da aşk olumlu ve olumsuz yanlarıyla birlikte ele alınır. Aşk, âlemin îcâdına sebep olmuştur. Kâinattaki bütün varlıklar aşkla vücuda gelir. Bitkiler o aşk hevesinden yetişip büyürler. Bülbüllerin figanı, gülün aşkından dolaydır. Ama bu aşk sadece bülbülde değil gülde de vardır. Bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı olan gonca-i ra’nâ, aşk, şeydâlık ve ibtilâlîk içindedir. Aşk denizi daima fırtınalıdır. Bu denizi tahrik eden, harekete getiren çeşitli unsurlar vardır. Bu deryanın dalgaları sakinleşmez.

aşk âlemin ibdâsına olmuş bâis

R IV/1, 104

ol hevâ-yî aşgdan neşv ü nemâ eyler nebât

Taşîr 6/2, 96

Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında şair, bezm-i elest günü o yâre âşık olduğunu ve bu aşktan dolayı sarhoş olduğunu belirtir. Şair bir beyitte de “Ey sevgili, senin aşkın, benim şeydâ gönlümde canım ile birlikte ortaya çıktı.” der. Aynı anlamın ifade edildiği bir başka beyitte ise şair “Ey sevgili, ben senin gül yüzünün gönülde gizli

²³⁴ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 46.

yansımasını görünce anladım ki seni tâ ezelden beri sevmişim.” diyerek aşkının ezel bezminde başladığını, yeni olmadığını dile getirir.

men gül üzünün dilde nihân aksini görgeç
bildim ki ezelden beri sevdim seni câna

G e/2, 35

Aşkın mekânı, âşğın gönlüdür. Ve gönül bir dergâh gibidir. Bu dergâh gelen geçene barınak olur. Kâh gönül alan sevgiliye duyulan aşk bu gönül dergâhını mesken tutmuştur, kâh hayret kâh heybet kâh gaybet işareti vardır. Fakat şairdeki aşk özge bir aşktır, farklıdır. Şairin aşkı her görenin ayıplayacağı türde bir aşktır. Bundan dolayı o, kendini “baht-ı kara” olarak görür. Tabipler çeşitli hastalıklara çare ararlar. Fakat bu dert âşğâ hastır, başka kimsede yoktur ve çaresiz bir derttir, bundan dolayı doktorların tedaviden elini çekmesi gerekir. Aşka tutulmak, böyle şifasız bir derttir.

her gören ta'n eylesin ancak ne baht-i karedir
ey tabîb el çek ki bu derd özgedir bî-çâredir
böyle derd-i bî-şifâdır mübtelâ olmak sana

Muh 3/3-4-5, 90

Bazı beyitlerde şair; aşk acısından çektiği ıztırapları, aşkın can alıcılığını, aşk derdinin anlatılamayacağını, bu derdi anlatmak için kelimelerin kifayetsiz olduğunu, bu aşk derdinden dolayı âşğın kendini kaybettiğini vb. olumsuz durumları dile getirir. Sevgililer, daha aşk işinin başında, kirpiği pahasına, âşğının canını alır. Âşık, bin canı olsa da hepsini sevgilisi ve aşkı uğruna feda eder.

ey behâ müjgânı menden cân alan yâr ibtidâ
men sana min cânım olsa eylerem amma fedâ

Muh 1/1-2, 90

Zaten aşk işi, akıllı insanların işi değildir. Âşıkların hepsi deli, divanedir. Aşk için karmakarışık bir akıl lazımdır. Sevdâya tutsak, aşka mübtelâ olan âşıklar kendilerini kaybederler. Aşk, âşğı akıl ve fikirden, düşünme kabiliyetinden uzak eylemiştir. Âşğı bu aşk belasına salan suçlu, gönlüdür. Gönül, dert ve belâlara sebep olmuştur. Çünkü muhabbet duygusunun menbâi gönlüdür. Dertli âşğın talihi yaver gitmez, onun kara bahtı, sevgilinin saçına bağlanmıştır. Kara sevdâya düşenlere kurtuluş ümidi olamaz.

kara bahtım ki senin zülfüne bağlandı gönül
olabilmez kara-sevdâlara ümmîd-i necât

G t/3, 37

Âşık, bu aşk derdinden dolayı perişandır, gönül kederli, gül hüznüdür. Bağın düzeni, harâbeye dönmüştür. Put gibi güzel sevgililer, âşığı kendi hâline bırakmamıştır, âşık putperest olmuştur âdetâ. Gittiği yol da arzuladığı yol da yanlış ve hatalıdır. Şair kendini başıboş bir âşık ve sevdâlı olarak görür. Gönül, aşk derdinden yanıp can ateşe tapanların, mecûsîlerin ibâdethânesi gibi olmuştur. (Terkîb 2/6, 78)

Âşığın yaralı gönlü, onca eziyet çekmesine rağmen, hâlini sevgiliye anlatmak ister. Fakat bunu bir türlü anlatamaz. Zaten anlatmak istese de sözler, kelimeler bu derdi anlatmak için yetersiz kalır. Çâresiz âşığın başına gelen acıya karşı, telaş ve me'yûsiyyet göstermemesi pek mümkün olmamıştır. Onun dayanma gücü kalmamıştır. Zâlim sevgili de âşığına eziyet çektirme işinden vazgeçmez. Çünkü eziyet etmek ona haz vermektedir.

Âşık, aşk yolunun böyle kan içinde olduğunu, an-be-an bin gam çatıp gönül derdini artırdığını bu derde düşmeden önce bilmez. Bu aşk derdi, ney gibi âşığın sinisini göz göz delmiştir. Bundan dolayı âşık, inleyip sızlanarak ney gibi garip sesler çıkarır. Gönül, bu aşka düştüğünden beri gece gündüz inleyip durur. Âşığın sinisinde bir can misafiri vardır, o dahi bu aşk acısı yüzünden harap olur. Zavallı gönüldeki bu aşk neticesinde âşığın tek kazancı dertler, belâlar ve canımıza cefalardır.

bilmez idim râh-ı aşkın böyle pür-hûn olduğun
dem-be dem min gam çatıp dil derdi efzûn olduğun Muh 2/1-2, 90

Âşıklar kendi aşklarını yüceltmeyi, kendi aşklarının bütün aşklardan farklı ve üstün olduğunu dile getirmeyi bir gelenek addetmişlerdir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında da bu özelliği görmekteyiz. Bir beyitte, dert ve sevdâ üstüne bin tane efsâne söyleseler de o rivâyetlerin hiçbirisinde şair gibi ciğeri, kalbi yaralı kimse bulunamaz olduğu ifade edilmiştir.

Âşıkların, sevdâlarının büyüklüğünü belirtmek için Leyla ile Mecnûn kıssasına telmih yapmaları da âdettendir. Sevgilinin aşkı, âşığı Mecnûn gibi çöllere salmıştır. Bu öyle bir dünyâ, öyle bir tâlih, öyle bir devir ki âşığı Mecnûn, sevgiliyi de Leylâ eylemiştir. Ayrılık, hasret ve derd aşka kanundur. Âşık, bunu aşk derdine düştükten sonra anlamıştır. Âşığın gönlü, sevgilinin aşkıyla Mecnûn olmuştur ve âşık

bundan bütün âlemin haberdar olmasını istemektedir. Şair bazı beyitlerde daha ileri giderek Mecnûnun gerçekte kendisi olduğunu iddia eder: “Leylâ’ya deli dîvâne âşık olan Mecnûn benim.” der. Âşığın gönlünde, dilinde ve kalbinde sürekli sevgili vardır. Bu sevdaya tutulan ruh, âşığı bir an boş bıraksa âşığın ne kalbi sevgiliyle meşgul olur ne de gönlü yaralı olur. Âşığın bağı yaralıdır. Bu yara sevgilinin boyunun sevdasından dolayı peyda olmuştur. (G ha/1, 41) Sevdâ, âşığı ateşlere salmıştır, ona görülmemiş acaip bir bilmece olmuştur. Şair bu durumda söyleyecek söz bulamamıştır. Gönül, sevdâ hâli ile Mecnûn gibi olmuştur ve bunu her defa söyler.

saldı âteşlere sevdâ meni ammâ ne deyim
oldu sevdâ bize bir turfe muammâ ne deyim Mur 4/1-2, 93

Âşığın tâli’i dâimâ kötü olur, bundan dolayı akıllı olanlar sevdâya cevaz, izin vermezler. Sevdâ, âşığın şeydâ gönlüne bir huy, bir karakter hâline gelmiştir, böylece can, hayal âlemine yolculuk yapmaktadır.

çünkü âşık dâimâ bed-baht olar
âkilân sevdâya vermezler mesâğ G g/2, 56

Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında, dîvân şiiri geleneğine uygun olarak, aşk yolundaki acılar, ıztıraplar dile getirilmekle beraber; bu acılara katlanmak gerektiği, acıların aşk yolundaki doğal engeller olduğu, gerçek âşığın bu acılara sabretmesi gerektiği ve hatta aşk acılarına katlanırken yüzünü ekşitmemek gerektiği de ifade edilmiştir. Mecnûn, aşk acılarına katlanabildiği için “Mecnûn” olabilmıştır. Hem tasavvuftaki insan-ı kâmil olma yolunda hem de beşerî aşk yolunda gerçek âşık olabilmenin yolu başa gelen sıkıntılara, acılara, musibetlere sabretmek ve bu acılardan dolayı şikâyet etmemektir. *Dîvân*’da âşık bu durumu şöyle ifade eder: “Gönlüm, bu aşk derdine alışıp Mecnûn olsun.” Gerçek âşığın tek varlığı aştır ve bundan dolayı şair, Allahü Teâlâ’ya şükreder: “Allahü Teâlâ’ya şükürler olsun ki tek varlığım, bu aşk derdidir. Benim âhımın fevkalâdeliği ile gökler, felekler inler.”

hamdi-lillah varlığım bu derd-i aşk
gayret-î âhımla inler âsümân G n/3, 62

Dîvân’da, özellikle tasavvufî anlam ifade eden beyitlerde, sevgiliye tam bir teslimiyet görülür. Şair, “Bana aşk sendendir, dert sendendir, belâ senden ey sevgili. Senden ayrı olmak bana hem şifâdır, hem cefâdır.” der. Âşık, aşk derdiyle hoştur.

Sevgili hem lütuf hem kahır kaynağı olarak görülür. Ve âşık sevgiliden gelen lütfâ da kahra da razıdır. Âşık Şeydâ'ya göre Sırat köprüsü dedikleri yer, aşğın canından sevgiliye varmaktır. Bunun için canını sevgili yolunda kurban eylemek gerekir. Gönül bir sadefdir ve o sadefin içindeki iri ve iyi cins inci, sevgilidir. Gönül, ancak aşk ile gizli şeyleri, sırları bilebilir. (G kaf/1, 58) Sevgili, gönül güneşidir; gönül bu güneşte aşkı seyreyler. Dokuz felek, sevgili için yükselme makamıdır. Kader, tâlih çarkı hem döner, hem döndürür. Âşık, aşk güneşine karşı, hürmetli bir vaziyette semâ' etmelidir.

Sevgilinin parlak güzelliği, cemâli âşğın gönlüne bir ışık salmıştır. Bundan dolayı gönül, akıl ile binbir çekişme ve kavga içindedir. Aşk, herkesin anlayacağı iş değildir. Nadanlar, cahiller, bîgâneler aşktan anlamazlar. Aşğın hususiyetlerini yabancılar, kayıtsız olanlar dinlemezler. Şair bu durumu izah ederken âlemde gerçek âşık kalmadığından şekva eder ve “Ey şeydâ âşık, tabiatı düzgün ve kalbi temiz insan kaldı mı?” diye sorar. (G kef/5, 59) Câhil, aşk yolunu hiç görmemiştir, bu yoldan habersizdir. Böylelikle o, bu doğru yoldan sapmıştır.

görmemiş hîç aşk râhın bî-haber
eylemiş câhil bu yoldan inhirâf

G f/4, 57

Bir beyitte aşk, okyanusa benzetilmiştir, bu denizin sonu yoktur. Bu öyle bir deniz ki Nuh'un gemisi, bu aşk denizinde sefer eyleyemez. (bk. Hz. Nuh) Gönül, aşk hamurunun mayasıdır. Gönül aşğın ve güzelliğın dergâhıdır ki onda dâima aşğın bahsi konuşulur. Kadim şiir geleneğinde bülbülün güle olan aşkı meşhurdur. Bülbüllerin gül bahçesine gelip şakımaları, hüsn-i talil yoluyla, güle olan aşklarına bağlanılır. Şeydâ gönül de, bülbülün güle olan sevdası gibi sevdalı ise vaktini, günlerini gülün aşkıyla geçirmelidir. (G t/7, 37) Âşğın gönlü gece gündüz aşk ellerindedir. Fakat gönül, bu aşk derdini sevgiliye îzâh edemez. Gönül, sabah rüzgârının kendi adına sevgiliyle konuşmasını ister. Âşık, gönül inciten, hâtır bozan sevgili karşısında korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz.

Divan geleneğinde âşğın sevgiliye kavuşması hayaldir ama âşıklar bu hayal ile avunup dururlar. Böyle bir vuslat mümkün olsa bile o anda âşıklar kendilerini kaybederler. Şahin Uçar *Dîvân*'ında da şair, sevgiliye “Benim ruhum sana kavuşma günü kendini bilmeyecek derecede sarhoştı. Senin aşğın ile öyle sarhoşum ki

gönlüm bu sarhoşluktan ayrılmaz asla.” der. Böylece, kavuşmanın mümkün olamayacağını dile getirir. (K I/11, 23)

Gönlü zabt altında tutan sevgiliye duyulan aşk, âşığın kalbinde yanan kandildir. Bir beyitte şair gönlün aşk şeydâlığını iyice öğrenmesini ister çünkü gönlün sevgilisi çok zâlimdir. Bu zulmeden sevgili yüzünden âşığın sıkıntıları ve usanması günden güne artar olmuştur. Ve sevgilinin lütuf bakışı yoktur.

Gönül, bir olan sevgilinin aşkına tutulduktan sonra artık sevgiliden başkasına dostluk göstermez, hüsn-i muâmele eylemez. Âşık, aşk kadehinden aşk şarabını içtikçe susuzluğu artar. Bu aşk şarabından içilen iştret bardağı, kadeh de boşalmamış; bu şarabı içen gönül de kanmamıştır. Gönülde bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gül gibi olan sevgiliye duyulan aşk ortaya çikalı, Şeyda şair, aşkını bülbül gibi söyler. Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında Hz. Peygamber’e duyulan aşkın müstesna bir yeri vardır. Hz. Peygamber için yazdığı na’inde Ona salât ü selam getirir. Ve “Gönülde dâimâ senin aşkın ve dilimde senin nâmın vardır. Salât ve selam senin üzerine olsun ey Hz. Peygamber” der. Şiirin bir başka bölümünde ise “Senin aşkınla gönlüm şifa bulur. Salat ve selam senin üzerine olsun ey Mustafa ” diyerek Peygamber aşkını dile getirir. (M I/4-5, 30) (M I/6-7, 30)

Dîvân’da aşkın benzetildiği unsurlar arasında derya, deniz ve ummân da vardır. Aşk, çok kapsamlı bir duygu oluşuyla ve dalgalı olması yönüyle deryaya, denize, ummâna benzetilir. Bu durum bir mısradaki “Galiba gönlüm, aşk deryası içinde suç işlemiş.” şeklinde dile getirilir. Başka bir beyitte şair, aşkı bir okyanusa benzetir. Kendisinin de bu aşk okyanusuna düştüğünü ve bu ummanın sonu olmadığını ifade eder. Hz. Nuh’un gemisinin bile bu aşk denizinde sefer eyleyemeyeceği mübalağalı bir tarzda dile getirilir. Aşk denizi daima fırtınalıdır. Bu denizi tahrik eden, harekete getiren çeşitli unsurlar vardır. Bu deryanın dalgaları sakinleşmez.

nedir tahrîk eden ummân-ı aşkı
karâr etmez mi bu deryâde emvâc

G c/2, 39

3.2. Derd-i Aşk, Garâm

Dert, aşkın olmazsa olmazıdır. *Dîvân*’da şair tek varlığının aşk derdi olmasından dolayı Allahü Teâlâ’ya şükreder. Aşk derdi, ney gibi âşığın sinesini göz

göz delmiştir. Bundan dolayı âşık, inleyip sızlanarak ney gibi garip sesler çıkarır. Gönül, bu aşka düştüğünden beri gece gündüz inleyip durur.

ney gibî sînem delip göz göz benim bu derd-i aşk
nâleler eyler bu hayy-î hûyi takrîr eylerem Terkîb 3/5, 79

Lügatte “garâm” kelimesine “derd-i aşk, firâk, hicrân, iştiyâk, fevkalâde muhabbet ve hasret”²³⁵ gibi anlamlar verilmektedir. *Dîvân*’da bir beyitte görülen bu kelime “aşk derdi” anlamında kullanılır. Şair, sevgiliye “Sen naz ile ve aşığından habersiz gibi sallanarak edâlî bir şekilde yürüdükçe ben dert ile bu sevdânın ardınca süründüm.” diyerek sitemini dile getirir. (Terci’ 2/4, 83)

3.3. Bûse

Bûse de aşkla ilgili bir unsurdur. Sevgili bir gün gelip âşığına iki öpücük vermiş, bundan dolayı da gönül o sevgilinin aşkıyla, içki dolu bir kâse gibi olmuştur.

cânâne gelip verdi iki bûse bugün
aşkıyla gönül mey dolu bir kâse bugün R XXVII/1-2, 127

3.4. Kavuşma (Visâl, Likâ, Vuslat)

Divan şiiri anlayışına göre âşığın en önemli gayesi, sevgiliye kavuşmaktır. Âşıkların bütün ağlamaları, feryatları, inlemeleri sevgiliye vuslat içindir. Vuslat düşüncesi âşığın her türlü sıkıntılara katlanmsı için ona güç verir. Fakat bu şiir anlayışında sevdiğine kavuşma, vuslat, visal genellikle mümkün olmaz. Visal, sadece hayal edilir. Vuslat olsa bile vuslatın sonu yine hicrandır, ayrılıktır. Âşıklar sevgiliye kavuşma arzusuyla yaşarlar.

Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında bu gelenek devam ettirilmiş ve âşık, sevgiliye kavuşma ümidiyle yaşayıp durmuştur. Şair, gönlünde sevgiliye kavuşma arzusu beslemektedir. Bu, mümkün olmamaktadır. Âşık, sevgiliye kavuşamasa da bari onun saçının misk kokusunu zekat olarak almayı umar. Sevgiliye kavuşamayan âşık onun saçının kokusuna kavuşmayı ister. Sevgiliye kavuşma isteği karşısında şairin akli ve gönlü kararsız kalmıştır. Akıl der ki “yeter, o sevgiliye kavuşma ümidi artık kalmamıştır.” Gönül der ki “ümidim var, etme vedâ.”

aklım der yokdur bes ümmîd-i visâl
gönlüm der ümmîdim var, etme vedâ’ R XIX/3-4, 119

²³⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 963.

Şair her ne kadar visal umsa da bunun mümkün olmadığını kendisi de pekâlâ bilmektedir. Âşık fakirdir, gedâdir; sevgili ise şahtır, padişahdır. Bir fakir adam padişahı hayal etse ve ona kavuşmak istese de bu çok zor bir iştir. Olması mümkün olmayan bu işin sonu nedir? Şair sevgiliye kavuşma durumunu inleyici ses çıkararak neye sorar o da “İnsanların, o şaha ulaşması ne mümkün?” cevabını verir. Âşığın canı, sevgilinin yüzünü görmek için ona kavuşmak ister. Âşık sevgiliye kavuşmak bir tarafa kendini de kaybetmiştir.

can arardı vaslın ammâ çünkü rûyin görceğin
men özüm gayb eyledim geçdim visâlından senin Terkîb 1/2, 77

Sevgilinin tebessümü, istihzalı bakışları âşıkta bir kavuşma ümidi oluşturur. Her ne kadar kavuşmak mümkün olmasa da gönül, arzularını, mutluluğunu sevgilinin hayâlinde bulmuştur.

tebessümler pür-istihzâ bakış vâ'd-i visâl olmuş Müs 1/3, 87

visâlin hayâl-î muhâl olsa da
hayâlinde bulmuş gönül kâmını G y/4, 65

Gönül sevgiliye kavuşmayı umar ama bilmez ki bu menzil uzaktır, bu yol hep tehlikelerle doludur.

visâl umdu gönlüm ne bilsin ki yâr
bu menzil ıraktır bu yol pür-hater G r II/3, 46

Âşıkta sevgiliye kavuşma ümidi kalmayınca âşık da kendini bade içerek teselli etmek ister. Bir beyitte şair “Ey sâkî, gel zavallı gönüle bade getir, o gönüle kavuşmakla elemelerini, kederlerini ona unuttur.” der. Sevgiliye kavuşamayan ve bundan dolayı kederlenen gönül içkiye kavuşur ve böylece kederlerini unutmaya çalışır. Likâ kelimesi de “mülâkât, buluşma, kavuşma, rast gelme anlamlarına geldiği gibi yüz, çehre, sîmâ, vech”²³⁶ manalarında kullanılır. *Dîvân*'da bir beyitte, bu ikinci anlamıyla istimal edilir. Şair kendisini yardıma muhtaç bir fakir, sevgiliyi de bir padişah olarak tasvir eder. Gönül, sevgiliden kendisine yüzünü göstermesini ister.

Âşıklar sevgilinin yokluğunda onun vuslatıyla yanıp tutuşurlar ama vuslat gerçekleşince de sevgilinin güzelliği karşısında kendilerini kaybederler. Şahin

²³⁶ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1243.

Uçar'ın *Dîvân*'ında da şair, sevgiliye kavuşma günü kendini bilmeyecek derecede sarhoş olduğunu belirtir. Âşığın bu sarhoşluktan ayılması mümkün olmadığı gibi sevgiliye kavuşmak da mümkün değildir.

vuslat günü bed-mest idi rûhum yine cânâ
aşkın ile mestem ki ayılmaz gönül aslâ

K I/11, 23

3.5. Tuzak (Dâm)

Aşkta hile vardır, tuzak vardır. Sevgili hem ayyardır hem âl sahibidir. Âşığın sevgilinin tuzağından kurtulma imkanı yoktur. Sevgili, âşığın saçlarının kemendiyle kendine esir etmiştir. Sevgilinin perişan, dağınık saçları, âşık için bir bela tuzağıdır. Âşığın gönlünün bu tuzaktan kurtuluşu için bir çâre yoktur. Bu durumdaki âşığın kolu kanadı kırılmıştır.

Dîvân'da bir beyitte sevgili bir avcıya benzetilmiştir. Sevgilinin saçlarının tuzağı, âşığın canını avlamıştır. Peri gibi güzel yüzlü sevgili, âşığın canını zincire vurmuştur. Farklı mısralarda sevgilinin saçları bela tuzağı olarak zikredilmiştir. Sevgili hûri gibi güzel yüzüyle âşığın kendisine celbetmiş, saçlarının belâ tuzağıyla da onu esir etmiştir. Sevgilinin uzun saçları bir belâ tuzağı ve bir kemend ipidir.

bir dâm-ı belâ zülfün ey hûri-sıfat

R III/1, 103

Sevgili, âşığın tuzak kurduğu gibi sevgilinin yanağı da âşık için bir tuzaktır. Sevgilinin kırmızı yanağı ile kırmızı şarap arasında ilgi kurulur. Yanak kırmızılığıyla, şarap kadehi elbisesini giymiş gibi görünür. Sevgilinin yanağı, âşığın çaresiz gönlünü tuzağa düşürmüştür.

çün câme giyip aks-i rûhün câm-ı sabûh
bir dâme düşüp bî-çâre gönlüm gibi rûh

R VI/1-2, 106

3.6. Dermân, Devâ

Dert, derman, aşk birbiriyle iç içedir. Âşık dertlidir, derdinin dermanı ise sevgilidir. Âşık canını sevgiliye verir fakat sevgili âşığın derdinin dermanını vermez. Sevgili, âşığın iyi davranmaz, âşığın harap olmuş gönlünü mamur, şen, mutlu kılmaz.

cânimî cânâne verdim vermedî dermânımı
kılmadî bir lahza âbâd yâr dil-î vîrânımı

Terkîb 3/6, 79

Sevgilinin dudağı âşığın dertlerine deva olarak görülür. Divan geleneğinde sevgilinin dudağı âb-ı hayat kaynağı ve Hz. İsa'nın nefesi gibidir. Dolayısıyla dudak, dertli âşığın şifa kaynağıdır. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında da şair, sevgiliden hasta gönlüne, bir şifâ kadehi sunmasını ister. Çünkü sevgilinin dudak suyunun devası âşığın talebidir, arzusudur.

sunmadın bir câm haste gönlüme
çün devâ-yi âb-ı la'lindir merâm

G m/2, 61

Sevgilinin ismini zikretmek âşığın dertlerine devadır. Bir beyitte şair, gönlüne aşk ile samimiyetle Allahü Teâlâ'yı zikrelemesini, bu vesileyle kalbe parlaklık, ruha gıda, derde de deva vermesi gerektiğini telkin eder.

3.7. Vefâ

Divan şiiri geleneğinde sevgilinin en mümtaz vasfı vefâsız oluşudur. Şair Şeydâ da âlemde huzur, gönül alan dilberlerde vefâ olmadığını ve bunun anlatılmakla izah edilemeyecek bir bela olduğunu ifade eder.

ne bu âlemde safâ var ne de dilberde vefâ
ne belâ kim ne kadar söylesem olmaz meşrûh

G ha/4, 41

Sevgilide vefâ yoktur, aşk derdi âşığa bela olmuştur. Divane âşık uzunca bir zaman sevgiliden uzak kalmıştır. Buna sevgili sebep olmuştur. Şair, sevgilide vefâ kokusu görmediğini, bunun da büyük bir bela olduğunu söyler.

nicedir âşık-ı şeydâ ki cüdâdır senden
görmedim bû-yi vefâ bu ne belâdır senden

Mur 5/1-2, 93

3.8. Dûd-i Âh

“Dûd-i âh”a lügatte ilenç, beddua anlamları verilmiştir.²³⁷ Bununla birlikte “âşığın ahından çıkan duman” anlamını da ifade eder. Divan edebiyatında âşığın ağzından çıkan ahlardan bir duman peyda olduğu ve bu dumanın göğe yükselip Allah katına çıktığı ifade edilir.²³⁸ Âşığın ağzından çıkan âh, aşkın yakıcılığını ima etmek için gönüldeki ateşten yükselen bir dumana benzetilir.²³⁹ Âşığın içi ateş doludur, ateş

²³⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 191.

²³⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1999, s. 115.

²³⁹ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 163.

olan yerden de duman çıkar. Âşığın her nefesinde, çektiği acılardan dolayı, dumanlı bir âh vardır. Gönül ateşi, yakıcı dertlerle doludur.

her nefes bir dûd-i âhım var benim
âteş-î dil böyle derd-i sûzinâk

G kef/2, 59

3.9. Handân, Neşât, Kâm

Sevgilinin güzellik unsurlarının büyük çoğunluğu yüzündedir. Sevgilinin yüzünün, dudaklarının gözlerinin şen, mesrur olması; mütebessim gözlerle âşığın bakması aşkı başlatan önemli bir unsurdur. Aşkta bakış, özellikle de sevgilinin bakışı çok önemlidir. Sevgili, gözlerinin yarım bakışıyla âşığın can ve tenini yakar. Onun gül gibi dudakları şen, mesrûr, büyümlü ve çok lezzetlidir. Sevgili bu özellikleriyle âşığını kendine esir eder. (G zel/2, 44) Bir başka şiirde şair, handan kelimesini gül ile birlikte kullanır: "Bugün gördüm ki yüzü gülen, şen gül açılmış ve bu gülün rengi iyice kırmızılaşmış, sarhoş servi değişmiş onun boyu güyâ gül fidanı olmuş, gülümsemeler alaycı bir hâl almış, sevgilinin bakışı da kavuşma vadi olmuş adetâ." Neşât; sevinç, şen ve şâd olma, keyf demektir.²⁴⁰ Dünya gönle sevinç, keyif vermez. İnsan dünyanın bu dönüşünden, dönemliğinden korkmalı, basiretli ve tedbirli olmalıdır. Âşık dertlidir ve bu dert, gönülde bir an olsun mutluluk, huzur bırakmaz.

koymaz derdin bir dem gönlümde neşât

R XVII/1, 117

Âşığın arzusu, maksûdu sevgiliye kavuşmaktır, hiç değilse sevgilinin hayaliyle yaşamaktır. Sevgiliye kavuşmak mümkün olmayan bir hayâl olsa da gönül, arzularını, mutluluğunu sevgilinin hayâlinde bulmuştur. (G y/4, 65)

3.10. Mübtelâ, Giriftâr

Âşık, aşka düşkündür, giriftârdır, dücâr olmuştur. Gönül, sevdâyâ mübteladır. Gönül aşkı uğruna canını feda eder. Sevgiliye tutkun olmak başlıbaşına büyük bir beladır. Âşığın her hâli belalıdır. Sevgili âşığın yanında iken de âşığından ayrı iken de âşık belalara dücâr olur. Fakat âşık, sevgiliden ayrı iken belalara mübtela olmasını normal karşılar, bunu kendine müstehak görür. Bir başka mısra da şair, sevgiliye giriftar olmanın kendi canına bir ceza olduğunu söyler.

sensizem sensiz sezâdır mübtelâ olmak sana

Muh 5/5, 91

²⁴⁰ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1459.

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında şair, kendindeki aşkın özge bir aşk olduğunu beyan eder. Şairin aşkı her görenin ayıplayacağı türde bir aşktır. Bundan dolayı o, kendini "baht-ı kara" olarak görür. Tabiiler çeşitli hastalıklara çare ararlar. Fakat bu dert âşığa hastır, başka kimsede yoktur ve çaresiz bir derttir, bundan dolayı doktorların tedaviden elini çekmesi gerekir. Aşka tutulmak, böyle şifasız bir derttir. Şair kendini "mübtelâ-yi aşk" olarak tanımlar. Bu aşk tutkununun başında sevdâ, gönlünde gizli elemeleri vardır. O, bu hâliyle garip bir hâldedir. (Terkîb 4/6, 80) Sevdâ aşığın aklını başından almıştır. Şair, sevdâya mübtelâ olalı kendisini kaybetmiştir. Aşk onu akıl ve fikirden, düşünme kabiliyetinden uzak eylemiştir.

sevdâya giriftâr olalı ben beni bilmem
aşk etdi beni akl ü fikirden dahi âzâd

G dal/4, 43

3.11. Müdârâ

Müdârâ, kin ve husûmeti gizleyip görünüşte dostluk gösterme, hüsn-i muâmele ve yüze gülmedir.²⁴¹ Divan geleneğinde sevgilinin âşığına karşı tavrı budur. Sevgili âşığına zahirde dostluk gösterir fakat gerçekte eziyet eder. Âşık da bundan dolayı sevgiliye sitem eder: "Ey hayâl güneşim, bu dost gibi görünüp yüze gülmeler bana layık mıdır?" diye şekvasını belirtir. Şeydâ bülbül, güle temenna ile saygı gösterdikçe gül, bülbüle nice bin türlü kin ve husûmeti gizleyip zâhirde dostluk göstermektedir. Bülbülün o kadar hürmet göstermesine karşı gül, ona şefkatli yüzünü göstermemektedir. (Terci' 4/1, 85)

çün bülbül-i şeydâ güle etdikçe temennâ
gül bülbüle eyler nice min türlü müdârâ

K I/3, 22

Âşık da zaman zaman ağyare müdârâ eder. Başkalarına güler yüz gösterir. Fakat şair bir beyitte, artık gönlünün sevgiliden başkasına, yabancılara, dostluk göstermeyeceğini söyler. "Bundan sonra, bu gönül sadece o güzel sevgiliye selâm ve ve tahiyye ve âşinalık yâhut teşekkür makâmında muhtelif vaziyetlerle hürmet eylesin." der.

²⁴¹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1312.

3.12. Murâd

İrâdet olunan şey, istek, hâhiş, matlab, dil-hâh, kâm, maksat, merâm, ifâde, ve ifhâmı niyet olunan şey murattır.²⁴² Gönlün sevgiliden gizli bir muradı vardır: Âşık, sevgiliden kendi gönlüne misafir olmasını ister.

bir murâdın var gönül gâyet nihân
sîneme mihmân olur yâr ihtimâl

G lam/4, 60

3.13. Nâz, Tegafül

Nâza sözlükte “kendini beğendirmek maksadıyla edilen ca’lî hareket, şîve, işve, cilve; bir şey beğenmeyiş, istiğnâ, arzu olunan şeyi sûret-imahsûsada kabul etmeyip yalvarmaya mecburiyet verme; kesret-i nimet, refaktan ileri gelen şımarıklık”²⁴³ gibi anlamlar verilmektedir. Sevgililer daima nazlıdır, onların nazı ve âşığından gafilmış gibi davranması hiç bitmez. Edebiyatımızda şairler sevgililerinin nazlı hâllerinden, âşığını takmaz tavırlarından hem şikayetçi olmuşlardır hem de yerine göre bu durumdan haz almışlardır. Sevgilinin adeti âşığa naz etmektir, ondan gafilmış gibi davranmak, yerine göre de onu azarlamaktır. Dilberin işi naz ve itâbdır. Nazsız sevgili olmaz. Sevgili, naz ile ve âşığından habersiz gibi sallanarak edâlî bir şekilde yürüdükçe âşık da dert ile bu sevdânın ardınca sürünmüştür. (Terci’ 2/4, 83) Fakat “Çok naz, âşık usandırır.” fehvâsınca âşıklar sevgilinin nazlı hâllerinden yorulur. Ve artık nazı terk etmesini ister. Âşık, sevgiliye “Ey bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gonca, sana yetmez mi bu yakarış? Sırrını âşığa açıkla, bu kadar naz eyleme.” diye seslenir. Bazı beyitlerde Şeydâ, sevgilinin çok naz etmesinin kendisi için çok da iyi olmadığını zira gül devrinin de bir sonu olduğunu imâ eder. Gül bülbüle bin naz eder ama gül devri biter, günler tez geçer.

gül bülbüle bin nâz eder ammâ bil ki
gül devri biter, tez geçer ey gül günler

R X/3-4, 110

Şair sevgilinin nazından, âşığından tegafülünden yakınsa da bu hâlin normal olduğunu bilir. Âşıklık geleneği böyledir: Maşuk, naz; âşık, niyaz ehlidir. Sevgili, şeydâ âşığın acınacak hâlini gûyâ görmeyip naz etmeye devam eder. Şair bu normal olduğunu, irsal-i mesel sanatıyla dile getirir ve şöyle der: “Çünkü tok olanlar açların hâlinde anlamaz.”

²⁴² *age.* s. 1318.

²⁴³ *age.* s. 1447.

nâz edir şeydâyı gûyâ görmeyir
aclarin hâlin ne bilsin çünki toh

G hı/5, 42

Bir şiirde şair, gül kasesi ile nazlı sevgili arasında narinlik ve incelik bakımından ilgi kurar: “Naz çocuğum, gül kâsesi ki senin gibi nârin ve ince yapılıdır.” der. Sevgili, âşığından habersizmiş gibi davranarak onun da bir can sahibi olduğunu ve ciğerinin yandığını bilmez. Sevgilinin işi gücü cevri ü cefadır. Yine peri gibi güzel sevgili, âşığına yabancı gibi davranarak ona eziyet eder.

tegâfûl eyleyüben sâhib-i cân olduğum bilmez
ne dersin âşık-i şeydâ ciğer-kan olduğum bilmez

Müs 5/3-4, 89

3.14. Gird-bâd-ı Aşk

Aşk, insanda büyük değişiklikler meydana getirir. *Dîvân*'da bu yönüyle aşk; kasırgaya, fırtınaya teşbih edilmiştir. Âşığın binası, aşk kasırgasına boyun eğmiştir

bünyâdım gird-bâd-ı aşka münkaad

R VIII/3, 108

3.15. Temennâ

Temennâ kelimesine sözlükte “selâm ve ve tahiyye ve âşinalık yâhut teşekkür makâmında muhtelif vaziyetlerle sağ eli az çok aşağıya indirdikten sonra ağza dokundurup başın üzerine koymak hareketidir.”²⁴⁴ anlamı verilir. Âşık sevgiliye hürmette kusur etmemelidir. Âşığın sevgili karşısındaki vaziyeti, herhangi bir tebaanın hükümdar önündeki vaziyeti gibidir. Âşığın dermanı da fermanı da sevgilinin elindedir. Âşığın elinde seçme, tercih etme gücü yoktur. O, sevgilinin kendisi hakkındaki fermanını beklemektedir.

temennâdan usanmaz cânım ey gül sendedir derman
elimde ihtiyarım yoh benim guyâ senin fermân

Müs 4/1-2, 88

Gönül, aşka tutulduktan sonra artık sevgiliden başkasına, dostluk göstermez, hüsn-i muâmele eylemez. Bundan sonra, gönül sadece o güzel sevgiliye temennâ eyler. Sadece sevgiliye değil, aşk güneşine karşı da temennâ vaziyetinde bulunmak gerektir. Kader çarkı hem döner, hem döndürür. Aşk güneşine karşı, hürmetli bir vaziyette semâ' etmek gerekir. (G a/2, 55) Fakat âşık sevgiliye gösterdiği hürmetin karşılığını bulamaz. Şeydâ bülbül, güle temenna ile saygı gösterdikçe gül, bülbüle nice bin türlü kin ve husûmeti gizleyip zâhirde dostluk göstermektedir. Bülbülün o

²⁴⁴ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 440.

kadar hürmet göstermesine karşı gül, ona şefkatli yüzünü göstermemektedir. (K I/3, 22)

3.16. Kân-ı Dil

Âşığın aşkının da âşıkâne hâllerinin de menbaı gönüldür. Aşka şâhit, âşığın hâlidir. Âşığın hatırında hayalinde hep sevgili vardır. Âşık, sevgilinin vasıflarını, gönül menbaından söyler.

şâhid-i aşkım benim hem vâridâtımdır benim
kân-ı dilden söylerem men vasf-ı hâlimden senin Terkîb 1/4, 77

Âşığın sözleri, sevgilinin vasıflarından bahsederek istisnâî, seçkin sözler olmuştur. Bu sözler, cevher gibi gönül menbâından çıkmıştır. (G c/4, 39)

3.17. Kâr

İnsanlar hayatta bir kazanç, bir menfaat için mücadele ederler. Sevgilinin hayalinin Mecnûn'u olan âşık, çöllerde gezer ve o çöllerde aşktan başka bir kârı kalmamıştır. (R XXXI/3-4, 131) Bir başka beyitte âşığın kârının sevgiliden âh etmek olduğu belirtilir. Ve âşık “Medet, ayrılık ateşinin elinden medet.” diyerek feryadını dile getirir.

neylesin kârı budur âh ü sadâdır senden
el-emân âteş-i hicrânın elinden el-emân Mur 5/3-4, 93

3.18. Nakş-i Nigâr

Nakış, bir şeyi yağlı boya ile boyamak, farklı renkler kullanarak süslemektir. Nigâr ise resim, sûret, sanem, mecâzen tasvîr gibi güzel sevgiliye denir. Zerdüştlük ile Hıristiyanlığı birleştirerek yeni bir din ortaya çıkardığı rivayet edilen Mâni'nin Erjeng adlı resim mecmûasına da Nigâr denilir. Şairlerimiz şiiirlerinde buna telmih yapmışlardır.²⁴⁵

Şair Şeyda, vefat eden eşini nakş-ı nigar olarak niteler. O resim gibi güzel sevgili, o baygın, süzgün gözlü sevgili karanlıklarda boğulmuş ve âşığın zavallı gönlü yanmıştır.

zulmetlere gark eyledin ol nakş-i nigârı
ol çeşm-i humârı
yaktın dil-i zârı Me/14, 73

²⁴⁵ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 373- 382.

4. SEVGİLİ (MÂŞUK)

4.1. Umumi Olarak Sevgili

Sevgili, divan edebiyatı geleneğinde özellikle aşk şiirlerinin baş kahramanıdır. Güzelliği ve bakışıyla can yakıcıdır. Âşığın aklını başından alır, onu kendine meftun eder. Sevgili acı ve ızdırıp vericidir. Onun işi naz ve tegafüldür. Âşığın yüz vermez, onun feryadını işitmez, ona eziyet etmekten hoşlanır. Âşık, sevgilinin zulmedici tavırlarından şikayetçi gibi görünse de aslında bu hâlden memnundur. Âşık için esas felaket, sevgilinin onu umursamamasıdır.

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında da sevgili, divan geleneği anlayışına uygun olarak anlatılmıştır. *Dîvân*'da sevgiliye isim ve sıfat olarak şu kelimeler geçer: Sevgili, yâr, cânân, cânâ, şâh, dilber, dilber-i bîdâd, dildâr, dil-rübâ, fûsun-kâr, gonca, gonca gül, gonca-i ra'nâ, gonca-i ter, gül-rûh, gül-rûy, gül-fâm gül-î gülzâr, gül-çehre, gül-nihâl, gül-i ruhsâr, gül-rûy, gülzâr-ı dil, gül-i hamrâ, gül-i handân, gül-i zîbâ, sanem, sehhâr, yâr-i sitem-kâr, yâr-i hüner-vâr, yâr-ı zâr, yâr-i perî-zâd, zâlim, şûh, âhû, ayyâr, bî-dâd, bî-emân, bîgâne, bi-pervâ, meh, meh-i tâb, meh-likâ, mehr, mehr-çehre, mehr-i gönül, mehr-i temâşâ, mehr-i hayâl, mehrû, mihr-i aşk, mihr-i dil, hurşit, tabîb, hûbân-ı devrân, hûblar, mâh, mâh-ı tâb, büt, tarrâr, zencîr-bend, tâc-dâr, tıfl-ı nâz, cân-fezâ, leylâ, pişrev-i cânân. Bu başlıkların her birini tek tek ele alacağımızdan burada tafsilata girmiyoruz.

Dîvân'da sevgili hile yapan, dессas, ayyar gibi kelimelerle vafedilir. Sevgili işkenceci, zâlim; rakîp eman vermez, merhametsizdir. Âşık, kötü bir hâdedir, onun elinin ereceği bir dayanağı, kuvvet ve zenginliği yoktur. Bir mısradan sevgili, “sevdâ nağmesi gönül ve cana azab olan” olarak vasıflandırılır. *Dîvân*'da, bir beyitte sevgili, aşığa eziyet etmesinin kendisine helal olduğunu belirtiyor. Sevgili, âşığın habersizmiş gibi davranarak onun da bir can sahibi olduğunu ve ciğerinin yandığını bilmez. Sevgilinin işi gücü cevri ü cefadır.

tegâfûl eyleyüben sâhib-i cân olduğum bilmez
ne dersin âşık-i şeydâ ciğer-kan olduğum bilmez

Müs 5/3-4, 89

Sevgilide mürüvvet olmadığı belirtilir. Şair, “Efendim sende insanıyet, cömertlik ve insaf yok asla. Canımı ne serbest bıraktın ne de bana ihsan ettin.” diyerek şekvasını dile getirir. Dilberin işi naz ve itâbdır. Nazsız sevgili olmaz. Sevgili, naz ile ve aşığından habersiz gibi sallanarak edâlı bir şekilde yürüdükçe âşık da dert ile bu sevdânın ardınca sürünmüştür. (Terci’ 2/4, 83) Sevgili, âşığın gönlünde her gün dert ve keder artırandır. Fakat bu dert, keder kaynağı olan sevgili âşığın derdine derman yetiştirmez, gönlün şikâyetlerini dinlemez. Sevgilide vefa yoktur, aşk derdi âşığa bela olmuştur.

neyçün bize imdâd ile bir gülmeyesen yâr
bes sende vefâ yok bu muhabbet ne belâdır Terci’ 4/4, 85

Âşığın yaralı gönlü, onca eziyet çekmesine rağmen, hâlini sevgiliye anlatmak ister. Fakat bunu bir türlü anlatamaz. Zaten anlatmak istese de sözler, kelimeler bu derdi anlatmak için yetersiz kalır. Şair kendi durumunu, perişanlığını sevgiliye haber vermek ister fakat bu mümkün olmaz. Âşık, gönül inciten, hâtır bozan sevgili karşısında korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz. Bunun için şair, sabah rüzgârından hâlini sevgiliye bildirmesini ister. Bir beyitte şair “Gönül aşk şeydalığını, deliliğini iyice öğrensin çünkü gönlümün sevgilisi çok zalimdir. Bu zulmeden sevgili yüzünden günden güne sıkıntılarım ve usanmam artar oldu. Ve sevgilinin lütuf bakışı yoktur.” der.

Âşığın zavallı gönlünün sevgiliye yalvarması, ricâsı çoktur. Lakin ne gariptir ki zavallı gönül, sevgiliye bu duasını bir türlü ulaştıramaz. Âşığın sevgiliye kavuşma uğruna çeşitli sıkıntılara sabretmesi gerekir. Fakat çâresiz âşık başına gelenler karşısında me’yûsiyyet içindedir, onun dayanma gücü kalmamıştır. Sevgili de bu, âşığına eziyet çektirme işinden vazgeçmez. Çünkü eziyet etmek ona haz vermektedir.

neylesin âşık-ı nâçârı ki yok sabr ü karâr
vaz geçer mi bu cefâdan ki verir yârime haz G z1/4, 54

Âşık dertlidir, derdinin dermanı ise sevgilidedir. Âşık canını sevgiliye verir fakat sevgili âşığın derdinin dermanını vermez. Sevgili, âşığına iyi davranmaz, âşığın harap olmuş gönlünü mamur kılmaz. Şair bir beyitte gönlün, bir kâfir kızına aldanıp yanlış yollara sapan Şeyh San’an’ı ayıplamaması gerektiğini, sevgilinin put gibi olduğunu ve insanı haça taptırabileceğini belirtir. Bu durumda gönlün ayıpladığı

duruma düşebileceği ifade edilir. Maşuk, naz; âşık, niyaz ehlidir. Sevgili, şeydâ âşığın acınacak hâlini gûyâ görmeyip naz etmeye devam eder. Bu normaldir çünkü tok olanlar açların hâlinen anlamaz. (G hı/5, 42)

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında, özellikle tasavvufî anlam ifade eden beyitlerde, sevgiliye tam bir teslimiyet görülür. Şair, sevgiliye “Bana aşk sendendir, dert sendendir, belâ senden ey sevgili. Senden ayrı olmak bana hem şifâdır, hem cefâdır.” der. Âşık, aşk derdiyle hoştur. Sevgili hem lütuf hem kahr kaynağı olarak görülür. Ve âşık sevgiliden gelen lütfâ da kahra da razıdır.

aşk senden dert sendendir belâ senden mañâ
hem şifâdır hem cefâ olmak cüdâ senden mañâ Terkîb 5/1, 81

Sevgili, âşığına ne kadar eziyet ederse etsin âşık sevgiliyi incitmemek için azamî gayret göstermelidir. Şahin Uçar, içinde modern şiirleri barındıran “*Mâlihulyâ*” adlı şiir kitabında “*Alâeddin Makaamesi*” adlı şiirinde, sevgiliyi incitmemek için gösterdiği çabayı şöyle ifade eder:

Korkarım incitmeden yâri meğer
Korkmasam her bir sözüm bin âh eder
Her ne dersen ey gönül
Söz, zülf-i yâre dokunur
Hâlimi tarife söz yetse eğer
Dil neler söylerdi dildâre neler
Gül nâfesi üstüne...²⁴⁶

Dîvân'da, sevgilinin hîle yaptığı belirtilir. Sevgili, yaptığı hîle ile âşığına kendine bağlamış, onu esir etmiştir. O hayal servisi, o gönlü zabt altında tutan, o ay yüzlü, o hilal kaşlı sevgili gönülden hiç çıkmaz. Âşık onu görmezse sarhoş olur, görse yüzüne bakamaz. Böyle bir durumdaki sevgili fevkalâde müessir bir sihr-âmiz olarak görülür. (R XXIV/ 124)

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında sevgiliyle ve ilgili sitem, şikâyet, acı, pişmanlık ifadelerine yer verildiği gibi sevgilinin yüceltildiği ifadeler de yer verilmiştir. *Dîvân*'da şair kendisinin, bezm-i elest günü âşık olmuş bir sarhoş olduğunu belirtir ve ezelden beri o yâre âşık olduğunu söyler. Devamında da yine bu ruhların yaratıldığı ilk ana telmihte bulunur. Sevgilinin aşkı şairin canı ile birlikte ortaya çıkmıştır. (G e/4, 35)

²⁴⁶ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 48.

Güzeller, güzellikleriyle âşıklarının gönlünü cezb ve celbederler. Âşığı, aşk yoluna sokan; sevgilinin dillere destan olan, cemâline delil olan güzelliğidir. Sevgili güzelliğiyle darb-ı mesel gibi dillerde gezmektedir. Sevgili, âşığın canının cananıdır, gönlünün sultanıdır. Gönül çölü sevgilisiz, susuz kalmıştır. Âşığın cisminde can kalmamıştır. Sevgilisiz âşığa, ona giriftar olmak layıktır.

cânımın cânânı sensin gönlümün sultânı yâr
dil beyâbânı susuzdur cismimin yok cânı yâr
sensizem sensiz sezâdır mübtelâ olmak sana

Muh 5/3-4-5, 91

Âşığa göre parlak güneş, sevgilinin güzelliği gibi gönülden aksetmiştir. Sevgili, gül bahçesinde, kırmızı güle tecelli etmiş ve şeydâ bülbül de bu ahenk ile sarhoş olmuştur. Sevgilinin gül yanağının güzelliğinin imâ edilmesi, birlik gülünün güzelliği gibi emsalsizdir. O gülün misl ü nazîri, benzeri yoktur.

gül remz-i cemâl-i gül-i ruhsârı o yârin
ol yâr-i cemîl-i gül-i vahdet gibi yektâ

K I/22, 25

Sevgili, güzelliğiyle bu dünyada seçkindir ki o güzelliğe bütün insanlar düşkündür ve herkes ona muhtaçtır. (G c/3, 39) Sevgili yüz örtüsünü açsa sevgilinin yüzündeki nûr, âşığını yakar.

çün yâri nikaab açsa yakar âşıkı nûru
lutf eylemiş olmuş bu mecâz-i gül-i hamrâ

K I/20, 24

Dîvân'da sevgilinin hayâlinin gönle yâr olduğu, artık karanlık gece de olsa dert olmadığı dile getirilmiştir. Şeydâ gönül sevgilinin güzellik mumunun arkadaşı, dostu, sırdaşı olmuştur.

dile yâr oldu hayâlin şeb-i târ olsa ne gam
dil-i şeydâyâ senin şem-i cemâlin dem-sâz

G z/4, 48

Âşık Şeyda'ya göre Sırat köprüsü dedikleri yer, âşığın canından sevgiliye varmaktır. Bunun için canı, sevgili yolunda kurban eylemek gerekir. (G tı/5, 53) Âşığın şeydâ gönlüne, sevgilinin aşkı hem din hem iman olmuştur. Şair “Naz çocuğum” diye hitap ettiği sevgili ve gül kasesi arasında irtibat kurar. Gül kâsesi ki sevgili gibi nârin ve ince yapılıdır. (Taştîr 8/3-4, 96) Sevgilinin yanağının hayâli âşığın gözünün önünden gitmez. Âşık çoğu zaman mutsuzdur, gönlü hüznüldür. Onun şad olmayan hatrına, sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçlarını hatırlamak

mutluluk verir. Sevgilinin hayâli, gönlün canı gibi sakladığı sevgilisidir. Gönül, sevgiliye rica eyer ki sevgili ona yüzünü göstere. Âşık kendisini fakir bir kul, sevgiliyi de padişah olarak görür. Bundan dolayı âşığa yardım, adalet ve bağışlama sevgilidir. Âşık, gönlünün güneşi olan sevgiliden, can bahçesine, Allahü Teâlâ için yüzünün güzelliğini göstererek, hayat vermesini ister. Âşığın aşkının da âşıkâne hâllerinin de menbaı gönüldür. Âşığın hatırında hayalinde hep sevgili vardır.

Tasavvuf ehlinin sabah ve akşam vakitlerine has zikirleri vardır. Bu zikre vird ya da evrad denir. Âşık da sevgilinin adını kendine evrad eylemiştir. Âşığın gönlü daima sevgiliden ilham almıştır. Çünkü sevgili sabah-akşam âşığın gönlünde, dilinde ve fikrindedir.

senden ilhâm aldı cânâ dil müdâm
çünkü sensin zikr ü fikrim subh ü şâm G m/1, 61

Âşığın sözleri, sevgilinin vasıflarından bahsederek istisnâî, seçkin sözler olmuştur. Bu sözler, cevher gibi gönül menbâından çıkmıştır. Ayna saflığını, temizliğini sevgiliden almıştır. Sevgilinin yüzünün aynaya bezetilmesi, onun mükemmel güzelliği yansıtmamasının yanında pürüzsüz oluşundan kaynaklanır.²⁴⁷ Ayna, sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla nurlanmıştır. Nitekim âşığın gönlü de sevgilinin bakış lütfuyla hayat bulmuştur.

aks-i hüsnünle senin oldu münevver mir'at
netekim lutf-i nigâhınla gönül tapdı hayât G t/1, 37

Şair, sevgiliye olan aşkını dile getirirken gönlünün perîşan bir âşık olduğunu, gül gibi sevgilinin kadrini, kıymetini bilemeyeceğini ifade eder. Fakat gönül böyle kıymet bilmesede de şair sevgilisinin kıymetini bilmekte ve onu Leylâ ile bir, benzer, eşit tutma gafletine düşmemektedir. Âşığa göre sevgili, Leylâ'dan daha güzeldir.

Sevgilinin güzelliği bir beyitte gülün güzelliğine benzetilmiştir. Âşık sevgilinin gül gibi olan güzelliğini görmüş, gönül de bu muhteşem güzellik karşısında, tertemiz bir gül gibi açılarak gülmüştür. Bu dünyadaki her şey şaire sevgiliyi hatırlatır. Bu hatırlatma yeni açılan bir gül goncası teşbihi ile yapılır. (K I/23, 25)

²⁴⁷ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 489.

Bir başka beyitte şair cisminin, bedeninin sevgilinin yolu üzerinde toprak olmasını ister. Belki o zaman sevgili âşığın toprak olan bedenini yol olarak kullanır, o toprağa basar da âşığın misâfiri olur. (G kef/4, 59) Âşığın derdine sebep olan da derdine derman olan da sevgilidir. Âşık sevgilinin sözünü ettiğinde, onu hatırladığında feryat eyler. Bu feryatlara karşılık sevgiliden de bir an olsun gizlice veya açıkça gönlüne gelmesini istemektedir.

men kim seni andıkça figân eylerem ey yâr
bir dem gelesin gönlüme pinhân ü hüveydâ K I/13, 23

Sevgilinin dudağı âşık için cansuyu gibidir. Âşığın canı, sevgilinin dudağını ne için ister? Sevgilinin dudağında ölümsüzlük suyu bulunsa bu dileme boşuna değildir. (G lam/2, 60) Şair kendi aşkını Leylâ ile Mecnûn'un aşkına benzetir. Sevgiliye olan aşk, âşığı çöllere salmıştır. Bu öyle bir dünyâ, öyle bir tâlih, öyle bir devirdir ki âşık Mecnûn olmuş, sevgili de Leylâ. Âşık, sevgiliye vuslat için ümit beslemektedir. Sevgili ise: “Buna kıl kadar bir imkân olmayıp ancak hayal olmuş sana.” diyerek kavuşmanın mümkün olmadığını dile getirir.

dedim vaslın da mümkündür misaldir bu dedi yoh yoh
buna bir kılca imkân olmayıp ancak hayâl olmuş Müs 4/5-6, 88

4.2. Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurlarıyla İlgili Benzetmeler

4.2.1. Gül (Gül-i Handân, Gül-i Ra'nâ, Gül-Nihâl, Gül-i Zîbâ)

Sevgilinin güle, âşığın bülbüle benzetilmesi ve genellikle bu iki unsurun birlikte kullanılması şiir geleneğimizde yaygındır. *Dîvân*'da gül, tek başına istiareli bir şekilde kullanıldığı gibi gül-i handân, gül-i ra'nâ, gül-nihâl, gül-i zîbâ gibi tamlamalar içinde de kullanılmaktadır. Şair, sevgilinin gülen yüzünü açılmış bir güle benzetir. Gül faslı, ilkbahar mevsimi, gelince gönül, şeydâ bir bülbül olmuştur. Gönül bülbül olunca sevgili de gül olur. Bülbülün gül için feryat etmesi gibi şeydâ gönül de bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gülleri görüp ızdırıp ile haykırmaya ve inlemeye başlamıştır.

gül faslı gelip oldu gönül bülbül-i şeydâ
hem başladı efgâne görüp bir gül-i ra'nâ K I/1, 21

Bülbülün avazı gül içindir. Gönül bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı güle benzeyen sevgilisini, gül-i ra'nâsını, yine o sevgilisine şikâyet eyler.

bülbül-i zârem seninçün eylerem âvâz men
dil sana eyler şikâyet sen gül-i ra'nâsını

Terkîb 2/3, 78

Sevgilideki bu güzellik tâ ezelden peymânede yüzünü gösterir. Ve bu görünen güzellik o bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı güle benzeyen sevgilidir. Gönülde bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gül gibi olan sevgiliye duyulan aşk ortaya çıkar, Şeyda, aşkını bülbül gibi söyler.

şeydâ senin aşkın nice bülbül gibi söyler
peydâ olalı dilde bu aşk-i gül-i ra'nâ

G e/5, 35

Bu dünya halkı, kadeh döndüğü andan beri sarhoştur. Bülbül de cihan halkı gibi sarhoş olduğu için güzel, parlak gül ona açılmıştır. Gönül goncası, uyku ve hayal elbisesidir. Gül fidanına benzeyen sevgili, o hayâl içinde gizlenmiştir. (G lam/1, 60)

4.2.2. Gonca (Gonca Gül, Gonca-i Ra'nâ, Gonca-i Ter, Gül Goncası)

Henüz açılmamış gül olan gonca da gül gibi istiareli bir şekilde sevgili yerine kullanılır. *Dîvân*'da gonca gül, gonca-i ra'nâ, gonca-i ter, gül goncası gibi tamlamalar görülür ve bu tamlamaların hemen hepsi ile sevgili kastedilir.

gül devrini fevt eyleme ey gonca gülüm gel
senden kalacak kıssa-i gül-fâm değil mi?

Terci' 5/4, 86

Bülbüllerin figanı, gülün aşkından dolayıdır. Ama bu aşk sadece bülbülde değil gülden de vardır. Bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı olan gonca-i ra'nâ, aşk, şeydâlık ve ibtilâlık içindedir. (K I/2, 21) Sevgili taze goncadır, zamanla açılıp gül olacaktır. Gönül şeydâ bir bülbül, bu güzel sesle şarkı söyleme de onun inşâdı olmuştur.

sen gonca-i tersin açılıp gül olacaksın
dil bülbül-i şeydâ bu terennüm dahi inşâd

Terci' 3/4, 84

Şair, gönlüne gül faslında, gül mevsiminde gül goncası gibi açmasını, ümidini kaybetmemesini, sevgiline el açmasını telkin etmektedir.

gül faslı gönül sen dahi gül goncası tek aç
ümmîdi bırakma yürü cânânına el aç

G ç/1, 40

4.2.3. Fidan

Sevgili, tazeliği, gençliği, zarafeti ve boyu yönüyle fidana benzetilir. Sevgilinin boyu güyâ gül fidanı olmuştur. Her ne kadar sevgilinin elife benzeyen boyu âşğın gözünden gizli olsa da o naziklik, incelik fidanı gönülden biter. Gönül goncası, uyku ve hayal elbisesidir. Gül fidanına benzeyen sevgili, o hayâl içinde gizlenmiştir.

gonce-î dil câme-i hâb u hayâl
ol hayâl içre nihân ol gül-nihâl

G lam/1, 60

4.2.4. Çocuk (Tıfl-ı Nâz)

Sevgili çok nâzik ve nazdar bir çocuk gibidir. Âşğın şeydâ gönlüne, sevgilinin aşkı hem din hem iman olmuştur. Şair “Naz çocuğum” diye hitap ettiği sevgili ve gül kâsesi arasında irtibat kurar. Gül kâsesi ki sevgili gibi nârin ve ince yapılıdır.

bes dil-î şeydâya aşkın oldu hem iymân ü din
tıfl-ı nâzım kâse-î gül kim senin tek nâzenîn

Taşîr 8/3-4, 96

4.2.5. Ay, (Meh, Mah, Meh-i Tâb, Meh-Likâ, Mehrû, Mehr-Çehre)

Sevgilinin şahsı ya da yüzü parlaklığı dolayısıyla aya benzetilmiştir. Meh, mah, meh-i tâb, meh-likâ, mehrû, mehr-çehre kelime ve tamlamalarıyla sevgili arasında çeşitli bağlar kurulur. “Meh, mah” kelimeleri istiareli bir şekilde sevgili yerinde kullanılır. Bir beyitte sevgili aya teşbih edilmiş ve ayın önüne geçen bulutlar da sevgilinin yüzünü örten örtü ya da peçe gibi tasvir edilmiştir. Rüzgâr bu bulutları dağıtmak için acele eder.

oldun ey meh dil-sitâne şâh-i çerh-i inkilâb
çün sehâb olmuş nikaabın rûzigâr eyler şitâb

G b/1, 36

Ayrılık günü, senenin en uzun gecesi gibidir. Sevgilinin güzelliği ise o en uzun gecede ayın doğması ve gecenin karanlığını aydınlatması gibidir. Şair sevgiliden gece vakti bir ay gibi doğmasını ister: “O sevgiliyi gözüm görse ona bir söz diyeyim ben: Nedir bu utanman, doğ ey parıltılı ayım bu gece.” Gönül aşk ateşiyle doludur, bundan dolayı gönül ateşi çok olan âteşzârdır. Gönül ateşinin ahından aya benzeyen sevgili utanmıştır.

âh-i âteşzâr-ı dilden mâh-ı tâbım etdi şerm

Taşîr 2/2, 94

4.2.6. Güneş (Mehr, Mehr-i Hayâl, Mihr-i Dil, Hursid)

Sevgilinin güneşe benzerliği yakıcılığı, parlaklığı, dünyayı aydınlatması, ulaşılmazlığı yönüyledir. Sevgili zâtı itibarıyla güneşe teşbih edildiği gibi sevgilinin yüzü de güneşe benzetilir. Güneş çehreli bir sevgili gönle ışık salmıştır.

salmış bir mehr-çehre gönlümde şua'
eyler gûyâ gönlüm aklımla nizâ'

R XIX/1-2, 119

Güneş uzay boşluğundadır. Bu boşluk insanlar için ulaşılmazdır. *Dîvân*'da sevgilinin mekânı, ulaşılması mümkün olmayan Kafdağı'na, ay ve güneş menziline benzetilmiştir. İnsanların güneşe ulaşması mümkün olmadığı gibi âşığın da sevgiliye ulaşma arzusu bir hevâdan ibarettir. Âşık, hayâl güneşi olan sevgilinin dost gibi görünüp âşığın yüzüne gülmesine sitem eder.

ey mehr-i hayâlim bu müdârâ ne revâdır
devreylediğin kubbe-i mînâ da hevâdır

Terci' 4/1, 85

Sevgili, gönül güneşidir; gönül bu güneşte aşkı seyreyler. Dokuz felek, sevgili için yükselme makamıdır. Âşığa göre parlak güneş, sevgilinin güzelliği gibi gönülden aksetmiştir. Âşık, gönlünün güneşi olan sevgiliden, can bahçesine, Allahü Teâlâ için yüzünün güzelliğini göstererek, hayat vermesini ister. Sevgili, âşığın gözleri için her akşam ve sabah ezel güneşidir. Âşığın gönlü ise sevgilinin hayal bahçesidir. (Mü/2, 69)

4.2.7. Mum (Şem)

Dîvân'da sevgilinin benzetildiği unsurlardan birisi de mumdur. Elektriğin icadından evvelki hayatımızın aydınlatma aracı mum idi. Bunun için mum ile ilgili benzetmeler, eski şairlerimiz için tükenmez bir sermaye olmuştur. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında sevgilinin hayâlinin gönle yâr olduğu, artık karanlık gece de olsa dert olmadığı dile getirilmiştir. Şeydâ gönül sevgilinin güzellik mumunun arkadaşı, dostu, sırdaşı olmuştur. Şiirlerde sevgilinin güzelliğinin, etrafa ışık saçan bir güzellik olduğu ifade edilmiştir. Bu yönüyle sevgili muma, sevgilinin güzelliği de mumun alevine benzetilmiştir. Mumun ışığı fânusa düştüğü gibi sevgilinin güzelliği de âşığın gönlüne düşmüştür.

kıl şem-i cemâlin dil-i şeydâye çerâğ
nûrun ki senin düştü bu fânûse bugün

R XXVII/3-4, 127

4.2.8. Leylâ

Dîvân'da Leylâ ile Mecnûn hikâyesine çeşitli vesilelerle telmihler yapılır. Beyitlerde genellikle Leylâ ile Mecnûn birlikte zikredilir. (bk. Leylâ, Mecnûn) Sadece Mecnûn'un ya da Leylâ'nın geçtiği beyitler de vardır. Şair kendi aşkını Mecnûn'un aşkına benzetir. Sevgiliye olan aşk, âşığı çöllere salmıştır. Bu öyle bir dünyâ, öyle bir tâlih, öyle bir devirdir ki âşık Mecnûn olmuş, sevgili de Leylâ.

cânâ senin aşkın meni sahrâlara saldı
devrân bu kılmış meni mecnun seni leylâ

K I/16, 24

Gönül, şeydâ bülbül gibi Leylâ'ya benzeyen sevgilinin gül yüzüne âşık olmuştur. Şair, sevgiliye olan aşkını dile getirirken gönlünün perîşan bir âşık olduğunu, gül gibi sevgilinin kadrini, kıymetini bilemeyeceğini ifade eder. Fakat gönül böyle kıymet bilmesede şair sevgilisinin kıymetini bilmekte ve onu Leylâ ile bir, benzer, eşit tutma gafletine düşmemektedir. Âşığa göre sevgili, Leylâ'dan daha güzeldir.

4.2.9. Put (Büt, Sanem)

Sevgili bir put kadar güzeldir. Şair, gönlünü put gibi güzel olan sevgiliye kaptırmış ve böylece mübtelâ-yi aşk olmuştur. Bu aşk tutkununun başında sevdâ, gönlünde gizli elemleri vardır. O, bu haliyle garip bir hâldedir.

men kimem bir mübtelâ-yi aşkınam kim ey sanem
bir garîbem serde sevdâ dilde mazmûnüm elem

Terkîb 4/6, 80

Şair bir beyitte gönlün, bir kâfir kızına aldanıp yanlış yollara sapan Şeyh San'an'ı ayıplamaması gerektiğini, sevgilinin put gibi olduğunu ve insanı haça taptırabileceğini belirtir. Bu durumda gönlün ayıpladığı duruma düşebileceği ifade edilir. *Dîvân*'da put gibi güzel sevgilinin çok güzel olduğu belirtilir. Sevgilinin ayyâr kaşının âşığa mihrap olması istenir. Bir başka beyitte de put gibi güzel sevgililer, şairi kendi hâline bırakmadığı ve bundan dolayı şairin putperest olduğu söylenmiş, şairin gittiği yolun da hatalı olduğu ifade edilmiştir. (G tı/3, 53)

4.2.10. Perî, Perî-zâd

Cin taifesinin gayetle güzel olan kısmına, mecâzen insan güzeline perî denir. Periler genellikle efsanelerde yer alan, olağanüstü güzel hayalî varlıklardır. *Dîvân*'da sevgilinin yüz güzelliği perilere benzetilir. Perî-zâd ise periden, doğmuş, küçük perî, güzel tıfil gibi anlamlar ifade eder.²⁴⁸ Şair; “perî-zâd, perî” gibi kelimeleri çeşitli anlam ilişkileri içerisinde beyitlere yerleştirmiştir. Peri gibi güzel sevgili, âşığına yabancı gibi davranarak ona eziyet eder.

neyçün bu tegâfûl bugün ey dilber-i bîdâd
bîgâne misin âşîka ey yâr-i perî-zâd

Terci' 3/1, 84

Peri gibi güzel sevgili, âşığı büyüüne tâbi' eylemiştir, âşığını zincire vurmuştur. Sevgilinin sihirli bakışı, âşığın şeydâ gönlünü kendi hükmü altına almış, ayrılamayacak ve her hususta tâbi' olacak surette kendine celb etmiştir. O şen ve harekâtında serbest, nazlı, şîveli, peri gibi güzel sevgili, âşığı büyüüne tâbi' eylemiştir.

şeydâ dili bend eyledi bir sihr-i nigâhı
efsûnuna râm eyledi ol şûh perî-zâd

G dal/5, 43

Peri gibi güzel sevgili, âşığı büyüüne tâbi' eylemiştir.

sayd eyledi cânı dâm-ı zülfü
urmuş zincire bir perî-rû

G v/3, 63

4.2.11. Hûri

Şairlerimiz sevgililerini cennet hurilerine benzetmişlerdir. *Dîvân*'da da sevgilinin yüzü huriye teşbih edilmiştir.

bir dâm-ı belâ zülfün ey hûri-sıfat

R III/1, 103

4.2.12. Avcı

Sevgili muhtelif beyitlerde âşığı avlayan avcı gibi düşünülmüştür. Eski hayatımızda avcıların silahı yay ve ok idi. Şairler de sevgilinin kaşlarını yaya, kirpiklerini oka benzetirler. Sevgilinin yay gibi kaşı, kirpik oklarının üstünde oynadığında, bu oklar yerinden fırlar ve âşığın göğsünü deler. Sevgilinin büyüleyici gözlerinin yarım bakışı, kıvrımlı kaşları gibi âşığa ok çekmiştir.

²⁴⁸ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 354.

ol nîm-nigâh-ı çeşm-i sehâr
ok çekmiş hem çü çîn-i ebrû

G v/2, 63

Avcılar kement ile ve çeşitli tuzaklarla vahşi hayvanları avlarlar. Sevgilinin uzun saçları bir belâ tuzağı, bir zincir veya bir kemend ipidir. Bu tuzaklardan kurtuluş imkanı yoktur. Avcı gibi olan sevgilinin saçlarının tuzağı, âşığın canını avlamıştır. Peri gibi güzel yüzlü sevgili, âşığın canını zincire vurmuştur. Onu saç kemendiyle avlamıştır.

heç halâs imkânı yoh kim târ-ı zülfündür kemend

Taşîr 3/4, 95

4.2.13. Ceylan (Âhû)

Sevgili; zarifliği, ürkekliği, ele geçirilemezliği ve gözlerinin güzelliği yönüyle ceylana benzetilir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir beyitte âşığın gönlünün, gonca ağızlı ve ceylan gözlü sevgilinin büyücü gözlerinin esiri olduğu dile getirilir.

ey gonca dehân ü çeşm-i âhû
olmuş dil esîr-i çeşm-i câdû

G v/1, 63

4.2.14. Şah, Sultân

Sevgili şahtır, sultandır, padişahtır. Âşıklar ise onların emrinde, hizmetindedir. Şair, aşkını bir fakirin bir padişaha kavuşmayı hayal etmesine benzetir. Bu mümkün olmadığı gibi, fakir şairin de, padişah gibi olan sevgiliye kavuşması mümkün görünmemektedir.

bir şâhı hayâl etse visâl umsa gedâ
bir kâr-ı muhâlin nedir encâmı budur

R XI/3-4, 111

Şair, inleyici ses çıkararak neye fikir sorar. Ney de dile gelir ve “ne mümkün o şâha visâl-i beşer.” diyerek şairin o şaha benzeyen sevgiliye kavuşma ümidini bütün bütün kırar. Gönül sevgiliyi hayal eyleyip durur. Akıl, şah gibi güzel olan sevgiliyi, âşığının gözünden uzak kılmıştır.

dil hayâl eyler seni bes yetmedi aklım niçin
şâhı kılmıştır bu çeşm-i çâkerinden içtinâb

G b/2, 36

Gönül, sevgiliye rica eyler ki sevgili ona yüzünü göstere. Âşık kendisini fakir bir kul, sevgiliyi de padişah olarak görür. Bundan dolayı âşığa yardım, adalet ve bağışlama sevgilidir. Şairin sevgiliden uzak kalmaya tahammülü kalmamıştır. Şair bu acı durumu “Sultânım yok, sevgilim, cânım yok, sabrım yok, derdim çok,

dermânım yok. “ sözleriyle dile getirir. Sevgili, âşığın canının cananıdır, gönlünün sultanıdır. Sevgili eğer âşığın canını istese bu iş çok kolaydır, âşık canını fedâ eder. Fakat âşığın sultanı olan sevgili, ne âşığın canına hayat verir ne de canını alır.

4.2.15. İnci (Şeh-var)

Sevgilinin benzetildiği unsurlardan birisi de incidir. Sevgili iri ve iyi cins incidir. Gönül bir sadefdir ve o sadefin içindeki iri ve iyi cins inci, sevgili olur ancak.

dil sadef ü cânân ona şeh-vâr olur ancak
dil aşk ile bir vâkıf-ı esrâr olur ancak

G kaf/1, 58

4.3. Sevgiliye İsnat Edilen Sıfatlar

4.3.1. Ayyâr, Sehhâr, Fûsun-kâr, Tarrâr

Sevgilinin kaşı hîle-kâr, hîle-bâz, dolandırıcı, mekkâr, dessâs, ayyardır. *Dîvân*'da put gibi olan sevgilinin çok güzel olduğu belirtilir. Sevgilinin ayyâr kaşının âşığa mihrap olması istenir. Sehhâr, mübalağa ile sihir eden, sâhir, büyücü, sihirbâzdır. Aynı zamanda mecâzen sihire benzer bir kuvvet-i fevkalâde ile cezbeden, fettân anlamlarında kullanılır.²⁴⁹ Sevgili, âşıkları kendi güzelliğine meftun etmesi bakımından bir sihirbaza benzetilir. *Dîvân*'da sevgilinin gözleri de sehhâr olarak da zikredilir. Sevgilinin büyücü gözlerinin yarım bakışı, âşığa ok çekmiş gibi kaşlarını çatmıştır. Sevgili, gözlerinin yarım bakışıyla âşığın can ve tenini yakar. Onun gül gibi dudakları şen, mesrûr, büyü ve çok lezzetlidir. Sevgili bu özellikleriyle âşığını kendine esir eder. Sevgilinin gamzesi füsunkâr olarak nitelenir. Sevgili veya sevgilinin bazı uzuvları yankesicidir, hilekârdır. Sevgilinin kâkülü âşığın gönlünü yağmalayan bir yankesiciye benzetilmiştir. O yankesici, dolandırıcı kâkül; gönül memleketini yağmalayıp büyü ile âşığını saçlarına bağlamıştır.

dil mülkünü târâc edip ol turrâ-i tarrâr
efsûn ile kıldın meni sen zülfüne berdâr

Terci' 1/2, 82

4.3.2. Dilber, Dildâr, Dil-rübâ, Şûh

Sevgili gönül alan, kalpleri cezp ve celbedendir. O, taze çiçekler gibi nâzik bir dilberdir. Dilber aşkı, gönül dergâhını mesken tutmuşturtur.

ey turfe çiçekler gibi nâzik dilber

R X/1,110

²⁴⁹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 711.

Şair; âlemde huzur, gönül alan dilberlerde vefâ olmadığını ve bunun anlatılmakla izah edilemeyecek bir bela olduğunu ifade eder. Dilberler çoğu zaman acımasız ve âşığına karşı adaletsiz olurlar. Âşık ise sevgiliden kendisine ihsanda bulunmasını ona iyilik yapmasını ister. Sevgili “İhsan da ister mi gerçek, hâlis âşık?” diyerek âşığını azarlar. Zâlim dilberler, âşığına karşı anlayışsızdırlar, âdeta yabancı gibi davranırlar

neyçün bu tegâfûl bugün ey dilber-i bîdâd
bîgâne misin âşık ey yâr-i perî-zâd

Terci' 3/1,84

Gönlü zabt altında tutan sevgili için kullanılan ifadelerden biri de dildârdır. O hayal servisi, o dildâr, o ay yüzlü, o hilal kaşlı sevgili gönülden hiç çıkmaz. Âşığın gönlünü zabt altında tutan sevgilinin aşkı, âşığın kalbinde yanan kandildir. (R XX/1, 120) Sevgili, âşığın gönlünü, gözlerinin büyüğü ile zabt altına almıştır. Bu öyle bir büyüdür ki sevgilinin hayâlinin Mecnûn'u olan âşık, düşüncelerini sadece sevgiliye hasreylemiştir. *Dîvân*'da dildâr olan sevgilinin boyu cennetteki Tûbâ ağacına benzetilmiştir. Gönlü zabt altında tutan sevgilinin boyunun güzelliği, süslülüğü her defa âşığın, bu güzelliğe ulaşamadığı için, hüznüne sebep olur. Âşığın bağrındaki yaralar, gönlündeki endişeler, hep o sevgilinin can alıcı güzelliğinin hatırasındır. (K II/13, 29)

Gönül kapan, gönül alan, herkesi kendine âşık ve meftûn eden, dilber anlamlarına gelen dil-rübâ sıfatı²⁵⁰ da sevgilinin bir hususiyetidir. Sevgilinin güzelliği dil-rübâdır. Bu güzellik, gönül alıcıdır, gönül bu güzelliğin sevdâsını çeker. Şûh, lügatte “şen ve harekâtında serbest, nazlı, şîveli ve oynak” anlamlarına gelir.²⁵¹ Sevgilinin önemli bir vasfı da şûh olmasıdır. Sevgilinin sihirli bakışı, âşığın şeydâ gönlünü kendi hükmü altına almış, ayrılamayacak ve her hususta tâbi' olacak surette kendine celb etmiştir. O şen ve harekâtında serbest, nazlı, şîveli, peri gibi güzel sevgili, âşığı büyüğüne tâbi' eylemiştir.

4.3.3. Yâr-i Sitem-kâr, Yâr-i Hüner-vâr

Sevgili cefâkardır, âşığına daima zulüm ve haksızlık eder. *Dîvân*'da bir beyitte şair, sevgilini ettiği cevr ve cefâlar karşısında isyan eder. Şairin, sevgilinin

²⁵⁰ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 617.

²⁵¹ *age.* s. 787.

eziyetleri karşısında halini arz edecek kimsesi yoktur. Bunun için âşık, sevgiliden eziyeti azaltmasını ister. Sevgili “sitem-kâr” olarak vafedilir.

men kimlere şekvâ edeyim yâr kimim var
âz eyle cefâ cânıma ey yâr-i sitem-kâr Terci' 1/6, 82

Sevgili marifetlidir, hünerlidir. Bu sevgilinin öyle ilginç marifetleri vardır ki bir taraftan aşığına gül yanağını sunar ama diğer taraftan onu ateşlere yakar.

gerçi mañâ arzeyledin ammâ gül-i ruhsâr
âteşlere yakdın meni ey yâr-i hüner-vâr Terci' 1/4, 82

4.3.4. Zâlim, Bî-dâd, Bî-emân, Bîgâne

Sevgili zâlimdir, onun işi zulmetmektir. Âşık, aşk yolunda bu sıkıntılara katlanmaya hazırlıklı olmalıdır. Bir beyitte şair “Gönül aşk şeydalıgımı, deliliğini iyice öğrensin çünkü gönlümün sevgilisi çok zalimdir. Bu zulmeden sevgili yüzünden günden güne sıkıntılarım ve usanmam artar oldu. Ve sevgilinin lütuf bakışı yoktur.” der. *Dîvân*'da sevgilinin bu hususiyetini ifade etmek için kullanılan kelimelerden biri de “bî-dâd” kelimesidir. “Dilber-i bî-dâd” gibi tamlamalarda da görülen bu ifade, sevgilinin önemli vasıflardandır. Sevgili bî-dâd, zâlim oldukça gönül âbâd olmaz. Halis âşık olanlar sevgiliden gelen her türlü cevr ü cefâyâ hazırlıklı olmalı, bunlara katlanmalı ve isyan etmemelidirler. Sevgiliden ihsan beklenilmemelidir.

bî-dâd oldukça sen dil olmaz âbâd R VIII/4, 108

ey dilber-i bî-dâd dedim eyle bir ihsân
ihsân da ister mi dedi âşık-ı muhlîs G sad/3, 51

Sevgili ve rakip emansızdır, merhametsizdir. Sevgili işkenceci, zâlim; rakîp eman vermez. Âşığın elinin ereceği bir dayanağı, kuvvet ve zenginliği yoktur. Sevgili, âşığa ve âşığın dertlerine ehemmiyet vermez. O, bîgâne tavırlarıyla âşığına eziyet çektirir. Sevgili gönül derdine kayıtsız kalmaktadır. Sevgilinin bu kayıtsızlığı deli gönlün, kazanç elde edemediği alışverişi olur. Peri gibi güzel sevgili, âşığına yabancı gibi davranarak ona eziyet eder. *Dîvân*'da sadece sevgililer bîgânelikleriyle nitelendirilmez, aşkın hususiyetlerini, özelliklerini dinlemeyen insanlar da bîgâne olarak vasıflandırılır. Âlemde tabiatı düzgün ve kalbi temiz insan kalmamıştır

vasf-ı aşkın dinlemez bîgâneler

var mı şeydâ tab'-ı mevzûn kalb-i pâk

G kef/5, 59

4.3.5. Hûb, Hûbân

Dîvân'da güzeller, sevgililer yerine hûblar ya da hûb kelimesinin çoğulu olan hûbân ifadesi de kullanılır. Bu aşağılık dünya zulm için zâlimlere, adaletsizlere uyar, tabi olur. Bu dönemin güzelleri de küfr için aşk yoluna girerler. Güzellerin küfr için aşk yoluna girmeleri hüsn-i talil yoluyla ifade edilir. Bağrı yaralı şair, bir beyitte gönlün hûblardan vazgeçmesini telkin eder.

gel gönül bu hûblardan kıl ferâğ
çekme bağrım üzre minbir turfe dâğ

G g/1, 56

4.4. Sevgilide Güzellik Unsurları

4.4.1. Saç (Zülf, Geysû, Turra, Târ, Kâkül)

Divan şiiri geleneğinde sevgilinin saçları çok önemli bir güzellik unsurudur. Saçlar genellikle rengi, kokusu ve uzunluğu ile ele alınır.²⁵² Şahin Uçar *Dîvân*'nda saçla ilgili zülf, geysû, turra, târ, kâkül kelimeleri kullanılır. Saçın benzetildiği unsurlar şunlardır: Bela tuzağı (dâm-ı belâ), yazı, zincir, kemend, yağmacı, avcı, ip, sümbül, büyücü, kâfiristan, küfr, müşg. Yüzdeki ben he harfi, saç da elif harfi olunca zülf ile he ah çekmiştir. Sevgilinin saçları dağıniktır, perişandır, kıvrımlıdır. Saçın rengi siyahtır. Sevgilinin perişan saçları âşık için bir bela tuzağıdır. Âşığın gönlünün bu tuzaktan kurtuluşu için bir çâre yoktur.

bir dâm-ı belâdır meğer ol zülf-i perîşân
yok mu sana bir çâre gönül eyleye tahlîs

G sad/2, 51

Dîvân'da bir şiirde âşığın gönlünün ezelden beri sevgilinin perişan saçlarına bağlandığı belirtilir. Sevgilinin saçları Hallâc-ı Mansur'un idam edildiği ipe, âşık da idam olunan Mansur'a benzetilmiştir. (Mü/5, 69)

Eskiden mahkûmlar ellerinden ve ayaklarından zincire bağlanırlardı. Âşık da mâşuğun aşkının mahkûmudur. Dolayısıyla sevgilinin saçları âşığı bağlayan bir zincir gibi tasavvur edilmiştir. Sevgilinin saçlarının zinciri âşığı kendi hükmü altına alalı âşıkta sabır, sebât ve kurtuluş ümidi kalmamıştır.

yok sabr ü sebâtım yok ümmîd-i necât
bend eyleyeli zülfün zinciri meni

R III/2-3, 103

²⁵² Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, s. 95.

Dîvân'da hûri yüzlü sevgilinin saçları bela tuzağı olarak zikredilmiştir. Avcılar kement ile ve çeşitli tuzaklarla vahşi hayvanları avlarlar. Sevgilinin uzun saçları bir belâ tuzağı ve bir kemend ipidir. Avcı gibi olan sevgilinin saçlarının tuzağı, âşığın canını avlamıştır. Bir peri yüzlü güzel sevgili âşığı zincire vurmuştur. Şairin başında Mecnûn'un aşkı vardır, gönlü bu aşka zincirle bağlanmıştır. Ona nasihat edenler, Mecnûn'a nasihat edenler gibi, her gün bu aşkı terk etmesini söylemektedirler. Ama sevgilinin saçının kılları kemend ya da zincir gibidir, onlardan kurtuluş imkânı yoktur. Sevgilinin kâkülü, âşığın gönlünü yağmalayan bir yankesicidir. O yankesici, dolandırıcı kâkül; gönül memleketini yağmalayıp büyü ile âşığını saçlarına bağlamıştır.

Sevgilinin yanağının hayâli âşığın gözünün önünden gitmez. Âşık çoğu zaman mutsuzdur, gönlü hüznüldür. Onun şad olmayan hatrına, sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçlarını hatırlamak mutluluk verir. (Terkîb 3/3, 79)

Sevgilinin yüzünde ben vardır. Bu ben, yuvarlaktır ve he harfine benzer. Sevgilinin yüzüne dökülen düzgün saçlar da elif harfine benzer. Böylece sevgilinin yüzünde “âh” yazılmış olur. Bir şiirde şair “Ey ah çeken saçlar ile ben, sen bir ömre bedelsin, bir hayli vebâlin var.” diyerek bu durumu dile getirir. Sevgilinin saçları, gönül levhasına ah hatını çekmiştir.

çekmiştir zülfün âh dil levhine hat

R XVII/4, 117

Âşık sevgilinin haberini kimi zaman sabâ rüzgârından alır. Sabâ, sevgilinin saçlarının kokusundan âşığına haber getirir. Gün doğusundan esen hafif ve latif rüzgâr, âh ederek şeydâ âşığa sevgiliden bir haber vermiş. Sevgilinin mis kokulu saçlarının küfrünü anlatıp âşığı harap etmiştir. Âşık sevgilinin semtinden esen rüzgârdan, sevgilinin saçlarının kokusunu istemektedir. O sabâ rüzgârı ise âşığın katl fermânından haber getirir. Gönül, sevgilinin saçlarını hatırladıkça ah eyler.

âh eyler zülfün yâd etdikçe gönül

R XVII/3, 117

Sevgilinin saçları divanlarda siyahlığı, çokluğu ve karmaşıklığı bakımından küfür alameti olarak görülür. Dolayısıyla saçlar kâfiristana benzetilir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir beyitte görülen “Kâfiristan” kelimesi bu anlamıyla kullanılır. Sevgilinin siyah saç telleri, küffâr memleketi gibidir; tertemiz ve beyaz boynu da pek

beyaz kâfûr gibidir. (bk. Kâfiristan) Âşıklar da bir çeşit divane oldukları için onlar sır saklayamazlar ve âleme rezil olurlar. Bir beyitte şair bu durumu dile getirir. Şair, deli divaneler gibi sevgilinin zülfünün karanlığından bahsederek sırrını açıklar. Onun gibi kendi sırrını açıklayıp da âleme rezil olan kimse yoktur. Bazı beyitlerde sevgilinin siyah saçları ile âşığın kara bahtı arasında ilgi kurulur. Âşığın kara sevdaya düşmesine sevgilinin siyah zülfleri sebep olmuştur. Dertli âşığın talihi yaver gitmez, onun kara bahtı, sevgilinin saçına bağlanmıştır. Kara sevdâya düşenlere kurtuluş ümidi olamaz. (G t/3, 37) Şair, gönlünde sevgiliye kavuşma arzusu beslemektedir. Bu, mümkün olmamaktadır. Âşık, sevgiliye kavuşamasa da bari onun saçının misk kokusunu, zekat olarak, almayı ister.

Sevgilinin boyu elif harfi gibi dümdüz ve uzundur. Saçlar bu güzelliğe hayran olup sevgilinin vücuduna dolanmıştır. Saçların sevgilinin güzelliği karşısında onu sarması gibi âşığın da başı dönmüştür. Sevgilinin saçları âşığın aklını başından almış, onu sarhoş etmiştir.

dolanan zülfü elif kadde kimi döndü başım
bu ne refât ü revîşdir bu ne tarz-i harekât G t/2, 37

Saçlar sümbüle de benzetilir. Bir mersiyede şair, sevgilinin saçlarının, onun vefatıyla, sümbül gibi solduğundan bahseder. O kâkülü kıvrımlı olan sevgili, bir rüya gibi kısa bir zamanda gelip geçmiştir. Yazık ki hayaller, sümbül gibi solmuştur. (Me/9, 72)

4.4.2. Kaş (Ebru)

Divan geleneğinde sevgilinin kaşları genellikle göz, yüz, kirpik gibi diğer güzellik unsurlarıyla birlikte ele alınır. Kaşlar kavislidir ve rengi siyahtır. Şahir Uçar'ın *Dîvân*'ında kaş ve ebru kelimeleri zikredilir. Kaş mihrap, hilal, hançer ve yaya benzetilerek kimi beyitlerde istiareli bir şekilde kullanılır. Şair, sevgilinin ucu sivri, iki yanı keskin bıçağa benzeyen kaşları, o açılmamış güle benzeyen ağzı karşısında hayranlığını dile getirir. Sevgilinin hançere benzeyen kaşları, âşığın kanını dökmek için hırsla beklemektedir.

hem hançer-i ebrûsü benim kanıma hâris
hem gamze-i câdû ile eyler meni tahrîs G sad/1, 51

Sevgili muhtelif beyitlerde âşığı avlayan avcı gibi düşünülmüştür. Eski hayatımızda avcıların silahı yay ve ok idi. Şairler de sevgilinin kaşlarını yaya, kirpiklerini oka benzetirler. Sevgilinin o büyücü gözlerinin yarım bakışı, kıvrımlı kaşları gibi âşığa ok çekmiştir. Sevgilinin yay gibi kaşı, kirpik oklarının üstünde oynadığında, bu oklar yerinden fırlar ve âşığın göğsünü deler. O hayal servisi, o gönlü zabt altında tutan, o ay yüzlü, o hilal kaşlı sevgili gönülden hiç çıkmaz.

gönlümden çıkmaz hiç ol serv-i hayâl
ol dildâr, ol mehrû, ol kaaşı hilâl

R XXIV/ 1-2, 124

Sevgilinin sırlarını, kaşları ele verir. Sevgili âşığından sır saklar, sevgili bu sırrı âşığına söylemese de âşık sevgiliden bu sırrı öğrenmenin başka yolunu bilir. Onun gamzesi söylemese de kaş ve gözleri sırrını ima ederler. Sevgilinin kaşı hîle-kâr, hîle-bâz, dolandırıcı, mekkâr, dessâs, ayyardır. *Dîvân*'da put gibi güzel sevgilinin çok güzel olduğu belirtilir. Sevgilinin ayyâr kaşının âşığa mihrap olması istenir.

4.4.3. Göz (Çeşm, Dîde, Ayn)

Göz, sevgilinin güzelliğini yansıtan en önemli uzvudur. İnsan güzelliği esas itibarıyla yüzde ve özellikle de gözlerde görülür. Dolayısıyla divan şiiri geleneğinde sevgilinin gözleri en önemli güzellik unsuru olarak kabul edilir. Şiir geleneğimizde sevgilinin gözleri aşkı başlatan uzvudur. Doç. Dr. Mehtap Erdoğan'a göre "Sevgilinin gözleri hem sevgiyi ve merhameti hem de zalimliği aynı anda bünyesinde barındırır. İriliği, siyahlığı, ürkekliği, nazı, işvesi, cilvesi, şuhluğu ve büyüleyici güzelliği ile âşığı kendine çeker; acımasızlığı, kan dökücülüğü, saldırganlığı ile de âşığı yaralar; onun aklını, gönlünü, sabrını ve kararını yağmalar. Böylece âşığı bir ruh hâlinden başka bir ruh hâline sürükleyip durur. Gözlerle ilgili olarak yapılan benzetmeler şekilden çok gözlerin bu vasıflarını ifade eden benzetmeler üzerine kuruludur."²⁵³

Şahin Uçar *Dîvân*'ında göz, güzellik unsuru olarak önemli bir yer tutar. Gözler ve bakışlar genellikle beraber zikredilir. Gözler nergis, ahı, cadı, sehhar, katil gibi benzetme unsurlarıyla birlikte kullanılır. Gözler büyü yapar, âşığı zabt altında tutar. Sevgili âşığından sır saklar, sevgili bu sırrı âşığına söylemese de âşık sevgilinin

²⁵³ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, s. 37.

kaş ve gözlerinden bu sırrı öğrenebilir. Gözler yalan söylemez ve sırları ele verir. Sevgilinin gözleri ve süzgün bakışı nergis çiçeğine benzetilir. Âşığın gönlü sevgilinin yüzüne, gülüşüne ve bu süzgün bakışına hasrettir. Onun için âşık, sevgilinin sarhoş bakışlı gözlerini süzerek gülmesini ister. Sevgilinin gül yüzüne baktıkça âşığın gönlü şen olur.

gülsen ne olur nergis-i mestin süzerek bir
gül-rûyine baktıkça olur gönlümüz âbâd

Terci' 3/2, 84

Bekçiler çeşitli tehlikelere karşı buldukları mahalli gözetlemekle mükelleftir. Bu yönüyle gözler bekçiye teşbih edilir. *Dîvân*'da bir rubaide sevgilinin dudağının kırmızılığı hayal hazinesi olarak görülür. Hazineyi de bekleyen bekçiler vardır. Sevgilinin iki gözü, hazineyi benzeyen kâfir Hind bekçisi olarak nitelenir. (R XXIX/3-4, 129)

Dîvân'da sevgilinin gözleri sehâr olarak da zikredilir. Sehâr, mübalağa ile sihir eden, sâhir, büyücü, sihibâzdır. Aynı zamanda mecâzen “sihre benzer bir fevkalâde bir kuvvet ile insanları kendine cezbeden” anlamında kullanılır.²⁵⁴ Sevgilinin büyücü gözlerinin yarım bakışı, âşığa ok çekmiş gibi kaşlarını çatmıştır. Sevgili, âşığın gönlünü gözlerinin büyüğü ile zabt altına almıştır. Bu öyle bir büyüdür ki sevgilinin hayâlinin mecnûnu olan âşık düşüncelerini sadece sevgiliye hasreylemiştir.

çeşmin ne füsûn eyledi bilmem dile dildâr
mecnûn-i hayâlin sana hasreyledi efkâr

Terci' 1/1, 82

Sevgili zarıflığı, ürkekliği, ele geçirilemezliği ve gözlerinin güzelliği yönüyle ceylana benzetilir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir beyitte âşığın gönlünün, gonca ağızlı ve ceylan gözlü sevgilinin büyücü gözlerinin esiri olduğu dile getirilir. (G v/1, 63) Sevgili; hüznünü, sevincini, kızgınlığını, neşesini hep gözleriyle belli eder. Âşık, “bağrımı ok deldi, âh!” diye feryad edince zâlim sevgili hem gözlerini süzerek âşığın canını alır hem de acımasızca “oh!” der.

Sevgilinin gözleriyle birlikte bakışlarını da değerlendirmek gerekir. Nazar, nigah gibi gözle alakalı bakış unsurlarını birlikte ale aldık. Yan bakış anlamındaki gamzeye aşağıda ayrı bir başlık açmayı uygun gördük. Eski şiirimizde sevgililerin

²⁵⁴ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 711.

makbul sayılan göz biçimi mahmur, süzgün ve çekiktir. Bundan dolayı sevgilinin gözü ve bakışları, âşığın perişan hâlini umursamaz bir tavır takınmış ve âşığını görmezden gelmektedir.²⁵⁵ Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında sevgilinin bakışı nigah, nazar ve gamze kelimeleriyle ifade edilir. Sevgilinin âşığına bakması âşık için bir lütuftur. Bu bakış büyüleyicidir. Özellikle yarım bakış (nim-nigâh), hem âşığın gönlüne ilham veren hem de âşığın canını ve tenini yakan bir bakıştır. Sevgilinin nazarı âşığına can verir. Ayna, sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla nurlanmıştır. Nitekim âşığın gönlü de sevgilinin bakış lütfuyla hayat bulmuştur. (G t/1, 37) Sevgilinin sihirli bakışı, âşığın şeydâ gönlünü kendi hükmü altına almıştır. Onu ayıramayacak ve her hususta kendine tâbi' olacak surette kendine celb etmiştir.

Bakışın olumlu neticeleri olduğu gibi olumsuz sonuçları da vardır. Sevgili zıtlıkları kendisinde toplamıştır. O, gözlerinin yarım bakışıyla âşığın can ve tenini yakar. Sevgilinin lütuf bakışı yoktur.

dil cünûn-i aşkı ta'lim eylesin kim yâri zâlim
gün be gün artar melâlîm çünkü yok lutf-î nazârı K II/12, 29

Sevgilinin yarım bakışı âşığın gönlüne ilham verir. Âşığın gönlü, sevgiliyi görmek mutluluğuna kanaat eder.

ol nîm-nigâhın dile ilhâmı budur
görmek yeter ey gül seni dil kâmı budur R XI/1-2, 111

4.4.4. Gamze

Gamzeye lügatte, “göz kırpma, gözle işaret, nâz ve şîve-i dilberâne ile kirpik süzerek bakma”²⁵⁶ gibi anlamlar verilmektedir. Âşığı yaralayan bir bakıştır. Divan geleneğinde genellikle kesici, delici, öldürücü savaş aletleriyle birlikte zikredilir. Yan bakış anlamına da gelen gamze; *Dîvân*'da hançere, cellâda, cadiya teşbih edilerek kullanılır. Şair, sevgilinin gül gibi güzel yüzünü seyreden kişinin kendini kaybettiğini ve bu hâlde sevgili isterse nâz ve şîve-i dilberâne ile kirpik süzerek bakışını hançer gibi âşığın tâ kalbine kadar sokabileceğini belirtmiştir. Âşıkların arzularından biri de sevgilinin yolunda ölmek ve özellikle de sevgilinin hançeriyle

²⁵⁵ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 129.

²⁵⁶ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 969.

öldürülmektir.²⁵⁷Bu yan bakış âşığın kalbini yaralasa da, sevgilinin âşığına alaka göstermesi anlamına geldiği için, âşık bu bakıştan haz alır.

gül cemâlin seyreden bilmez özün
gamzeni hançer çekip tâ kalbe soh
G h1/2, 42

Gamze, sevgilinin sırrını âşığa âşık eyleyen bir güzellik unsurudur. Âşık sevgilinin kendisini sevdiğini fakat aşkını belli etmediğini belirtir. Fakat bu durum sevgilinin gamzesinden anlaşılır. Sevgilinin büyüleyici ve cellât gibi olan gamzesi füsunkâr olarak nitelendirilir. (Terci' 1/3, 82) *Dîvân*'da sevgilinin bakışı ve gözleri âşığını etkilemesi bakımından cadiya benzetilmiştir. Gönül, aşk ızdırabı çekmektedir. Onun çektiği eziyet yetmez gibi, sevgilinin büyücü gibi nâz ve şive-i dilberâne ile kirpik süzerek bakması, her an âşığın mahvolması için telaş eylemektedir.

ey dil-i şeydâ senin kan yutduğun yetmez gibi
her dem eyler mahvın için gamze-î câdû telâş
G ş/5, 50

4.4.5. Kirpik (Müjgân)

Dîvân'da kirpikler ok benzetmesi ile birlikte kullanılır. "Sevgilinin sıra sıra dizilmiş olan kirpiğinin en önemli vasfı yaralayıcı olmasıdır."²⁵⁸ Sevgilinin kirpik okları, âşığın kalbine yara açmıştır.

kalbime nâveg-i müjgânın açıp yâre benim
dil-i mecnûnumu yâdın kılıp âvâre benim
Mur 3/1-2, 92

Sevgililer, daha aşk işinin başında, kirpiği pahasına, âşığının canını alır. Âşık bin canı olsa da hepsini sevgilisi ve aşkı uğruna feda eder. Sevgilinin yay gibi kaşı, kirpik oklarının üstünde oynadığında, bu oklar yerinden fırlar ve âşığın göğsünü deler.

kâşî yâyin tîr-i müjgân üstüne
oynayanda geldi sînem deldi oh
G h1/3, 42

4.4.6. Yüz (Rû, Rûy, Likâ, Çehre)

Güzelliğin her yönüyle görüldüğü yer yüzdür. Yüz ve yanak genellikle birlikte ve birbirinin yerine kullanılsa da *Divan*'da her ikisi ile ilgili çok miktarda beyit olduğu için bu iki unsuru ayrı ayrı ele almayı uygun gördük. Sevgilinin yüzü beyazlığı, parlaklığı, gülümsemesi yönleriyle ele alınır. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında

²⁵⁷ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 36.

²⁵⁸ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, s. 81.

“Mehr-i gönül, gül üz, gül rûy, rû-nümâ, perî-rû, mehr-çehre, lika, rûy” gibi tabirler sevgilinin yüzü için kullanılır. Yüz güneşe, güle, peri yüzüne benzetilir. Şaire göre, gönlü zabt altında tutan sevgilinin yüzü gönül güneşidir.

dildâr yüzün mehr-i gönüldür mutlak R XXII/2, 122

Güneş çehreli bir sevgili gönle ışık salmıştır. Sevgilinin güneşe benzerliği yakıcılığı, parlaklığı, dünyayı aydınlatması, ulaşılmazlığı yönüyledir. (R XIX/1-2, 119) Sevgili âşığın gönlüne bakınca sevgilinin yüzü gül gibi açıp güler.

bakdın gönlüme gül tek açıp güldü üzün R XXVI/2, 126

Sevgilinin güler yüzünü görmek âşık için kolay değildir. Gönül, sevgiliye ne kadar iltifatla hitap etse, onu okşayıp taltîf etse de o yârin yüzü gülmez.

yüzü gülmez ne nevâzîş ü hitâb etse gönül
güle gûş etdiremez bülbül-i dil râz-ı mecâz G z/2, 48

Âşık sevgilinin yüzüne ezelden beri âşinadır. Sevgilideki bu güzellik başlangıcı belli olmayan ezelden, büyük kadehte yüzünü göstermiştir. Ve bu görünen güzellik o bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı güle benzeyen sevgilidir. Bir beyitte şair “Ey sevgili, ben senin gül yüzünün gönlüde gizli yansımasını görünce anladım ki seni tâ ezelden beri sevmişim.” diyerek aşkının ezel bezminde başladığını, yeni olmadığını dile getirir. Gönül, şeydâ bülbül gibi sevgilinin gül yüzüne âşık olmuştur. Âşığın canı, sevgilinin yüzünü görmek için ona kavuşmak ister. Âşığın sevgiliye kavuşma arzusu beyhude bir istektir. Çünkü âşık sevgilinin yüz güzelliği karşısında kendini kaybetmiştir. (Terkîb 1/2, 77)

Dîvân'da bir beyitte sevgilinin yüz güzelliği perilere benzetilir. Peri gibi güzel sevgili, âşığı büyüme tâbi' eylemiştir, âşığını zincire vurmuştur. Sevgilinin yüzü için en çok gül benzetmesi yapılır. Sevgilinin gözleri ve süzgün bakışı nergis çiçeğine de benzetilir. Âşığın gönlü sevgilinin yüzüne, gülüşüne ve bu süzgün bakışına hasrettir. Onun için âşık, sevgilinin sarhoş bakışlı gözlerini süzerek gülmesini ister. Çünkü sevgilinin gül yüzüne baktıkça âşığın gönlü şen olur. Lika kelimesi de “mülâkât, buluşma, kavuşma, rast gelme” anlamlarına geldiği gibi “yüz,

çehre, sîmâ, vech”²⁵⁹ manalarında da kullanılır. *Dîvân*’da bir beyitte, bu ikinci anlamıyla istimal edilir. Gönül, sevgiliden kendisine yüzünü göstermesini ister.

dil sañâ eyler ricâ göster likaa kim sen mañâ
men gedâyem sen şehâ dâd ü atâ senden mañâ Terkîb 5/3, 81

4.4.7. Yanak (Ruh, Ruhsâr, Ârız, ‘Îzar)

Dîvân’da yanak ve yüz genellikle yakın anlamlarda kullanılır. Sevgilinin yanağını görmekle yüzünü görmek aynı şeydir. *Dîvân*’da rûh-i yâr, aks-i rûh, rûh-î tâbân, gül-rûh, gül-i ruhsâr, ruhsâr-ı âl, hayâl-î ârız, gonce i’zâr, rûh, ruhsâr gibi tabir ve tamlamalar sevgilinin yanağı için kullanılır. Şair kendi canını sevgili yoluna feda eder. Fakat sevgilinin yanağını görmeden ölmek âşığa korku verir. Sevgilinin yanağını görmeden canın mahvolma ihtimali âşığı tedirgin eder.

korkaram ey cân firkatden zevâlınden senin
rûh-i yâri görmeden mahv ihtimâlınden senin Terkîb 1/6, 77

Şair kendi şairliğini sevgiliden bir ihsan olarak görür. Şairin şiirleri sevgilinin yanağının şaire bir lutfudur. Bir fahiye beytinde kendini “Ârif-i billâh ve âlim” olarak tavsif eden şair “Şiirlerim, kıymetli mücevher kaynağıdır, sevgilinin yanağının yâdigarı olmak üzere verilen hediyesidir.” der. Bazı beyitlerde sevgilinin kırmızı yanağı ile kırmızı şarap arasında ilgi kurulur. Yanak kırmızılığıyla, şarap kadehi elbisesini giymiş gibi görünür. Sevgilinin yanağı, âşığın çaresiz gönlü gibi bir tuzağa düşmüştür.

Âşık sevdiğinden ayrı düştüğünden dolayı eşyânın ne olduğunu bilmez olmuştur. Şarap gözünde kan, gül de sevgilinin parlak yanağı olmuştur. Şair bir beyitte gül, ruh ve ayak kelimeleri arasında çeşitli anlam ilgileri kurar. Sevgilinin gül yanağı âşığın gönlüne can verir. Şair, sevgiliye “Eğer gül yanağınla ruhuma fer vermezsen sensiz olan canım, cismimden ayağını çeksin, bu canın bana gereği yoktur.” der. Sevgilinin yanağı âşık için hayat kaynağıdır.

fer vermezsen ger gül-rûhünle dile
çeksin cânım sensiz cismimden ayağ R XX/3-4, 120

Sevgilinin gül yanağının güzelliğinin imâ edilmesi, birlik gülünün güzelliği gibi emsalsizdir. O gülün misl ü nazîri, benzeri yoktur. Şair bir beyitte muhatap

²⁵⁹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1243.

olarak sevgilinin gül yanağını kabul eder ve ona hitap eder: "Ey sevgilinin gül yanağı, son demdeki rûzgârı gördün, sonbahar rûzgârının esmesiyle soldun. Senin eski ehemmiyetin kalmadı, parlak dönemlerin geçti artık." Gönül sevgilinin gül cemâlinden dolayı aydınlanmıştır; sevgilinin al yanağından, gönül mülkünü ateş kaplamıştır.

çünkü dil rûşen senin tek gül cemâlinden senin
mülk-i dil od tutdu bes ruhsâr-ı âlinden senin

Terkîb 1/1, 77

Aşk acısı çeken âşğın gözünün nuru sönmüş, âşık hiçbir hayali, görüntüyü ayırt edemez bir vaziyettedir. Lâkin sevgilinin gönüldeki hayali asla yok olmaz; sevgili, yanağıyla orada güzelliğini göstermiştir. Fakat bu sevgilinin öyle marifetleri vardır ki bir taraftan âşğına gül yanağını sunar ama diğer taraftan onu ateşlere yakar.

gerçi mañâ arzeyledin ammâ gül-i ruhsâr
âteşlere yakdın meni ey yâr-i hüner-vâr

Terci' 1/4, 82

Âşık her daim sevgilinin hayali ile yaşar. Onun yüzü, yanağı âşıkla beraberdir. Sevgilinin yanağının hayâli âşğın gözünün önünden gitmez. Âşık çoğu zaman mutsuzdur, gönlü hüznüldür. Onun şad olmayan hatrına, sevgilinin yanağını ve kıvrım kıvrım olan saçlarını hatırlamak mutluluk verir. (Terkîb 3/3, 79)

4.4.8. Ben (Hâl)

Sevgilinin yüzünde ben vardır. Bu ben, yuvarlaktır ve he harfine benzer. Sevgilinin yüzüne dökülen düzgün saçlar da elif harfine benzer. Böylece sevgilinin yüzünde "âh" yazılmış olur. Bir şiirde şair "Ey ah çeken saçlar ile ben, sen bir ömre bedelsin, bir hayli vebâlin var." diyerek bu durumu dile getirir.

ey âh çeken zülf ile hâl ömre bedelsen
bir hayli vebâlin

Mü/6, 70

4.4.9. Ağız (Dehân, Fem)

Dîvân'da ağız ve dudak genellikle beraber kullanılır. Şiir geleneğimizde muhtemelen Çinli güzellerin ağızları idealize edilerek ağzın küçük ve yuvarlak olanı makbul sayılmıştır.²⁶⁰ Sevgilinin ağzı küçüktür, henüz açılmamış gül olan gonca gibidir. O goncanın güller gibi açılması âşğını mutlu eder. Ağız küçük ve kapalı

²⁶⁰ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 132.

olması bakımından goncaya benzetilir.²⁶¹ Şair, sevgilinin o ucu sivri, iki yanı keskin bıçağa benzeyen kaşları, o açılmamış güle benzeyen ağzı karşısında hayranlığını dile getirir. Sevgilinin kırmızı dudaklarını ve ağzını hayal etmek, âşığın dilini şerbetin ağzı tatlandırması gibi tatlandırır.

nedir ol hançer-i ebrû nedir ol gonca dehan
şerbet-i la'l-i hayâli dili eyler telzîz

G zel/3, 44

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında bir beyitte âşığın gönlünün, gonca ağızlı ve ceylan gözlü sevgilinin büyücü gözlerinin esiri olduğu dile getirilir. Sevgilinin goncaya benzeyen ağzı, güller gibi açıldıkça o sevgili güler. Şair sevgilinin bu hâlini taze bir güle teşbih eder.

güller gibi açdıkcâ güler gonca dehânı
bir tâze gülüm var

Mü/9, 70

Sevgilinin ağzı ve dudakları kırmızıdır. Kırmızılığı, sululuğu ve tatlılığı yönüyle sevgilinin ağzı; şairin aklına şarabın mucidi olan Cem'i getirir. *Dîvân*'da şair, cennetteki Kevser suyu ile sevgilinin ağzı arasında ilgi kurar. Ağız söylediği tatlı sözler sebebiyle cennetteki Kevser suyuna benzetilir.²⁶² Sevgilinin ağzının, Kevser suyundan daha lezzetli olduğunu iddia eder.

4.4.10. Dudak (Leb, La'l)

Dîvân'da dudak için leb ve la'l kelimeleri kullanılır. Dudaklar gülümser bir hâldedir, büyüleyicidir, hayal hazinesidir. Âb-ı câvid kaynağıdır, çeşme-i hayvan'dır, âşığına hayat verir. Âşık, sevgilinin dudaklarını öpmek suretiyle ölümsüzlüğe ulaşacağını dile getirir. Sevgilinin gül gibi dudakları şen, mesrûr, büyülü ve çok lezzetlidir. Sevgili bu özellikleriyle âşığını kendine esir eder.

çeşminin nîm-nigâhıyla yakar cân ü teni
gül gibi lebleri handân ü fûsun-kâr ü leziz

G zel/2, 44

Sevgilinin dudağı, âşığın dertlerine devadır. Divan geleneğinde sevgilinin dudağı âb-ı hayat kaynağı ve Hz. İsa'nın nefesi gibi dertlerin dermanı olarak görülür. Dolayısıyla dudak, dertli âşığın şifa kaynağıdır. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında da şair, sevgiliden hasta gönlüne, bir şifâ kadehi sunmasını ister. Çünkü sevgilinin dudak

²⁶¹ *age.* s.135.

²⁶² *age.* s.136.

suyunun devası âşığın talebidir. (G m/2, 61) *Dîvân*'da âb-ı hayat çeşmesi olan dudakların dile gelmesi istenir ve gül gibi dudakların lezzet mahfazası olduğu belirtilir. Âşığın canı, sevgilinin dudağında ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayatı bulur. Bundan dolayı âşıklar sevgilinin dudağını arzular.

cân o cânânın lebin neyçün diler
âb-ı câvid keşf olunsa yok zevâl

G lam/2, 60

Dîvân'da sevgilinin dudağının kırmızılığı, bir hayal hazinesine benzetilir. Hazineyi bekleyen bekçiler vardır. Sevgilinin iki gözü, hazineyi benzeyen kâfir Hind bekçisi olarak nitelenir. Sevgilinin yokluğunda, âşığın canı baygındır. Bu durumdaki âşık sevgiliye “Ey sevgili gönlüm de dudağını hatırlamaktan ve seni hayal etmekten dolayı huzursuz bir hâldedir.” diye hitap eder. Yine şairin gönlü sevgilinin dudağını hatırlamakla cûşa gelir. Ve sevgiliye olan aşkı sebebiyle kendi nâmını gazellerle bâki kılar.

senin yâd-ı la'linle şeydâ gönül
gazellerle bâkî kılar nâmını

G y/5, 65

4.4.11. Boy (Kad, Kâmet, Endâm)

Dîvân'da sevgilinin boyu servî, serv-kâd, tûbâ, elif, serv-i serkeş gibi benzetmelerle ele alınır. Sevgilinin boyu düzgünlüğü ve uzunluğu bakımından elif harfine teşbih edilir. Âşığın bağı yaralıdır. Bu yara sevgilinin boyunun sevdasından dolayı peyda olmuştur.

kaddin bir elif çekdi benim gönlüme dün

R XXVI/1, 126

kaddin sevdâsından sînemde bu dağ

R XX/2, 120

Sevgilinin boyu elif harfi gibi dümdüz ve uzundur. Saçlar bu güzelliğe hayran olup sevgilinin vücuduna dolanmıştır. Saçların sevgilinin güzelliği karşısında onu sarması gibi âşığın da başı dönmüştür. Sevgilinin boyu sarhoş servi ağcına benzer fakat şaire sevgilinin boyu gül fidanı şeklinde görünür. (*bk.* Servi)

değişmiş serv-i serkeş kaddi gûyâ gül-nihâl olmuş

Müs 1/2, 87

Sevgilinin boyu, âlemde elif gibi tek başına serbest ve hürdür. Gönül alan sevgilinin boyu bir elifdir, gizlilik sadasıdır.

kaddin âlemde ferd elif-veş âzâd

R VIII/2, 108

Dîvân'da sevgilinin boyu, cennetteki Tûbâ ağacına da benzetilmiştir. (bk.Tûba) Sevgili, naz ve edâ ile salınarak yürümesi özelliğiyle cennetteki Tûbâ ağacına ya da dünyadaki servi ağacına teşbih edilir. Gönlü zabt altında tutan sevgilinin boyunun güzelliği, süslülüğü her defa âşğın, bu güzelliğe ulaşamadığı için, hüznüne sebep olur. Âşğın bağrındaki yaralar, gönlündeki endişeler, hep o sevgilinin can alıcı güzelliğinin hatırasıdır. (K II/13, 29) O hayal servisi, o gönlü zabt altında tutan, o ay yüzlü, o hilal kaşlı sevgili gönülden hiç çıkmaz. Âşık onu görmezse sarhoş olur, görse yüzüne bakamaz.

4.4.12. Boyun (Gerdan)

Dîvân' da sevgilinin boynundan açıkça bahsedilen bir beyit vardır. Sevgilinin boynu renk bakımından ele alınır. Sevgilinin siyah saç telleri, küffâr memleketine, tertemiz ve beyaz boynu da beyaz kâfûra benzetilir.

kâfiristân târ-ı zülfündür siyâh
gerdenin kâfûrdur sâf ü beyâz

G dad/4, 52

Dîvân'da bir beyitte de göklerin yaratılışından bahsedilirken gerden (boyun) kelimesi kullanılır. Allahü Teâlâ, binlerce ecrâm-ı semâviyeyi, âsümanı, yıldızları, gezegenleri ve gökleri birbirine uyumlu bir şekilde yaratmıştır. Göklerin boynuna bir gerdanlık gibi Süreyyâ'yı takmıştır.

4.4.13. Kalb

Sevgili taş kalplidir. Âşık, sevgiliye seslenerek” Ey taş kalpli (sevgili), ben daima bağrımı kan eylerim, kan döküp kan ağlamaktan gözlerimde yaş kalmadı.” der.

men dem-â-dem bağrımı kan eylerem ey kalbi taş
kan döküp kan ağlamaktan kalmadı çeşmimde yaş

G ş/1, 50

4.4.14. Yürüyüş (Reftâr ü Reviş, Hırâmân)

Sevgili, naz ve edâ ile sallanarak yürümesi ile meşhurdur. Bu durum *Dîvân*'da reftâr ü revîş, hırâmân kelimeleriyle ifade edilir. Sevgilinin yürüyüş güzelliği âşğın aklını başından alır. Sevgilinin salınarak yürümesi, hareket tarzı âşğın derinden etkilemiştir.

dolanan zülfü elif kadde kimi döndü başım
bu ne refât ü revîşdir bu ne tarz-i harekât

G t/2, 37

Sevgili, naz ve edâ ile sallanarak yürümesi özelliğiyle cennetteki Tûbâ ağacına ya da dünyadaki servi ağacına teşbih edilir. Başka bir beyitteki ifadeye göre de sevgili, naz ile ve aşığından habersiz gibi sallanarak edâlî bir şekilde yürüdükçe âşık da dert ile bu sevdânın ardınca sürünmüştür.

sen nâz ü tegâfûl ile oldukca hırâmân
men derd ile ardınca süründüm bu garâmın

Terci' 2/4, 83

4.4.15. Sevgilinin Vatanı (Kûy, Ser-i Kûy)

Mahalle ve sokak başı anlamlarına gelen ser-i kûy; edebiyatta sevgilinin mekânı, semti manasını ifade eder.²⁶³ Âşığın gözü, sabah akşam sevgilinin semtini, mahallesini ve sokak başını gözler.

bes şâm ü seher göz ser-i kûyin gözler

R XIV/3, 114

Sevgilinin mahallesi âşığın uğrak yeridir, tavaf alanıdır. Âşık, sevgilinin semtinin sokak başında dolanıp durur. Zavallı gönlün feryadı sevgilinin mahallesinde arşa çıkmıştır. Gönül, sevgilinin yurdunda hafif ve latîf esen rüzgârın ahı gibi dönüp durmaktadır.

döndüm ser-i kûyinde o yârin bu gece
çıkış ünü arşa dil-i zârin bu gece

R XXX/1-2, 130

Âşığın cismi başka yerde olsa da onun akli fikri sevgilinin diyarındadır. Gönül kaygısı sevgilinin vatanından ayrılmaz.

ayrılmaz kûyinden dil râhı galat

R XVII/2, 117

5. SEVEN (ÂŞIK)

5.1. Umumi Olarak Âşık

Divan edebiyatı geleneğinde şairler daima âşıktır. Bu aşk ilâhî aşk da olabilir, beşerî aşk da. Âşığın gözünde her şey aşk ile kâimdir. Sevgili, onun tek varlığıdır. Bu sevgili, âşığın aklını başından alır. Sevgilinin bir bakışı âşığı sarhoş eder. Âşık daima sevgilinin yolunu gözler, ona kavuşmak ister, onun mahallesini tavaf eder. Sabah akşam sevgiliyi zikreder. Sevgiliden gelen sıkıntılara tahammül eder. Acılara

²⁶³ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 718.

katlanır, sabreder. Âşık, aşkı uğruna her türlü sıkıntıya katlanmayı göze alır. Çünkü âşığın marifeti ve muhabbeti bu aşk yolunda artar. Şahin Uçar, içinde modern şiirleri barındıran “*Mâlihulyâ*” adlı şiir kitabında “*Salâ*” adlı şiirinde bu durumu şöyle ifade eder:

Âşık olanda ey dost
Artar mârifetimiz
Her gün artar, eksilmez
Artar muhabbetimiz.²⁶⁴

Şahin Uçar *Dîvân*'ında âşık, divan geleneğine benzer hususiyetler taşır. *Dîvân*'da âşık için kullanılan teşbih ve sıfatların bazıları şunlardır: Gedâ, âşık-ı şeydâ, garîb-i bi-mekân, mecnun, vâris, serserî âşık, âşığ-î bî-hûş-i sekr, âşık-ı muhlîs, harâb-âbâd, büt-perest, âşık-î âvâre vü sevdâ-zede, mübtelâ-yi aşk, divane, ehl-i temkîn, âşık ü üftâde, âşık-ı nâçâr, çerâğ, bî-kes ü bîçâre, derd-nâk, âşık-ı zâr, bî-vâye, sâhib-i cân, ciğer-kan, ney, nalân, viran, âvâre.

Âşık kendisini fakir bir kul, sevgiliyi de padişah olarak görür. Bundan dolayı âşığa yardım, adalet ve bağışlama sevgilidendir. Âşığın gönlü gece gündüz aşk ellerindedir. Sevgili, âşığın cisminde aşkıyla hayat vermiştir. Ama aynı zamanda âşık, sevgiliden bin türlü dert ve hastalık kapmıştır. Bu âlemde âşığa ne huzur ne de sâkinlik vardır. Bu elemli durum âşığın kaderidir ve âşık bu kaderinde olanı çekmek zorundadır. Âşığın derdine sebep olan da derdine derman olan da sevgilidir. Âşık sevgilinin sözünü ettiğinde, onu hatırladığında feryat eyler. Çünkü o, sevgilisiz yalnız ve garibandır. Kendini yersiz, yurtsuz olarak görür. Âşığın canı, sonbaharda savrulan bir yaprak gibidir.

bir hazan yaprâğı cânım bir garîb-i bi-mekânım
bûlbül-i bâğım zebânım hicr-i yârin nağme-kârı K II/11, 28

Sevgiliden ayrılığa tahammülde zorlanan âşık, ne yapacağını bilemez; ırmak kenarlarını kendine mesken edinir. Şairdeki aşk sıradan bir aşk değildir. Onun aşkı her görenin ayıplayacağı türde bir aştır. Bundan dolayı o, kendini “baht-ı kara” olarak görür. Tabipler çeşitli hastalıklara çare ararlar. Fakat bu dert âşığa hastır, başka kimsede yoktur ve çaresiz bir derttir. Bundan dolayı doktorların tedaviden elini çekmesi gerekir. Aşka tutulmak, böyle şifasız bir derttir.

²⁶⁴ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 55.

Aşk, âşığı çöllere salmıştı. Dünyanın kendini bilmezleri, câhilleri mutlu ve sağlam bir hâdedir. Allahü Teâlâ onlara baht, talih vermiş; onlar bey olmuşlar. Âşık şair ise aç ve perişan bir hâdedir. Serseri âşık, dünya kaygısının ne olduğunu bilemez. Ona, gönül bahçesinin sırları gizli olmaz. Âşık, bu dünyanın menzilinde bin feryat eder. Şair, başındaki aşk derdini bir bela ya da ceza olarak görür. Sevgili, âşığının perişan olduğunu bilmez. Ya âşığın feryadını işitmez yahut da insan olduğunu bilmez. Aşk neticesinde âşığın tek kazancı dertler, belâlar ve canına cefalardır. (Müs 5/1-2, 89)

Âşıklar, sevgilinin yolunda pek kıymetdâr bir şey olan canlarını hiçe sayarlar. Fedâ edebilecekleri, canlarından daha kıymetli bir malları yoktur.

nakd-i cân eyler ki âşıklar nisâr
özge kıymetdâr yokdur bir meta'

G a/4, 55

Âşığın aşk yolundaki nasibi dertler, kederler ve cana cefalardır. Gerçek âşık sevgiliden ihsan beklemez. Ondan gelen lütfu da kahrı da nimet bilir. Âşıkların hepsi şeydâdır. Şahin Uçar'da mahlasıyla birlikte iki katlı bir "şeydâlık" hâleti vardır. Bunu için şair, "Şeyda" kelimesini tevriyeli kullanır. Âşığın tâli'i dâimâ kötü olur, bundan dolayı akıllı olanlar sevdâyâ cevaz vermezler. Zaten aşk, akıllı insanların işi değildir. Sevdâyâ mübtelâ olan âşıklar kendilerini kaybederler. Aşk, âşığı düşünme kabiliyetinden uzak eylemiştir.

Âşık, bu aşk derdinden dolayı perişandır, gönül kederli, gül hüznüldür. Bağın düzeni, harâbeye dönmüştür. Put gibi güzel sevgililer, âşığı kendi hâline bırakmamıştır. Âşık putperest olmuştur âdetâ. Gittiği yol da arzuladığı yol da yanlış ve hatalıdır. Gönül, aşk derdinden yanıp can mecûsîlerin ibâdethânesi gibi olmuştur. Âşık, sevgiliye kavuşma ümidini taşıyarak deli divane olmuş ve çöllere düşmüştür. Fakat yine de eline bir şey geçmemiştir. Âşık, Mecnûn gibi gönül derdini söyler durur fakat insanlar, Mecnûn'a yaptıkları gibi, şairin de âleme destan olan aşkına iftira ederler. (Terkîb 4/5, 80) Âşığın aşkının da âşıkâne hâllerinin de menbaı gönüldür. Âşığın hatırında hayalinde hep sevgili vardır. Âşık, sevgilinin vasıflarını, gönül menbandan söyler. (Terkîb 1/4, 77)

Aşkta sabır önemli bir unsurdur. Âşığın sevgiliye kavuşma uğruna çeşitli sıkıntılara sabretmesi gerekir. Fakat çâresiz âşık başına gelenler karşısında

me'yûsiyyet içindedir, onun dayanma gücü kalmamıştır. Sevgili, âşığına eziyet çektirme işinden vazgeçmez. Çünkü eziyet etmek ona haz vermektedir. Bu durumdaki âşığın sabredecek hâli kalmamıştır. Onun talihi ters esen rüzgâr gibidir. Âşık kararsız ve ne yapacağını bilmez bir vaziyettedir. Sevgilinin baygın, süzgün ve sarhoş bakışları âşığın ihtiyarını elinden almıştır.

yok bir an sabr ü karârım hep muhâlif rûzigârım
aldı elden ihtiyârım nergis-i mest-i humârı K II/10, 28

Gül bahçesi âşıklara rahat ve huzur veren, âşıkları eğlendiren bir yer olmuştur. Yaz kış yeşil kalıp güzel rayıhası olan servî ağacı bu gönül mülküne tuğrâ çekmiştir. (K I/8, 22) Âşık, gönlünün güneşi olan sevgiliden, can bahçesine, Allahü Teâlâ için yüzünün güzelliğini göstererek, hayat vermesini ister. Âşığa ilham dâimâ sevgiliden gelir. Sevgiliyle âşığın arasında bir bağ vardır ki o da aşk bağıdır.

âşika ilhâm sendendir müdâm
âşıkındır çünkü var bir irtibât G tı/4, 53

Dilberin işi naz ve itâbdır. Nazsız sevgili olmaz. Sevgili, naz ile ve âşığından habersiz gibi sallanarak edâlî bir şekilde yürüdükçe âşık da dert ile bu sevdânın ardınca sürünmüştür. (Terci' 2/4, 83) Bu âlemde âşığın bahtının yaver gittiği görülmemiştir. Dilinde ah ve inilti nağmeleri, ona ezgi olmuştur. Gerçek âşığın tek varlığı aşktır ve bundan dolayı Allahü Teâlâ'ya şükreder: "Allahü Teâlâ'ya şükürler olsun ki tek varlığım, bu aşk derdidir. Benim âhımın fevkalâdeliği ile gökler, felekler inler." Sevgilinin âşığa ihsanı olmaması durumunda âşık da pervasızdır. O, aşk yolunda ölümü göze almıştır. Sevgiliden yüz bulamayan şeydâ âşığa, kadeh dost olur. Bundan dolayı şair, sâkîden, şarap kadehini hiç durmadan, azar azar sunmaya devam etmesini ister. Şair kendisini yanarken etrafına yaşlar akıtan bir kandile benzetererek hem yandığını hem de ağladığını söyler. (G g/5, 56) Nâdanlar, haddini bilmez, câhil olan kimseler âşkı, âşıklığı bilmedikleri için âşığa hürmet eylemezler. O had bilmezler, ancak harc-ı âlem boş laf konuşmasını bilirler.

ihtirâm eyler mi nâdân âşika
anca eyler harc-ı âlem çokca lâf G f/2, 57

Âşık sevgilinin semtinden esen rüzgârdan, sevgilinin saçlarının kokusunu istemektedir. O sabâ rüzgârı ise âşığın katl fermânından haber getirir. Âşığın yaralı

gönlü, onca eziyet çekmesine rağmen, hâlini sevgiliye anlatmak ister. Fakat bunu bir türlü anlatamaz. Zaten anlatmak istese de sözler, kelimeler bu derdi anlatmak için yetersiz kalır. Âşığın gönlü gece gündüz aşk ellerindedir. Âşık, gönül inciten, hâtır bozan sevgili karşısında korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz. Bir beyitte şair “Gönül aşk şeydalığını, deliliğini iyice öğrensin çünkü gönlümün sevgilisi çok zalimdir. Bu zulmeden sevgili yüzünden gündün güne sıkıntılarım ve usanmam artar oldu. Ve sevgilinin lütuf bakışı yoktur.” der. Âşığın içi ateş doludur, ateş olan yerden de duman çıkar. Âşığın her nefesinde, çektiği acılardan dolayı, dumanlı bir âh vardır.

her nefes bir dūd-i âhım var benim
âteş-î dil böyle derd-i sūzinâk

G kef/2, 59

Aşk bir pazardır ve âşık bu pazarda ne yapacağını şaşırmıştır. Âşık, aşk derdinden dolayı deli divane olmuş ve deliler gibi ortalıkta dolanıp durmaktadır. Bu yönüyle şair, dönüp duran çarh-ı ezeli kendisine benzetmekte ve şöyle sormaktadır: “Niçin dönmektedir çark-ı ezel (ezel dolabı), o da ağlayıp inleyen aşığın gibi divane midir?” Âşığın şeydâ gönlüne, sevgilinin aşkı hem din hem iman olmuştur.

Âşık sevgiliye hürmette kusur etmemelidir. Âşığın sevgili karşısındaki vaziyeti, herhangi bir tebaanın hükümdar önündeki vaziyeti gibidir. Âşığın dermanı da fermanı da sevgilinin elindedir. Âşığın elinde seçme, tercih etme gücü yoktur. O, sevgilinin kendisi hakkındaki fermanını beklemektedir. Âşığın günleri kara, talihi kara, gönlü de aşkın esiridir. Âşık âlemde rahât bir nefes görmemiştir.

5.2. Âşık ile İlgili Sıfat ve Benzetmeler

5.2.1. Bî-kes, Bîçâre, Derd-nâk, Âvâre.

Şeyda *Dîvân*'ında âşık kimsesiz, çaresiz, dertli, başıboş gibi sıfatlarla tavsif edilir. Şair dertli, tasalı, kimsesiz ve çâresiz bir vaziyette uzlet köşesindedir. Âşığın bağı parça parçadır.

kûşe-i uzletde bağrım çâk çâk
bî-kes ü bîçâreyem men derd-nâk

G kef/1, 59

Şair kendisini başıboş bir âşık ve sevdâlı olarak görmüş ve gönlünün aşk derdinden yanıp canının ateşe tapan mecûsîlerin ibâdethânesi gibi olduğunu

belirtmiştir. Sevgilinin kirpik okları, âşığın kalbine yara açmıştır. Onun hayali âşığın deli gönlünü başıboş bırakmıştır. Gönül sevgiliden ayrılmış, âşık başıboş kalmıştır. Bu durumdaki âşığın göğsü dilim dilim dilimlenmiş, kalbi parça parça parçalanmıştır. (Muh 3/1-2, 90)

5.2.2. Gedâ

Şair, aşkı bir fakirin bir padişaha kavuşmayı hayal etmesine benzetir. Bu mümkün olmadığı gibi fakir şairin de padişah gibi olan sevgiliye kavuşması mümkün görünmemektedir. Başka bir beyitte yine âşık kendisini fakir bir kul, sevgiliyi de padişah olarak görür. Bundan dolayı âşığa yardım, adalet ve bağışlama sevgilidir.

dil sañâ eyler ricâ göster likaa kim sen mañâ
men gedâyem sen şehâ dâd ü atâ senden mañâ Terkîb 5/3, 81

5.2.3. Mecnûn

Şairler, aşklarının büyüklüğünü dile getirmek için dillere destan olan Mecnûn'un aşkı zikrederler. Sevgiliye olan aşk, âşığı çöllere salmıştır. Bu öyle bir dünyâ, öyle bir tâlih, öyle bir devirdir ki âşık Mecnûn olmuştur, sevgili de Leylâ. Mecnûn gibi âşık olan şair, şeydâ bülbül gibi sevgilinin gül yüzüne âşık olmuştur.

mecnûn menem âşık-ı dîvâne-i leylâ
gül rûyine yâr oldu gönül bülbül-i şeydâ G e/1, 35

Şairin başında Mecnûn'un aşkı vardır, gönlü bu aşka zincirle bağlanmıştır. Ona nasihat edenler, Mecnûn'a nasihat edenler gibi, her gün bu aşkı terk etmesini söylemektedirler. Ama sevgilinin saçının kılları kemend gibidir, onlardan kurtuluş imkânı yoktur. Âşık, sevgiliye kavuşma ümidini taşıyarak deli olmuş ve çöllere düşmüştür. Fakat yine de eline bir şey geçmemiştir. Âşık, Mecnûn gibi gönül derdini söyler durur fakat insanlar, Mecnûn'a yaptıkları gibi, şairin de âleme destan olan aşkına iftira ederler.

öyle mecnûnem ki cânâ söylerem derd-i dilim
aşkıma bühtân ederler âleme destân olur Terkîb 4/5, 80

Aşk, Mecnûn gibi, âşığın delili olup şaşkınlığını aklından almıştır. Aşk acısı neticesinde âşık, humma ile Mecnûn olmuştur. Ayrılık, hasret ve derdin aşka kanun olduğu bu aşkla anlaşılmıştır. Ve şair “Bütün âlem, gönlümün senin aşkınla mecnun olduğunu bilsin.” diyerek aşkı âleme ilan etmiştir. Mecnûn aşk yolunda çeşitli

sıkıntılara katlanmış ve sabretmiştir. Âşık da gönlünün, bu aşk derdine alışıp Mecnûn olmasını ister. Kendisini sevgilinin hayâlinin Mecnûn'u olarak görür ve düşüncelerini sadece sevgiliye mahsus kılar. Mecnûn kelimesi sadece tarihî hikâye kahramanı olarak değil, “Şeydâ, deli, divane” gibi anlamlarıyla da zikredilir. Bazı beyitlerde şair, gönlünü kendinden soyutlayarak, tecrit sanatı ile, “Şeydâ” olarak niteler. Gönül, sevdâ hâli ile Mecnûn gibi olmuştur ve bunu her defa söyler.

dil hâlet-i sevdâ ile mecnûne dönüp yâr
söyler bunu her bâr

Mü/7, 70

5.2.4. Putperest

Sevgililer güzellikleri dolayısıyla saneme benzetilir. Dolayısıyla âşıklar da putperest olarak tavsif edilir. *Dîvân*'da put gibi güzel sevgililer, şairi kendi hâline bırakmadığı ve bundan dolayı şairin putperest olduğu söylenmiş, şairin gittiği yolun da hatalı olduğu ifade edilmiştir.

koymadı öz hâlime bütler meni
büt-perestem mezheb u meylim galât

G tı/3, 53

5.2.5. Deli, Dîvâne, Şeydâ

Âşıklık, divane, deli, meczûb olmayı gerektirir. Divan edebiyatında âşıklık ve delilik arasında ilgi kurulur. Deliler zincire bağlanır, âşıklar da sevgilinin saçlarının zinciriyle bağlanmıştır. Deliler sır saklayamaz, ne dediklerini bilmez, düşünmeden konuşur ve perişan bir hâlde gezerler. Âşıkların da, aşk sarhoşu oldukları için, düşünme kabiliyetleri kalmamıştır. Onlar da aşk perişanıdır. Zaten aşk işi, akıllı insanların kârı değildir. Âşıkların hepsi deli, divanedir. Aşk için karmakarışık bir akıl lazımdır. Mecnûn, âşık olduktan sonra “Mecnûn” olabilmıştır.

âşıkaanın cümlesi dîvânedir
aşk için lâzım müşevveş bir dimâğ

G g/3, 56

Delilerin ağızlarında bakla ıslanmaz. Onlar her önüne gelene her duyduklarını anlatırlar. Âşıklar da bir çeşit divane oldukları için onlar da sır saklayamaz ve âleme rezil olurlar. Bir beyitte şair “deli divaneler gibi sevgilinin zülfünün karanlığından bahsetmeyi” sırrını âleme ifşâ etmek olarak görür. Ve kendini ayıplar.

eylerem dîvâne veş men küfr-i zülfün bahsini
böyle kim rüsvây olup öz sırrını etmişdi fâş

G ş/4, 50

Bazı beyitlerde “Mecnûn” kelimesinin tevriyeli kullanıldığı görülür. Mecnûn sadece tarihî hikâye kahramanı olarak değil, “Şeydâ, deli, divane” anlamlarıyla da zikredilir. Şair bazı beyitlerde gönlünü kendinden soyutlayarak, tecrit sanatı ile, “şeydâ” olarak niteler:

dil-i mecnûne sorun kim nicedir
nedir eyyâm-ı harâbât-ı siyâh G h/4, 64

Şeydâ, Şahin Uçar’ın mahlasıdır. Lügat anlamı “Aşktan aklını kaybetmiş, divane, düşkün, şaşkın, çok sevgiden hâsıl olan hâl”²⁶⁵ dir. *Dîvân*’da sıklıkla kullanılan bu kelime, hem şairin mahlasını hem de mezkûr anlamı ihtiva edecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Gül faslı, ilkbahar mevsimi, gelince gönül, şeydâ bir bülbül olmuştur. Bu şeydâ gönül, bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gülleri görüp ızdırıp ile haykırmaya, bağırıp çağırmaya, inlemeye başlamıştır. Sevgiliye duyulan aşk şairin şeydâ gönlüne, hem din hem iman olmuştur.

Âşıkların hepsi şeydâdır. Şahin Uçar’da mahlasıyla birlikte iki katlı bir “Şeydalık” hâleti vardır. Şeydâ gönül, bu acayip sıkıntılı ve eziyetli yolu ancak sevgilinin aşkıyla yürüyebilmektedir. Şeydâ âşığa kadeh, dost, arkadaş olmuştur. Âşığın şeydâ gönlünü aksettirebilecek bir ayna yoktur. Bir beyitte şair, gönlün aşk şeydalığını iyice öğrenmesini ister. Çünkü sevgili çok zalimdir. Onun yüzünden âşığın sıkıntıları ve usanması günden güne artmıştır. Ve sevgilinin lütuf bakışı yoktur.

dil cünûn-i aşkı ta’lim eylesin kim yâri zâlim
gün be gün artar melâlim çünkü yok lutf-î nazârı K II/12, 29

5.2.6. Çerâğ

Şair, kendisini yanarken etrafına yaşlar akıtan bir kandile benzeterek hem yandığını hem ağladığını belirtmiştir.

ibret olsun dostlar şeydâ size
hem yanar hem ağlaram hem-çü çerâğ G g/5, 56

²⁶⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 995.

5.2.7. Ney

Aşk derdi, ney gibi âşığın sinesini göz göz delmiştir. Bundan dolayı âşık, inleyip sızlanarak ney gibi garip sesler çıkarır. Gönül, bu aşka düştüğünden beri gece gündüz inleyip durur.

ney gibî sînem delip göz göz benim bu derd-i aşk
nâleler eyler bu hayy-î hûyi takrîr eylerem

Terkîb 3/5, 79

5.3. Âşığın Gönülü (Dili, Kalbi)

5.3.1. Umumi Olarak Gönül

Gönülün Arapçası kalp, Farsçası dildir. *Dîvân*'da ağırlıklı olarak gönül ve dil kelimeleri kullanılır. Az sayıdaki bazı beyitlerde de kalp kelimesi kullanılır. Dil kelimesi bazı şiirlerde ağızdaki dil ya da gönül anlamını karşılayacak şekilde tevriyeli olarak zikredilir. Gönül aşk menbâdır. Bu yüzden gamlıdır, hastadır, perişandır, kırıktır, haraptır. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında gönül teşhis ve tecrit yoluyla şairin dışında başka bir insanmış gibi düşünülür. O da âşık gibi dertlidir, aklıyla çekişir, ağlar, inler, sevgilinin güzelliğiyle sarhoş olur. Kimi zaman da âşıkla cedelleşir. *Dîvân*'da sadece gönül üzerine yazılmış beş beyitlik bir gönül gazeli vardır. Bu gazeli aşağıya dercediyoruz.

gönül derd ü belâya oldu bâis
gönül den bu muhabbet oldu hâdis

gönül dergâhıdır hüsnün ve aşkın
ki onda aşk olur dâim mebâhis

gönül dergâhının fetvâsıdır bu
şarâb-î aşk değil ümmü'l-habâis

gönül aşkın tahammür mâyesidir
şarâb-i aşk yâr ol hâle vâris

gönül gonca gibi der “ küntü kenzen “
gönül den nakleder şeydâ muhaddis ²⁶⁶

Gönül aşkın ve güzelliğin dergâhıdır ki onda dâima aşkın bahsi konuşulur. Aşk duygusu gönül den peyda olmuştur. Aşk hamuru burada mayalanır. Gönül, gizli hazine kaynağıdır. Aşka tutulan gönül, dert ve bela kaynadır. Âşığın gönülü

²⁶⁶ Şahin Uçar, *Dîvân*, s. 38.

ağlamalarla, inlemelerle doludur. Gönül, sevgilinin saçlarını hatırladıkça ah eyler. Gönül, tanbûrun telleri gibi titrer. Şair, kendi gönlüne uygun refik, arkadaş, nedîm bulamamaktan şikâyetçidir. Gönülün feryâdının imdâdına yetişen kimse yoktur. Gönülün refiki, arkadaşı, nedîmi olmadığı gibi gönlü kayırıp ona iltimas geçen kimse de yoktur. Şair ve gönlü kimsesizdir, gariptir, yalnızdır.

ey gönül yoktur sana feryâd-res
yok sanâ bir hem-dem ü hem mültemes G sin/1, 49

Şair, içinde modern şiirleri barındıran “*Mâlihulyâ*”adlı şiir kitabında “*Kaf’dan Kaf’a*” adlı şiirinde gönlünü şöyle vafeder:

bu gönül susuzluğu
bilmiyor sonsuzluğu
içiyor da Bengisu
kanmıyor gönlüm susuz...
gönlüm geniştir benim:
içinde dört çağ akar.²⁶⁷

Gönülün nefesi bağlanmış, soluğu kesilmiş olsa da nağmeleri, ezgileri vardır. Çünkü âşığın cânânı, sevgilisi vardır. Gönül dayanıklılıktan mahrum kalmış, ızdıraplı ve muhtaç bir hâledir. Şair, bu kasvetli, sıkıntılı hâlin gönle huy olduğunu ifade eder. Gönül, sevgiliye kavuşmayı umar ama bilmez ki bu menzil uzaktır, bu yol hep tehlikelerle doludur. Sevgilinin perişan, dağınık saçları, âşık için bir bela tuzağıdır. Âşığın gönlünün bu tuzaktan kurtuluşu için bir çâre yoktur. Gönül aşk derdiyle hastadır. Sevgilinin dudağı âşığın dertlerine deva olarak görülür. Şahin Uçar’ın *Dîvân*’ında da şair, sevgiliden hasta gönlüne, bir şifâ kadehi sunmasını ister. Çünkü sevgilinin dudak suyunun devası âşığın arzusudur. (G m/2, 61) Çaresiz derde tutulmuş âşığın gönlü canından bıkmış, usanmıştır. Âşık, gönüldeki aşk yüzünden çektiği belalardan kurtulmak için sevgiliye bir teklifte bulunur:

dedim al gönlü yahut ver, ne haldir bu dedi yoh yoh
sana lutfeylemek olmaz nasîbin bu melâl olmuş Müs 2/5-6, 87

Şair, gönlünde sevgiliye kavuşma arzusu beslemektedir. Bu, mümkün olmamaktadır. Âşık, sevgiliye kavuşamasa da bari onun saçının misk kokusunu, zekat olarak, almayı ister. Gönül, sevgiliden ayrılığında, sevgiliye duyduğu aşkı anlattığı için ırmak kenarını mesken tutmuştur. *Dîvân*’daki bir beyitte âşığın

²⁶⁷ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 88.

gönlünün korku ve ümit ile nida kıldığı belirtilmiştir. Gönül derdinden kurtuluş imkanı yoktur.

yokdur dil derdinden imkân-i halâs

R XV/1,115

Sevgili zâlimdir ve onun işi âşığına zulümdür. Bir beyitte şair “Gönül aşk şeydâlığını, deliliğini iyice öğrensin çünkü gönlümün sevgilisi çok zalimdir. Bu zulmeden sevgili yüzünden günden güne sıkıntılarım ve usanmam artar oldu. Ve sevgilinin lütuf bakışı yoktur.” der. Aşağıdaki beyitte şair, gönlünü bî-dâd olarak vasıflandırır. Bu âlemde eşsiz, benzersiz olan gönül, kendi gibi bir zâlimi bulup, âdeti olduğu üzere, yine âşığı yakmıştır.

yoktur sana âlemde nazîr ey dil-i bî-dâd
buldun yine bir zâlimi yaktın beni mu'tâd

G dal/1, 43

Gönlün bir şeyden çekinmez, sakınmaz, lâubâli hâli vardır. Dünya döndükçe şairin sarhoşluğu, baş dönmesi artmaktadır. Bu durumda şairin gönlü de isyan etmede pervasız bir hâle gelmiştir. Âşık, aşk derdinden dolayı perişandır, gönül kederli, gül hüznüldür. Âşığın yaralı gönlü, onca eziyet çekmesine rağmen, hâlini sevgiliye anlatmak ister. Fakat bunu bir türlü anlatamaz. Âşığın gönlü gece gündüz aşk ellerindedir.

Sevgili, gönül derdine kayıtsız kalmaktadır. Sevgilinin bu kayıtsızlığı, deli gönlün kazanç elde edemediği alışverişi olur. Şeydâ gönül, sevgiliyi her defa tenzih eder. Fakat sevgili, her sefer âşığına eziyet çektirdiği için, yine sevgiliden şikâyet eyler. Âşık çektiği acı ve ıztıraplardan dolayı zaman zaman şekva etmektedir. Bu şekvayı sevgili kavga olarak niteler. Şair de sevgiliye:”Senden şikâyet eylesem demişsin ki bu kavga nedir? Benim bir suçum yok ey sevgili, bu şeydâ gönlüm senindir.” der. Âşığın zavallı gönlünün sevgiliye yalvarması, ricâsı çoktur. Lakin ne gariptir ki zavallı gönül, sevgiliye bu duasını bir türlü ulaştıramaz.

Gönül, aşka düştüğünden beri gece gündüz inleyip durur. Âşık, sevgiliden imdat beklemektedir: “Ey gönül, kimseden iltifat görmesen de üzülme, belki sevgili ansızın seni ihyâ eyler.” Bir beyitte şair “Ey sâkî, gel zavallı gönüle bâde getir, o gönüle kavuşmakla kederlerini ona unuttur.” der. Sevgiliye kavuşamayan ve bundan dolayı kederlenen gönül böylece içkiye kavuşur ve bu kederlerini unutmaya çalışır.

Gönül viranedir. Âşık canını sevgiliye verir fakat sevgili âşığın derdinin dermanını vermez. Sevgili, âşığına iyi davranmaz, âşığın harap olmuş gönlünü mamur kılmaz. Sevgilinin yüzü güneş gibidir. Güneş çehreli bir sevgili gönle ışık salmıştır. Sevgili bir gün gelip âşığına iki öpücük vermiş, bundan dolayı da gönül o sevgilinin aşkıyla, içki dolu bir kâse gibi olmuştur. Gönülün sevgiliden bir muradı vardır. Âşık, sevgiliden kendi gönlüne misafir olmasını ister. Sevgili, âşığın gönlüne ilham gelmesine vesile olup ona ihsanda bulunur.

gönlüme ilhâmı hoş elhân olur
âşık-î şeydâya bu ihsânı var

G r III/4, 47

Âşığın şeydâ gönlü, sevgiliden uzak olduğu için âşık, halkın arasına karışmıştır. Eğer sevgiliye yakın olsa âşık sadece sevgili ile beraber olur. Âşığın şeydâ gönlünde, sevgilinin güzelliğini şiirleri yansıtmaktadır. Şair Şeyda'nın şiirlerinin güzelliğinden dolayı, artık, Ukaz meydânı da onun gönlüne mesken olamaz. Sevgili, gönül güneşidir; gönül bu güneşte aşkı seyreyler. Sevgiliye kavuşmak mümkün olmayan bir hayâl olsa da gönül, mutluluğunu sevgilinin hayâlinde bulmuştur.

visâlin hayâl-î muhâl olsa da
hayâlinde bulmuş gönül kâmını

G y/4, 65

Âşığın gönlü sevgilinin yüzüne, gülüşüne ve bu süzgün bakışına hasrettir. Onun için âşık bir beyitte sevgiliye şöyle seslenir: “Sarhoş ve süzgün gözlerini süzerek gülsen ne olur. Senin gül yüzüne baktıkça gönlümüz şen olur.” Âşığın gönlü, Allahü Teâlâ'ya yakınlaşma yoluna kavuşmuştur. Çünkü âşıkta güzellik aşkı ve âşığın imânı vardır. Sevgilinin parlak güzelliği, cemâli âşığın gönlüne bir ışık salmıştır. Bundan dolayı gönül, akıl ile binbir çekişme ve kavga içindedir. Âşığa göre parlak güneş, sevgilinin güzelliği gibi gönülden aksetmiştir.

Gönül, sevdâya mübteladır. Gönül, şeydâ bülbül gibi sevgilinin gül yüzüne âşık olmuştur. Âşığın derdine sebep olan da derdine derman olan da sevgilidir. Âşık sevgilinin sözünü ettiğinde, onu hatırladığında feryat eyler. Bu feryatlara karşılık sevgiliden de bir an olsun gizlice veya açıkça gönlüne gelmesini istemektedir.

men kim seni andıkça figân eylerem ey yâr
bir dem gelesin gönlüme pinhân ü hüveydâ

K I/13, 23

Gönül bir olan sevgilinin aşkına tutulduktan sonra artık sevgiliden başkasına, dostluk göstermez, hüsn-i muâmele eylemez. Bundan sonra, bu gönül sadece o güzel sevgiliye selâm ve ve tahiyye ve âşinalık yâhut teşekkür makâmında muhtelif vaziyetlerle hürmet eyler. Şair, yazdığı na'tinde “Senin aşkınla gönlüm şifa bulur. Salat ve selam senin üzerine olsun ey Mustafa” diyerek Peygamber aşkını dile getirir. Şair, aynı şiirin devamında “Gönülde dâimâ senin aşkın ve dilimde senin nâmın vardır. Salât ve selam senin üzerine olsun ey Hz. Peygamber” der.

dilde aşkın dilde nâmın dâimâ
es-salât ü ve's-selâm ey murtaşâ

M I/4-5, 30

Şeyda *Dîvân*'ında şair gönlüne hitaben:” Ey gönül, aşk ile samimiyetle Allahü Teâlâ'yı zikreyle de bu vesileyle kalbe parlaklık, rûha gıda, derde de devâ ver.” diye seslenir. Gönlü zabt altında tutan sevgilinin boyunun güzelliği, süslülüğü her defa âşığın, bu güzelliğe ulaşamadığı için, hüznüne sebep olur. Âşığın bağrındaki yaralar, gönlündeki endişeler, hep o sevgilinin can alıcı güzelliğinin hatırasıdır. Gönülde bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gül gibi olan sevgiliye duyulan aşk ortaya çıkmalı, Şeyda, aşkını bülbül gibi söyler.

şeydâ senin aşkın nice bülbül gibi söyler
peydâ olalı dilde bu aşk-i gül-i ra'nâ

G e/5, 35

Bir beyitte ise şair “Ey sevgili, ben senin gül yüzünün gönülde gizli yansımasını görünce anladım ki seni tâ ezelden beri sevmişim.” diyerek aşkının ezel bezminde başladığını, yeni olmadığını dile getirir. Yine aynı anlama gelecek şekilde *Dîvân*'da, başka bir beyitte şair kendisinin, bezm-i elest günü âşık olmuş bir sarhoş olduğunu belirtir ve ezelden beri o yâre âşık olduğunu söyler. Devamında da yine bu ruhların yaratıldığı ilk ana telmihte bulunarak: “Ey sevgili, senin aşkın, benim bu şeydâ gönlümde canım ile birlikte ortaya çıktı.” der. (G e/4, 35) Âşığın sözleri, sevgilinin vasıflarından bahsederek istisnâî, seçkin sözler olmuştur. Bu sözler, cevher gibi gönül menbâından çıkmıştır. Âşığın gönlünde, dilinde ve kalbinde sürekli sevgili vardır. Bu sevdaya tutulan ruh, âşığı bir an boş bıraksa âşığın ne kalbi sevgiliyle meşgul olur ne de gönlü yaralı olur. Sevgilinin sihirli bakışı, âşığın şeydâ gönlünü kendi hükmü altına almış, ayrılamayacak ve her hususta tâbi' olacak surette kendine celb etmiştir. O şen ve harekâtında serbest, nazlı, şîveli, peri gibi güzel sevgili, âşığı büyüüne tâbi' eylemiştir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında sevgilinin hayâlinin gönle yâr

olduğu, artık karanlık gece de olsa dert olmadığı dile getirilmiştir. Şeydâ gönül sevgilinin güzellik mumunun arkadaşı, dostu, sırdaşı olmuştur. (G z/4, 48)

Âşığın gönlü daima sevgiliden ilham almıştır. Çünkü sevgili sabah-akşam âşığın gönlünde, dilinde ve fikrindedir. Aşk acısı çeken âşığın gözünün nuru sönmüş, âşık hiçbir hayali, görüntüyü ayırt edemez bir vaziyettedir. Lâkin sevgilinin gönüldeki hayali asla yok olmaz; sevgili, yanağıyla orada güzelliğini göstermiştir. Sevgili, âşığın canının cananıdır, gönlünün sultanıdır. Gönül çölü sevgilisiz, susuz kalmıştır. Gönül aşk derdini alışkanlık hâline getirmiştir ve bunun sonucunda, dil sevgilinin güzelliğini anarak gönülden şiir söyler. Âşığın gönlü de sevgiliye misafir olmak ister. Âşık sevgilinin aşkıyla şaşkın olduğu andan beri, canını sevgilinin yolunda kurban, gönlünü de sevgilisine misafir eylemiştir.

men senin aşkınla hayrân olduğum demden beri
can senin râhında kurban dil sanâ mihmân olur Terkîb 4/2, 80

Dîvân'da sevgilinin güzelliğini seyretmek, Bağ-ı İrem'i seyretmekle eşdeğer görülmüştür. Şair, "Çeng, santûr, târ ve tanbûr gibi müzik aletleri benim gönlümü eğlendirmez. Çünkü benim gönlüm yârin hayâlini seyretmekle adetâ İrem bağıny seyrederek ve bununla eğlenir." diyerek teşbih ve telmih sanatlarını birlikte kullanır. Sevgilinin güle benzeyen ağzı ya da dudağı, âşığın gönlüne Cem'in kadehini hatırlatır. Gönül aşk sarhoşudur. Sevgilinin yarım bakışı âşığın gönlüne ilham verir. Âşığın gönlü, sevgiliyi görmek mutluluğuna kanaat eder.

5.3.2. Âşığın Gönlü ile İlgili Benzetmeler

5.3.2.1. Bülbül

Âşık ve âşığın gönlü bülbül gibidir. Sevgili de güldür. Bahar mevsimi aşk duygusunun depreştiği bir mevsimdir. Bu mevsimde rengarenk güller açar ve bülbüller şakımaya başlar. Gül faslı gelince gönül, şeydâ bir bülbül olmuştur. Bu şeyda gönül, bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gülleri görüp ıztırap ile haykırmaya, bağırıp çağırmaya, inlemeye ve bağırmaya başlamıştır.

gül faslı gelip oldu gönül bülbül-i şeydâ
hem başladı efgâne görüp bir gül-i ra'nâ K I/1, 21

Sevgili taze goncadır, zamanla açılıp gül olacaktır. Gönül şeydâ bir bülbül olmuş, bu güzel sesle şarkı söyleme de onun inşâdı olmuştur. Gönül her ne kadar sevgiliyi okşayıp taltîf etse de o yârin yüzü gülmez. Gönül bülbülü, mecaz sırlarını gül gibi olan sevgiliye dinlettiremez. Şeydâ gönül, bülbülün güle olan sevdası gibi sevdalı ise vaktini, günlerini gülün aşkıyla geçirmelidir.(G t/7, 37) Şeydâ âşık, sevgilisine hasret kalmış. Bülbül gibi, gönül ezgilerini sadece güle mahsus kılmıştır.

efsûs bu şeydâ yine cânânına hasret
bülbül gibi dil nağmesin etmiş güle tahsîs

G sad/5, 51

5.3.2.2. Ev (Hâne)

Gönül bir matemhânedir, hüznün yeridir. *Dîvân*'da şairin, eşi Hatice Uçar'ın vefatı münasebetiyle yazdığı mersiyyede “dil hane-i azrâ” şeklinde bir ifade kullanılır. Burada hüznü gönülün Azra'nın evine benzetilmesi söz konusudur. Kanaatimizce bu bentteki “Azra” kelimesi ile Hz. Meryem kastedilmektedir. Hz. Meryem'in Süleyman Mabedindeki kulübesi hüznün yeridir. Şairin de gönlünü bu kulübeye benzetme ihtimali vardır.

dil derd-i derûnüyle kalır baş başa ammâ
yâdında o cânâ
dil hane-i azrâ

Me/6, 72

5.3.2.3. Dergâh

Gönül aşkın ve güzelliğin dergâhıdır ki onda dâima aşkın bahsi konuşulur. *Dîvân*'da “İçki, bütün kötülüklerin anasıdır.” hadisine telmih yapılır. Ve aşk şarabının kötülüklerin anası olmadığına dair gönül dergâhının fetvâsı zikredilir.

5.3.2.4. Çöl

Çöl sığağı meşhurdur. Şairin gönlü de aşk ateşiyle dolu olmak bakımından çöle benzer. Gönül derdi bir susuz çöl gibi yanar, kum gibi kaynar. Sevgili, âşığın gönül arsasını vîrân eylemiştir.

bir susuz çöl tek yanar dil derdi kaynar kum gibi
böyle vîrân eyledin sen gönlümün arsâsını

Terkîb 2/4, 78

5.3.2.5. Arsa

Âşık gönül arsasına vâris olmuştur.

âşık gönül arsâsına olmuş vâris

R IV/2,104

5.3.2.6. Mansur

Dîvân'da bir şiirde âşığın gönlünün ezelden beri sevgilinin perişan saçlarına bağlandığı belirtilmiştir. Sevgilinin saçları Hallâc-ı Mansur'un idam edildiği ipe, âşığın gönlü de idam olunan Mansur'a benzetilmiştir. (*bk.* Mansur)

bağlandı gönül zülf-i perîşâna ezelden
ber-dârı bu mansûr

Mü/5, 69

5.3.2.7. Ayna

Gönül saftır, temizdir. Ayna da saflığın sembolüdür. Âşığın gönlünü aksettirebilecek bir ayna yoktur. Âşığın kalbi de saf ve temiz bir aynadır ve onun gibi bir ayna yoktur. Ayna, sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla nurlanmıştır. Nitekim âşığın gönlü de sevgilinin bakış lütfuyla hayat bulmuştur. Tertemiz gönül, Âyîne-i İskender'e benzer.

yok sana şeydâ gönül ma'kes bugün
yok senin kalbin gibi âyîne sâf

G f/5, 57

5.3.2.8. Gül, Gonca, Bağ, Toprak

Sevgilinin güzelliği, gülün güzelliğine benzer. Âşık, sevgilinin gül gibi olan güzelliğini görmüş, gönül de bu muhteşem güzellik karşısında, tertemiz bir gül gibi açılarak gülmüştür. Şair, gönlüne gül mevsiminde gül goncası gibi açmasını, ümidini kaybetmemesini, sevgilisine el açmasını telkin eder.

gül faslı gönül sen dahi gül goncası tek aç
ümmîdi bırakma yürü cânânına el aç

G ç/1, 40

Gönül, içinde aşkın barındığı bir bahçedir. Sevgili, âşığın gözleri için her akşam ve sabah ezel güneşidir, âşığın gönlü ise sevgilinin hayal bahçesidir.

her şâm ü seher çeşmim için mehr-i ezelsen
dil bâğ-ı hayâlin

Mü/2, 69

Her ne kadar sevgilinin elife benzeyen boyu âşığın gözünden gizli olsa da o naziklik, incelik fidanı gönülden biter. Bu şekilde, âşığın gönlü toprağa teşbih edilmiştir. (G r II/2, 46)

5.3.2.9. Mecnûn

Dîvân'da şair kendisini Mecnûn'a benzettiği gibi gönülünü de Mecnûn'a teşbih eder. Bir beyitte şair, gönlün bu aşk derdine alışıp Mecnûn olması gerektiğini ifade eder. Mutluluktan uzak olan gönül delidir ama yine de sevgilidir.

ünsiyet edip derd ile gönlüm ola mecnûn
dîvânedir ammâ ki senindir dil-i nâ-şâd Terci' 3/5, 84

5.3.2.10. Maya

Gönül, aşk hamurunun mayasıdır. Aşk şarabı olan sevgili, o hâle mirasçıdır.

gönül aşkın tahammür mâyesidir
şarâb-i aşk yâr ol hâle vâris G ps/4, 38

5.3.2.11. Sedef (Sadef)

Şair gönlünü sedefe, gönlünden söylediği şiirleri de sedef içindeki bâkir inciye benzetmektedir. (K I/29, 26) Gönül bir sedefdir ve o sedefin içindeki iri ve iyi cins inci, sevgili olur ancak. Gönül, ancak bu aşk ile gizli şeyleri bilebilir.

dil sadef ü cânân ona şeh-vâr olur ancak
dil aşk ile bir vâkîf-ı esrâr olur ancak G kaf/1, 58

5.3.2.12. Âteşzâr, Âteş-gede

Gönül ve kalp aşkın merkezi kabul edildiği için ve aşk derdi insanı yaktığından dolayı şairler, mübalağalı bir şekilde gönüllerinde kor bir ateş bulunduğunu iddia ederler.²⁶⁸ Gönül aşk ateşiyle doludur. Bundan dolayı gönül, yakıcı yer bir yer olan âteşzârdır.

âh-i âteşzâr-ı dilden mâh-ı tâbım etdi şerm Taştîr 2/2, 94

Şair kendisini başıboş bir âşık ve sevdâlı olarak görmüş ve gönlünün aşk derdinden yanıp canının mecûsîlerin ibâdethânesi gibi olduğunu belirtmiştir.

5.3.2.13. Levha

Sevgilinin saçları, gönül levhasına ah hatını çekmiştir.

çekmiştir zülfün âh dil levhine hat R XVII/4, 117

²⁶⁸ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 181.

5.3.2.14. Kurân-ı Kerim (Mushaf)

Şair, bir rubaisinde kendi gönlünü, sevgilinin yazıp okuduğu bir Kur'an-ı Kerim'e, mushâf-ı şerîfe benzetmiştir.

söyler gül-rûyini hayâl etdikçe
yâr yazmış yâr okur gönüldür mushaf R XXI/3-4, 121

5.3.2.15. Rüzgâr (Sabâ)

Gönül, sevgilinin yurdunda hafif ve latîf esen rüzgârın ahı gibi dönüp durmaktadır.

kûyinde gönül âh-ı sabâ-veş dönmüş R XIV/1, 114

5.3.2.16. Memleket (Mülk)

Sevgilinin kâkülü âşığın gönlünü yağmalayan bir yankesiciye benzetilmiştir. O yankesici, dolandırıcı kâkül; gönül memleketini yağmalayıp büyü ile âşığını saçlarına bağlamıştır. (Terci' 1/2, 82)

5.3.2.17. Esir (Zebûn)

Âşığın günleri kara, talihi kara, gönlü de aşkın esiridir. Âşık âlemde rahât bir nefes görmemiştir.

gün karâ bahtım karâ gönlüm zebûn
görmedim âlemde râhat bir nefes G sin/2, 49

5.3.2.18. İnsan

Şair, sevgiliye olan aşkını dile getirirken gönlünün perîşan bir âşık olduğunu, gül gibi sevgilinin kadrini, kıymetini bilemeyeceğini ifade eder. Gönül "kıymet bilmeyen bir insan" olarak tasavvur edilir. Fakat gönül böyle kıymet bilmesede de şair sevgilisinin kıymetini bilmekte ve onu Leylâ ile bir, benzer, eşit tutma gafletine düşmemektedir. Âşığa göre sevgili, Leylâ'dan daha güzeldir.

Şahin Uçar'ın modern şiirlerini topladığı "Mâlihulyâ" adlı kitabında gönül neye teşbih edilmiştir.

Sisler ardında kaldı çocukluğun sesleri
Kederli, iç çeken bir neydir gönlüm bu gece²⁶⁹

²⁶⁹ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 120.

Yine *Mâlihulyâ*'da “*Bin Yıllık Ölüm*” adlı şiirde şair, gönlünü âb-ı hayat içen bir ebabil kuşuna ve ölüp dirilen bir anka kuşuna benzetir.

Kaf Dağından geçti gönül
âb-ı hayât içti gönül
gönüldür “kutlu ebâbil”
her zamandan göçtü gönül²⁷⁰

Gönüldür ankâ kuşudur
ölmek, dirilmek, işidir
âb-ı hayât içmiş ise
iki maşrik, iki mağrib
bir tek kanat çırpışıdır.²⁷¹

5.4. Âşığa Ait Vücut Aksâmı

5.4.1. Cism, Ten, Beden, Gövde

Âşığın cismi sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır. Onun yaralar içindeki vücudu zayıf ve mecalsizdir, aşk derdiyle delik deşik olmuştur. Vücut, sevgiliden gelen cevr ü cefalarla yaralıdır. Âşığın cismine eziyet eden sevgilinin âşığın cismine ihsanı da vardır. Sevgili, âşığın cismine aşkıyla hayat vermiştir. Ama aynı zamanda âşık, sevgiliden bin türlü dert ve hastalık kapmıştır.

sen hayat vermişsen ammâ cismime
senden aşık tapdı min derd ü marâz G dad/2, 52

Aşkta cismin ve cismani lezzetlerin pek ehemmiyeti yoktur. Âşık canını sevgiliye verir fakat sevgili bu hediyeği kabul etmez. Bu durumda âşığın cismi, sevgiliyi beklemekten, onun yolunu gözlemekten helâk olur.

cânımı cânâne verdim almadı
oldu cismim intizârından helâk G kef/3, 59

Bir başka beyitte şair, bedeninin sevgilinin yolu üzerinde toprak olmasını ister. Belki o zaman sevgili, âşığın toprak olan bedenini yol olarak kullanır, o toprağa basar da âşığın misâfiri olur. Sevgili, âşığın canının cananıdır, gönlünün sultanıdır. Gönül çölü sevgilisiz, susuz kalmıştır. Âşığın cisminde can kalmamıştır. Şair, sevgiliye “Eğer gül yanağınla ruhuma fer vermezsen sensiz olan canım, cismimden ayağını çeksin, bu canın bana gereği yoktur.” diyerek ayak kelimesini tevriyeli

²⁷⁰ *age.* s. 52.

²⁷¹ *age.* s. 53.

olarak kullanır. Ayağ çekmek, Türkçe kadeh demektir.²⁷² Aynı zamanda “bir yerden ayağını çekmek” kullanımında olduğu gibi “sık sık gittiği bir yere artık uğramaz olmak, ilgiyi kesmek.” anlamlarında bir deyimdir.²⁷³

Sevgili, gözlerinin yarım bakışıyla âşığın can ve tenini yakar. Onun gül gibi dudakları şen, mesrûr, büyülü ve çok lezzetlidir. Sevgili bu özellikleriyle âşığını kendine esir eder. Şair, vefat eden bir dostunun tenini kafese benzetmiştir, can da kuşa teşbih edilmiştir. Canın bedenden ayrılması, kuşun kafesten uçmasıdır. Şairin yakın dostunun vefat etmesiyle, arzularla dolu olan ten, can kuşundan uzaklaşmış bir kafes gibi olmuştur.

5.4.2. Baş (Ser)

Sevgiliyi gören âşığın başı döner. Şair bu baş dönmesini göklerin dönmesine benzetir.

başım seni gördükçe semâ-veş dönmüş

R XIV/4, 114

Bir beyitte de şair başında sevda, dilinde nağmeler olduğunu ifade etmiştir. Şairin başında Mecnûn'un aşkı vardır, gönlü bu aşka zincirle bağlanmıştır. Baş kelimesi bir beyitte gönül anlamında kullanılır. Şair kendini mübtelâ-yi aşk olarak tanımlar. Bu aşk tutkununun başında sevdâ, gönlünde gizli elemeleri vardır. O, bu hâliyle garip bir hâldedir.

men kimem bir mübtelâ-yi aşkınam kim ey sanem
bir garîbem serde sevdâ dilde mazmûnüm elem

Terkîb 4/6, 80

5.4.3. Göğüs (Bağır, Sîne)

Âşığın bağı her daim yaralıdır. Bunun için “sine, bağır, göğüs” kelimelerinin yanında “dağ, mecruh” ve “yara” kelimeleri genellikle birlikte kullanılır. Âşık, “bağrımı ok deldi, âh!” diye feryad edince zâlim sevgili hem gözlerini süzerek âşığın canını alır hem de acımasızca “oh!” der. Sevgilinin yay gibi kaşı, kirpik oklarının üstünde oynadığında, bu oklar yerinden fırlar ve âşığın göğsünü deler. Âşık, sevgiliye seslenerek ”Ey taş kalpli sevgili, ben daima bağrımı kan eylerim, kan döküp kan ağlamaktan gözlerimde yaş kalmadı.” der. Bağır yaralı şair, bir beyitte

²⁷² Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 114.

²⁷³ Türk Dil Kurumu, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58f8b987341a34.64216512, (ET: 20.04.2017)

gönlün hûblardan vazgeçmesini telkin eder: “Ey gönlüm, gel bu güzellerden vazgeç. Benim bağrım zaten çok yaralıdır, sen bu yaralı sînem üstüne taze binbir yara daha ekleme.” Şeyda *Dîvân*’ında bir beyitte de şairin uzlet köşesinde bağrının parça parça, dertli, kaygılı, kimsesiz ve çâresiz bir vaziyette olduğu belirtilir.

Dîvân’da şair Kerbelâ olayına telmihte bulunur. Kerbelâ hadisesinin şairin bağrına bir Zülfikar darbesi gibi yara açtığı dile getirilir. Âşığın bağrındaki yaralar, gönlündeki endişeler, hep o sevgilinin can alıcı güzelliğinin hatırasındır.

kaamet-i zîbâ-yi dildâr bâis-i hüzn oldu her-bâr
sîneme dağ gönle efkâr hüsn ü ânın yâdigârı K II/13, 29

Şair, sevgilinin yaralı bağrında misafir olmasını ister. Yine, cisminin sevgilinin yolu üzerinde toprak olmasını arzular. Belki o zaman sevgili âşığın toprak olan bedenini yol olarak kullanır, o toprağa basar da âşığın bağrına misâfir olur.

belki yârim sîneme mihmân olar
olsa cismim râh-ı cânân üzre hâk G kef/4, 59

Âşığın sinesi göz göz yara olmuştur. Bu durumda âşık ney, sinedeki yaralar da neyin delikleri olmuştur. Aşk derdi, ney gibi âşığın sinesini göz göz delmiştir. Bundan dolayı âşık, ney gibi inleyip sızlanarak garip sesler çıkarır. Gönül, bu aşka düştüğünden beri gece gündüz inleyip durur. Âşık, canını teninde misafir olarak görür. Ve “Sinemde bir can misafirim var, o dahi harap olur.” der. Gönül sevgiliden ayrılmış, âşık başıboş kalmıştır. Bu durumdaki âşığın göğsü dilim dilim dilimlenmiş, kalbi parça parça parçalanmıştır.

çünkü senden ayrılıp dil âşıkın âvâredir
sîne şerhâ şerhadır bes kalb pâre pâredir Muh 3/1-2, 90

Aşk acısından dolayı parçalanmış olan sîne, binlerce görüntüyü resmeylemiştir. Âşığın bağrındaki yaranın sebebi sevgilidir. Bu yara sevgilinin boyunun sevdasından dolayı peyda olmuş ortaya çıkmıştır.

kaddin sevdâsından sînemde bu dağ R XX/2, 120

Âşığın bağı parça parça olmuş ve âşık, gözlerinden yaş yerine kan akıtmaktadır. Âşığın sinesindeki yaralar, istiareli bir şekilde gül olarak adlandırılır. Şair, sînede gül gibi yaraların olmasını normal görür. Çünkü sine toprak olmuştur ve toprakta binlerce gül açabilir. (R XXIII/3-4, 123)

5.4.4. Ciğer

Âşığın vücudunun dışı yaralı olduğu gibi içi de yaralıdır. Dıştaki yaralar göğüste görülür, içteki yaralar ise ciğer ve kalptedir. Sevgili, öylesine zâlimdir ki âşığının da bir can sahibi olduğunu ve ciğerinin yandığını bilmez. *Dîvân*'da ciğerlerde dolaşan kanın, âşığın gözünden aktığı söylenerek mübalağa yapılmıştır. Ciğer kanı, edebiyatta üzüntüyü sembolize eder ve bu kanın gözden gözyaşıyla birlikte çıktığına inanılır.²⁷⁴ Âşık öyle bir hâldedir ki ciğer kanı döken gözüne âlem görünmez. Ve âşık bu hâlde ne diyeceğini şaşırmıştır, âşığın bu hâlini ne sevgili bilir ne de ona nasihat edenler bilir.

ne ciger hûni dökken çeşmime âlem görüner
ne deyim hâle ne cânân olâr âgâh ne nasûh

G ha/3, 41

5.4.5. Dil (Zebân, Lisan)

Âşığın dili sevgiliden ayrılık acısını dile getirmek için gönlüne tercüman olmuştur. Âşık, dilini bülbüle benzetir. Âşığın bağının bülbülü olan dili, onun sevgiliden ayrılığını dile getirmektedir. (K II/11, 28) Şairin başında sevda, dilinde ise aşk nağmeleri vardır. Âşığın âlemde bahtının yaver gittiği görülmemiştir, onun itibarı yoktur. Dilinde ah ve inilti nağmeleri, ona ezgi olmuştur.

görmedim âlemde ikbâl i'tibârım yok benim
dilde elhânım benim bu âh ü nâlemdir neğam

Terkîb 3/2, 79

5.4.6. Ağız

Âşığın ağızından çıkan sözler büyüleyicidir. Onun helal olan büyüye benzeyen sözleri karşısında gül lâl olmuştur.

bak sihr-i helâle la'l olup gül
şeydâ nice söyler ağızı yâ-hû

G v/5, 63

5.4.7. Göz (Çeşm)

Aşk acısı çeken âşığın gözünün nuru sönmüş, âşık hiçbir hayali, görüntüyü ayırt edemez bir vaziyettedir. Lâkin sevgilinin gönüldeki hayali asla yok olmaz; sevgili, yanağıyla orada güzelliğini göstermiştir. (Taştîr 10/2-3-4, 97) Âşığın gözü, sabah akşam sevgilinin mahallesini ve sokak başını gözler.

bes şâm ü seher göz ser-i kûyin gözler

R XIV/3, 114

²⁷⁴ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 59.

Aşk beraberinde gözyaşı getirir. Âşığın gözü daima yaşlıdır. Ayrılık acısı onu ağlatır. Gözden akan yaşlar kan kırmızısı ya da şarap rengindedir. Sevgili, âşığın gözleri için her akşam ve sabah ezel güneşidir, âşığın gönlü ise sevgilinin hayal bahçesidir. Âşık, sevgiliye seslenerek ”Ey taş kalpli sevgili, ben daima bağırimi kan eylerim, kan döküp kan ağlamaktan gözlerimde yaş kalmadı.” der. Âşık öyle bir hâldedir ki ciğer kanı döken gözüne âlem görünmez. Âşığın bağı parça parça olmuş ve âşık, gözüne “sen de yaş yerine kan akıt.” diye seslenir. Âşık, lalenin rengini, uykuda görünen hayallerin renginden ayırt edememektedir. Âşığın gözü perdelenmiş, gönül güneşi tutulmuş ve görünmez olmuştur. (Taştîr 9/3-4, 97) Âşık, ağlamaktan kızarıp gül rengine dönen gözlerine suların gelmesini ister.

gül rengine dönen çeşmime sular gelsin

R XXVIII/2, 128

5.4.8. Kalb

Dîvân'da “kalp” kelimesi, gönlü ifade edecek şekilde soyut anlamıyla kullanıldığı gibi “yüreği” kastedecek şekilde somut anlamıyla da kullanılmıştır. Bu husus “Gönül” başlığında tafsilatlı zikredildiğinden burada kısaca bahsedeceğiz. (*bk.* Gönül)

Bir beyitte şair, gönlüne aşk ile samimiyetle Allahü Teâlâ'yı zikrelemesini, bu vesileyle kalbe parlaklık, ruha gıda, derde de deva vermesi gerektiğini telkin eder. Âşığın gönlünde, dilinde ve kalbinde sürekli sevgili vardır. Bu sevdaya tutulan ruh, âşığı bir an boş bıraksa âşığın ne kalbi sevgiliyle meşgul olur ne de gönlü yaralı olur. Şair, sevgilinin gül gibi güzel yüzünü seyreden kişinin kendini kaybettiğini ve bu hâlde sevgili isterse nâz ve şîve-i dilberâne ile kirpik süzerek bakışını hançer gibi âşığın tâ kalbine kadar sokabileceğini belirtmiştir. (G hı/2, 42) Gönül sevgiliden ayrılmış, âşık başıboş kalmıştır. Bu durumdaki âşığın göğsü dilim dilim dilimlenmiş, kalbi parça parça parçalanmıştır. Çınlayan kubbe, şairin feryadını aksettirir. Şairin kalbi, dalgalı denizler gibi figanlarla, inlemelerle doludur. Bir ayrılık nağmesi onda devredip durmaktadır. Kalp, bir dergâhtır, sevdâ ve belalar kalbin bu kapı önünde kavga ve gizli husûmet isterler.

kalbim bir der-geh ki gavgâ ve garaz
isterler kalbimden sevdâ ve maraz

R XVI/1-2, 116

5.5. Âşığın Canı

5.5.1. Umumi Olarak Can

Dîvân'da can da gönül gibi teşhiş yoluyla âşık yerine kullanılmıştır. Âşık, aşk kadehinden aşk şarabını içtikçe canın susuzluğu artar. Bu aşk şarabından içilen işret bardağı, kadeh de boşalmamış; bu şarabı içen gönül de kanmamıştır.

aşkın kadehin men seni içdikçe susar cân
sâgar ne boşalmış ne de kanmış gönül ammâ K I/12, 23

Şair bir mısradan sevgiliyi “canına azab olan” şeklinde vasıflandırır. Yine bir başka beyitte şair, sevgiliye “Eğer gül yanağınla ruhuma fer vermezsen sensiz olan canım, cismimden ayağını çeksin, bu canın bana gereği yoktur.” diyerek ayak kelimesini tevriyeli olarak kullanır. Âşığın canı, sevgiliye hürmette kusur etmez. Bu can, sevgilinin elinde esirdir. Âşığın canı sevgilinin kendisi hakkındaki fermanını beklemektedir. Sevgili, âşığın canını ne serbest bırakmış ne de onu âşığa ihsan etmiştir.

efendim yoh mürüvvet sende ya insâf yoh aslâ
ne âzâd eyledin cânım ne ihsân eyledin ammâ Müs 3/1-2, 88

Sevgili, âşığın habersizmiş gibi davranarak onun da bir can sahibi olduğunu ve ciğerinin yandığını bilmez. Sevgili eğer âşığın canını istese bu iş çok kolaydır, âşık canını fedâ eder. Fakat âşığın sultanı olan sevgili, ne âşığın canına hayat verir ne de canını alır. Sevgili, güzelliğiyle âşığın canını üzmeğe kast eylemiştir. Sevgili, âşığın iyi davranmaz, âşığın harap olmuş gönül ve canını mamur kılmaz.

cânımî cânâne verdim vermedî dermânımı
kılmadî bir lahza âbâd yâr dil-î vîrânımı Terkîb 3/6, 79

Sevgili, gözlerinin yarım bakışıyla âşığın can ve tenini yakar. Can, sevgilinin dudağına hasrettir. Âşığın canı, sevgilinin dudağındaki ölümsüzlük suyunu içmek ister. Sevgilinin can yakan aşkı, âşığın hoş seda getirmiştir. Şeydâ âşık da sevgiliye dua eder. Âşıklar, sevgilinin yolunda pek kıymetdâr bir şey olan canlarını hiçe sayarlar. Onların fedâ edebilecekleri, canlarından daha kıymetli bir malları yoktur. (G a/4, 55) *Dîvân*'da canını kurban eylemek deyimini sıklıkla kullanılır. Sırat köprüsü “âşığın canından sevgiliye varmak” olarak tanımlanır. Bunun için âşık, canını sevgili

yolunda kurban eylemelidir. Sevgilinin büyü, âşığın kalbine te'sir etmiş. Âşık bu sihrin, gönlüne ve canına da dâima nüfûz etmesini ister.

Şair kendi gönlünü düşman gibi görür. Çünkü gönül, âşığın canını sevgiliye kurban etmek niyetindedir: “Ey mahzûn, mükedder gönlüm! Eğer canımı sevgiliye kurban edeceksen ve sen benim düşmanım isen al artık canımı, yeter.” der. Bu gönül derdi, âşığın canına tak etmiştir.

Dîvân'da şair kendisinin, bezm-i elest günü âşık olmuş bir sarhoş olduğunu belirtir ve ezelden beri o yâre âşık olduğunu söyler. Şiirin devamında da yine bu ruhların yaratıldığı ilk ana telmihte bulunarak: “Ey sevgili, senin aşkın, benim bu şeydâ gönlümde canım ile birlikte ortaya çıktı.” der. Âşığın canını yağmalayan gönül, sevgiliye binbir laf düzerek şiirler ithaf eder.

cânım yağmalayıp, düzüp bin bir laf
eyler cânâne dil şiirler ithaf

R XXI/1-2, 121

5.5.2. Âşığın Canı ile İlgili Benzetmeler

5.5.2.1. Diken (Hâr)

Bir beyitte şair, canını dikene teşbih etmektedir. Âşık, sevgiliye “Benim gül çehremi beğenmezsen de canım, senin gülünün dikenidir.” der. Âşık için ayrılığa dayanma imkânı, sevgilinin güzelliğinde de eksiklik olması mümkün değildir.

beğenmezsen de gül-çehrem senin hâr-i gülündür cân
ne mümkün âşıkâ hicrân ne kabil hüsnüne noksân

Müs 4/3-4, 88

5.5.2.2. Misafir (Mihmân)

Âşık, canını teninde misafir olarak görür. Can, sevgili yolunda feda olmaya hazırdır. Misafir bulunduğu mekanda geçicidir. Âşığın canı da sinesinde bir misafir gibidir.

mübtelâ-yı aşk olup dil rûz ü şeb nâlân olur
sîneme bir cân mihmân ol dahi vîrân olur

Terkîb 4/1, 80

5.5.2.3. Kuş (Mürg)

Dîvân'da bir beyitte can, kuşa benzetilmiştir. Şairin yakın dostu Fethi Gemuhluoğlu'nun vefat etmesiyle, arzularla dolu olan ten, can kuşundan uzaklaşmış bir kafes gibi olmuştur.

Pür heves ten mürg-i cândan hâlî kalmış bir kafes
Mâverâdan geldi tekrar mâverâyâ döndü ses T II/1, 68

5.5.2.4. Av, Kurban

Sevgili, bir avcıya benzetilmiş ve o avcı gibi sevgilinin saçlarının tuzağı, aşğın canını avlamıştır. Peri gibi güzel yüzlü sevgili, âşğın canını zincire vurmuştur. Bu durumda âşğın canı bir av olmuştur. Âşık sevgilinin aşkıyla şaşkın olduğu andan beri, canını sevgilinin yolunda kurban, gönlünü de sevgilisine misafir eylemiştir.

men senin aşkınla hayrân olduğum demden beri
can senin râhında kurban dil sanâ mihmân olur Terkîb 4/2, 80

5.5.2.5. Âteş-gede

Aşk acısından dolayı şairin canı yanmaktadır. Acılar içindeki can ve gönül âteş-gede olmuştur. Şair kendisini başıboş bir âşık ve sevdâli olarak görmüş ve gönlünün aşk derdinden yanıp canının mecûsîlerin ibâdethânesi gibi olduğunu belirtmiştir.

men kimem bir âşık-î âvâre vü sevdâ-zede
aşk derdinden yanıp dil oldu can âteş-gede Terkîb 2/6, 78

5.5.2.6. Hazan Yaprığı

Kimi beyitlerde âşık kendini yersiz, yurtsuz, mekânsız olarak görür. Âşğın canı, sonbaharda savrulan bir yaprak gibidir. Onu bağının bülbülü olan dili, sevgiliden ayrılığını dile getirmektedir.

bir hazan yaprâğı cânım bir garîb-i bi-mekânım
bülbül-i bâğım zebânım hicr-i yârin nağme-kârı K II/11, 28

6. RAKÎB, AĞYÂR, DÜŞMAN

Divan edebiyatında aşk yolunda âşık ile yarışan ve ona ortak olmaya çalışan kişi rakiptir. Rakip âşğın baş düşmanıdır. Rakip de âşğa sevgili kadar eziyet

çektirir.²⁷⁵ Şahin Uçar *Dîvân*'ında rakip ve ağyar kelimeleri birer beyitte zikredilir. Sevgili işkenceci, zâlim; rakîp eman vermez, merhametsizdir. Âşık, kötü bir hâdedir, elinin ereceği bir dayanağı, kuvvet ve zenginliği yoktur.

yâr bî-dâd hem rakîbim bî-emân
öyle bed- hâlem ki yok bir dest-res G sin/3, 49

Gönül, bir sevgilinin aşkına tutulduktan sonra artık sevgiliden başkasına, dostluk göstermez, onlara hüsn-i muâmele eylemez. Bundan sonra, bu gönül sadece o güzel sevgiliye selâm ve hürmet eyler.

gayri bu gönül eylemez ağyâre müdârâ
min-ba'd gönül eylesin ol yâre temennâ K I/17, 24

Dîvân'da düşman kelimesi de bir beyitte geçer. Şair kendi gönlünü düşman gibi görür. Çünkü gönül, âşığın canını sevgiliye kurban etmek niyetindedir: “Ey mahzûn, mükedder gönlüm! Eğer canımı sevgiliye kurban edeceksen ve sen benim düşmanım isen al artık canımı, yeter.” der. Gönül derdi, âşığın canına tak etmiştir. (G dal/2, 43)

7. İNSANA HAS SOYUT KAVRAMLAR

7.1. İkbâl, Baht

İkbâl kelimesine sözlükte “tâli” ve bahtın teveccühü, müsâadesi, bir adamın işi doğru gitme, hâli iyi olma, nazar ve teveccühte olma, refâh, câh, birine doğru dönme, yüz çevirip bakma, teveccüh, istek, yüz çevirip bakma, arzu” gibi anlamlar verilmektedir.²⁷⁶ Âşığın bahtının yaver gittiği görülmemiştir, itibarı yoktur. Dilinde ah ve inilti nağmeleri, ona ezgi olmuştur. *Dîvân*'da bir şiirde âşık, kendi bahtına ve ikbâline yuh çekmektedir. Uygunsuz talih âşığı tenhada koymuş, onun bir yol göstereni yoktur. Tanıdık hiç kimsesi kalmamıştır ki derin dertlerini ona anlatabilsin. Onun başı musibet ve felaketlerle doludur. Tâlihi baş aşağı olmuş ve fena bir hâdedir. Buna rağmen âşık isyan içinde değildir, onun imanı sağlamdır.

ikbâlim ser-nigûn ü kem bahtım dûn
iymânım var yâ-hû isyânım yoh R VII/3-4, 107

²⁷⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 327.

²⁷⁶ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 139.

Âşığın tâli’i dâimâ kötü olur, bundan dolayı akıllı olanlar sevdâya cevaz vermezler. Sevgili, aşığın bahtına gölge salmıştır. Onun günleri kara, talihi kara, gönlü de aşkın esiridir. Âşık, âlemde rahât bir nefes almamıştır. (G sin/2, 49) Dertli âşığın kara bahtı, sevgilinin saçına bağlanmıştır. Kara sevdâya düşenlere kurtuluş ümidi olamaz.

kara bahtım ki senin zülfüne bağlandı gönül
olabilmez kara-sevdâlara ümmîd-i necât

G t/3, 37

7.2. İntizâr, İlhâm

İntizar, bekleme ya da gözleme demektir. Âşığın en önemli hususiyetlerinden biri de sevgilisinin yolunu gözlemek ve ona kavuşmayı beklemektir. Âşık, canını sevgiliye verir fakat sevgili bu hediye kabul etmez. Bu durumda âşığın cismi, sevgiliyi beklemekten, onun yolunu gözlemekten helâk olur. (G kef/3, 59)

Sevgili, âşığın gönlüne ilham gelmesine vesile olup ona ihsanda bulunur. Sevgilinin yarım bakışı âşığın gönlüne ilham verir. Âşığın gönlü daima sevgiliden ilham almıştır. Çünkü sevgili sabah-akşam âşığın gönlünde, dilinde ve fikrindedir.

7.3. İsyân, Şikâyet (Şekvâ), Ayıplama (Ta’n), İftira (Bühtân)

Âşığın başı musibet ve felaketlerle doludur. Onun tâlihi baş aşağı olmuş ve musibetler hep onu bulmuştur. Fakat o isyan içinde değildir, onun imanı sağlamdır. Şair, eşi Hatice Uçar’ın vefatı münasebetiyle yazdığı mersiyede acılarını dile getirirken Allahü Teâlâ’ya yalvarmakta ve Cenâb-ı Hak’tan onun isyanına, taşkınlığına bakmamasını istemektedir.

ya râb benim isyânıma tuğyânıma bakma

Me/15/1, 73

Şair, sevgilinin ayrılığından ve bu ayrılıktan gelen kederden dolayı şikâyetçidir. (Terkîb 1/5, 77) *Dîvân*’da bir beyitte şair, sevgilini ettiği eziyetler karşısında “Ey sevgili, ben kimlere şikâyet edeyim, kimim var? Ey zulüm ve haksızlık eden sevgili, benim canıma eziyeti az eyle.” diyerek sevgiliyi “sitem-kâr” olarak vafeder. Sevgili âşığın gönlünde her gün dert ve keder artırandır. Fakat bu dert, keder kaynağı olan sevgili âşığın derdine derman yetiştirmez, gönlün şikâyetini dinlemez.

ey benim gönlümde her gün derd ü mihnet artıran

dinle bir gün de benim bu gönlümün şekvâsını

Terkîb 2/5, 78

Âşıkların hâl ve hareketleri toplumdaki genel düzene aykırıdır. Bunun için âşıklar garipsenir, ayıplanır. Şairin aşkı her görenin ayıplayacağı türde bir aşktır. Bundan dolayı o, kendini “baht-ı kara” olarak görür. Âşıklar ayıplanmayı ve kendisine iftira atılmasını göze alabilmelidir. *Dîvân*'da herkesin şairin aşkına iftira atarak onu ayıpladığı dile getirilir.

7.4. İltifat, İhsân, İ'tibâr, Mürüvvet

Şair, sevgilide insaniyet, cömertlik ve insaf olmadığını belirtir. Sevgili, âşığın canını ne serbest bırakmış ne de onu âşığa ihsan etmiştir. Âşık, sevgiliden kendisine iyilik ve ihsanda bulunmasını arzular. Sevgili de “İhsan da ister mi gerçek, hâlis âşık?” diye cevap verir. (G sad/3, 51) Âşık, sevgiliden beklediği iltifat, ihsan ve itibarı hiçbir zaman göremez. Âşığın perişan hâlinde ona imdat eden yoktur. O da çaresiz bir şekilde yine sevgiliden imdat ve iltifat beklemektedir.

kimseden görmezsen ey dil iltifat
belki cânân eyler ihyâ nâgehân

G n/4, 62

Şair başka bir beyitte ise sevgiliyi ihsan ve iyilik sahibi olarak niteler: “Ey adalet ve iyilik sahibi, benim figânıma, feryâdıma yetiş. Bu fenâ mülkünde, memleketinde sen bana bekâ ver.” diye dua eder. Gönül, sevgiliye rica eyler ki sevgili ona ihsan etsin de yüzünü göstere. Âşık kendisini fakir bir kul, sevgiliyi de padişah olarak görür. Bundan dolayı âşığa yardım, adalet ve bağışlama sevgilidendir. Âşığın dilinde ah ve inilti nağmeleri, ona ezgi olmuştur.

Mürüvvet mertlik, yiğitlik, insana yakışır haslet ve fazîlettir.²⁷⁷ *Dîvân*'da sevgilide mürüvvet olmadığı belirtilir. (Müs 3/1-2, 88) Bir başka beyitte de evvelce âşığın ihsanda bulunup sonunda ise azar eden sevgiliye sitem edilir. Şair, sevgiliye “Ey sevgili, sizde yiğitlik, mertlik bu mudur?” diye sorar.

evvel mañâ lutfeyledin âhir ne bu âzâr
bes böyle midir sizde mürüvvet bu mu ey yâr

Terci' 1/5, 82

²⁷⁷ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1328.

7.5. Korku (Havf), Ümit (Recâ) ve İhtiyât, Kurtuluş (Halâs, Necât)

Havf, insanın Allahü Teâlâ için hissettiği korku ve kaygı²⁷⁸; recâ ise kulun Allahü Teâlâ'nın rahmetine güvenerek ümit içinde olması²⁷⁹ anlamındaki tasavvuf terimleridir. Mü'min korku ve ümit arasında bulunmalıdır. Allahü Teâlâ'dan korkup yine ona güvenerek, onun rahmetinden ümit besleyerek yaşamalıdır. *Kur'an-ı Kerim*'de inananların Allahü Teâlâ'nın rahmetinden ümit kesmemelerinin gerekliliği vurgulanır.²⁸⁰ *Dîvân*'da âşığın gönlünün korku ve ümit ile nida kıldığı belirtilmiştir. Dünya gönle sevinç, keyif vermez. İnsan dünyanın bu dönüşünden, dönekliğinden korkmalı, basiretli ve tedbirli olmalıdır. Sevgili, âşığın bahtına gölge salmıştır. Âşığın ümit yolu kararmış, gam askerleri de önünü kesmiştir. Şair, gönlüne gül faslında gonca gibi açmasını, ümidini kaybetmemesini, sevgiliye el açmasını telkin etmektedir.

Şair, sevgiliye kavuşup kavuşmama konusunda ümit ile ümitsizlik arasında gidip gelmektedir. Fakat genellikle ümitsizlik galip gelmiştir. Şair, sevgiliye kavuşmayı arzular. Akıl der ki “Yeter, o sevgiliye kavuşma ümidi artık kalmamıştır.” Gönül der ki “Ümidim var, etme vedâ.” Sevgilinin saçlarının zinciri âşığı kendi hükmü altına alalı âşıkta sabır, sebât ve kurtuluş ümidi kalmamıştır. Kara sevdâya düşenlere kurtuluş ümidi olamaz. Aşk derdine düşenlerin halas imkanı yoktur. Sevgilinin saçının kılları kemend gibidir, onlardan kurtulmak da mümkün değildir. Âşık için gönül derdinden kurtuluş imkanı yoktur.

yok sabr ü sebâtım yok ümmîd-i necât
bend eyleyeli zülfün zinciri meni

R III/2-3, 103

7.6. Huzûr, Sükûn

Sevgilinin yokluğunda, âşığın canı baygındır. İçinde ayrılık acısı olan âşık huzursuzdur. Onun gönlü, sevgiliyi hayal etmekten dolayı mutsuz bir hâldedir. Kendisi huzursuz olan âşık feryâdıyla bütün insanları da huzursuz etmiştir.

Bu âlemde âşığa ne huzur ne de sâkinlik vardır. Bu elemli durum âşığın kaderidir ve âşık kaderinde olanı çekmek zorundadır.

²⁷⁸ Mustafa Kara, “Havf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:16, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 528.

²⁷⁹ Süleyman Uludağ, “Reca”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:34, TDV Yayınları, Ankara, 2007, s. 502.

²⁸⁰ “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” Zümer 39/53.

sana ey âşık-i şeydâ ne huzûr var ne sükûn
bu kaderdir çekeceksin ne ki kesbetse vuzûh

G ha/5, 41

7.7. Hulyâ, Hayâl, Rü'yâ

Divan şiiri geleneğinde sevgilinin somut şahsiyetine kavuşmak mümkün değildir. Bunun için âşıklar, sevgilinin hayali ile yaşarlar. Şeydâ *Dîvân*'ında da bu anlayışın tezahürü olarak sevgilinin hayalinin âşığa yar olduğu ifade edilir. Sevgilinin âşıktan uzaklaşması hayallerin solmasına sebep olur. Sevgilinin herhangi bir uzvunu hayâl etmek de âşık için keyif vesilesidir. Sevgilinin dudağını hayal etmek, şerbet gibi dili tatlandırır. (G zel/3, 44) Sevgilinin hayâli, âşığın karanlık gecelerini aydınlatır. *Dîvân*'da sevgilinin hayâlinin gönle yâr olduğu, artık karanlık gece de olsa dert olmadığı dile getirilmiştir. Şeydâ gönül, sevgilinin güzellik mumunun arkadaşı, sırdaşı olmuştur.

Aşk acısı çeken âşığın gözünün nuru sönmüş, âşık hiçbir görüntüyü ayırt edemez bir vaziyettedir. Lâkin sevgilinin gönüldeki hayali asla yok olmaz; sevgili, yanağıyla orada güzelliğini göstermiştir.

öyle sönmüş nûr-i çeşmim seçmeyir hiçbir hayâl
dilde lâkin yâr hayâli bulmayıp aslâ zevâl
gör ki ruhsârıyla cânân anda gösterdi cemâl

Taşîr 10/2-3-4, 97

Sevgiliye kavuşmak mümkün değildir, bu ancak hayal edilebilir. Sevgili, âşığından uzaklaştığında bile onun tesiri devam eder. O gitse de âşığın hayalinde güzelliği, gönlünde şeydâlığı, zarar-zıyanı ve hüznü kalmıştır. Âşık sevgiliye vuslat için ümit beklemektedir. Bunun için sevgiliye kavuşmak da mümkündür diye düşünür. Sevgili ise:” Buna kıl kadar bir imkân olmayıp ancak hayal olmuş sana.” diyerek vuslatın mümkün olmadığını dile getirir.

Sevgili, âşığın gönlünü gözlerinin büyüğü ile zabt altına almıştır. Bu öyle bir büyüdü ki sevgilinin hayâlinin Mecnûn'u olan âşık düşüncelerini sadece sevgiliye hasreylemiştir. Sevgilinin yanağının hayâli âşığın gözünün önünden gitmez. Âşık çoğu zaman mutsuzdur, gönlü hüznülüdür. Onun şad olmayan hatrına, sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçlarını hayal etmek mutluluk verir.

sahn-ı çeşmimden hayâl-î ârızın gitmez senin
hâtır-î nâ-şâde şâdî yâd-ı zülf-î ham-be-ham

Terkîb 3/3, 79

Sevgili, âşığın gözleri için her akşam ve sabah ezel güneşidir, âşığın gönlü ise sevgilinin hayal bahçesidir. (Mü/2, 69) Sevgilinin hayâli, gönlün canı gibi sakladığı sevgilisidir. Gönül goncası, uyku ve hayal elbisesidir. Gül fidanına benzeyen sevgili, o hayâl içinde gizlenmiştir. Sevgilinin dudağının kırmızılığı, bir hayal hazinesidir. Şair, yârin hayâlini seyretmekle adetâ İrem bağınyı seyreder ve bununla eğlenir. Sevgiliye kavuşmak mümkün olmayan bir hayâl olsa da gönül, mutluluğunu sevgilinin hayâlinde bulmuştur. (G y/4, 65)

Rü'yâlar kısa sürelidir ve rü'yâların çoğu gerçeklikten uzaktır, vehmîdir. Bir mersiyede şair, sevgilinin saçlarının, onun vefatıyla, sümbül gibi solduğundan bahseder. Sevgili de rü'ya gibi gelip geçmiş ve hayaller solmuştur.

rü'yâ gibi geçdi hani ol kâkül-i turrâ
sümbül gibi hayfâ
soldu yine hulyâ

Me/9, 72

Dünya ve ahiretin valığıyla yokluğu belli değildir, dünya bir rüyadan ibâretir. Bu durum, çözülmesi zor bir bilmeceye benzemektedir.

mevcûd ile ma'dum gibi dünyâ ile ukbâ
dünyâ dahi rü'yâ
müşkil bu muammâ

Me/12, 73

7.8. Hayret, Gayret

Şair, aşk yolunu hayret yolu olarak tavsif eder. Âşık insan şaşkınlık yolunda gezer, etrafı temâşâ eder. Sevgili, âşığın aklını başından alıp onu şaşkınlıkta bırakmıştır. Bundan dolayı âşık ağlayıp inler.

meni hayretde goyup aklımı almış o güzel
bilemezem hiç niçün eylediğim bu âvâz

G z/3, 48

Gönül bir dergâh gibidir. Bu dergâh gelen geçene barınak olur. Kâh gönül alan sevgiliye duyulan aşk, bu gönül dergâhını mesken tutmuştur. Kâh hayret, kâh heybet, kâh gaybet işareti vardır.

Gayret de çaba demektir. Aşağılık dünya, haddini bilmez câhillere rağbet eylese de şair, kendisinde, haddini bilmez, câhillere rağbet için gayret eseri olmadığını belirtir.

eylesin nâdâne rağbet dehr-i dîn
mende yokdur gayret-i nâm ü nişân

G n/2, 62

7.9. Câhil, Cehl, Bîgâne

Aşk, herkesin anlayacağı iş değildir. Aşkı bilmemek şaire göre kınanması gereken bir durumdur. Cahiller, bîgâneler aşktan anlamazlar. Aşkın hususiyetlerini nadan olanlar dinlemezler. Şair bu durumu izah ederken âlemde gerçek âşık kalmadığından şekva eder ve kendi kendine “Ey şeydâ âşık, tabiatı düzgün ve kalbi temiz insan kaldı mı?” diye sorar. Aşk yolunu bilmemek doğru yoldan sapmaktır. Câhil, aşk yolunu hiç görmemiştir, bu yoldan habersizdir. Böylelikle o, doğru yoldan ayrılmıştır.

görmemiş hiç aşk râhın bî-haber
eylemiş câhil bu yoldan inhirâf

G f/4, 57

İnsanın kendini bilmesi, tanınması aşk yolunda önemli bir meziyettir. Kendini bilmez, câhilliğini hiçbir vakit itiraf etmez. Çünkü o bir ayrılık ve bozgunculuk yolu tutmuş gitmektedir.

7.10. Akıl, Fikir, Huşyâr

Osmanlı edebiyatında, ister mecâzî ister hakiki aşk için olsun, akıl âşık için daima hor görülen ve itaat edilmemesi gereken bir konumdur. Akıl insanın menfaatini ön plana almasını ister fakat aşkıta fedâkarlık esastır.²⁸¹ Bunun için akıl ile aşk menbaı olan gönül çekişme içindedir. Sarhoş ve sersem olan âşıklar, gönül alan sevgilinin menzilini bilmez. Fakat şeydâ farklı bir âşıktır. O, bu garipliği bir şiirinde şöyle dile getirir: “Ben nasıl akli başında bir âşığım ki sürekli sevgiliyi zikrederim.”

menzil-î dildârı bilmez âşığ-î bî-hûş-i sekr
men ne âkil âşigam kim eylerem hep yâri zikr

Taşîr 4/2-3, 95

Aşk, akıl işi değildir. Âşığın tâli’i dâimâ kötü olur, bundan dolayı akıllı olanlar sevdâyâ cevaz vermezler. Aşk, akli başında olanları da sarhoş eder. Dostlar meclisinde herkes ayık ve herkesin akli başında iken yüz yapraklı güle benzeyen sevgili boyunu gösterse meclisteki bütün dostlar, sevgilinin güzelliği karşısında sarhoş olur ve kimse bir daha şarap içmez. Aşk için akli terk etmek gerektir. Şair, Leylâ’yı “şekilde kalıp yolunu şaşırılmış, doğru yoldan ayrılmış.” olarak niteler ve Mecnûn olup, akli ehlini terk edip onlardan uzaklaşılması gerektiğini savunur.

²⁸¹ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 211-212.

Bir rubaide ifade edildiğine göre güneş çehrelî sevgili gönle ışık salmıştır. Bundan dolayı gönül, akıl ile binbir çekişme ve kavga içindedir. Sevgili, âşığın aklını başından alıp onu şaşkınlıkta bırakmıştır Bundan dolayı âşık ağlayıp inler. Başka bir rubaide şair, “Eyvâh ne aklım, ne karârım kaldı.” der. Şair, sevdâyâ mübtelâ olalı kendisini kaybetmiştir. Aşk onu akıl ve fikirden uzak eylemiştir. (G dal/4, 43)

7.11. Ünsiyet, Huy (Mîzâc), Mu'tâd

Ünsiyet, “alışıklık, alışma, ülfet” demektir.²⁸² Gerçek âşık olabilmenin yolu başa gelen sıkıntılara, acılara, musibetlere sabretmek ve bu acılardan dolayı şikâyet etmemektir. Yerine göre de dertleriyle alışkanlık peydâ etmektir. *Dîvân*'da âşık, gönlünün aşk derdine alışıp Mecnûn olmasını ister.

ünsiyet edip derd ile gönlüm ola mecnûn
dîvânedir ammâ ki senindir dil-i nâ-şâd Terci' 3/5, 84

Dîvân'da şair, sevdânın şeydâ gönlüne bir huy hâline geldiğini ve canının, hayal âlemine yükseldiğini ifade eder. Âşığın gönlü dayanıklılıktan mahrum kalmıştır, ızdıraplı ve muhtaç bir hâldedir. Bu durumdaki gönül sıkıntı içindedir. Şair, bu kasvetli hâlin kendisine bir huy olduğunu belirtir.

mahrûm metânetden muztar muhtâc
gönlüm sana olmaz mı bu kasvet mîzâc R V/1-2, 105

Mu'tâd kelimesi sözlükte “itîyâd edilmiş, alışılmış, âdet olunmuş” anlamalarına gelir.²⁸³ Şair, zulmetme bakımından, gönlü sevgiliye benzetir. Şeydâ'ya göre gönlün de sevgilinin de âdeti zulümdür. Bu âlemde eşsiz, benzersiz olan gönül, kendi gibi bir zâlimi bulup âdeti olduğu üzere âşığı yakmıştır.

yoktur sana âlemde nazîr ey dil-i bî-dâd
buldun yine bir zâlimi yaktın beni mu'tâd G dal/1, 43

Gönül aşk derdini alışkanlık hâline getirmiştir ve bunun sonucunda, dil sevgilinin güzelliğini anarak gönülden şiir söyler. (Terci' 3/3, 84)

7.12. Rûh

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında ruh teşhis ve tecrit sanatları ile birlikte zikredilir. Âşık, âşığın gönlü ve ruhu aynı anlamda kullanılır. Şair, ruhunun kendini bilmeyecek

²⁸² Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 177.

²⁸³ *age.* s. 1369.

derecede sarhoş olduğunu belirtir. Gönül bu sarhoşluktan hiçbir zaman ayılmaz. Bu durumda sevgiliye vuslat mümkün olamaz.

vuslat günü bed-mest idi rûhum yine cânâ
aşkın ile mestem ki ayılmaz gönül aslâ K I/11, 23

Bir başka beyitte şair, gönlüne aşk ile samimiyetle Allahü Teâlâ'yı zikrelemesini, bu vesileyle kalbe parlaklık, ruha gıda, derde de deva vermesi gerektiğini telkin eder. Âşığın gönlünde, dilinde ve kalbinde sürekli sevgili vardır. Bu sevdaya tutulan ruh, âşığı bir an boş bıraksa âşığın ne kalbi sevgiliyle meşgul olur ne de gönlü yaralı olur.

meni bir lahza tehî koysa bu sevdâ-zede rûh
ne bu kalbim seni söyler ne olur dil mecrûh G ha/1, 41

7.13. Hevâ, Heves, Haz, Zevk, Safâ

Dîvân'da mutluluk ifade eden zevk, şevk, haz, heves, heva, safâ kelimeleri daha çok cevr, cefâ, belâ gibi zıt anlamlı kelimelerle birlikte zikredilir. Hevâ ve heves kelimeleri “merak ya da meyil” anlamlarında da kullanılır. Sevgililer eziyet edici, kan dökücüdür. Buna rağmen aşkın şiddetli arzusunu, meylini, hevesini zevk eden başıboş çoktur.

gerçi sen tek cevreden hun-hâre yoh
şevk-i aşkın zevk eden âvâre çoh G hı/1, 42

Bitkiler aşk hevesinden yetişip büyürler. Gülden de bu eğlence meclisinin sazına iltifat etmesi beklenir. Şair, arzularla dolu olan tenin, can kuşundan ayrılmış bir kafes hâline geldiğini ve hayattan zevk alamadığını belirtir. Bir beyitte sevgilinin, âşığına eziyet çektirme işinden vazgeçmediği çünkü eziyet etmenin sevgiliye haz verdiği ifade edilir.

7.14. Vebâl

Vebâl kelimesi sözlükte “bir fiil ve hareketin âhîretçe mes’ûliyeti ve vahîm âkıbeti olan” anlamlarını ifade eder.²⁸⁴ Şair, kendisine eziyette sınır tanımayan sevgilinin vebâl altında olduğunu düşünür. Bir şiirde şair sevgilinin yüzündeki benin tutsağı olduğunu bundan dolayı benin vebal altına girdiğini belirtir.

ey âh çeken zülf ile hâl ömre bedelsen

²⁸⁴ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1486.

Dîvân'da, bir beyitte de âşık, sevgilinin kendisine çok eziyet etmemesini ve bunun bir vebal olduğunu ifade eder. Sevgili de âşığa eziyet etmenin vebali olmadığını, bunun kendisine helal olduğunu belirtir.

7.15. Sır, Muamma, Esrâr, Nihân, Râz

Aşk, başlangıçta âşık ve mâşuk arasında bir sırdır. Aşkın sırları bir muamma gibidir, akıl ile aşk yolunda gidilmez. Âşık, aşkını herkesten gizler fakat onun feryat ve figanları artınca sırrı âşikâr olur. *Dîvân*'da gizlilik anlamlarına gelen sır, muamma, esrar, nihan, raz gibi kelimelere yer verilir. Aşk yolunda sevgilinin de gönlün de sırları vardır. Şair, sevgiliden sırrını fâş etmesini ister. Sevgili, âşığından sır saklar. Sevgili bu sırrı âşığına açmasa da âşık bunu öğrenmenin başka yolunu bilir. Sevgilinin kaşları ve gözleri onun sırlarını ele verir. Âşık, gonca-i ra'nâ olan sevgiliden nazı terk edip içindeki sırları sevgili ile paylaşmasını ister.

açıl ey gonca-i ra'nâ sana yetmez mi niyâz
sırrımı âşıkâ fâş et bu kadar eyleme nâz

G z/1, 48

Gönül de sırlar mahzenidir. Fakat âşığa, gönül gül bahçesinin sırları gizli olmaz. Bir fahriye beytinde şair, kendi kendine gönül sırlarını açığa çıkarmasını, söz meydanında yine inci ve mücevher gibi sözlerini saçmaya devam etmesini telkin eder.

ey âşık ı şeydâ gönül esrârını fâş et
meydân-i sühân içre yene dürr ü güher saç

G ç/5, 40

Sevgilinin âşığına misafir olması gönlün gizli arzusudur. Gönül bülbülü, gül gibi olan sevgiliye mecaz sırlarını dinlettiremez. Gönül goncası, uyku ve hayal elbisesidir. Gül fidanına benzeyen sevgili, o hayâl içinde gizlenmiştir, sır olmuştur. (G lam/1, 60) Sevdâ, âşığı ateşlere salan bir muamma olmuştur. Şahin Uçar'ın eşi Hatice Uçar vefat etmiş ve Hatice Hanım'ın bütün varlığı mezarında sır olmuştur. Bu vefatın ardından dünya ve ahiretin valığı şair için bir muammâ olmuştur.

7.16. Zevâl, Metânet

Zevâl yokluk, yok olma demektir. Aşk acısı çeken âşığın gözünün nuru sönmüş, âşık hiçbir hayali, görüntüyü ayırt edemez bir vaziyettedir. Lâkin sevgilinin

gönüldeki hayali asla yok olmaz; sevgili, yanağıyla orada güzelliğini göstermiştir. Mâşukundan ayrı olan şair, sevgilinin yanağını görmek arzusundadır. O, bu arzusuna ulaşamadan canının yok olma ihtimalinden korkar. Âşığın gönlü dayanıklılıktan mahrum kalmıştır, ızdıraplı ve muhtaç bir hâdedir. Bu durumdaki gönlüne şair “Ey gönlüm, bu kasvet, sıkıntı sana huy olmaz mı?” diye hitap eder.

mahrûm metânetden muztar muhtâc
gönlüm sana olmaz mı bu kasvet mîzâc

R V/1-2, 105

8. GAM-KEDER

8.1. Âh, Nâle, Feryât, Figân, Sadâ

Aşkın ağır yükü altında tükenmişliğin alameti olan “âh” şiir geleneğimizde âşıklık emarelerinin ilki olarak kabul edilir.²⁸⁵ Aşkın olduğu yerde gam, keder, dert, feryât ve âh vardır. “Aşkın kuralı, usulü gece vakti çekilen ahlar ve iniltilerdir.”²⁸⁶ “Âh çekmek” sevdânın ve sevdâlîların en önemli vafıdır. Divan geleneğinde âh, yanan gönülden göğe yükselen bir duman olarak telakki edilir.²⁸⁷ Rüzgarın esmesiyle bu dumanlı âh, havada dönüp durur. Gönül, sevgilinin yurdunda hafif ve latîf esen rüzgârın âhi gibi dönüp durmaktadır. Gönül ateşinin ahından âşığın ay aydınlığı utanmıştır. Bülbülün ilkbahar mevsiminde güllerin etrafında şakıması âşığın âhına benzer. Âşığın feryatları ve âhları göklere kadar çıkar. Gül devrini, bülbül gibi âh ile geçiren başka kimse yoktur.

gül devrini bülbül geçirir âh ile kim vâr
çün vakt-i hazân olması gerçi hatâdır

Terci' 4/3, 85

Deli gönlün yavaş ve güzel bir sesle şarkı söylemesi çok olur ve bu şarkı ah çekmekten ibarettir. Gönül aşk sarhoşudur.

yine pür-gû-yi terennüm olur âh
deli gönlüm yine sarhoş ey ilâh

G h/1, 64

²⁸⁵ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 162.

²⁸⁶ Mehmet Arslan, “Divan Şiirinde Tavla ve Tavla İstılahları”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, s. 33.

²⁸⁷ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 166.

Âşığın âhının fevkalâdeliği ile gökler, felekler inler. O, dertlerini sevgiliye âh ederek anlatmak ister fakat sevgili onun âhını işitmez. Şairin âh ve inlemeleri arşa çıkmıştır; ona ehemmiyet veren yoktur, feryadına hiç kimse kulak vermez.

Âşığın bu âlemde bir kârı varsa o da sevgiliden âh etmektir. Gönül, sevgilinin saçlarını hatırladıkça ah eyler. Osmanlıcada “âh” elif ve he harfleriyle yazıldığı için şairler şekil bakımından bu harflere benzeyen çeşitli unsurları âh olarak telakki etmişlerdir.²⁸⁸ Sevgilinin saçları, gönül levhasına ah hattını çekmiştir. Sevgilinin saçları elife, yanakları da he’ye benzediğinde gönül levhasına “âh” yazılmış olur.

çekmiştir zülfün âh dil levhine hat

R XVII/4,117

Seher yeli, her sabah âşığın dertli, gamlı sesini taşır. Sabah vaktinin rüzgarı, âşığın feryat ve inlemelerinden ah eyler. (Terkîb 3/1, 79)

Âşığın âlemde bahtının yaver gittiği görülmüştür, itibarı yoktur. Dilinde ah ve inilti nağmeleri, ona ezgi olmuştur. Âşık “Medet, ayrılık ateşinin elinden medet.” diyerek feryadını dile getirir. Şair, inleme bakımından neyi kendine arkadaş olarak görür ve onunla dertleşir. Ney de dile gelir ve “ne mümkün o şâha visâl-i beşer.” diyerek şairin sevgiliye kavuşma ümidini bütün bütün kırar ve âşığın daha çok feryat etmesine sebep olur.

Gönül, aşka müptelâ olduğundan beri gece gündüz inleyip durur. Şairin eşi Hatice Uçar vefat etmiş ve şair bu vefat üzerine yazdığı mersiyede eşini güle kendisini de onun arkasından feryad eden bülbüle benzetmiştir. Eşinin vefatıyla gül bahçesi harâp olmuş, devran dönmüş, bülbül yine inlemeye başlamıştır.

eyvâh gülüm soldu harâb oldu gülistân
çerh eyledi devrân
bülbül yine nalân

Me/1,71

Şeydâ âşık, sevgili için feryat eyler. Onun dilindeki nağmeler, aşkı uğruna inleyen bülbülün feryadı gibidir.

âşık-i şeydâ seniçün eylesin efgânı yâr
bülbül-i nâlendedir ol dildeki elhâmı yâr

Muh 5/1-2, 91

²⁸⁸ *age.* s. 173.

Şair, kendi gönlüne uygun refik, arkadaş, nedîm bulamamaktan şikâyetçidir. Gönlün feryâdının imdâdına yetişen kimse yoktur. Gönlün arkadaşı olmadığı gibi gönlü kayırıp ona iltimas geçen kimse de yoktur. Şair ve gönlü kimsesizdir, gariptir, yalnızdır. (G sin/1, 49) Âşığın feryadı o kadar çoktur ki çınlayan kubbe, şairin feryadını aksettirir. Şairin kalbi, dalgalı denizler gibi figanlarla, inlemelerle doludur. Bir ayrılık nağmesi onda devredip durmaktadır. (Me/7, 72) Şair, başındaki aşk derdini bir bela ya da ceza olarak görür. Sevgili âşığının perişan olduğunu bilmez. Ya âşığın feryadını işitmez yahut da insan olduğunu bilmez. Bütün insanlar âşığın feryadından huzursuz olmuştur. Gönül bülbülü, bir gül aşkıyla feryat eyler. Şair bu feryada bir son verilmesi gerektiğini çünkü ayrılık gününün, hazan vaktinin geldiğini baharın geçtiğini telkin eder. (Mur 1/1-2, 92)

8.2. Azâb, Âzâr

Sevdâ, âşığın gönlüne azap vermiştir. Sevgili, âşığına evvelce ihsanda bulunup sonunda ise azar etmiştir. Bundan dolayı âşık, sevgiliye sitem eder. Ve “Ey sevgili, sizde yiğitlik, mertlik bu mudur?” diye sorar.

evvel mañâ lutfeyledin âhir ne bu âzâr
bes böyle midir sizde mürüvvet bu mu ey yâr

Terci' 1/5, 82

Âşığın gönlü gece gündüz aşk ellerindedir. Fakat gönül, bu aşk derdini sevgiliye îzâh edemez. Bâri sabah rüzgârının kendi adına sevgiliyle konuşmasını ister. Âşık, gönül inciten, hâtır bozan sevgili karşısında korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz.

dil şerh edemez bâri sabâ söylese yâre
nutkum tutulur yâr dil-âzâr olur ancak

G kaf/4, 58

8.3. Keder, Âlâm, Dert, Gam, Mihnet, Melâl, Kasvet, Elem

Âşık her daim dert ehli olandır. İster Allah'a duyulan aşkta olsun isterse beşerî aşkta olsun aşk, gam ve kederlerle insanı olgunlaştırır. Aşk, insanı yakıp yıkan bir felaket gibidir. Keder, dert, gam, melâl, kasvet, elem âşığa mizaç olmuştur. Gamlar onun gönlünü mesken tutmuştur. Dertli şair, derdini bâde ile unutmak ister. Şair “Ey sâkî, gel zavallı gönüle bâde getir, o gönüle kavuşmakla elemelerini, kederlerini ona unuttur.” der. Sevgiliye kavuşamayan ve bundan dolayı kederlenen gönül, içki içerek kederlerini unutmaya çalışır.

Âşık, gönlüne aşk ile Allahü Teâlâ'yı zikrelemesini, bu vesileyle kalbe parlaklık, ruha gıda, derde de deva vermesi gerektiğini telkin eder.

Dîvân'da aşk derdi, manevî bir hastalık olarak görülür. Tabipler aşk hastalığını tedavi edemezler. Bu dert âşığa hastır, başka kimsede yoktur ve çaresiz bir derttir. Bundan dolayı doktorların tedaviden elini çekmesi gerekir. Aşka tutulmak, böyle şifasız bir derttir. (Muh 3/4-5, 90) Gönül, aşk derdini alışkanlık hâline getirmiştir. Şair, kimi beyitlerde aşk derdini taşımaktan mutlu görünür. Ve gönlün bu aşk derdine alışıp Mecnûn olması gerektiğini ifade eder. Bir dertten kurtulmak mümkün değilse onunla yaşamaya alışmalıdır.

ünsiyet edip derd ile gönlüm ola mecnûn
dîvânedir ammâ ki senindir dil-i nâ-şâd Terci' 3/5, 84

Âşıklar kendi aşklarını yüceltmeyi, kendi aşklarının bütün aşklardan farklı ve üstün olduğunu dile getirmeyi bir gelenek addetmişlerdir. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında da bu özelliği görmekteyiz. Bir beyitte, dert ve sevdâ üstüne bin tane efsâne söyleseler de o rivâyetlerin hiçbirisinde şair gibi bağı yaralı kimse bulunamaz olduğu ifade edilmiştir.

min fesâne söylesinler derd ü sevdâ üstüne
ol rivâyetlerde yokdur men gibi bir bağı baş G ş/3, 50

Sevgili, şairin gönül derdine kayıtsız kalmaktadır. Sevgilinin bu kayıtsızlığı, deli gönlün kazanç elde edemediği alışverişi olur. Gönül, derin derdiyle baş başa kalır ama o sevgili hatırındadır. Gönül Azrâ'nın evi gibi hüznün mahzenidir. Âşığa aşk sevgilidir, dert sevgilidir, belâ sevgiliden. Sevgiliden ayrı olmak âşığa hem şifâdır, hem cefâdır. Âşık, sevgiliye kavuşma ümidini taşıyarak deli divane olmuş ve çöllere düşmüştür. Fakat yine de eline bir şey geçmemiştir. Âşık, Mecnûn gibi gönül derdini söyler durur fakat insanlar, Mecnûn'a yaptıkları gibi, şairin de âleme destan olan aşkına iftira ederler. Sevgili hem lütuf hem kahır sahibidir. Sevgilinin selamı âşığın gönlüne can verir lakin sözleri âşığın gönlüne dert olur. Sevgili, âşığın cisminde aşkıyla hayat vermiştir. Ama aynı zamanda âşık, sevgiliden bin türlü dert ve hastalık kapmıştır.

cânâ dile can verdi senin dünki selâmın
ol lutf idi lâkin dile derd oldu kelâmın Terci' 2/1, 83

Dert, aşkın olmazsa olmazıdır. *Dîvân*'da şair tek varlığının aşktır derdi olmasından dolayı Allahü Teâlâ'ya şükreder: "Allahü Teâlâ'ya şükürler olsun ki tek varlığım, bu aşk derdidir. Benim âhımın fevkalâdeliği ile gökler, felekler inler." Aşk derdi, ney gibi âşğın sinisini göz göz delmiştir. Bundan dolayı âşık, inleyip sızlanarak ney gibi garip sesler çıkarır. Gönül, bu aşka düştüğünden beri gece gündüz inleyip durur. Âşğın bağı parça parça olmuş ve âşık, gözlerinden yaş yerine kan akıtmaktadır.

Çaresiz derde tutulmuş âşğın gönlü canından bıkmış, usanmıştır. Şeyda *Dîvân*'ında bir beyitte şairin uzlet köşesinde bağrının parça parça, dertli, tasalı, kimsesiz ve çâresiz bir vaziyette olduğu belirtilir. Sevgili, âşğın gönlünde her gün dert ve keder artırandır. Fakat dertlerin kaynağı olan sevgili, âşğın derdine derman yetiştirmez. Gönlün şikâyetini dinlemez. Sevgilide vefa yoktur, aşk derdi âşğa bela olmuştur. (Terkîb 2/5, 78)

Seher yeli, her sabah âşğın dertli, gamlı sesini taşır. Sabah vaktinin rüzgarı, âşğın feryat ve inlemelerinden ah eyler. Âşğın her nefesinde, çektiği acılardan dolayı, dumanlı bir âh vardır, her an bir bedduası vardır. Gönül, yakıcı dertlerle doludur. (G kef/2, 59) Âşık, aşk yolunun böyle kan içinde olduğunu, an-be-an bin gam çatıp gönül derdini artırdığını öğrenmiştir. Şair bir mısradaki "Sâki bana içki sun, bu dert beni mahv eyledi." der.

Sevgili zâlimdir ve onun işi âşğına zulümdür. Bir beyitte şair "Gönül aşk şeydâlığını, deliliğini iyice öğrensin çünkü gönlümün sevgilisi çok zalimdir. Bu zulmeden sevgili yüzünden günden güne sıkıntılarım ve usanmam artar oldu. Ve sevgilinin lütuf bakışı yoktur." der. Âşık, gönüldeki aşk yüzünden çektiği belalar karşısında sevgiliye bir teklif götürür: "Dedim al bu gönlümü yahut bana ver." Sevgili de buna mukabil: "Yok yok. Sana lutfeylemek olmaz, senin nasibin bu hüznü olmuş." diye cevap verir. Sevgili, âşğından uzaklaştığında bile onun tesiri devam eder. O gitse de âşğın hayalinde güzelliği, gönlünde şeydâlığı, zarar-zıyanı ve hüznü kalmıştır. (Mur 2/2-3, 92)

Âşğın gönlü dayanıklılıktan mahrum kalmıştır. O, ızdıraplı ve muhtaç bir hâldedir. Bu durumdaki gönlüne şair: "Ey gönlüm, bu kasvet, sıkıntı sana huy olmaz mı?" diye hitap eder. Âşık olan elemlidir, kederlidir. Şair de bir beyitte kendini böyle

tanımlar: "Ben kimim? Senin aşkının düşkünüyüm ki ey put gibi güzel sevgili; başımda sevdâ, gönlümde gizli elemelerimle bir garibim." (Terkîb 4/6, 80)

8.4. Eziyet, Cefâ, Cevr, Zulüm

Şiir geleneğimizde eziyet, cefâ, cevr, zulüm gibi kötü alışkanlıklar genellikle sevgili ile ilgili olarak zikredilir. Aşk neticesinde âşığın tek kazancı dertler, belâlar ve canına cefalardır.

bilmem dil-i zârımda bu gavgâya sebep ne
bes hâsılımız derd ü belâ câna cefâdır Terci' 4/5, 85

Âşığın sevgiliye kavuşma uğruna çeşitli sıkıntılara sabretmesi gerekir. Fakat çâresiz âşık başına gelenler karşısında me'yûsiyyet içindedir, onun takati kalmamıştır. Sevgili de âşığına eziyet etmekten vazgeçmez. Çünkü eziyet etmek ona haz vermektedir. Bu aşağılık dünya zulm için zâlimlere, adaletsizlere tabi olur. Bu dönemin güzelleri de küfr için aşk yoluna girerler. Şair, sevgilinin ona ettiği eziyetler karşısında çâresizdir. Kendisine haksızlık eden sevgiliye "Canıma eziyeti az eyle yâr!" diyerek şekvâsını ifade eder.

men kimlere şekvâ edeyim yâr kimim var
âz eyle cefâ cânıma ey yâr-i sitem-kâr Terci' 1/6, 82

Âşığa aşk sevgilidendir, dert sevgilidendir, belâ sevgiliden. *Dîvân*'da, bir beyitte sevgili, âşığa eziyet etmesinin kendisine helal olduğunu ifade eder. Sevgili hem lütuf hem kahr kaynağı olarak görülür. Ve âşık sevgiliden gelen lütfâ da kahrâ da razıdır. Şeydâ gönül, sevgiliyi her defa tenzih eder. Fakat sevgili, her defa âşığına eziyet ettiği için, yine sevgiliden şikâyet eyler.

eyler dil-i şeydâ seni tenzîh ile her bâr
cevr eylediğinçün sana senden dahi şekvâ K I/14, 23

8.5. Ayrılık (Firkat), Cüdâ, Hüzün, Hüsrân, Hasret, Hicrân

Divan şiirinin temel konularından birisi de ayrılıktır. Sevgiliye duyulan kavuşma duygusu her daim firakla neticelenir. Bu bakımdan ayrılık, âşıklar için öldürücü etki yapar. Bazı şairlere göre ise ayrılık, geçici vuslattan daha üstün olarak görülür.²⁸⁹ Şahin Uçar *Dîvân*'ında ayrılıkla alakalı olarak firkat, cüdâ, hicrân, hasret kelimelerine yer verilir. Şair Şeydâ için sevgiliden ayrılık günü, senenin en uzun

²⁸⁹ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, Cilt:1, OSEDAM, 1. Baskı, İstanbul, 2016, s. 497.

gecesi gibidir. Şair, firkatı yokluk olarak görür. Sevgiliye kavuşmadan ölmek âşığa korku verir. Sevgilinin yanağını görmeden canın mahvolma ihtimali âşığı tedirgin eder.

korkaram ey cân firkatden zevâlınden senin
rûh-i yâri görmeden mahv ihtimâlınden senin

Terkîb 1/6, 77

Gönül bülbülü, bir gül aşkıyla feryat eyler. Şair bu feryada bir son verilmesi gerektiğini çünkü ayrılık gününün, hazan vaktinin geldiğini baharın geçtiğini telkin eder.

bir gül aşkıyla gönül bülbülüm eylerdi figan
bes ki firkat günüdür geldi gönül vakt-i hazân

Mur 1/1-2, 92

Cüdâ ayrı, ayrılmış, firKate dûçâr, ayrılığa düşkün olmuş demektir.²⁹⁰ Âşığa aşk sevgilidendir, dert sevgilidendir, belâ sevgiliden. Sevgiliden ayrı olmak âşığa hem şifâdır, hem cefâdır. Sevili, âşığından uzaklaştığında bile onun tesiri devam eder. O gitse de âşığın hayalinde güzelliği, gönlünde şeydâlığı, zarar-zıyanı ve hüznü kalmıştır. Gönül zabt altında tutan sevgilinin boyunun güzelliği, süslülüğü her defa âşığın, bu güzelliğe ulaşamadığı için, hüznüne sebep olur. Âşığın bağrındaki yaralar, gönlündeki endişeler, hep o sevgilinin can alıcı güzelliğinin hatırasıdır. Zamanın mahrumiyeti, âşığı sevgilisine hasret koymuş ve âşık ayrılık elinden kurtulamayarak feryat eder. Şeydâ âşık, sevgilisine hasret kalmıştır. Ayrılık, hasret ve dert aşka kanundur ve âşık bunu, bu aşk sayesinde anlamıştır. Şair, sevgilinin firkatinden ve bu ayrılıktan gelen kederden dolayı şikâyetçidir. Şairin kalbi, dalgalı denizler gibi figanlarla, inlemelerle doludur. Bir ayrılık nağmesi onda devredip durmaktadır. Âşık için ayrılığa dayanma imkânı yoktur.

beğenmezsen de gül-çehrem senin hâr-i gülündür cân
ne mümkün âşika hicrân ne kabil hüsnüne noksân

Müs 4/3-4, 88

8.6. Bed-baht, Bed- hâl, Bî-kes

Âşık, uzlet köşesine çekilmiştir. O, dertli, tasalı, kimsesiz ve çâresiz bir vaziyettedir. Onun bağı parça parçadır. Âşığın tâli'i dâimâ kötüdür, bundan dolayı akıllı olanlar sevdâyaya cevaz vermezler. Sevgili işkenceci, zâlim; rakîp eman vermez,

²⁹⁰ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 471.

merhametsizdir. Âşık, kötü bir hâldedir. Onun elinin ereceği bir dayanağı, kuvvet ve zenginliği yoktur.

yâr bî-dâd hem rakîbim bî-emân
öyle bed- hâlem ki yok bir dest-res G sin/3, 49

8.7. Cezâ

Şair, başındaki aşk derdini bir bela ya da ceza olarak görür. Sevgili âşığının perişan olduğunu bilmez. Ya âşığın feryâdını işitmez yahut da onun insan olduğunu bilmez. Aşk neticesinde âşığın tek kazancı dertler, belâlar ve canına cefalardır.

belâdır ya cezâdır bu perîşân olduğum bilmez
ya feryâdım işitmez ya ben insân olduğum bilmez Müs 5/1-2, 89

Bir başka mısrada da şair, sevgiliye giriftar olmanın kendi canına bir ceza olduğunu söyler.

cânıma cânâ cezâdır mübtelâ olmak sana Muh 4/5, 91

8.8. Ser-nigûn, Perîşan

Ser-nigûn kelimesi, “baş aşağı, ma’kûs” mecâzen de “tâlihsiz, bed-baht” gibi anlamlar ifade eder.²⁹¹ Âşığın başı musibet ve felaketlerle doludur. Onun tâlihi baş aşağı olmuştur ve o fena bir hâldedir. Buna rağmen âşık isyan içinde değildir, onun imanı sağlamdır.

ikbâlim ser-nigûn ü kem bahtım dûn
iyânım var yâ-hû isyânım yoh R VII/3-4, 107

Âşık, aşk derdinden dolayı perişandır, gönül kederli, gül hüznüldür. Bağın düzeni, harâbeye dönmüştür, âşığın kendisi de harâbe gibi perişan bir hâldedir.

men perîşan dil mükedder gül hazîn
bir harâb-âbâde dönmüş tarh-ı bağ G g/4, 56

Ne acaiptir ki dünya yeşerirken sadece âşığın gönlünün yaprakları perişan olmuştur. Sevgili, âşığının perişan olduğunu bilmez. Hakikat yolunun âşıkları, bu yoldaki perişanlıklarının âkıbetini, mahrem bilirler. Çünkü aşk sırları herkese söylenmez.

²⁹¹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 720.

9. HASTALIKLA İLGİLİ UNSURLAR

9.1. Hasta

Aşk, insanın vücut düzenini alt üst eden bir hastalıktır. Âşıklar, aşk hastalığına tutulmuştur. Aşk, aslında manevî bir hastalıktır fakat aşkın tesiri ile bu hastalık, maddî hastalığı da dönüşebilir. Divan geleneğinde sevgilinin dudağı âb-ı hayat kaynağı ve Hz. İsa'nın nefesi gibi görülür. Dolayısıyla dudak, dertli âşığın şifa kaynağıdır. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında da şair, sevgiliden hasta gönlüne, bir şifâ kadehi sunmasını ister. Çünkü sevgilinin dudak suyunun devası âşığın talebidir, arzusudur.

sunmadın bir câm haste gönlüme
çün devâ-yi âb-ı la'lindir merâm

G m/2, 61

9.2. Tabîb

Hastalıkları doktorlar tedavi eder. Fakat aşk derdinin tedavisi mümkün değildir. Şair bu aşk hastalığının sadece kendisine mahsus olduğunu, başka kimsede olmadığını ve çaresiz bir dert olduğunu beyan eder. Bundan dolayı, tabibin bu tedaviden elini çekmesi gerekir. Sevgiliye tutulmak, ona âşık olmak şifasız bir derttir.

ey tabîb el çek ki bu derd özgedir bî-çâredir
böyle derd-i bî-şifâdır mübtelâ olmak sana

Muh 3/4-5, 90

Bu beyit, bize şair Şeyda'nın çok sevdiği divan şairi Fuzûlî'nin şu beytini hatırlatır:

Işk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb
Kılma dermân kim helâküm zehri dermânımdadır²⁹²

9.3. Hummâ

Aşk acısı neticesinde âşık, humma ile Mecnûn olmuştur.

ki bu hummâ ile mecnun oluben yâ ne deyim
el-emân âteş-i hicrânın elinden el-emân

Mur 4/3-4, 93

9.4. Yara, Mecrûh, Dâğ

Âşığın gönlünde, dilinde ve kalbinde sürekli sevgili vardır. Gönül aşk derdinden dolayı yaralıdır. Âşığın sinesi de her daim yaralarla doludur. Sevdaya tutulan ruh, âşığı bir an boş bıraksa âşığın ne kalbi sevgiliyle meşgul olur ne de gönlü

²⁹² Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Akçağ Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2014, s. 244.

yaralı olur. Sevgilinin kirpik okları, âşığın kalbine yara açmıştır. Âşığın bağındaki yaralar, gönlündeki endişeler, hep o sevgilinin can alıcı güzelliğinin hatırasıdır.

kaamet-i zîbâ-yi dildâr bâis-i hüzn oldu her-bâr
sîneme dağ gönle efkâr hüsn ü ânın yâdigârı K II/13, 29

Âşığın bağındaki yaralar, sevgilinin boyunun sevdasından dolayı peydâ olmuştur.

kaddin sevdâsından sînemde bu dağ R XX/2, 120

9.5. Şifâ, Derman, Devâ

Dert, derman, aşk birbiriyle içiçedir. Âşık dertlidir, derdinin dermanı ise sevgilidir. Âşık canını sevgiliye verir fakat sevgili âşığın derdinin dermanını vermez. Sevgili, âşığına iyi davranmaz, âşığın harap olmuş gönlünü mutlu kılmaz.

Belaya düçar olmak kötüdür. Fakat şairin bu bela yolunda gördüğü olumlu durumlar da vardır. Şair belâ yolunda, sevgiliye kavuşma şifasını da görmüştür.

men belâ râhında gördüm çün şifâ-yi vaslını
sen revâ gördün mañâ yokdur rehâ senden mañâ Terkîb 5/2, 81

Sevgilinin dudağı âşığın dertlerine deva olarak görülür. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında şair, sevgiliden hasta gönlüne, bir şifâ kadehi sunmasını ister. Çünkü sevgilinin dudak suyunun devası âşığın arzusudur.

Şair, gönlün samimiyetle Allahü Teâlâ'yı zikrelemesini, bu vesileyle kalbe parlaklık, ruha gıda, derde de deva vermesi gerektiğini ifade eder. Sevgili hem aşk ve deva menbaı hem de dert ve bela kaynağı olarak görülür. Ondandır ayrı olmak âşık için hem şifâ hem de cefâdır. Âşık sevgiliden gelen lütfa da kahra da razıdır. Aşk derdi âşığa hastır, başka kimsede yoktur ve çaresiz bir derttir. Aşka tutulmak, şifasız bir derttir. *Dîvân*'da gönlün, Hz. Peygamber aşkı ile şifâ bulacağı da belirtilmiştir.

çünkü aşkınla bulur gönlüm şifâ
es-salât ü ve's-selâm ey mustafâ M I/6-7, 30

10. SÖZ-SES-ŞİİR

10.1. Kelâm, Lâf, Söz

Şairin sermayesi sözdür. Şair sözünün ilham kaynağı ise gönüldür. İnci gibi sözler gönül menbâından sudûr eder. İyi bir şairin sözleri taklit olmamalıdır, bâkir olmalıdır. Şahin Uçar, gönlünü sadefe; gönlünden söylediği şiirleri de sadef içindeki bâkir inciye benzetmektedir. Âşığın sözleri, sevgilinin vasıflarından bahsederek istisnâî sözler olmuştur. Bu sözler, cevher gibi gönül menbâından çıkmıştır.

ma'nâ-yi kelâm şâhid mazmûn-i hüdâdır
gönlüm sadefinden olur azrâ gibi peydâ

K I/29, 26

Şahin Uçar, söz hakkındaki duygu ve düşüncelerini “*Mâlihulyâ*”adlı şiir kitabındaki mısralarda şöyle beyan eder:

Bir söz desem, ağuyu bal eylesem
Bal da yesem, yüreğime od olur
Ne söyleyim? Söz olur ne söylesem
Cân o cânândan geçer yâr, “yad” olur
Ne söyleyim? Söz olur ne söylesem...²⁹³

Ölümsüz bir söz söyle, söylenecek söz budur:
Ârifin sözü ölmez; ârif anlar ârifi
Söylenecek söz yoksa, söylemeden söylersin!
Hâmuş düşüyor insan bir mezar çukuruna...²⁹⁴

Nihân ettim Kelâmım; gerçi ma'na âşikâr oldu
Söz oldu perde-î hüsnün: o perde vasf-i yâr oldu²⁹⁵

“Susmak yeğdir!” desek bile/ağzımızdan kaçıyor söz
Düşer bu söz dilden dile... konuşmadan konuşuruz²⁹⁶

Göklerin Melekûtu elimdeydi çocukken
Şimdi yalnız sözüm var; söz: hayâlin aynası
Kim alır, kim satar, kim söyler sözümüzü?²⁹⁷

Şair kendi durumunu, perişanlığını sevgiliye haber vermek ister. Fakat âşğın sevgiliye bir kelâm etmesi mümkün olmaz. Bunun için şair, sevgilinin semtinden

²⁹³ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 51.

²⁹⁴ *age.* s. 58.

²⁹⁵ *age.* s. 11.

²⁹⁶ *age.* s. 62.

²⁹⁷ *age.* s. 107.

esen rüzgârdan yardım ister. Sabah rüzgarının sevgiliden bir kelâm ya da haber getirmesi ve âşğın durumunu da sevgiliye arz etmesi istenir.

ey sabâ sen yâre arz et hâlimi
var haber ver belki söyler bir kelâm G m/3, 61

Âşğın yaralı gönlü, onca eziyet çekmesine rağmen, hâlini sevgiliye anlatmak ister. Fakat bunu bir türlü anlatamaz. Zaten anlatmak istese de sözler, kelimeler bu derdi anlatmak için yetersiz kalır.

niye takrîr edemez hâlini cânâ dil-i zâr
olabilmez buna imkân ki yetmez elfâz G zı/3, 54

Sevgilinin selâmı da kelâmı da âşık için çok değerlidir. Fakat selâmı ile âşğını bahtiyar eden sevgili kelâmı ile onun gönlünü dertlendirmiştir. (Terci' 2/1, 83)

10.2. Nasihat (Pend)

Bir işte tecrübe sahibi olanların tecrübesize ya da büyüklerin küçüklere nasihat etmesi adettendir. Âşıklık yolu, akıl ile izah edilemeyen bir yol olduğu için herkes âşğa nasihat eder ve yanlış yoldan dönmesi için onu ikaz eder. Fakat divan geleneğinde nasihat edenlere pek itibar edilmez. Onlar makbul karşılanmaz.

Şairin başında Mecnûn'un aşkı vardır, gönlü bu aşka zincirle bağlanmıştır. Ona nasihat edenler, Mecnûn'a nasihat edenler gibi, her gün bu aşkı terk etmesi gerektiğini söylemektedirler. Ama sevgilinin saçının kılları kemend gibidir, onlardan kurtuluş imkânı yoktur.

serde kim var aşg-ı mecnûn gönlümüz zencîr-bend
nâsihin çok terg-i aşğın dinlerem her günki pend
heç halâs imkânı yoh kim târ-ı zülfündür kemend Taştîr 3/2-3-4, 95

Âşık öyle bir hâldedir ki ciğer kanı döken gözüne âlem görünmez. Ve âşık bu hâlde ne diyeceğini şaşırmıştır, âşğın bu hâlini ne sevgili bilir ne de ona nasihat edenler bilir. Âlemde hâlden anlar kimse kalmamıştır. Şair de kendi gönlüne nasihat eder. Gönle, yakışksız söz ve davranışları olan kimseler ile sohbet edilmemesi gerektiğini tavsiye eder. Nasipsiz gönül, haddini bilmezleri ve nasihatçıları dinlememelidir.

vazgeç bu ham-ervâh ile sohbet mi olur

Herkesin derdi, şairin aşkıma iftira atarak onu ayıplamak olmuş, herkes âşığa nasihat edip onu uyarır olmuştur. Ve âşık bu durumdan hiç memnun değildir.

her kesin derdi benim aşkıma bühtân ile ta'n
herkes olmuş maña nâsih meni eyler ikâz

G z1/2, 54

10.3. Şâir, Şiir, Nazm, İnşâd, Erbâb-i Sühân, Meydân-i Sühân, Gazel

Şahin Uçar, *Dîvân*'ında kendini “şeydâ bir şâir” olarak tanıtır. Şair, gönlünü sadeğe, gönlünden söylediği şiirleri de sadeğ içindeki bâkir inciye benzetir. *Dîvân*'da fahriye beyti denilebilecek bir beyitte şair; kendisinin söz üstâdı olduğunu, güzel söz söyleme meydanında altın taç giydiğini söyler.

bu şeydâ çünkü üstâd-i sühândir
bu meydân-i sühânde giydi zer-tâc

G c/5, 39

Allahü Teâlâ'nın dilediği kullarının kalbine ilkâ eylediğine inanılan bir ilim vardır ki buna irfan denilir. İrfan sahibi olanlar da “Ârifler”dir.²⁹⁸ Şair bir fahriye beytinde kendini “Ârif-i billâh ve âlim” olarak tavsif eder. Şeydâ şairin şiirleri, kıymetli mücevher kaynağıdır. Bu şiirler, sevgilinin yanağının yâdigarı olarak şairin içinde peydâ olan hediyedir.

Âşığın şeydâ gönlünde, sevgilinin güzelliğini şiirleri yansıtmaktadır. Bu şiirleri okuyanlar, sevgilinin güzellik unsurlarını tafsilatlı olarak görebilirler. Sevgilinin güzelliğini kendi şiirlerinde gören şairin başka güzellikleri seyretmeye ihtiyacı yoktur. Artık, Ukaz meydânı da onun gönlüne mesken olamaz. (G z1/5, 54)

Gönül aşk derdini alışkanlık hâline getirmiştir ve bunun sonucunda, dil sevgilinin güzelliğini anarak gönülden şiir söyler. (Terci' 3/3, 84) Şahin Uçar, kendi şiirlerini büyü sözleri gibi tesirli sözler olarak görür. Sevgili de şairin gazel üstâdı olduğunu ve büyüleyici sözleri olduğunu tasdik eder. O, şiirlerini şeydâ gönlünden söylediğini belirtir ve sihr-î helâl gibi tesirli olması için Allahü Teâlâ'ya dua eder.

söyledim şeydâ gönülden şi'rimi
yâ ilâhi eyle bir sihr-î helâl

G lam/5, 60

²⁹⁸ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 345.

Âşığın canını yağmalayan gönül, sevgiliye binbir laf düzerek şiirler ithaf eder. Şairin gönlü, sevgilinin dudağını hatırlamakla cûşa gelir. Ve sevgiliye olan aşkı sebebiyle kendi nâmını gazellerle bâki kılar.

cânım yağmalayıp, düzüp bin bir laf
eyler cânâne dil şiirler ithaf

R XXI/1-2, 121

Zamane insanları, şairin değerini bilmezlerse de şair bunu dert etmemektedir. Çünkü şaire göre bu zamanda söz erbâbı kalmamıştır. Yine “*Mâlihulyâ*” da “*Kar Çiçeği Açarken Geceleri Dağlarda*” adlı şiirde şair, ötelere haber aldığını ve hikmetli şiirler yazdığını belirtmiştir:

biz şiir söylemedik! şiir dediğin nedir?
hem şiirdir sesimiz, hem şiir değil sözüm
şiirle haber alır mâverâdan sesimiz
sözümüz hikmet olur, sazımız şiir bizim.²⁹⁹

10.4. Ses, Âvâz

Şair, kendisini ağlayıp inleyen bülbüle benzetir. Bülbülün avazı gül içindir.

bülbül-i zârem seninçün eylerem âvâz men
dil sana eyler şikâyet sen gül-i ra'nâsını

Terkîb 2/3, 78

Dîvân'da “ses” kelimesi “can, insan” anlamlarında kullanılmıştır. Arzularla dolu olan tenin, can kuşundan ayrılmış bir kafes hâline geldiğini, ötelere gelen sesin, tekrar ötelere döndüğünü belirtir. Sevgili, âşığın aklını başından alıp onu şaşkınlıkta bırakmış, bundan dolayı âşığın âvâzı ağlayıp inlemedir. (G z/3, 48)

10.5. Darb-ı Mesel

Darb-ı mesel atasözü demektir. Sevgili, güzelliğiyle darb-ı mesel gibi dillerde gezmektedir.

ol hüsn ile dillerde gezer darb-ı meselsen
burhân-ı cemâlin

Mü/4, 69

²⁹⁹ Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 126.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TABİAT VE DİĞER UNSURLAR

1. TABİAT

1.1. Coğrafi Unsurlar

1.1.1. Çöl, Sahrâ, Beyâbân

Dîvân'daki coğrafi unsurlar genellikle aşkla alakalı benzetmelerde kullanılır. Çöllerde su bulmak zordur. Gönül derdi de bir susuz çöl gibi yanar, kum gibi kaynar. Sevgili, âşığın gönül arsasını vîrân eylemiştir.

bir susuz çöl tek yanar dil derdi kaynar kum gibi
böyle vîrân eyledin sen gönlümün arsâsını Terkîb 2/4, 78

Dîvân'da Mecnûn'un çöllerde gezmesine telmih yapılır. Âşık sevgiliye kavuşma ümidini taşıyarak deli divane olmuş ve Mecnûn gibi çöllere düşmüştür. Sevgiliye olan aşk, âşığı çöllere salmıştır.(K I/16, 24) Âşık, bir mısradâ gönlünü de çöle teşbih eder. Gönül çölü sevgilisiz, susuz kalmıştır. Âşığın cisminde can kalmamıştır.

dil beyâbânı susuzdur cismimin yok cânı yâr Muh 5/4, 91

1.1.2. Ummân, Deryâ, Emvâc, Cûy

Aşkın hâlleri denizin dalgalarına benzer. Aşk, çok kapsamlı bir duygu oluşu ve dalgalı olması yönüyle deryaya, denize, ummâna benzetilir. Aşk denizi daima fırtınalıdır. Bu denizi tahrik eden çeşitli unsurlar vardır. Bu deryanın dalgaları sakinleşmez.

nedir tahrîk eden ummân-ı aşkı
karâr etmez mi bu deryâde emvâc G c/2, 39

Gönül, yavaş ve güzel bir sesle şarkı söyleme denizinin ezgilerini söyler. Dönüp duran gök kubbe, ona ayna olur ancak. Şair bir beyitte aşkı bir okyanusa benzetir. Kendisinin de bu aşk okyanusuna düştüğünü ve bu ummanın sonu olmadığını ifade eder. Hz. Nuh'un gemisinin bile bu aşk denizinde sefer eyleyemeyeceği mübalağalı bir tarzda dile getirilir.

Çınlayan kubbe, şairin feryadını aksettirir. Şairin kalbi, dalgalı denizler gibi figanlarla, inlemelerle doludur. Sevgiliden ayrılığa tahammülde zorlanan âşık ne yapacağını bilemez, ırmak kenarlarını kendine mesken edinir. Âşığa sevgi ve aşkı hatırlatan tanbur, ûd ve ney gibi ahenkli ses çıkaran müzik âletleri susmuştur. Gönül, sevgiliden ayrılığında, sevgiliye duyduğu aşkı anlattığı için ırmak kenarını mesken tutmuştur.

susdu tanbûr ûd ü neyler bes gönül hicrinle neyler
vasf-i aşk-i yâri söyler meskenimdir cûy kenârı K II/8, 28

1.1.3. Şeb-i Yeldâ

Şeb-i yeldâ “senenin en uzun gecesi”dir.³⁰⁰ *Divân*’da iki yerde geçer. Şair Şeydâ için sevgiliden ayrılık günü, senenin en uzun gecesi gibidir. Sevgilinin güzelliği ise o en uzun gecede ayın doğması ve gecenin karanlığını aydınlatması gibidir. (G h/3, 64) Şair, eşi Hatice Uçar’ın vefatı üzerine yazdığı mersiye de bu vefat ile seyir güneşi, bir akşam garipliğine ermiş gibi sönmüş olduğunu belirtir. Bu ölüm ile şair için yılın en uzun gecesi başlamıştır.

bir “şâm-ı garîbân”e erip mehr-i temâşâ
sönmüş gibi gûyâ
başlar şeb-i yeldâ Me/11, 73

1.1.4. Işık, Şua’, Nûr

Sevgili güzelliği ile ışık kaynağı, nur menbaidir. Sevgilinin parlak güzelliği, cemâli âşığın gönlüne bir ışık salmıştır. Bundan dolayı gönül, akıl ile binbir çekişme ve kavga içindedir.

tal’atın gönlümde salmış bir şua’
gönlüm eyler akl ile binbir niza’ G a/1, 55

Aşk acısı çeken âşığın gözünün nuru sönmüş, âşık hiçbir hayali, görüntüyü ayırt edemez bir vaziyettedir. Lâkin sevgilinin gönüldeki hayali asla yok olmaz; sevgili, yanağıyla orada güzelliğini göstermiştir. Sevgili yüz örtüsünü, peçesini açsa sevgilinin yüzündeki nûr, âşığını yakar.

çün yâri nikaab açsa yakar âşıkı nûru
lutf eylemiş olmuş bu mecâz-i gül-i hamrâ K I/20, 24

³⁰⁰ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 768.

Bir başka mısradaki ise sevgilinin güzelliğinin, etrafa ışık saçan bir güzellik olduğu ifade edilmiştir. Bu yönüyle sevgili muma, sevgilinin güzelliği de mumun alevine benzetilmiştir. Mumun ışığı fânusa düştüğü gibi sevgilinin güzelliği de âşığın gönlüne düşmüştür. (R XXVII/3-4, 127)

1.2. Bahçeler

1.2.1. Bâğ

Bâğ, bahçe gibi kelimeler *Dîvân*'da yine somut gerçekliğiyle değil, daha ziyade soyut anlamlarıyla zikredilir. “Sevgiliye ait güzelliklerin birçoğu bağlarda, bahçelerde olan özelliklerdir. Bu bahçeden bahar hiç eksik olmaz.”³⁰¹ *Dîvân*'da şair bağ, bahçe kelimelerini genellikle kendisiyle alakalı olarak kullanır. Âşık, kendini bağa teşbih eder. Âşığın canı çektiği acılarla bir hazan yaprağına dönüşmüştür. Bağın bülbülü olan dil, sevgiliden ayrılığı dile getirmektedir. (K II/11, 28)

Âşık, canını da bağa benzetir. Âşığın can bahçesini hayatlandıran sevgilidir. Âşık, gönlün güneşi olan sevgiliden can bahçesine hayat vermesini ister. Sevgilinin yüz güzelliğini âşığa göstermesi âşığın gönül bağı canlandırır.

bâğ-ı câna ver hayât ey mihr-i dil
bir görün Allâh için göster cemâl

G lam/3, 60

Sevgili, âşığın gözleri için her akşam ve sabah ezel güneşidir, âşığın gönlü ise sevgilinin hayal bahçesidir. Şair, bir beyitte “Ey Şâhinim, bülbül öldü, gönül bağı boş kaldı.” diyerek sevdiği bir dostundan ayrılmanın elemi dile getirmiştir.

1.2.2. Gülistân, Gülşen, Gül-sitân, Gülzâr, Lâle-zâr

Gülistân, gülşen, gülzâr, gül bahçesi; lâle-zâr, lale bahçesi demektir. Gül bahçesi bahar mevsiminde şenlenir. Rengarenk çiçeklerle dolar. Aşkın sembolleri olan gül ve bülbül, gül bahçesinde birbirine kavuşur. Gülşen, âşıkların gönüllerini eğlendirdikleri, huzur buldukları bir mekândır. *Dîvân*'da hem somut gerçekliği ile hem de soyut anlamları ile kullanılır. Sevgili, istiareli olarak gül bahçesindeki gül olarak tavsif edilir. Gönül, gül bahçesinin gülünün hevesine düşmüştür. Gül bahçesi

³⁰¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 55.

âşıklara rahat ve huzur veren, âşıkları eğlendiren bir yer olmuştur. Yaz kış yeşil kalıp güzel rayihası olan servî ağacı bu gönül mülküne tuğrâ çekmiştir.

gülşen ki safâ-bahş olar âşıklara ey dil
servî bu gönül mülküne çekmiş yine tuğrâ K I/8, 22

Şairin eşinin vefatıyla gül bahçesi harâp olmuş, devran dönmüş, bülbül yine inlemeye başlamıştır. Sevgili, gül bahçesinde, kırmızı güle tecelli etmiş ve şeydâ bülbül de bu ahenk ile sarhoş olmuştur.

çün bülbül-i şeydâ da bu âheng ile serhoş
yâr eyledi gülşende gül-i sürhe tecellâ K I/18, 24

Şair bir beyitte ilkbaharın, gül bahçesinin, lale bahçesinin vaktinin geçtiğini ve artık sonbahar zamanı olduğunu söylüyor. Bu durumda şairin elinde sadece sevgilinin gül yanağı kalmıştır ve şair, onu güzel saklaması gerektiğini kendi kendine tembihliyor. (K II/2, 27)

Sevgilinin yokluğunda yaseminin devri sona ermiştir, susam ve sümbül solmuştur. Gül bahçesi yıkılıp ıssız hâle gelmiştir. Aşığa, gönül gül bahçesinin sırları gizli olmaz. Gül bahçesinin her gülü, “Kâlu belâ” miskin kokusudur. Şair bir beyitte kil ve toprağın, o gülün yetişmesine sebep olamayacağını bildiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı gül bahçesini süslemek için sevgilinin kendisi bir gül gibi açılmıştır. (K I/21, 25)

1.2.3. İrem Bağı

İrem bağı, Âd'ın oğlu Şeddâd'ın cennete nazire olarak yaptırdığı meşhur bir bahçedir. Bu bahçenin içindeki bağ ve köşklerle birlikte gayet güzel olduğu rivayet edilir. Edebiyatımızda yalancı cennet, ma'mûr, âbâdân ve neşât-efzâ yer mânâsında ve genellikle “bağ” kelimesi ile beraber kullanılmıştır.³⁰² *Dîvân*'da sevgilinin güzelliğini seyretmek, Bağ-ı İrem'i seyretmekle eşdeğer görülmüştür. Şair, “Çeng, santûr, târ ve tanbûr gibi müzik aletleri benim gönlümü eğlendirmez. Çünkü benim gönlüm yârin hayâlini seyretmekle adetâ İrem bağını seyrederek ve bununla eğlenir.” diyerek teşbih ve telmih sanatlarını birlikte kullanmıştır.

³⁰² Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 282

1.3. Ağaçlar

1.3.1. Serv, Tûbâ

Servî, yaz kış yeşil kalan ağaçlardandır. Güzel rayihası olan servi ağaçları genellikle mezârlıklarda yetiştirilir. Dağ servisi, Lübnan servisi gibi çeşitleri vardır.³⁰³ İskender Pala'nın ifadesine göre "Servinin meyvesi olmaz. Mezarlıklarda daha çok bulunur. Bunun nedeni, rüzgâr ile salınırken 'Hû!' (Allah!) sesini çıkarmasıdır. Bu hâl, onun allah'ı zikrettiğine işarettir."³⁰⁴ Divanlarda sevgilinin uzun boyu servi ağacına benzetilir. Sevgilinin salınarak yürümesi ile servi ağacı arasında bağ kurulur. Birçok şiirde sevgili, istiareli bir şekilde "servi" diye adlandırılır. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında servi hem gerçek anlamıyla hem de mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Tûbâ ise kökü göklerde olan cennet ağacıdır. "Tûbâ" kelimesi "pek iyi, âferîn, maşallah" gibi mânâlara da gelir.³⁰⁵ *Dîvân*'da sevgili, naz ve edâ ile sallanarak yürümesi özelliğiyle cennetteki Tûbâ ağacına ya da dünyadaki servi ağacına teşbih edilmiştir.

kâmet-i dildâr aceb tûbâ mıdır
ol hırâmân serv-kâd cânâ mıdır

G r I/1, 45

Gül bahçesi âşıklara rahat ve huzur veren, âşıkları eğlendiren bir yer olmuştur. Yaz kış yeşil kalıp güzel rayihası olan servî ağacı bu gönül mülküne tuğrâ çekmiştir. Bir rubaide şair, sevgili için "serv-i hayâl" tabirini kullanır. O hayal servisi, o gönlü zabt altında tutan, o ay yüzlü, o hilal kaşlı sevgili gönülden hiç çıkmaz.

1.3.2. Ağaç (Eşcâr) , Fidan (Nihâl)

Dîvân'da ağaçların yapraklarının dökülmesi bahis mevzuu edilir. Şair bir kasidesinde bu durumu şöyle izah eder: "Her tarafta ağaçların yaprakları hep dökülsün. Böylece gönlü zabt altında tutan sevgilinin güzelliğinin sebatsız olduğu, kalıcı olmadığı hem sadece hallâk-ı kâinât olan Allahü Teâlâ'nın bâki olduğu açığa çıksın." Sevgili, tazeliği, gençliği, zarafeti ve boyu yönüyle fidana benzetilir. Gönül goncası, uyku ve hayal elbisesidir. Gül fidanına benzeyen sevgili, o hayâl içinde gizlenmiştir. (G lam/1, 60) Sevgilinin boyu gül fidanı olmuştur. Her ne kadar

³⁰³ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 720.

³⁰⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 350.

³⁰⁵ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 481.

sevgilinin elife benzeyen boyu âşığın gözünden gizli olsa da o naziklik fidanı gönülden biter.

eğerçi gözümden nihandır elif
nihâl-î zerâfet gönülden biter

G r II/2, 46

1.4. Çiçekler

1.4.1. Gonca, Gül ve Diken (Hâr)

Divan şiirinde ismi en fazla zikredilen çiçek güldür. Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında da, bu geleneğe uygun olarak, gül ve gonca kelimeleri en çok zikredilen kelimelerdendir. *Dîvân*'da gül ve gonca ile ilgili kullanılan kelime ve tamlamalar şunlardır: Gül, gonca, gonca dehân, güller, gonca gül, gonca-i ra'nâ, gül faslı, gül devri, cevher-i gül, gül aşkı, gonca-i ter, gül-i derbeder , gül cemâl, gülistân, gül zarf-ı zülâl, gül rengi testi, gül rûy, gül-i ruhsâr, kâse-i gül, hevâ-yi gül-i gülzâr, gül yüz, gül bergi, gülşen, gül-i sürh, gül-î ter, sad-berg-i gül. Sevgilinin kendisi, bizzat gonca ya da güldür. Bazı beyitlerde sevgilinin güzelliği, ağzı, dudakları ve yanakları da gül ya da goncaya teşbih edilmiştir. Sevgilinin goncaya benzeyen ağzı, güller gibi açıldıkça o sevgili güler. Şair, sevgiliyi taze bir güle teşbih eder.

güller gibi açdıkca güler gonca dehânı
bir tâze gülüm var

Mü/9, 70

Gönül goncası, uyku ve hayal elbisesidir. Gül fidanına benzeyen sevgili, o hayâl içinde gizlenmiştir. Âşığın gönlü, gonca ağızlı ve ceylan gözlü sevgilinin büyücü gözlerinin esiridir. Gönül henüz açılmamış gül goncasına benzetilmiş ve intak sanatıyla gönlün “gizli bir hazine” olduğunu söylenmiştir. Şair, sevgilinin o ucu sivri, iki yanı keskin bıçağa benzeyen kaşları, o açılmamış güle benzeyen ağzı karşısında hayranlığını dile getirir. Bu dünyadaki her şey şaire sevgiliyi hatırlatır. Bu hatırlatma yeni açılan bir gül goncası teşbihi ile yapılır.

bir gonca gibi râzımı ifşâ ederek bes
her şey bu cihanda seni eyler dile îmâ

K I/23, 25

Şairin eşinin vefatıyla gül bahçesi harâp olmuş, devran dönmüş, bülbül yine inlemeye başlamıştır. Şair, vefat eden eşinden bahsederken “gonce i'zâr” tabirini kullanarak yanağı goncaya benzetir. Bülbüllerin figanı, gülün aşkından dolayıdır.

Ama bu aşk sadece bülbülde değil gülde de vardır. Bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı olan gonca-i ra'nâ, aşk, şeydâlık ve ibtilâlîk içindedir.

gül aşkını eylerse anâdil bu figânı
ey gonca-i ra'nâ ne için sende bu sevdâ K I/2, 21

Gül faslı gelince gönül, şeydâ bir bülbül olmuştur. Bu şeydâ gönül, bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gülleri görüp ızdırap ile haykırmaya, bağırıp çağırmaya, inlemeye başlamıştır. Bülbül, gül için nağmeler eyler, inler. Şeydâ âşık, sevgilisine hasret kalmış. Bülbül gibi, gönül ezgilerini sadece güle mahsus kılmıştır. Gül bülbüle bin naz eder ama gül devri biter, günler tez geçer.

gül bülbüle bin nâz eder ammâ bil ki
gül devri biter, tez geçer ey gül günler R X/3-4, 110

Dil nağmeleri, gülün cevherinden işârettir, alâmettir. Âşıkta sevgiliden başka bir maksat, niyet yoktur. Gönül bülbülü, bir gül aşkıyla feryat eyler. Sevgili taze goncadır, zamanla açılıp gül olacaktır. Gönül şeydâ bir bülbül, bu güzel sesle şarkı söyleme de onun inşâdı olmuştur. Âşık sevdiğinden ayrı düştüğünden dolayı eşyanın ne olduğunu bilmez olmuştur. Şarap gözünde kan, gül de sevgilinin parlak yanağı olmuştur. Âşık, aşk derdinden dolayı perişandır, gönül kederli, gül hüznüldür. Sevgilinin güzelliği özellikle yüzünde ve yanaklarında görülür. Gönül, sevgilinin gül cemâlinden dolayı aydınlanmıştır; sevgilinin güle benzeyen al yanağından, gönül mülkünü ateş kaplamıştır. *Dîvân*'da âb-ı hayat çeşmesi olan dudaklar da güle benzetilir. Gül gibi olan dudaklar lezzet mahfazasıdır. (Mü/8, 70)

Şairin söylediği helal olan büyücüye benzeyen sözler karşısında gülün dili tutulmuştur. Bülbül, her sabah güle olan aşkını yüceltir. Gül gibi olan sevgiliye meyledilmesinin, ona sevgi gösterilmesinin sebebi, sevgilinin güzellik, cemâl, iyilik ve makbûliyyet ile imtiyazlı ve müstesna bir varlık olmasıdır. Gönül, şeydâ bülbül gibi sevgilinin gül yüzüne âşık olmuştur. Şair bir beyitte kil ve toprağın, o gülün yetişmesine sebep olamayacağını bildiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı gül bahçesini süslemek için sevgilinin kendisi bir gül gibi açılmıştır.

bildim kil ü hâk ol güle bâis olabilmez
ârâyiş-i gülzâre gül açmış bu dil-ârâ K I/21, 25

Sevgilinin gül yanağının güzelliğinin imâ edilmesi, birlik gülünün güzelliği gibi emsalsizdir. O gülün misl ü nazîri, benzeri yoktur. Sevgilinin güzelliği, gülün güzelliğine benzetilmiştir. Âşık, sevgilinin gül gibi olan güzelliğini görmüş, gönül de bu muhteşem güzellik karşısında, tertemiz bir gül gibi açılarak gülmüştür. Gül bahçesindeki güllerde sevgilinin güzelliği görünmesiyle gül, Hz. Yusuf gibi, lale de Züleyhâ gibi oldu. Bir beyitte binlerce nergis ve gülün âşığı mutlu etmek için etrafı süslediği dile getirilerek hüsn-i talil sanatı yapılır. (K I/6, 22)

Kadim şiir geleneğinde bülbülün güle olan aşkı meşhurdur. Bülbüllerin gül bahçesine gelip şakımaları, hüsn-i talil yoluyla, güle olan aşklarına bağlanılır. Şeydâ gönül de, bülbülün güle olan sevdası gibi sevdalı ise vaktini, günlerini gülün aşkıyla geçirmelidir.

dil-i şeydâ güle bülbül gibi sevdâlı ise
gülün aşkıyla geçirsin dahi eyyâm evkat

G t/7, 37

Şair, sevgilinin gül gibi güzel yüzünü seyreden kişinin kendini kaybettiğini ve bu hâlde sevgili isterse nâz ve şîve-i dilberâne ile kirpik süzerek bakışını hançer gibi âşığın tâ kalbine kadar sokabileceğini belirtmiştir. Bir beyitte ise şair “Ey sevgili, ben senin gül yüzünün gönülde gizli yansımaları görünce anladım ki seni tâ ezelden beri sevmişim.” diyerek aşkının ezel bezminde başladığını, yeni olmadığını dile getirir.

Aşkın bir ilkbahar mevsiminde sevgili, güller gibi açmıştır, dil yavaş ve güzel sesle şarkı söyler gibi hilesiz ve samimi bir şekilde şiirini söylemiştir. Şair, sevgilinin gül yüzünü güllerle kıyas eylerken o gönül alan sevgilinin kırmızı renkli elbise giydiğini görmüştür. Sevgili, gül bahçesinde, kırmızı güle tecelli etmiş ve şeydâ bülbül de bu ahenk ile sarhoş olmuştur.

Dostlar meclisinde herkes ayık ve herkesin aklı başında iken yüz yapraklı güle benzeyen sevgili boyunu gösterse idi meclisteki bütün dostlar, sevgilinin güzelliği karşısında sarhoş olur ve kimse bir daha şarap içmez.

Gülün olduğu yerde diken de vardır. Gül dikensiz düşünülemez. Sevgili ve onun her türlü güzelliği gül ise, âşığın çektiği bütün sıkıntılar da bu gülün dikenleridir. Bir beyitte şair, dünyevi güzelliğin geçiciliğini gülün solması teşbihiyle anlatır. Güller solacak, diken bülbülü öldürecek; gül zamanı, bahar âlemi bir hayalden ibaret kalacak.

güller solacak bülbülü hâr öldürecek bes
gül devri behâr âlemi evhâm değil mi?

Terci' 5/3, 86

1.4.2. Lâle, Şekâyık

Divan şiirinde gülden sonra ikinci önemli çiçek lâledir. Sevgilinin yanağı, kırmızılığı dolayısıyla laleye benzetilir. Şiirlerde geçen lâle, şakayık denilen gelincik çiçeğidir. *Dîvân*'da bir beyitte gül ile lâle birlikte kullanılır. Sevgilinin güzelliği, çimenlikteki her yaprak üstünde görünmüştür. Bahçedeki çiçeklere sevgilinin güzelliği aksetmesiyle gül Hz. Yusuf gibi, lale de Züleyhâ gibi güzelleşmiştir. Lâlenin rengi kırmızıdır. Talihsiz ve şaşkın âşık lâlenin rengini, uykuda görünen hayallerin renginden ayırt edememektedir.

lâle rengin seçmezem men akseden reng-î tuyûf
çeşm-i âşık perdelenmiş şems-i dil tutmuş kûsûf

Taşîr 9/3-4, 97

Dîvân'da, gelincik lâlesinin gülün payına düştüğü ya da pâyine secde ettiği belirtilir. "Pay" kelimesi hem hisse hem de ayak anlamlarında kullanılarak tevriye sanatı yapılır.

düşmezdi gülün pâyine bir lahza şekâyık
min secdesi var nâfe-i yâr aşkına illâ

K I/5, 22

1.4.3. Nergis

Nergis; sarı yapraklı, yeşil göbekli bir çiçektir. Mecâzen "dilber gözü" anlamında kullanılır. Eski şâirlerimiz sevgililerin gözlerini nergise teşbih ederek kullanmışlardır.³⁰⁶ Şiirlerde nergis ve göz genellikle birlikte kullanılır. *Dîvân*'da bir beyitte binlerce nergis ve gülün âşığı mutlu etmek için etrafı süslediği dile getirilerek hüsn-i talil sanatı yapılır.

min nergis ü gül eyledi etrâfı müzeyyen
min-ba'di heman şâd olasan âşık-ı şeydâ

K I/6, 22

Sevgilinin gözleri nergis çiçeğidir. Gül bahçesinin her gülü, "*Kâlu belâ*" miskin kokusudur. Gönül alan sevgilinin boyu bir elifdir, gizlilik sadasıdır. Sarhoş, süzgün bakışlı ve nergise benzeyen gözler aşk yolunun başında fitneler eyler. Âşığın gönlü sevgilinin yüzüne, gülüşüne ve bu süzgün bakışına hasrettir. Sevgilinin baygın, süzgün ve nergis gibi olan sarhoş bakışları âşığın ihtiyarını elinden almıştır.

³⁰⁶ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 379.

Sevgilinin sarhoş ve süzgün gözlerini süzerek gülmesi âşığın gönlünü şen eder. Aşağıdaki beyitte sevgilinin gözleri istiâre sanatıyla yine nergis çiçeğine benzetilmiştir.

gülsen ne olur nergis-i mestin süzerek bir
gül-rûyine baktıkça olur gönlümüz âbâd

Terci' 3/2, 84

1.4.4. Nesrîn

Nesrîn, yabânî bir güldür, “Ağustos gülü” de denilen bir çiçektir.³⁰⁷ İlbahar mevsimini şenlendiren çiçeklerden birisi de nesrindir. Şair, *Dîvân*'da nesrin çiçeğinden bir beyitte bahseder. Şarap kadehi, gül kâsesi, bülbül sesinin âhengi, süzgün bakışlı nergis çiçeği, yabânî gül çiçeği nesrîn, sümbül gibi güzellikler hep yok olmuştur.

sâgar-i mül kâse-i gül hem nevâ-yi savt-i bülbül
nergis ü nesrîn ü sünbül hep fenâ-yi sâz-ı kârı

K II/3, 27

1.4.5. Turfe Çiçekler

Sevgili taze çiçek gibidir. Şair, sevgiliye ”Ey taze çiçekler gibi nâzik, gönül alan sevgili.” diye hitap eder.

ey turfe çiçekler gibi nâzik dilber

R X/1, 110

1.4.6. Sümbül

Sümbül, ilbahar mevsiminde soğandan yetişen, güzel kokusu olan ve pek çok çeşidi bulunan bir çiçektir. Divan şiirinde sevgilinin kıvrımlı saçları teşbih ve istiâre sûretiyle sümbül çiçeğine benzetilir.³⁰⁸ Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında çiçek çeşitlerinin zikredildiği bir beyitte sümbül, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Şarap kadehi, gül kâsesi, bülbül sesinin âhengi, süzgün bakışlı nergis çiçeği, yabânî gül çiçeği nesrîn, sümbül gibi güzellikler hep yok olmuştur. Bir mersiyede ise sevgilinin saçları sümbüle benzetilir. Şair, sevgilinin saçlarının, onun vefatıyla, sümbül gibi solduğundan bahseder. O kâkülü kıvrımlı olan sevgili, bir rüya gibi kısa bir zamanda gelip geçmiştir. Yazık ki hayaller, sümbül gibi solmuştur.

rü'yâ gibi geçdi hani ol kâkül-i turrâ
sümbül gibi hayfâ

³⁰⁷ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, s. 1458.

³⁰⁸ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 419.

soldu yine hulyâ

Me/9, 72

1.4.7. Yâsemin ve Susam (Sûsen)

Yasemin; güzel kokulu, beyaz ve küçük çiçekler açan, sarmaşık şeklinde uzayan bir bitkidir.³⁰⁹ Yasemen diye de adlandırılır. Susam ya da sûsen ise küçük bir bitkidir. Bu bitkinin küçük ve sarımtırak tohumuna da susam denir. *Divân*'da bir beyitte yaseminin devrinin sona erdiğinden, sûsen ve sümbülün solduğundan, gül bahçesinin yıkılıp ıssız hâle geldiğinden söz edilmiştir.

yâsemen devrî doluptur sûsen ü sümbül soluptur
böyle kim tenhâ kılıptır gül-sitân-i târümârı

K II/5, 27

Sâdık âşık, sevgilinin yasemin gibi kıvrımlı ve güzel kokulu saçlarının misk kokusunu bilemez.

âşık-i sâdık ne bilsin müşg-i çîn-î yâsemin

Taşîr 8/2, 96

1.4.8. Menekşe (Benefşe)

Menekşe, benefşe diye de adlandırılan güzel kokulu küçük bir çiçektir. *Divân*'da menekşe de diğer bazı çiçeklerle birlikte bir beyitte zikredilir. Beyitte bahar mevsiminin, gül devrinin geçtiğinden, şakayığın kırmızı yüzünün yok olduğundan, menekşenin rengi ve kokusunun kalmadığından söz edilir.

yoh şeqâyıq sürh-rûyi yoh benefşe reng ü bûyi
yoh sadâ-yi hayy-i hû-yi çeng ü santûr sâz-kârı

K II/4, 27

1.5. Hayvanlar

1.5.1. Bülbül (Anâdil)

Gül ile bülbül aşkı şairler ve âşıklar için sembolik değer taşır. Divan şiiri geleneğinde bülbülün güle olan aşkı ile âşığın mâşuğa olan aşkı arasında münasebet kurulur. Bülbül güle kavuşamadığından dolayı feryat edip inler. Âşıklar da sevgiliye kavuşamayıp günlerini âh u feryat ile geçirirler. Gül, bülbülsüz olamadığı gibi âşığın da sevgilisiz olması mümkün değildir. Gülün dikenleri bülbülü yaraladığı gibi sevgilinin eziyetleri de âşığın bağrında yaralar açmıştır.³¹⁰ Şahin Uçar'ın *Divân*'ında gül-bülbül aşkına bolca telmih yapılır. Özellikle bahar mevsiminde, bağın-bahçenin

³⁰⁹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1529.

³¹⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 75.

yeşerdiği dönemde, güllerin bahçeleri süslemesiyle bülbüller de şakımaya başlar. Şair, sevgiliyi gül; kendisini ise gülün aşkıyla yanıp tutuşan, bülbüle benzeter. Bülbülün tek meşguşiyeti sevgilisi olan güldür. Bülbül, gül için nağmeler eyler, inler.

bülbül gül için nağmeler eyler, inler

R X/2, 110

Bülbül, her sabah güle olan aşkı yüceltir.

gül aşkı her subh eder îlâ bülbül

R XXVIII/3,128

Bülbüllerin figanı, gülün aşkıdan dolaydır. Ama bu aşk sadece bülbülde değil güle de vardır. Gül faslı gelince gönül şeydâ bir bülbül olmuştur. Bu şeydâ gönül, bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gülleri görüp ızdırap ile inlemeye başlamıştır. Şeydâ âşık, sevgilisine hasret kalmış. Bülbül gibi, gönül ezgilerini sadece güle mahsus kılmıştır. Gönül bülbülü, bir gül aşkıyla feryat eyler. (Mur 1/1-2, 92)

Sevgili taze goncadır, zamanla açılıp gül olacaktır. Gönül şeydâ bir bülbül, bu güzel sesle şarkı söyleme de onun inşâdı olmuştur. Şairin eşinin vefatıyla gül bahçesi harâp olmuş, devran dönmüş, bülbül yine inlemeye başlamıştır. Gönül bülbülü, mecaz sırlarını gül gibi olan sevgiliye dinlettiremez. Gönül, şeydâ bülbül gibi sevgilinin gül yüzüne âşık olmuştur. Bülbüllerin gül bahçesine gelip şakımaları, hüsn-i talil yoluyla, güle olan aşklarına bağlanılır. Şeydâ gönül de, bülbülün güle olan sevdası gibi sevdalı ise vaktini, günlerini gülün aşkıyla geçirmelidir. (G t/7, 37) Gülün diken, bülbülün düşmanıdır. Bir beyitte şair, dünyevi güzelliğin geçiciliğini gülün solması teşbihiyle anlatır: "Güller solacak, diken bülbülü öldürecek; gül zamanı, bahar âlemi bir hayalden ibaret kalacak." Sevgili, gül bahçesinde, kırmızı güle tecelli etmiş ve şeydâ bülbül de bu ahenk ile sarhoş olmuştur. Gül bülbüle bin naz eder ama gül devri biter, günler tez geçer. Şeydâ âşık, sevgili için feryat eyler. Onun dilindeki nağmeler, aşkı uğruna inleyen bülbülün feryadı gibidir. Gül devrini, bülbül gibi ah ile geçiren başka kimse yoktur.

gül devrini bülbül geçirir âh ile kim vâr
çün vakt-i hazân olması gerçi hatâdır

Terci' 4/3, 85

Bülbülün avazı gül içindir. Gönül bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı güle benzeyen sevgilisini, gül-i ra'nâsını, yine o sevgilisine şikâyet eyler. (Terkîb 2/3, 78)

Bu dünya halkı, kadeh döndüğü andan beri sarhoştur. Bülbül de cihan halkı gibi sarhoş olduğu için güzel, parlak gül ona açılmıştır. Şair, bir beyitte “Ey Şâhinim, bülbül öldü, gönül bağı boş kaldı. Zavallı dostum Fethî’de benim feryadıma karşılık bir ses yok.” diyerek sevdiği bir dostundan ayrılmanın elemi dile getirmiştir. Âşık kendi dilini de bülbüle teşbih eder: “Bağımın bülbülü olan dilim, sevgiliden ayrılığımı dile getirmektedir.” Şeydâ bülbül, güle temenna ile saygı gösterdikçe gül, bülbüle nice bin türlü kin ve husûmeti gizleyip zâhirde dostluk göstermektedir. Bülbülün o kadar hürmet göstermesine karşı gül, ona şefkatli yüzünü göstermemektedir. (K I/3, 22)

1.5.2. Ceylan (Âhû)

Sevgili; zarifliği, ürkekliği, ele geçirilemezliği ve gözlerinin güzelliği yönüyle ceylana teşbih edilir. Sevgilinin gözleri ise âşığın aklını başından alması, edebiyatta genellikle ceylan gibi siyah gözlü güzellerin konu edilmesi sebebiyle büyüleyici bir ceylana benzetilir.³¹¹ Şahin Uçar’ın *Divân*’ında bir beyitte âşığın gönlünün, gonca ağızlı ve ceylan gözlü sevgilinin büyücü gözlerinin esiri olduğu dile getirilir.

ey gonca dehân ü çeşm-i âhû
olmuş dil esîr-i çeşm-i câdû

G v/1, 63

1.5.3. Kuş (Mürg)

Bir beyitte, can kuşa teşbih edilir. *Divân*’da, Fethi Gemuhluoğlu ile ilgili yazılan tarih gazelinde şair, arzularla dolu olan tenin, can kuşundan ayrılmış bir kafes hâline geldiğini, ötelerden gelen bu sesin, tekrar ötelere döndüğünü belirtir.

1.5.4. Ankâ (Sîmürg)

Arapların Ankâ, Farsların Simurg dedikleri bu kuş, Türkçe’de daha çok Zümrüdüanka olarak bilinir ve Kafdağı’nda yaşadığına inanılır.³¹² Türk- İslam kaynaklarında ankâ kuşu ya da sîmurg, Kafdağı ile birlikte zikredilir. Eski İran efsanelerine göre gûyâ Elbürz dağında durur çok büyük ve mevhum bir kuştur.³¹³ İsmi olup cismi olmayan büyük bir kuştur. Rivayete göre Ankâ kuşunun yüzü insan yüzüne benzermiş, boynu çok uzunmuş, tüyleri rengarenk imiş. Bedeninde otuz

³¹¹ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 188.

³¹² *age.* s. 326.

³¹³ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 759.

farklı kuşa ait renk, biçim ve alâmet var imiş. İnsan ve hayvanlardan kaptığını parçalamış. Edebiyatımızda ulaşılmaz olduğu ve kimseye görünmediği için istiğna timsâlidir ve genellikle bu kelime ile beraber kullanılır.³¹⁴

Anka, Kaf dağında kanaat ile ve dünyadan el etek çekerek yaşamının sembolü olarak görülür.³¹⁵ Anka ya da Simurg ulaşılamaz, erişilemez ve ele geçirilemez bir kuş oluşu yönüyle *Dîvân*'da zikredilmiştir. Bu vasıflar aynı zamanda sevgilinin de vasıflarıdır.

gâhi aydır gâhi hurşit menzili
gâhi sîmürgün mekân-ı kûh-i kâf

G f/3, 57

1.6. Kıymetli Eşya

1.6.1. İnci (Dürr), Şeh-vâr, Sedef (Sadef)

Divan edebiyatında geleneğinde “sevgilinin dişleri, teri, vuslatı; âşğın gözyaşı; şairin şiiri ve güzel sözleri yerine inci kullanılır.”³¹⁶ *Dîvân*'da bir fahiye beytinde şair kendi sözlerini inci ve mücevhere teşbih etmektedir: “Ey şeydâ âşık, gönül sırlarını açığa çıkar, söz meydanında yine inci ve mücevher gibi sözlerini saçmaya devam et.” diyerek şiirlerinin üstünlüğünü dile getirmiştir. (G ç/5, 40)

Bir beyitte ise şair, gönlünü sadefe, gönlünden söylediği şiirleri de sadef içindeki bâkir inciye benzetmektedir.

ma'nâ-yi kelâm şâhid mazmûn-i hüdâdır
gönlüm sadefinden olur azrâ gibi peydâ

K I/29, 26

Sevgilinin benzetildiği unsurlardan birisi de incidir. Sevgili iri ve iyi cins incidir. Gönül bir sadefdir ve o sadefin içindeki iri ve iyi cins inci, sevgili olur ancak. Gönül, ancak bu aşk ile gizli şeyleri bilebilir. (G kaf/1, 58)

1.6.2. Cevher (Güher)

Cevher, elmas vb. kıymetli taş olmakla birlikte başka anlamlar da taşır. Sözlükte, bu ilk anlamının dışında, cevhere “kendi nefsiyle kâim olan şey, zât, tıynet, cibillet, mâye-i asliye, hassâ, ist'dâd-ı tabîî, cibillî değer, kılıcın namlusundaki

³¹⁴ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 102-103.

³¹⁵ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 327.

³¹⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 116.

meneviş ve hâreli dalgalar, ebced hesabında noktalı harf³¹⁷ gibi anlamlar verilir. Hz. Peygamber Efendimiz'in mübarek ravzalarındaki tozlara da cevher denir.³¹⁸

Şair Şeydâ, kendi sözlerini cevhere benzetir. Şair, bir fahriye beytinde kendini “Ârif-i billâh ve âlim” olarak tavsif eder. Şairin gönül menbâından çıkan şiirleri, kıymetli mücevher kaynağıdır. Bu şiirler, sevgilinin yanağının yâdigarı olmak üzere âşığa verilen hediyedir.

âşık-i şeydâ-yi gör kim ârif-i billâh ü âlim
kân-i cevherdir şiirim rûh-i yârin ber-güzârı K II/14, 29

Başka bir beyitte de âşığın sözlerinin, sevgilinin vasıflarından bahsederek istisnâî sözler olduğu belirtilir. Bu sözler, cevher gibi gönül menbâından çıkmıştır. Dildeki nağmeler, gülün cevherinden alâmettir. Âşıқта sevgiliden başka bir maksat, niyet yoktur.

onun vasfıyla müstesnâ bu söz ki
güher-veş kân-i dilden etdim ihrâc G c/4, 39

1.6.3. Altın (Zer)

Dîvân'da fahriye beyti denilebilecek bir beyitte şair; kendisinin söz üstâdı olduğunu, güzel söz söyleme meydanında altın taç giydiğini söylemiştir.

bu şeydâ çünkü üstâd-i sühândir
bu meydân-i sühande giydi zer-tâc G c/5, 39

1.7. Kozmik Unsurlar

1.7.1. Kubbe-i Devvâr, Kubbe-i Tannân, Kubbe-i Mînâ, Kubbe-i Hadrâ

Dîvân'da gökler “kubbe” olarak görülür. Bu kubbe yeşildir, parlaktır ve devredip durmaktadır. Gönül, yavaş ve güzel bir sesle şarkı söyleyeme denizinin ezgilerini söyler. Ama dönüp duran gök kubbe, ona ayna olur ancak.

dil nağme-i ummân-ı terennüm eder ammâ
ma'kes ona bu kubbe-i devvâr olur ancak G kaf/2, 58

Çınlayan kubbe, şairin feryadını aksettirir. Şairin kalbi, dalgalı denizler gibi figanlarla, inlemelerle doludur. Bir ayrılık nağmesi onda devredip durmaktadır.

³¹⁷ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 487.

³¹⁸ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 157.

feryâdîma ma'kes olur ol kubbe-i tannân
kalbimde pür-efgaan
ummân-ı hurûşân

Me/7, 72

İnsanların güneşe ulaşması mümkün olmadığı gibi âşığın da sevgiliye ulaşma arzusu bir hevâdan ibarettir. Âşık, hayâl güneşi olan sevgilinin dost gibi görünüp âşığının yüzüne gülmesine sitem eder. (Terci' 4/1, 85) Şair, eşinin vefatının ardından hüznünü dile getirdiği mısralarda âlemin yine aynı âlem olduğunu, bu yeşil gök kubbenin, boşlukta durmakta olduğunu ve şairin kederini paylaşarak hâlâ çökmediğini ifade etmiştir.

âlem yine âlem yine bu kubbe-i hadrâ
durmakta muallâ
gök çökmedi hâlâ

Me/5, 72

1.7.2. Felek, Kevkeb ü Eflâk

Allahü Teâlâ, binlerce ecrâm-ı semâviyeyi, âsümanı, yıldızları, gezegenleri ve gökleri birbirine uyumlu bir şekilde yaratmıştır. Göklerin boynuna bir gerdanlık gibi Süreyyâ'yı takmıştır.

min kevkeb ü eflâki yaratdın mütenâsip
taktın yine sen gerden-i eflâke süreyyâ

K I/25, 25

Sevgili, gönül güneşidir; gönül bu güneşte aşkı seyreyler. Dokuz felek, sevgili için yükselme makamıdır. Gökler boş kalmış; aşk ehli de güzel ezgiler de bitip tükenmiştir.

seyr-i aşk eyler gönül ey mihr-i dil
nü-h-felek cânâ makâm-ı irtifa'

G a/3, 55

1.7.3. Âlem

Şair, bu âlemde sevgiliye denk kimse bulunmadığını belirtir. Nitekim sevgili, iki cihanda eşi benzeri bulunmaz bir kimsedir. Bu beyitte ilahi aşk terennüm edilmektedir. Ve hitap edilen sevgili, Cenâb-ı Hakk veya Hz. Peygamber'dir.

sana hem-tâ ki bu âlemde bulunmaz netekim
olasan sen dü-cihanda dahi yektâ bir zât

G t/6, 37

Şair âlemde huzur, gönül alan dilberlerde vefâ olmadığını ve bunun anlatılmakla izah edilemeyecek bir bela olduğunu ifade eder. Âşık öyle bir hâldedir ki ciğer kanı döken gözüne âlem görünmez. Ve âşık bu hâlde ne diyeceğini

şşırmıştır, âşşğın bu hâlini ne sevgili bilir ne de ona nasihat edenler bilir. Âlemde hâlden anlar kimse kalmamıştır. Ayrılık, hasret ve dert aşka kanundur ve âşık bunu, bu aşk sayesinde anlamıştır. Bu kanuna uyan âşşğın gönlü, aşkla Mecnûn olmuştur. Bütün âlem, onu böylece tanımalıdır. (Muh 2/3-4, 90)

Şairin aşkı âleme destan olmuştur. Âşık, sevgiliye kavuşma ümidini taşıyarak deli divane olmuş ve çöllere düşmüştür. Fakat yine de eline bir şey geçmemiştir. Âşık, Mecnûn gibi gönül derdini söyler durur fakat insanlar, Mecnûn'a yaptıkları gibi, şairin de âleme destan olan aşkına iftira ederler. Âşşğın âlemde bahtının yaver gittiği görülmemiştir, itibarı yoktur. Dilinde ah ve inilti nağmeleri, ona ezgi olmuştur. Âşşğın günleri kara, talihi kara, gönlü de aşkın esiridir. Âşık âlemde rahât bir nefes görmemiştir.

gün karâ bahtım karâ gönlüm zebûn
görmedim âlemde râhat bir nefes

G sin/2, 49

1.8. Gökyüzü

1.8.1. Gökler, Gök Kubbe, Sema, Âsümân

Dîvân'da gökyüzü, somut gerçekliğinden çok soyut anlamıyla kullanılır. Şair, eşinin vefatının ardından hüznünü dile getirdiği mısralarda âlemin yine aynı âlem olduğunu, bu yeşil gök kubbenin, boşlukta durmakta olduğunu ve şairin kederini paylaşarak hâlâ çökmediğini ifade etmiştir. Bu büyük acı karşısında gök kubbe dilsiz ve gürültülüdür. İnsan kahr olsa da bu durum, gökler için kolay bir durumdur.

gök kubbesi hâlâ yine dilsiz ve mutantan
kahr olsa da insân
gökler için âsân

Me/4, 71

Gerçek âşşğın tek varlığı aşktır ve bu aşktan dolayı âşıkta çıkan âhın fevkalâdeliği ile gökler inler. Sevgiliyi gören âşşğın başı döner. Şair, bu baş dönmesini gökyüzünün dönmesine ya da sema etmeye benzetir. Bu mısradaki "semâ" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

başım seni gördükçe semâ-veş dönmüş

R XIV/4, 114

1.8.2. Bulut (Ebr, Sehâb)

Dîvân'da bulut hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılır. Bulutlar rahmet kaynağıdır. Şair, Hz. Peygamber'i bulut gibi rahmet saçan olarak tasvir eder.

es-salâ ey ebr-vâr rahmet-nisâr

M II/2, 31

Bir beyitte sevgili aya benzetilmiş ve ayın önüne geçen bulutlar da sevgilinin yüzünü örten örtü ya da peçe gibi tasvir edilmiştir. Rüzgâr bu bulutları dağıtmak için acele eder.

oldun ey meh dil-sitâne şâh-i çerh-i inkilâb
çün sehâb olmuş nikaabın rûzigâr eyler şitâb

G b/1, 36

1.8.3. Ay (Meh, Mâh, Meh-i Tâb), Hilâl

Ay, geceleri nuruyla güzelleştiren bir ışık kaynağıdır. Bu özelliğiyle ay sevgiliye benzer. Sevgili de âşığının hem gecesini hem de gündüzünü aydınlatan bir ışıktır. Sevgili de ay da görünür fakat onlara ulaşmak mümkün değildir. *Dîvân*'da meh, mah, meh-i tâb, meh-likâ, mehrû, mehr-çehre gibi ay ile ilgili kelime ve tamlamalarla sevgili arasında çeşitli bağlar kurulur. “Meh, mah” kelimeleri istiareli bir şekilde sevgili yerinde kullanılır. Ayrılık günü, senenin en uzun gecesi gibidir. Sevgilinin güzelliği ise o en uzun gecede ayın doğması ve gecenin karanlığını aydınlatması gibidir.

şeb-i yeldâ gibidir rûz-i firak
ne için doğmaya hüsnün gibi mâh

G h/3, 64

Şair sevgiliden gece vakti bir ay gibi doğmasını ister: “O sevgiliyi gözüm görse ona bir söz diyeyim ben:Nedir bu utanman, doğ ey parıltılı ayım bu gece.” Gönül ateşinin ahından âşığın ay aydınlığı utanmıştır. Sevgilinin yüzü parlaklığı dolayısıyla aya benzetilmiştir.

eyledin sen âşıkından içtinâb ey meh-likâ

Muh 1/3, 90

Ayın yarım ay, dolunay, hilal gibi çeşitleri hâlleri vardır. Özellikle sevgilinin kaşları hilale benzetilir. O hayal servisi, o gönlü zabt altında tutan, o ay yüzlü, o hilal kaşlı sevgili gönülden hiç çıkmaz. *Dîvân*'da put gibi güzel sevgilinin çok güzel olduğu “hilal kaş” benzetmesiyle belirtilir. O hayal servisi, o gönlü zabt altında tutan, o ay yüzlü, o hilal kaşlı sevgili gönülden hiç çıkmaz. *Dîvân*'da sevgilinin mekânı,

ulaşılması mümkün olmayan Kafdağı'na, ay ve güneş menziline benzetilmiştir. (G f/3, 57)

1.8.4. Güneş (Mehr, Mihr, Hurşid)

Güneş gündüz âleminin sultânıdır. Mâşuk da gönüllerin sultanı olduğu için şiiirlerde sevgililerin en çok benzetildiği güzellik unsuru güneştir. Sevgilinin güneşe benzerliği yakıcılığı, parlaklığı, dünyayı aydınlatması, ulaşılmazlığı yönüyledir. Güneş çehreli bir sevgili gönle ışık salmıştır.

salmış bir mehr-çehre gönlümde şua'
eyler gûyâ gönlüm aklımla nizâ'

R XIX/1-2, 119

Güneş uzay boşluğundadır. Bu boşluk insanlar için ulaşılmazdır, bir hevâdan ibarettir. Âşık, sevgiliyi hayâl güneşi olarak tavsif eder. Âşık, gönlünün güneşi olan sevgiliden, can bahçesine, Allahü Teâlâ için yüzünün güzelliğini göstererek, hayat vermesini ister. Sevgili, gönül güneşidir; gönül bu güneşte aşkı seyreyler. Dokuz felek, sevgili için yükselme makamıdır. Âşığa göre parlak güneş, sevgilinin güzelliği gibi gönülden aksetmiştir.

gör mehr-i dıraşşanı ki aks etdi gönülden
hüsnün gibi ey yâr

Mü/3, 69

Sevgili, âşığın gözleri için her akşam ve sabah ezel güneşidir, âşığın gönlü ise sevgilinin hayal bahçesidir. (Mü/2, 69) *Dîvân*'da sevgilinin mekânı, ulaşılmazlığı mümkün olmayan ay ve güneş menziline benzetilmiştir. Âşığın gönlü de güneşe benzer. Âşığın gözü perdelenmiş, gönül güneşi tutulmuş, görünmez olmuştur. "Mihr" kelimesi hem güneş hem de sevgi anlamında kullanılmıştır. Sevgi bu dünyaya parlaklık, güzellik, letâfet, tarâvet, ziyet yetiştirmiştir.

dünyâyâ meğer mihr yetirmiş revnâk

R XXII/1, 122

1.8.5. Süreyyâ

Süreyyâ "Ülker ve Pervîn diye de bilinen kuzey yarım küredeki bir yıldız kümesidir. Toplam yedi yıldızdan müteşekkildir."³¹⁹ Allahü Teâlâ, binlerce ecrâm-ı semâviyeyi, âsümanı, yıldızları, gezegenleri ve gökleri birbirine uyumlu bir şekilde yaratmıştır. Göklerin boynuna bir gerdanlık gibi Süreyyâ'yı takmıştır.

³¹⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 363.

min kevkeb ü eflâki yaratdın mütenâsip
taktın yine sen gerden-i eflâke süreyyâ

K I/25, 25

1.9. Anâsır-ı Erbaa

1.9.1. Su (Âb)

Hayat kaynağı olan su, Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında “âb-ı hayat” ve “çeşme-i hayvân” tamlamalarında zikredilir. Sevgilinin dudaklarının, âşığına ölümsüzlük suyu sunduğu ifade edilir. *Dîvân*'da şair, sevgiliden hasta gönlüne, bir şifâ kadehi sunmasını ister. Çünkü sevgilinin dudak suyunun devası âşığın talebidir, arzusudur. Sevgilinin gül gibi dudakları lezzet mahfazasıdır. Âşığın canı, sevgilinin dudağında ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayatı bulur. Bundan dolayı âşıklar sevgilinin dudağını arzular.

cân o cânânın lebin neyçün diler
âb-ı câvid keşf olunsa yok zevâl

G lam/2, 60

Gönül, sevgiliden ayrılığında, sevgiliye duyduğu aşkı anlattığı için ırmak kenarını mesken tutmuştur. Âşık, ağlamaktan kızarıp gül renge dönen gözlerine suların gelmesini ister. Gönül derdi, bir susuz çöl gibi yanar, kum gibi kaynar.

gül renge dönen çeşmime sûlar gelsin

R XXVIII/2, 128

1.9.2. Toprak (Hâk)

Toprak da anâsır-ı erbaadandır. Âşık, sevgilisi yolunda toprak olmayı arzular. Sevgili o toprağa basar, toprağı yol olarak kullanır. Ve böylece âşık sevgiliye kavuşmuş olur. Şairin, bedeni sevgilinin yolu üzerinde toprak olduğunda sevgili, âşığın misâfiri olur. (G kef/4, 59) Âşığın sinesi yaralıdır. Bu yaralar istiareli bir şekilde gül olarak adlandırılır. Şair, sîne gül gibi yaraların olmasını normal görür. Çünkü sine toprak olmuştur ve toprakta binlerce gül açabilir.

sînemde muammâ değil açmışsa bu gül
mûtâdı budur bin gül açar olsa da hâk

R XXIII/3-4, 123

Şair, vefat eden eşini, kabre koymuş, kabrin karanlığına onu misafir etmiştir. ”Canım gibi sevdiğim o sevgili, karanlık gecelerde toprağın altında, zindanlara misafir oluyor.” diye de acısını dile getirmiştir. Şair bir beyitte kil ve toprağın, o

gölün yetişmesine sebep olamayacağını bildiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı gül bahçesini süslemek için sevgilinin kendisi bir gül gibi açılmıştır.

bildim kil ü hâk ol güle bâis olabilmez
ârâyîş-i gülzâre gül açmış bu dil-ârâ

K I/21, 25

1.9.3. Âteş (Od)

Ateş yakıcılığı ve rengi dolayısıyla aşkla birlikte zikredilir. Aşk acısını ve ateşini tadan şair, kendisinin cehennem ateşini bizzat yaşadığını vaizlerin ise bunu sadece anlattığını ifade eder. *Dîvân*'da hiçbir vâizin cehennemi tasvir edemeyeceği, şairin o yakıcı ateşi tattığı belirtilir. Âşığın içi ateş doludur, ateş olan yerden de duman çıkar. Âşığın her nefesinde, çektiği acılardan dolayı, dumanlı bir âh vardır. Gönül ateşi, böyle yakıcı bir derttir. (G kef/2, 59) Sevgilinin öyle marifetleri vardır ki bir taraftan aşığına gül yanağını sunar ama diğer taraftan onu ateşlere yakar. Ayrılık da ateş gibi yakıcıdır. Zamanın mahrumiyeti, âşığı sevgilisine hasret koymuş ve âşık ayrılık elinden kurtulamayarak feryat etmektedir:

koydu hasret meni cânânıma hırmân-ı zamân
el-emân âteş-i hicrânın elinden el-emân

Mur 1/3-4, 92

Şair kendisini başıboş bir âşık ve sevdâlı olarak görmüş ve gönlünün aşk derdinden yanıp canının ateşe tapanların, mecûsîlerin ibâdethânesi gibi olduğunu belirtmiştir. (Terkîb 2/6, 78) Gönül sevgilinin gül cemâlinden dolayı aydınlanmış; sevgilinin al yanağından, gönül mülkünü ateş kaplamıştır. (Terkîb 1/1, 77)

1.9.4. Hava (Sabâ, Nesîm, Rûzigâr, Bâd)

Sabâ rûzgârı doğudan esen hafif ve latif bir rûzgardır. Divan şiirinde sevgilinin kokusunu ve haberini taşıması özelliği ile zikredilir. Âşığın durumunu, sıkıntısını, kederini de sevgiliye götürür. Rûzgârın esmesiyle âşığın inlemesi arasında benzerlik vardır. Seher yeli, her sabah âşığın dertli, gamlı sesini taşır. Sabah vaktinin rûzgârı, âşığın feryat ve inlemelerinden âh eyler.

her seher bâd-i sabâ memlû ünümden derd ü gam
eylesin âh, âh ü nâlemden nesîm-i subh-dem

Terkîb 3/1, 79

Sevgili, âşığın “Ayrılalım, artık yeter.” der. Âşık da bundan sonra sevgilinin haberini, sabah rûzgârından almak ister. Âşık, sevgilinin haberini kimi zaman sabâ

rüzgârından alır. Sabâ, sevgilinin saçlarının kokusundan âşığına haber getirir. Gün doğusundan esen hafif ve latîf rüzgâr, âh ederek şeydâ âşığa sevgiliden bir haber vermiş.

âh edip şeydâye senden bir haber vermiş sabâ
küfr-i zülfi müşg-nâbın nakledip kılmış harâb G b/5, 36

Şair kendi durumunu, perişanlığını sevgiliye haber vermek ister fakat bu mümkün olmaz. Bunun için şair sabah rüzgârından yardım ister: “Ey sevgilinin semtinden esen rüzgâr, sen benim hâlimi sevgiliye bildir. Var haber ver, belki sana benimle ilgili bir şeyler söyler.”

ey sabâ sen yâre arzet hâlimi
var haber ver belki söyler bir kelâm G m/3, 61

Rüzgâr kimi zaman döne döne eser. Gönül, sevgilinin yurdunda hafif ve latîf esen rüzgârın âhı gibi dönüp durmaktadır. Âşık sevgilinin semtinden esen rüzgârdan, sevgilinin saçlarının kokusunu istemektedir. O sabâ rüzgârı ise âşığın katl fermânından haber getirir. Âşığın gönlü gece gündüz aşk ellerindedir. Âşık, gönül inciten, hâtır bozan sevgili karşısında korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz. Gönül, bu aşk derdini sevgiliye îzâh edemez. Sabah rüzgârının kendi adına sevgiliyle konuşmasını ister.

Rüzgar devir, dönem anlamlarında da kullanılır. Şair bir beyitte muhatap olarak sevgilinin gül yanağını kabul eder ve ona hitap eder. Gül yanak, son demdeki rüzgârı görmüş, sonbahar rüzgârının esmesiyle solmuştur. Onun eski ehemmiyeti kalmamış, parlak dönemleri geride kalmıştır.

ey gül-î ruhsârı yârin gördün âhir rûzigârı
soldu reng-î i'tibârın geçdi devr-î tâb-dârı K II/1, 27

Şair bir beyitte, kendi kendine ilkbaharın, gül bahçesinin, lale bahçesinin vaktinin geçtiğini ve artık sonbahar zamanı olduğunu söylüyor. Bu durumda şairin elinde, sadece sevgilinin gül yanağı kalmıştır ve onu güzel saklaması gerektiğini kendi kendine tembihliyor. Şiddetli rüzgarda eldeki her şey uçuşup elden çıkabilir.

geçdi vaktî nev-behârın, gül-sitânın, lâle-zârın
gayri fırsat rûzigârın yahşi sakla gül-i' zârı K II/2, 27

Özellikle sonbaharda her yaprak, kendi hâl diliyle titrer. Her yaprağın ihtiyarı rüzgara bağlıdır. Yaprakların takâti kalmamıştır.

her varâk âzürde titrer hâl diliyle ey gül-î ter
rûzigâra bağlıdır der her varâkın ihtiyârı

K II/6, 28

Âşığın sabredecek hâli kalmamıştır, talihi ters esen rüzgâr gibidir. Âşık kararsız ve ne yapacağını bilmez bir vaziyettedir. Sevgilinin baygın, süzgün ve sarhoş bakışları âşığın düşünme ve seçme kabiliyetini elinden almıştır. Bir başka beyitte sevgili aya benzetilimiş ve ayın önüne geçen bulutlar da sevgilinin yüzünü örten örtü ya da peçe gibi tasvir edilmiştir. Rüzgâr bu bulutları dağıtmak için acele eder.

2. DİĞER UNSURLAR

2.1. Yol

Şahin Uçar *Dîvân*'ında yolla ilgili rah, tarîk, tarîk-i ihtilâf, tarîk-î hakîkat, râh-ı cânân, râh-i cihân, râh-ı aşk, menzil-î râh, azm-i râh, belâ râhı, reh, reh-nümâ, reh-nümûn gibi dikkat çekecek oranda kelime ve tamlamanın kullanılması bizim "Yol" diye bir başlık açmamıza sebep olmuştur. *Dîvân*'da "yol" kelimesi hep mecaz anlamlarıyla zikredilmiştir. Aşk perişânının âkıbetini, hakikat yolunda mahrem bilirler. Çünkü aşk sırları herkese söylenmez.

Kendini bilmez, câhilliğini hiçbir vakit itiraf etmez. Çünkü o bir ayrılık ve bozgunculuk yolu tutmuş gitmektedir. Âşığın gönlü, sevgiliye ulaşmak için yola çıkma niyetindedir. Sevgili, âşığın bahtına gölge salmıştır, ona engel çıkarmıştır. Âşığın ümit yolu kararmış, gam askerleri de yolunu kesmişlerdir. Şair belâ yolunda sıkıntılar çekmiştir fakat sevgiliye kavuşma şifasını da görmüştür.

men belâ râhında gördüm çün şifâ-yi vaslını

sen revâ gördün mañâ yokdur rehâ senden mañâ

Terkîb 5/2, 81

Gönül, sevgiliye kavuşmayı umar ama bilmez ki bu menzil uzaktır, bu yol hep tehlikelerle doludur. Âşık, ümit ile sevgilinin yolunu bekler ama bu beklentinin sonunda yine de gülmeye inanmış değildir.

ümmid ile men beklerem amma yolunu

Câhil, aşk yolunu hiç görmemiştir, bu yoldan habersizdir. Böylelikle o, bu doğru yoldan sapmıştır. (G f/4, 57) Sevgilinin âşığa ihsanı olmaması durumunda âşık da pervasızdır. Aşk yolunda ölümü göze almıştır. Şair, bu durumu bir beyitte şöyle ifade eder: “Bana faydası olmazsa kendi bilir, yolu açık olsun ki ben de bu yol üzere mahvolurum.” (G h/2, 64)

Bir beyitte şair, sevgiliye seslenerek: ”Ey sevgili, şeydâ gönül senin aşkınla yürüyebiliyor. Fakat bu nasıl acayip sıkıntı ve eziyet yoludur?” diyerek cektığı sıkıntıları dile getirmiştir. Âşık sevgilinin aşkıyla şaşkın olduğu andan beri, canını sevgilinin yolunda kurban, gönlünü de sevgilisine misafir eylemiştir. (Terkîb 4/2, 80) Bir başka beyitte şair cisminin sevgilinin yolu üzerinde toprak olmasını ister. Belki o zaman sevgili âşığın toprak olan bedenini yol olarak kullanır da âşığın misâfiri olur. Âşık, aşk yolunun böyle kan içinde olduğunu, an-be-an bin gam çatıp gönül derdini artırdığını bu aşk sayesinde öğrenmiştir.

Uygunsuz talih âşığı tenhada koymuş, onun bir yol göstereni yoktur. Şeydâ şâir, canını sevgili yolunda fedâ eder. Sevgiliden kendisine rehberlik edip ona yol göstermesini ister.

2.2. Renkler

2.2.1. Beyâz, Siyah (Kara)

Dîvân'da ağırlıklı olarak üç renk dikkati çeker: siyah, beyaz ve kırmızı. Sevgilinin saçları siyahtır. Saçlar, siyahlığı ve karmaşıklığı ile bir kâfir memlekete benzetilmiştir. Sevgilinin yüzündeki ben, siyah mağara içindeki bir Hintlidir. (R XXIX/2, 129)

Âşığın günleri bir renkle tavsif edilecek olursa o renk mutlaka siyahtır. Şair bir beyitte:”Bu deli divane gönle sorun bakalım nasıldır, bu karanlık ve harap günler nedir, bu günler hiç bitmeyecek mi?” diye sorar. Âşığın günleri kara, talihi kara, gönlü de aşkın esiridir. Âşık âlemde rahât bir nefes görmemiştir.

Dertli âşığın talihi yaver gitmez, onun kara bahtı, sevgilinin saçına bağlanmıştır. Kara sevdâya düşenlere kurtuluş ümidi olamaz. Kara bahtlı şair, sevgilinin siyah saçlarına bağlanıp kara sevdaya tutulduğunda ortaya simsiyah görüntülü bir tenâsüp sanatı çıkmaktadır. (G t/3, 37)

Dîvân'da kâfur, renginin beyazlığı dolayısıyla bir beyitte geçer. Kâfur, Hindistan'ın güneyinde yetişen bir ağacın zamkdir ki, beyaz renkli, ağır kokuludur. Hâlis kâfur koklanırsa baş ağrısı verir, yenilirse şehveti kesermiş. Kâfur eskiden hasta tedavi etmede kullanılmış. Şâirlerimiz sevgililerinin bedenini renk cihetiyle kâfûra benzetmişlerdir. Kâfûr, isim olarak da bazı şahıslara ve bilhassa siyahî harem ağalarına verilmiştir.³²⁰ *Dîvân*'da bir gazelde sevgilinin siyah saç telleri, küffâr memleketine, tertemiz ve beyaz boynu da beyaz kâfûra benzetilir. (G dad/4, 52)

2.2.2. Kırmızı (Âl), Sürh, Gülgûn, La'l

Sevgilinin yanağı ve dudakları kırmızıdır. Sevgilinin en çok benzetildiği çiçeklerden gül ve lâle de kırmızıdır. Yanak, dudak, gül, lâle, kadeh, şarap, kan, yara, gözlerin kızarması aşkın en önemli unsurlarıdır ve bunları hepsi kırmızı renktedir. Bundan dolayı divan şiirinin rengi kırmızıdır diyebiliriz. Gül faslı olan ilkbahar mevsiminin de ağırlıklı renk tonu yine kırmızıdır. Gül faslı gelince gönül, şeydâ bir bülbül olmuştur. Bu Şeydâ gönül, bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gülleri görüp ızdırap ile bağırıp çağırmaya, inlemeye başlamıştır. Gönül sevgilinin gül cemâlinde dolayı aydınlanmıştır; sevgilinin al yanağından, gönül mülkünü ateş kaplamıştır.

çünkü dil rûşen senin tek gül cemâlinde senin
mülk-i dil od tutdu bes ruhsâr-ı âlinden senin

Terkîb 1/1, 77

Dîvân'da büyük ve parlak bir çiçek olan şakayıkın kırmızı yüzünün kaybolduğu belirtilir. Şair, sevgilinin al yüzünü kırmızı güllerle kıyas eylerken o gönül alan sevgilinin kırmızı renkli elbise giydiğini görmüştür. Sevgili güya utanarak bakıp geçmiş âşık da bu hilenin ne olduğunu bilememiştir. Sevgili bu hâl ile âşığını aldatmıştır. Şiirde yanak, gül, kırmızı elbise, utanmak kelimeleri arasında güzel bir müraat-ı nazir sanatı yapılmıştır. İki “al” kelimesi cinaslı kullanılmıştır. Ayrıca son

³²⁰ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 296-297.

mısradaki “Âl” kelimesi hem kırmızı hem de hile anlamına gelecek şekilde kullanılarak tevriye sanatı yapılmıştır. (R XIII/ 113)

Sevgilinin güler yüzü güle benzer. Bu gülün rengi iyice kırmızılaşmıştır. *Dîvân*'da kan kırmızılığı da zikredilir. Sevgilinin hançere benzeyen kaşları, âşığın kanını dökmek için hırsıyla beklemektedir. Gönül sarhoş; kadeh gül rengine, pembe bir âlem olmakta. Âşık gözünü açtıkça gözünden kanlı yaşlar akıp durmaktadır. Aşağıdaki beyitte câm, kan, gülgûn, kan yaşı kelimeleri ile kırmızı renklerinden dolayı tenasüp sanatı yapılır.

dil mest bu câm olmada bir âlem-i gülgûn
açtıkca gözüm kan yaşı refât olur ancak G kaf/3, 58

Şairin gönlü, sevgilinin kırmızı dudağını hatırlamakla cûşa gelir. Ve sevgiliye olan aşkı sebebiyle kendi nâmını gazellerle bâki kılar. Sevgilinin kırmızı dudağını hayal etmek, şerbet gibi âşığın dilini tatlandırır. (G zel/3, 44) *Dîvân*'da bir rubaide sevgilinin dudağının kırmızılığı, bir hayal hazinesine benzetilir. (R XXIX/3-4, 129)

2.3. Güzel Koku

Dîvân'da güzel kokularla ilgili olarak müşğ, müşğ-nâb, bûy, nâfe kelimeleri zikredilir. Misk, nâfe sevgilinin saçlarının kokusudur. Müşğ, misk ya da nâfe Hıta (Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanların göbeğindeki urdan elde edilen bir kokudur. Misk, kokusu ve siyah rengi dolayısıyla divan şiirinde en çok sözü edilen kokudur.³²¹ Şahin Uçar *Dîvân*'ında şairin sevgilisine kavuşma arzusu dile getirilir. Ve sevgiliden, saçının misk kokusuyla zekat vermesi istenir.

Sevgilinin büklümlü saçları misk gibi güzel kokar. Sâdık âşık, sevgilin yasemin gibi kıvrımlı saçlarının misk kokusunu bilemez. Sabâ, sevgilinin saçlarının kokusundan âşığına haber getirir.

âh edip şeydâye senden bir haber vermiş sabâ
küfr-i zülf-i müşğ-nâbın nakledip kılmış harâb G b/5, 36

Dîvân'da âşığın, sevgilinin saçlarının kokusuna binlerce kez secde ettiği belirtilir. Gül bahçesinin her gülü, “Kâlu belâ” miskinin kokusudur. Âşık, sevgilinin semtinden esen rüzgârdan, sevgilinin saçlarının kokusunu istemektedir. O sabâ rüzgârı ise âşığın katl fermânından haber getirir.

³²¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 286.

men sabâden nâfe-i zülf isterem
ol verir fermân-ı katlimden peyâm

G m/4, 61

2.4. Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar

2.4.1. Mevsimler (Fasl)

2.4.1.1. İlkbahar (Behâr, Bahâr, Devr-i Bahâr, Gül Devri, Gül Fash, Nev-Behâr)

Her tarafta gül, menekşe, nergis, lâle gibi türlü çiçeklerin açtığı ilkbahar mevsimi aşk, eğlence ve işret zamanıdır. Kışın bitmesi baharın başlamasıyla birlikte ağaçlara su yürür, her taraf yeşillenir. Âşıkların damarlarındaki kan da depreşir. Aşkın coşkunuğu için belli bir zaman tahsis edilecekse bu zaman dilimi, şüphesiz ilkbahar mevsimidir. Aşkın bir ilkbahar mevsiminde sevgili, güller gibi açmıştır; dil yavaş ve güzel sesle şarkı söyler gibi şiirini söylemiştir.

bi devr-i bahârıydı o güller gibi açmış
dil şi'rini söylerdi terennüm gibi hâlîs

G sad/4, 51

Gül faslı, ilkbahar mevsimi, gelince gönül şeydâ bir bülbül olmuştur. Bu şeydâ gönül, bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı gülleri görüp ıstırap ile inlemeye başlamıştır. (K I/1, 21)

Dîvân'da ilkbahar mevsiminin, sevgilinin güzelliği gibi geçici olduğu vurgulanmıştır. Gül bülbüle bin naz eder ama gül devri biter, günler tez geçer. Bir beyitte şair, dünyevi güzelliğin geçiciliğini gülün solması teşbihiyle anlatır. Güller solacak, diken bülbülü öldürecek; gül zamanı, bahar âlemi bir hayalden ibaret kalacaktır. Dolayısıyla sevgili güzelliğine güvenmemelidir.

güller solacak bülbülü hâr öldürecek bes
gül devri behâr âlemi evhâm değil mi?

Terci' 5/3, 86

İlkbahar mevsimi eğlence zamanıdır. Fakat bülbüller ve zavallı âşıklar bu işret vaktini feryat ile geçirirler. Gül devrini, bülbül gibi ah ile geçiren başka kimse yoktur. (Terci' 4/3, 85)

Şair, vefat eden eşinden bahsederken eşinin âlemde gün görmediğini, onun baharının hazân olduğunu belirtir. Sevgili gül devrini elden kaçırmamalı onu iyi

değerlendirmelidir. Ondan geriye ilkbahar mevsiminde yaşadığı aşk hikayesi kalacaktır. Bir başka beyitte şair, gönlüne gül faslında gül goncası gibi açmasını, ümidini kaybetmemesini, sevgiliye el açmasını telkin eder. Şair bir beyitte yine, kendi kendine ilkbaharın, gül bahçesinin, lale bahçesinin vaktinin geçtiğini ve artık sonbahar zamanı olduğunu söylüyor. Bu durumda şairin elinde, sadece sevgilinin gül yanağı kalmıştır ve onu güzel saklaması gerektiğini kendi kendine tembihlemektedir.

geçdi vaktî nev-behârın, gül-sitânın, lâle-zârın
gayri fırsat rûzigârın yahşi sakla gül-i' zârı K II/2, 27

2.4.1.2. Sonbahar (Vakt-i Hazân, Hazan)

Şahin Uçar *Dîvân*'ındaki ikinci kaside “Musammat kasîde der vâsf-i hazân” adıyla başlar ve bu kasidede şair, sonbahar mevsiminin vasıflarını beyan eder. Hazan vakti, hüznün vaktidir. İlkbahar aşkın âşıkta filizlendiği zamandır; sonbahar ise aşkın ıstıraplı dönemleridir. Sonbahar genellikle ilkbahar ile tezat hâlinde zikredilir. Sevgiliden firkat günü, âşığın hazan vaktidir. Gönül bülbülü, bir gül aşkıyla feryat eyler. Şair bu feryada bir son verilmesi gerektiğini çünkü ayrılık gününün, hazan vaktinin geldiğini baharın geçtiğini telkin eder.

bir gül aşkıyla gönül bülbülüm eylerdi figan
bes ki firkat günüdür geldi gönül vakt-i hazân Mur 1/1-2, 92

Gül devrini, bahar mevsimidir ve eğlence zamanıdır. Fakat bülbül bu zevk ve işret vaktini âh ile geçirir. Onun baharı hazân olmuştur. Âşık da bülbül gibi ilkbahar mevsimini inleyerek geçirir. Onun da ilkbaharı sonbahar olmuştur. Âşığın canı sonbaharda savrulan yapraklara benzer. Bu mevsimde âşık kendini yersiz, yurtsuz, mekânsız olarak görür. Hazan vaktinde âşığın bağının bülbülü olan dili, ayrılık nağmeleri söyler.

2.4.2. Lahza, An, Dem

Dîvân'da an, lahza, dem gibi kısa zaman dilimleri de zikredilir. Âşık canını sevgiliye verir fakat sevgili âşığına bir an bile iyi davranmaz. Âşığın harap olmuş gönlünü bir lahza olsun mamur kılmaz. Âşığın gönlünde, dilinde ve kalbinde her an sevgili vardır. Bu sevdaya tutulan ruh, âşığı bir lahza boş bıraksa âşığın ne kalbi sevgiliyle meşgul olur ne de gönlü yaralı olur.

meni bir lahza tehî koysa bu sevdâ-zede rûh

Âşık, aşk yolunun böyle kan içinde olduğunu, an-be-an bin gam çatıp gönül derdini artırdığını öğrenmiştir. Âşığın aşk derdine bir an bile sabredek hâli kalmamıştır, onun talihi ters esen rüzgâr gibidir. Âşık kararsız ve ne yapacağını bilmez bir vaziyettedir. Sevgilinin baygın, süzgün ve sarhoş bakışları âşığın düşünme, seçme kabiliyetini elinden almıştır. Şair, dostu Fethi Gemuhluoğlu'nun vefatına tarih düşürdüğü gazelinde onun sesini gönlünde her an bâkî bir can olarak görür.

2.4.3. Gündüz (Eyyâm, Rûz), Gece (Şeb)

Gün kelimesi “gün, günler, gün be gün, her gün, her geçen gün, gün görmek, rûz, rûz-ı firak, eyyam” gibi kelime, tamlama ve deyimlerde kullanılır. Gece kelimesi de “bu gece, şeb, şeb-i târ, geceler” gibi ifadelerde görülür. Bazı beyitlerde gece ve gündüz kelimeleri birlikte ve zıt anlamlarıyla zikredilir. Sevgili âşığın gönlünde her gün dert ve keder artırandır. Âşığın sıkıntıları bu sevgili yüzünden günden güne artmıştır. Gönül, her geçen gün sevgilinin hasretini ve kavgasını artırarak onun güzelliğinin sevdâsını çeker. Şairin vefat eden eşi âlemde gün görmemiştir. Âşığın günleri kara, talihi kara, gönlü de aşkın esiridir. Âşık âlemde rahât bir nefes görmemiştir. Şair, sevgiliden ayrılık gününü, senenin en uzun günü ve gecesi olarak görür. Sevgilinin güzelliği ise o en uzun gecede ayın doğması ve gecenin karanlığını aydınlatması gibidir. (G h/3, 64) Gönül, aşka düştüğünden beri gece gündüz inleyip durur. Âşığın gönlü gece gündüz aşk ellerindedir. Şair, sevgiliden gece vakti bir ay gibi doğmasını ister.

görmez mi gözüm yâri deyim bir söz ben
doğ ey meh-i tâbım nedir ârın bu gece

R XXX/3-4, 130

Gece vakti zavallı gönlün feryadı, sevgilinin mahallesinden arşa çıkmıştır. Şairin canı gibi sevdiği eşi, karanlık gecelerde toprağın altındadır, zindanlara misafirdir.

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında sevgilinin hayâlinin gönle yâr olduğu, artık karanlık gece de olsa dert olmadığı dile getirilmiştir. Şeydâ gönül, gece vakti sevgilinin güzellik mumunun dostu, sırdaşı olmuştur. (G z/4, 48) Şair bir beyitte:”Bu deli divane gönle sorun bakalım nasıldır, bu karanlık ve harap günler nedir, bu günler

hiç bitmeyecek mi?” diye sorar. Şeydâ gönül de, bülbülün güle olan sevdası gibi sevdalı ise vaktini, günlerini gülün aşkıyla geçirmelidir.

dil-i şeydâ güle bülbül gibi sevdâlı ise
gülün aşkıyla geçirsin dahi eyyâm evkat G t/7, 37

2.4.4. Sabah, Akşam, Seher, Dün (Subh ü Şâm, Şâm ü Seher, Subh ü Mesâ)

Sabah ve akşam kelimeleri genellikle aynı beyitlerde ve zıt anlamlı ikilemeler hâlinde kullanılır. “Seher, subh ü şâm, subh ü şâmî, subh ü mesâ, her subh, subh-i ezel, her seher, şâm-ı garîbân, her şâm ü seher, akşâm” gibi kelime ve tamlamalar sabah ve akşam vakitleri ile alakalı olarak zikredilir. Seher yeli her sabah âşığın dertli, gamlı sesini taşır. Sabah vaktinin rüzgarı, âşığın feryat ve inlemelerimden ah eyler.

her seher bâd-i sabâ memlû ünümden derd ü gam
eylesin âh, âh ü nâlemden nesîm-i subh-dem Terkîb 3/1, 79

Âşığın gönlü gece gündüz aşk ellerindedir. Âşık, sabah-akşam ağlayıp durur. Âşığın gönlü daima sevgiliden ilham almıştır. Çünkü sevgili sabah-akşam âşığın gönlünde, dilinde ve fikrindedir. Şair, sevgiliden gönül teli gibi titreyip, sabah akşam şirin nağmelerle âşığı sarhoş ve harap kılmasını ister. Gönül, sevgilinin başının etrafında sabah ve akşam gibi dönmüştür. Bülbül, güle olan aşkını her sabah ilan eder.

gül aşkını her subh eder îlâ bülbül R XXVIII/3, 128

Şairin eşinin vefatı ile seyir güneşi, bir akşam garipliğine ermiş gibi sönmüş, yılın en uzun gecesi başlamıştır. Âşığın gözü, sabah-akşam sevgilinin semti olan mahalle ve sokak başını gözler. Sevgili, âşığın gözleri için her akşam ve sabah ezel güneşidir, âşığın gönlü ise sevgilinin hayal bahçesidir.

her şâm ü seher çeşmim için mehr-i ezelsen
dil bâğ-ı hayâlin Mü/2, 69

Şahin Uçar *Dîvân*'ında “dün” kelimesi de zaman anlamında iki yerde zikredilir. Bir beyitte şair, “Ey sevgili, dünki selamın gönlüme can verdi, bu lutf idi lâkin sözlerin gönlüme dert oldu.” diyerek hem lütuf hem kahır sahibi olan sevgiliye

sitemini dile getirir. Bir rubaide ise sevgilinin boyunun âşğın gönlüne dün bir elif çektiği belirtilir.

kaddin bir elif çekdi benim gönlüme dün

R XXVI/1, 126

2.4.5. Devir, Dönem (Dehr, Çerh, Çarh-i Ezel, Devr, Devrân)

Dîvân'da devir, dönem, zaman, çağ anlamlarına gelebilecek ifadeler de yer verilir. "Dehr-i dîn, çerh-i dîn ü dehri, çerh-i tâli", çarh-i ezel, devr, devrân, çerh" gibi kelime ve tamlamalar bu anlamlarda zikredilir. Yaşanılan zaman dilimi genellikle kötülenir. Zamanın bozulduğu, bu asırda değerli insanların kıymetlerinin bilinmediği, onlara gereken değer verilmediği ifade edilir. Yaşanılan dönemden şikayet edilir. Zaten Şahin Uçar'a göre "Yaşadığı zamânı beğenen şâir olmaz."³²² Aşağılık devir, nâdânlara rağbet eylese de şair, kendisinde haddini bilmez câhillere rağbet için gayret eseri olmadığını belirtir.

eylesin nâdâne rağbet dehr-i dîn
mende yokdur gayret-i nâm ü nişân

G n/2, 62

Âşık, aşk derdinden dolayı deli-divane olmuş ve dönüp durmaktadır. Bu yönüyle şair, dönüp duran çarh-ı ezeli kendisine benzetmekte ve şöyle sormaktadır: "Niçin dönmektedir çark-ı ezel (ezel dolabı), o da ağlayıp inleyen âşğın gibi divane midir?" *Dîvân*'da tâlih çarkının hem dönüp hem de her şeyi döndürdüğü belirtilmiş; aşk güneşine karşı, hürmetli bir vaziyette semâ' etmek gerektiği ifade edilmiştir. Eskiler feleği bir su dolabının dönmesine benzetirler.³²³ Şair bu benzetmeye telmihte bulunur.

Bu aşağılık dünya ya da kötü zaman zulm için zâlimlere, adaletsizlere tabi olur. Bu dönemin güzelleri de küfr için aşk yoluna girerler. Bu öyle bir dünyâ, öyle bir tâlih, öyle bir devirdir ki âşık Mecnûn olmuş, sevgili de Leylâ. Âşık kendi dönemine, yaşadığı devre yuh çeker: "Benim gibi âşğın bahtına yuh, bu devre yuh." der. Şair bir beyitte de muhatap olarak sevgilinin gül yanağını kabul eder ve ona hitap eder:

ey gül-î ruhsârı yârin gördün âhir rûzigârı
soldu reng-î i'tibârın geçdi devr-î tâb-dârı

K II/1, 27

³²² Şahin Uçar, *Mâlihulyâ*, s. 76.

³²³ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, s. 34.

2.4.6. Ezel

Ezel, başlangıcı olmayan geçmiş zamandır. Zaman soyut bir kavramdır ve zaman için başlangıç ve son yoktur.³²⁴ Sevgilideki bu güzellik tâ ibtidâsı olmayan zamân-ı mâzîden yani ezel vaktinde peymânede görünmüştür. Ve bu görünen güzellik o bir tarafı sarı, diğer tarafı kırmızı güle benzeyen sevgilidir.

tâ ezelden rû-nümâ peymânede
gördüğüm hüsn ol gül-i ra'nâ mıdır

G r I/2, 45

Dîvân'da şair kendisinin, bezm-i elest günü âşık olmuş bir sarhoş olduğunu belirtir ve ezelden beri o yâre âşık olduğunu söyler. Devamında da yine bu ruhların yaratıldığı ilk ana telmihte bulunarak: “Ey sevgili, senin aşkın, benim bu şeydâ gönlümde canım ile birlikte ortaya çıktı.” der. Şair ,sevgilinin gül yüzünün gönlüde gizli yansımasını görünce onu tâ ezelden beri sevdiğini anlamıştır. Şairin aşkı, ezel bezminde başlamıştır, yeni değildir. (G e/2, 35) *Dîvân*'da bir şiirde yine âşığın gönlünün ezelden beri sevgilinin perişan saçlarına bağlandığı belirtilmiştir. Sevgili, âşığın gözleri için her akşam ve sabah ezel güneşidir, âşığın gönlü ise sevgilinin hayal bahçesidir. (Mü/2, 69)

2.4.7. Zamanla İlgili Diğer Unsurlar (Firkat Günü, Evvel- Âhir, Vuslat Günü, Vakit, Encâm, Serencâm)

Dîvân'da “Firkat günü, evvel- âhir, vuslat günü, vakit, encâm, serencâm” gibi zaman anlamı ifade eden başka kelimelere de yer verilir. Gönül bülbülü, bir gül aşkıyla feryat eyler. Şair bu feryada bir son verilmesi gerektiğini çünkü ayrılık gününün, hazan vaktinin geldiğini baharın geçtiğini telkin eder. Bir başka beyitte de evvelce âşığın ihsanda bulunup sonunda ise azar eden sevgiliye sitem edilir.

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında şair, sevgiliye “Benim ruhum sana kavuşma günü kendini bilmeyecek derecede sarhoştum. Senin aşkın ile öyle sarhoşum ki gönlüm bu sarhoşluktan ayılmaz asla.” der. Şair bir beyitte, kendi kendine ilkbaharın, gül bahçesinin, lale bahçesinin vaktinin geçtiğini ve artık sonbahar zamanı olduğunu belirtmektedir. “Âkıbet, son” kelimeleri de zaman bildirecek şekilde kullanılır. Aşk perişânının âkıbetini, hakikat yolunda mahrem bilirler. Çünkü aşk sırları herkese

³²⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 131.

söylenmez. Şair bir beyitte de Allâhü Teâlâ'nın kendi dualarını makbûl, âkıbetini de hayr eylemesi için Allahü Teâlâ'ya yalvarır.

ey âşık-ı şeydâ makbûlü niyâzın
hayr eyleye encâmını allâhü teâlâ

K I/30, 26

“Encâm” kelimesi de bir işin sonu anlamında kullanılır. Bir fakir bir padişahı hayal etse ve ona kavuşmak istese bu, gerçekleşmesi muhal bir istektir. Bu muhal arzunun encâmı nedir?

ALTINCI BÖLÜM

DEYİMLER VE ATASÖZLERİ

1. DEYİMLER

Deyimler ve atasözleri bir dilin kalıplaşmış ve ilgi çekici kültür hazineleridir. Deyimler en az iki kelimededen oluşan, genellikle gerçek anlamını kaybetmiş söz öbekleridir. Çoğunlukla mastar hâlinde olan deyimlerin az da olsa cümle biçiminde olanları da vardır. Deyimler bir dilin tarihî gelişimi içinde belli tecrübeler neticesinde oluşmuş ve doğal yollarla dile girmiş söz gruplarıdır. Bir dilin deyim bakımından zengin oluşu o dilin tarihî ve kültürel zenginliğinin de göstergesidir. Türkçemiz deyim ve atasözü bakımından oldukça zengin bir dildir. Binlerce yıllık tarihimize içerisinde atalarımız çeşitli tecrübeler neticesinde, hayatın her anına derin bir anlam yüklemiş ve bu anlamı deyimler ve atasözleriyle dile aktarmışlardır. “Atasözlerimiz ve deyimlerimiz hayata bakışımızın, değerlerimizin, geleneklerimizin, inançlarımızın söze dönüşmüş biçimleridir. Her atasözü her deyim aslında bir kültür değerimizdir.”³²⁵

Şahin Uçar *Dîvân*'ında çok sayıda deyime yer verildiği söylenebilir. Bu deyimler beyitlerdeki anlam ve ahenge katkı sağlayacak şekilde kullanılmıştır. Deyimler cinas, tevriye, tenasüp ve kinaye sanatlarıyla birlikte zikredilmiştir. *Dîvân*'da bazı deyimler olduğu gibi kullanılmış, bazı deyimler de eş anlamlı söz öbekleri ile verilmiştir. Eserde geçen bazı deyimler ve bu deyimlerin şiirlerde kullanılış biçimleri örnek olması bakımından aşağıya kaydedildi:

Dîvân'da Hz. Nuh Tufanı'na telmih yapılır. Şair, aşkı bir okyanusa benzetir. Kendisinin de bu aşk okyanusuna düştüğünü ve bu ummânın sonu olmadığını ifade eder. Şiirde Hz. Nuh'un gemisinin bile bu aşk denizinde sefer eyleyemeyeceği mübalağalı bir tarzda dile getirilir. Bu beyitte “Gezmek, gezinti yapmak, yolculuk etmek.” anlamlarındaki “sefer etmek” deyimine yer verilir.

aşk ummânına düşdüm ne aceb kim sonu yok
ki bu deryâde sefer eyleyemez keşti-i nûh

G ha/2, 41

³²⁵ Türk Dil Kurumu, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri , (ET: 20.04.2017)

Sevgili, âşığın aklını başından alıp onu şaşkınlıkta bırakmıştır. Aşağıdaki beyitte “Bir şeyi, birini düşünemeyecek bir duruma getirmek, çok şaşırtmak.” anlamlarındaki “aklını almak” deyiminin kullanıldığını görülür. Beyitte “Aklını almak” deyimini ile aynı anlama gelebilecek “Hayrette bırakmak: Şaşmasına sebep olmak.” deyimini de “Hayrette koymak.” şeklinde zikredilmiştir.

meni hayrette goyup aklımı almış o güzel
bilemezem hiç niçün eylediğim bu âvâz G z/3, 48

Dîvân'da bazı deyimler tevriye sanatı ile birlikte kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin gül yanağının âşığın gönlüne can verdiğini belirtir. Sevgilinin, âşığın ruhuna gül yanağıyla fer verdiğini ifade edilir. Sevgilinin yanağını görmediğinde âşığın canının, cisminden ayağını çekeceği beyan edilir. Bu ifadede “ayak” kelimesi tevriyeli olarak kullanılır. Ayağ çekmek, Türkçe kadeh demektir.³²⁶ Aynı zamanda bu ifade “bir yerden ayağını çekmek” kullanımında olduğu gibi “sık sık gittiği bir yere artık uğramaz olmak, ilgiyi kesmek.” anlamlarında bir deyimdir.³²⁷

fer vermezsen ger gül-rühünle dile
çeksins cânım sensiz cismimden ayağ R XX/3-4, 120

Dîvân'da şairin, kan ve can kelimelerinin içinde geçtiği deyimleri fazlaca kullandığını görülmektedir. Kan ağlamak (Büyük bir üzüntü içinde bulunmak), kan dökmek (Ölüme yol açmak, cana kıymak), kan yutmak (Eziyet çekmek. Pek çok sıkıntı, azap, ıstırap çekmek.) deyimleri bunlardan bazılarıdır.

Sevgili taş kalplidir, âşığına yüz vermez. “Âşık, sevgiliye seslenerek” Ey taş kalpli sevgili, ben daima bağırimi kan eylerim, kan döküp kan ağlamaktan gözlerimde yaş kalmadı.” der. (G ş/1, 50) Sevgili, âşığından habersizmiş gibi davranır ondan tegâfül eder. Onun da bir can sahibi olduğunu bilmez. Âşığın kanını döker, onu imtihan etmekten vazgeçmez.

kan döker cânâne geçmez imtihânımdan benim
derd-mendem kim gönül bî-zâr cânımdan benim Muh 4/3-4, 91

İçinde “can” kelimesi geçen cânını almak, cânına minnet ve can vermek deyimleri de sıklıkla zikredilir. Şair, bir beyitte gönlünü kendine düşman görür.

³²⁶ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 114.

³²⁷ Türk Dil Kurumu, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58f8b987341a34.64216512, (ET: 20.04.2017)

Çünkü gönül, âşığın canını almak ve bu canı sevgiliye kurban etmek niyetindedir: Âşık, “Ey mahzûn, mükedder gönlüm! Eğer canımı sevgiliye kurban edeceksen ve sen benim düşmanım isen al artık canımı, yeter.” der. Gönül derdi, âşığın canına tak etmiştir. (G dal/2, 43) Bu beyitte “1) Öldürmek. 2) Canını verdirecek kadar memnun etmek. 3) Sıkıntıya sokmak.” anlamlarındaki “Cânını almak” deyimini ve yine “canını kurban etmek” deyimini birlikte kullanılmıştır.

“Cânına minnet” deyimini ise “Beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşıldığında duyulan memnuniyeti anlatmak için” kullanılan bir deyimdir. Âşık, sevgilinin hayaline kavuşmakla mutlu olur ve bu durumu “canına minnet” olarak görür.

âşık-ı şeydâ ne minnet cânımâ
yar hayâli yâr-i dildir hırz-ı cân G n/5, 62

Dîvân'da “1) Ölmek. 2) Ruha güç vermek. 3) Canlanmasına yol açmak. 4) Bir şeyi çok istemek.” anlamlarındaki “Can vermek” deyimini ise birçok beyitte karşımıza çıkar. Sevgilinin bir selamı âşığın ruhuna can verir. Aynı beyitte “Başkasının herhangi bir davranışı, sonradan kendisi için sürekli bir üzüntü kaynağı olmak.” anlamını ifade eden “yüreğine dert olmak” deyimini de vardır. Sevgilinin selamı âşığa hayat kaynağı olduğu gibi, onun sözleri de âşığın gönlüne dert olmuştur.

cânâ dile can verdi senin dünki selâmın
ol lutf idi lâkin dile derd oldu kelâmın Terci' 2/1, 83

Dîvân'da can vermekle aynı anlamı ifade eden “hayat vermek”, “hayat bulmak” deyimleri de zikredilir. Ayna, sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla nurlanmıştır. Nitekim âşığın gönlü de sevgilinin bakış lütfuyla hayat bulmuştur. Bir başka beyitte de âşık, gönlünün güneşi olan sevgiliden, can bahçesine hayat vermesini ister. Sevgili, âşığın cisminde aşkıyla hayat vermiştir.

sen hayat vermişsen ammâ cismime
senden aşık tapdı min derd ü marâz G dad/2, 52

“İhyâ eylemek” tabiri hayat vermek deyimıyla aynı anlamı ihtiva eder. Bu ifade, *Dîvân*'da iki beyitte geçer. Âşık, sevgiliden beklediği iltifat, ihsan ve itibarı hiçbir zaman göremez. Ona imdat eden kimse yoktur. Fakat âşık yine de sevgilinin kendisine hayat vermesini, kendisini ihya etmesini arzulamaktadır.

kimseden görmezsen ey dil iltifat

belki cânân eyler ihyâ nâgehân

G n/4, 62

Dîvân'da “Kıymak, gözden çıkarmak.” anlamındaki “fedâ etmek” deyimini “Cânını fedâ etmek” biçiminde kullanılır. Kendisini “Şeyda” olarak tanıtan şair, canının sevgiliye fedâ olduğunu belirtir. Sevgilinin yolunda canını bile gözden çıkaran âşık, sevgiliden mahrum olmaya dayanmamaktadır.

men kimem bir şâir-i şeydâ sanâ cânım fedâ
eyleme mahrûm-ı aşkın ol mana sen reh-nümâ

Terkîb 5/6, 81

Sevgili eğer âşığından canını istese bu iş çok kolaydır, âşık canını fedâ eder. Fakat âşığın sultanı olan sevgili, ne âşığın canına hayat verir ne de canını alır.

“Âh çekmek” deyimini *Dîvân*'da bir mısradaki zikredilir. Ve “1) Acı ile içini çekmek; 2) *mec.* İlenmek.” anlamlarında kullanılır. Aynı anlamdaki “âh eylemek” ifadesi de iki yerde zikredilir. Bir beyitte şair, sevgiliyi gördüğünde ah eyleyerek dertlerini ona anlatacağını dile getirir.

çok sözümlerim var ger unutmazsam üzün gördükte men
bir zemân âh eylerem dinlerse ger şeydâsını

Terkîb 2/2, 78

Dîvân'da “1) Görünmek. 2) Gösteriş yapmak.” anlamlarına gelen “boy göstermek” deyimini “arz-ı endâm etmek” biçiminde kullanılır. Şair, “Dostlar meclisinde herkes ayık ve herkesin aklı başında iken yüz yapraklı güle benzeyen sevgili o mecliste boyunu gösterse idi meclisteki bütün dostlar, sevgilinin güzelliği karşısında sarhoş olur ve kimse bir daha şarap içmez.” diyerek sevgilinin görünmesinin insanları sarhoş edeceğini belirtir.

arz-ı endâm etse biz huşyâr iken sad-berg-i gül
mest olurdu cümle yârân gayri içmezdi şarâb

G b/3, 36

Âşık sevgiliden ayrı düşmüştür. Bu ayrılık ona çok büyük acı verir. Beyitteki “ayrı düşmek” deyiminin anlamı “1) Birbirinden uzakta kalmak. 2) *mec.* Uyuşmamak.” tır.

çünkü senden ayrı düşdüm bilmezem eşyâ nedir
mül gözümde kaan olupdur gül rûh-î tâbân olur

Terkîb 4/3, 80

Dîvân'da “1) Dile düşmek. 2) Konuşma kudreti, yeteneği, olmayan varlık konuşmak, dillenenmek, lisana gelmek.” anlamlarını ihtivâ eden “dile gelmek” deyimini kinayeli olarak kullanılır. *Dîvân*'da sevgilinin âb-ı hayat çeşmesi olan dudaklarının

dile gelmesi istenir. (Mü/8, 70) Aşağıdaki mısradaki da dile gelmek deyimini, kinayeli olarak hem “Dilde söylensin.” hem de “Lisana gelsin.” anlamlarını ihtiva edecek şekilde zikredilmiştir: Gül aşkına her an dile “hû”lar gelsin.

gül aşkına her dem dile “hû”lar gelsin R XXVIII/4, 128

“Her yerde kendisinden söz edilmek.” anlamındaki “dillerde dolaşmak (gezmek)” deyimini *Dîvân*’da bir defa zikredilir. Sevgili, güzelliğiyle darb-ı mesel gibi dillerde gezmektedir.

ol hüsn ile dillerde gezer darb-ı meselsen
burhân-ı cemâlin Mü/4, 69

Dîvân’da “El açmak” ve “El çekmek” deyimlerine de yer verilir. El açmak, “1) Dilenmek. 2) Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak; 3) Kâğıt açmak.” anlamlarına gelir. Şair, gönlüne gül faslında gül goncası gibi açmasını, ümidini kaybetmemesini, sevgiliye el açmasını telkin eder. Beyitteki iki “Açmak” fiili cinaslı bir şekilde kullanılmıştır.

gül faslı gönül sen dahi gül goncası tek aç
ümmîdi bırakma yürü cânânına el aç G ç/1, 40

El çekmek ise “Vazgeçmek.” demektir. *Dîvân*’da bir mısradaki şair, tabiplerin aşk hastalığını tedaviden el çekmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü aşka tutulmak, şifasız bir derttir.

ey tabîb el çek ki bu derd özgedir bî-çâredir Muh 3/4, 90

Şahin Uçar *Dîvân*’ında “1) Yok olmak, ölmek. 2) *mec.* Yorulmak, bitkin duruma gelmek.” anlamlarındaki helâk olmak deyimini bir beyitte görülür. Âşığın cismi, sevgiliyi beklemekten, onun yolunu gözlemekten helâk olmuştur.

cânımı cânâne verdim almadı
oldu cismim intizârından helâk G kef/3, 59

“Kadrini bilmek” deyimini “Değerini bilmek, yararlanmak.” anlamlarındadır. Eserde birkaç yerde olumlu ve olumsuz kullanımlarıyla zikredilir. Zamane insanları kadir kıymet bilmeyebilir. Çoğu büyük insanın hayatta iken kadri bilinmemiştir. Şairin de gerçek değeri zamane insanlarınca anlaşılmamıştır. Fakat, Şahin Uçar bunu kendine dert etmez. Çünkü bu zamanda insan kadrini bilecek söz erbâbı kalmamıştır.

(G n/1, 62) Başka bir mısradaki ise şair âlemde şarabın değerini dert ehlinin bileceğini dile getirir.

âlemde meyin kadrini dert ehli bilir R XXV/3,125

Şair, sevgiliye olan aşkını dile getirirken gönlünün perîşan bir âşık olduğunu, gül gibi sevgilinin kadrini bilemeyeceğini ifade eder. Fakat gönül kıymet bilmesede de şair sevgilisinin kıymetini bilmekte ve onu Leylâ ile bir tutma gafletine düşmemektedir.

şûrîde gönüldür ne bilir kadrini ey gül
hâşâ ki tutam men seni leylâ ile hem-tâ G e/3, 35

“Kendini kaybetmek” deyimini “Özünü gayb eylemek” olarak zikredilir. Ve “1) Bayılmak. 2) Aşırı duygulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak.” anlamlarında kullanılır. Âşığın canı, sevgilinin yüzünü görmek için ona kavuşmak ister. Fakat âşık, sevgiliye kavuşmak bir yana kendini de kaybetmiştir.

can arardı vaslın ammâ çünkü rûyin görceğin
men özüm gayb eyledim geçdim visâlınden senin Terkîb 1/2, 77

Sevgilinin yüzündeki ben yuvarlaktır ve he harfine benzer. Yüzüne dökülen düzgün siyah saçlar da elif harfine benzer. Saçların yüze dökülmesiyle sevgilinin yüzünde “âh” yazılmış olur. Bu görünüşüyle sevgili, bir ömre degecek kadar güzeldir. Şair bu durumu “ömre bedel” deyimini ile ifade eder.

ey âh çeken zülf ile hâl ömre bedelsen
bir hayli vebâlin Mü/6, 70

Sevgili, bir avcıya benzetilmiş ve o avcı gibi sevgilinin saçlarının tuzağı, âşığın canını avlamıştır. Peri gibi güzel yüzlü sevgili, âşığın canını zincire vurmıştır.

sayd eyledi cânı dâm-ı zülfü
urmuş zincire bir perî-rû G v/3, 63

Sevda çekmek deyimini, “Birine tutkun olmak, aşk tutkusu içinde olmak.” anlamında bir deyimdir. Sevgilinin güzelliği dil-rübâdır. Gönül bu güzelliğin sevdâsını çeker.

çünkü hüsnün dil-rübâdır dil çeker sevdâsını
her geçen gün eyler efzûn hasret ü gavgâsını Terkîb 2/1, 78

Sevgililer eziyet edici, kan dökücüdür. Buna rağmen aşkın şiddetli arzusunu, meylini, hevesini zevk eden onunla eğlenen başıboş çaktır. Aşağıdaki beyitte “Eğlenmek.” anlamındaki “Zevk etmek” deyimini kullanılmıştır.

gerçi sen tek cevreden hun-hâre yoh
şevk-i aşkın zevk eden âvâre çoh
G h1/1, 42

Payına düşmek deyimini tevriyeli olarak kullanılır. “Bölüşmede hisse ayrılmak, belirli bir bölüm verilmek.” anlamındaki deyim *Dîvân*'da, gelincik lâlesinin gülün payına (hissesine) düştüğü ya da pâyine (ayağına) secde ettiği şeklinde zikredilir. “Pay” kelimesi hem hisse hem de ayak anlamlarında kullanılarak tevriye sanatı yapılır.

düşmezdi gülün pâyine bir lahza şekâyık
min secdesi var nâfe-i yâr aşkına illâ
K I/5, 22

Türk Dil Kurumunun "Allah versin" anlamında, dilencileri savmak için kullanılan bir söz³²⁸ anlamını verdiği “İnâyet ola” söz grubu *Dîvân*'da bir beyitte zikredilir.

bana olmazsa inâyet ola kim
olurum ben de bu râh üzre tebâh
G h/2, 64

Dîvân'da, yukarıda örnekleriyle izah edilen deyimlerin haricinde başka deyimler de tespit edildi. Bu deyimler de aşağıda listelenmiştir. Zikredilen deyimlerin anlamları ile geçtiği beyit veya mısra numaraları deyimlerin yanına kaydedildi:

- **Baş çekmek:** Herhangi bir konuda önde gitmek, önyak olmak. (G ş/2, 50)

-**Gönül eğlemek:** Mutlu, neşeli vakit geçirmek. (Terkîb 3/4, 79)

-**Gün görmek:** 1) Kötü bir sonla karşılaşmak, cezaya çarptırılmak. 2) Çocuklarının iyi, mutlu günlerini görmek. 3) Aybaşı görmek. (Me/10, 72)

-**Nutku tutulmak:** Korkudan, şaşkınlıktan ve öfkeden konuşamaz olmak. (G kaf/4, 58)

³²⁸ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=inayet%20ola&cesit=2&guid=TDK.GTS.54644980c19f67.45432830 , (ET: 20.04.2017)

-**Âleme destân olmak (Dillere destan olmak):** Herkes tarafından konuşulur olmak: (4/5, 80)

-**Revâ görmek:** Bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek. (Terkîb 5/2, 81)

-**Tuğrâ çekmek:** Osmanlı Devleti'nde ferman, berat ve resmî belgelere tuğra koymak. (K I/8, 22)

-**Vedâ' etmek:** 1) Vedalaşmak, esenleşmek. 2) *mec.* Sevilen bir şeyle olan ilgisini kesmek. (R XIX/3-4, 119)

-**Bağrı baş:** Ciğeri, kalbi yaralı. (G ş/3, 50)

-**Baş başa kalmak:** Biriyle veya bir şeyle yalnız kalmak. (Me/6, 72)

-**Fevt eylemek:** Yitirmek, elden kaçırmak. (Terci' 5/4,86)

-**Figân eylemek:** Bağırarak ağlamak, inlemek. (K I/13, 23), (Taştîr 7/2-3-4, 96)

-**Hâk olmak, Hâk ile yeksan etmek (olmak):** Yapı, şehir vb. için temelinden yıkıp harap etmek, bütünüyle ortadan kaldırmak veya kalkmak. (R XXIII/3-4, 123)

-**Hayrân olmak:** Çok beğenmek. (Terkîb 4/2, 80)

-**Lâf etmek:** Söz etmek. (G f/2, 57)

-**İlhâm almak:** Esinlenmek. (G m/1, 61)

-**Kurbân eylemek:** (Birinin veya bir şeyin) kurbanı olmak uğruna ızdırıp veya büyük üzüntü, sıkıntı çekmek, zarara girmek, ölmek. (G tı/5, 53)

-**La'l etmek (La'l olmak):** Konuşamaz duruma sokmak, susturmak. (G v/5, 63)

2. ATASÖZLERİ

Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında birçok deyim yanında çeşitli atasözlerine de yer verilmiştir. Eserdeki atasözleri ya tam metni ile kullanılmış ya da yakın anlamlı sözcüklerle ifade edilmiştir. *Dîvân*'da, tam olarak atasözü özelliği gösteren bir örnek tespit edebildik. O da "Tok acın hâlin bilmez." atasözüdür. Şair sevgilinin nazından,

tegafülünden yakınsa da bu hâlin normal olduğunu bilir. Âşıklık geleneği böyledir: Maşuk, naz; âşık, niyaz ehlidir. Sevgili, şeydâ âşığın acınacak hâlini gûyâ görmeyip naz etmeye devam eder. Bu normaldir çünkü tok olanlar açların hâlinen anlamaz.

nâz edir şeydâyı gûyâ görmeyir
açların hâlin ne bilsin çünkü toh

G h1/5, 42

Dîvân'da atasözü anlamına gelen darb-ı mesel ifadesine yer verilir. Malum olduğu üzere atasözleri belli bir millete mâl olmuş ve herkesin dilinde gezen, kalıplaşmış, anonim sözlerdir. Aşağıdaki mısradaki sevgilinin, güzelliğiyle darb-ı mesel gibi dillerde gezdiği dile getirilir.

ol hüsn ile dillerde gezer darb-ı meselsen

Mü/4, 69

Şeydâ *Dîvân*'ında bazı atasözlerinin ise tam metni ile değil ama yakın anlamlı sözcüklerle zikredildiği görülür. Kimi beyitlerde de atasözlerinin bir bölümünün zikredildiği müşahade edilir. Aşağıdaki beyitte âşığın zikir ve fikrinin sevgili olduğu belirtilir. Bu beytin “Dervişin fikri ne ise zikri de odur.” atasözü ile anlam ilişkisi olduğu görülmektedir.

senden ilhâm aldı cânâ dil müdâm
çünkü sensin zikr ü fikrim subh ü şâm

G m/1, 61

Yine “At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan (namı) kalır.” atasözünü hatırlatan bir anlam olayı, *Dîvân*'da bir terci'-i bentte şu şekilde zikredilir:

hâtırda ne cânân ne de dünyâ kalacak hem
dünyâda kalan şey kuru bir nâm değil mi?

Terci' 5/2, 86

SONUÇ

Divan edebiyatı alanında yüzyıllar boyu, binlerce sanatçı tarafından on binlerce eser verilmiştir. XIX yy.ın sonlarına doğru bu edebiyatın ihtişamı sona ermiştir. Fakat ilim ve kültür hayatımızın çok önemli bir zaman diliminde etkisi görülen bu edebiyat, bütün bütün kaybolmamıştır. XX. yy.ın ikinci yarısında bile divan geleneğinin etkisiyle şiirler kaleme alınmış, sınırlı sayıda da olsa divanlar tertip edilip neşredilmiştir. Şahin Uçar'ın Şeydâ *Dîvân*'ı da bu eserlerden biridir.

Bu çalışma ile XX. asırda kaleme alınmış olan Şahin Uçar *Dîvân*'ındaki geleneksel unsurlar incelendi. Şairin geleneği nasıl devam ettirdiği, klasik edebiyattaki hangi unsurları kullandığı, estetik değeri olan hangi mefhumlara yer verdiği irdelendi.

Şahin Uçar'ın hayatı, eserleri, sanatçı kişiliği, *Dîvân*'ı hakkındaki değerlendirmelerimiz şöyle özetlenebilir:

1- Şahin Uçar'ın renkli ve hareketli bir hayatı vardır. Şairlik, musikişinaslık, tarihçilik, bilim adamlığı, hattatlık ve müzehhiplik gibi birbirinden ayrı hususiyetleri kendinde toplayan “nev'i şahsına münhasır” ilginç bir kişiliği vardır.

2- Uçar'ın hem modern anlayışla hem de klasik tarzda yazdığı şiirleri, onun hem modern kültüre hem de geleneksel sanat anlayışına hakim olduğunu göstermektedir. Sanatçının besmele ve Fatıha suresi gibi hat sanatının dikkat çekici numunelerini yazması, tezhip sanatı ile ürünler vermesi, besteleri TRT repertuarına girecek kadar klasik müzikle ilgilenmesi onun çok yönlü sanatçı kişiliğinin göstergesidir.

3- Şairin modern, felsefî şiirlerinin yanında divan edebiyatı geleneğini de devam ettirip şiirler yazması, XX. yy.da divan şiiri zevk ve anlayışının canlılığını bir nebze de olsa koruduğunun delilidir.

4- Şahin Uçar'ın *Dîvân*'ında klasik edebiyat nazım şekillerinin özellikleri aynen kullanılmıştır. Kitapta yer alan şiirlerde, klasik üslupta tertiplenen bir divanda bulunan hemen her nazım şeklinin en az bir örneğine yer verilmiştir.

5- *Dîvân*'daki manzumelerde din ve aşk temaları ön plandadır. Âşık ve maşuğun vasıfları klasik edebiyat geleneğinin izlerini taşır. Âşıkâne söyleyişlerin yanı sıra, dînî-hikemî üslupla söylenmiş şiirler de dikkat çeker.

6- Divan edebiyatında sıklıkla rastlanan mazmun ve mefhumlar, Şahin Uçar *Dîvân*'ında da müşahade edilmektedir. Eserde teşbih, istiare, hüsn-i talil, mecaz-ı mürsel, tenasüp, tevriye, kinaye gibi divan edebiyatında en çok görülen edebi sanatlara yer verilmiştir. Eserin dili, sade, samimi, akıcı, külfetsiz bir dildir. Türkçe kelimelerin yanı sıra, Arapça ve Farsça kelimelerin de önemli yer tuttuğu söylenebilir. Yer yer Azerî Türkçesine ait ifadeler de yer verilir.

7- *Dîvân*'da dînî muhtevalı ifadelerin geniş yer tuttuğu, âyet ve hadis iktibaslarına yer verildiği görülmektedir.

8- Eserde aruz ölçüsünün farklı kalıplarına yer verilir. Şairin, aruz ölçüsünü kullanmada başarılı olduğu söylenebilir.

9- Şahin Uçar tarafından “Şeydâ” mahlası kullanılarak tertip edilen *Dîvân*, geleneği günümüze taşıyan en son eserlerden biridir.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî (1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ*, Mektebetu'l-Kudsî, Kahire, 1351, II
- AHMED B. HANBEL, el-Müsned I, 202, 461; V, 291.
- AKKAYA Hüseyin, “Nevres-i Kadim’in Gazve-i Bedr Adlı Mesnevisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2. Sayı: (1998).
- ALBAYRAK Nurettin, “Cem”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:7, TDV Yayınları, Ankara, 1993, s. 279-280.
- ALİYYU'L-KARÎ, Ali b. Sultan Ebu'l-Hasan Nureddin el-Molla el-Herevi (ö. 1014/1605) *Şerhu's-Şifâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421, I.
- ÂLÛSÎ, Şihâbuddîn Mahmud b. Abdillâh el-Hüseyini (1270/1854), *Ruhu'l-Maânî fi Tefsîri Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, thk: Ali Abdülbari Atiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415, VII, 453; IX, 116; XIV, 22, 24, 25; XV, 130, 168.
- ARSLAN Mehmet, “Divan Şiirinde Tavla ve Tavla İstılahları”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul, 2000.
- ARSLAN Mehmet, “Nedim Divanı'nda Mûsiki”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul, 2000.
- ARSLAN Mehmet, “Tasavvuf-nâme-i Zarîfî Üzerine”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul, 2000.
- AYVAZOĞLU Beşir, http://sahinucar.com.tr/?page_id=13603, (ET: 14.05.2017)
- AZİZOVA Elnure, “UKÂZ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:42, TDV Yayınları, Ankara, 2012, s. 61-62.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaki (ö. 458/1066), *Şuabu'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamid Hamid, Mektebetu'r-Rüşd ve Dâru's-Selefiyye, VII, Bombay, 2003.
- BOZKURT Nebi, “Hâfız”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:15, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 74-78.

BUHARÎ, Tevhid, 36; Müslim, İmân, s. 326-327.

CEBECİOĞLU Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1997.

CİRİT Hasan “Vaaz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:42, TDV Yayınları, Ankara, 2012, s. 404-407.

ÇELEBİOĞLU Âmil, “Âb-ı Hayât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:1, TDV Yayınları, Ankara, 1988, s. 3-4.

DEMİRCİ Kürşat, “Kafdağı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:24, TDV Yayınları, Ankara, 2001, s. 144-145.

DEMİRCİ Mehmet, “Hâzret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:17, TDV Yayınları, Ankara, 1998, s. 146-147.

DEMİRCİ Mehmet, “Tasavvuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:15, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 178-179.

DURMUŞ İsmail, “Seci”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:36, TDV Yayınları, Ankara, 2009, s. 273-275.

ERDOĞAN Mehtap, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 2013.

ERKAL Mehmet, “Zekat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:44, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 197-207.

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI, *Marifetnâme*, (Sadeleştirenler: Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç), Çelik Yayınevi, İstanbul, 2012.

ET-TAYÂLİSÎ, el-Müsned s. 46.

FIĞLALI Ethem Ruhi, “Hüseyin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:18, TDV Yayınları, Ankara, 1998, s. 518-521.

GEMUHLUOĞLU Fethi, *Dostluk Üzerine*, İz Yayıncılık, 3. baskı, İstanbul, 2015.

HARİS B. ESED EL- MUHASİBÎ, Ebû Abdillâh (243/857) *Fehmu'l-Kur'an ve Maanîhi*, thk: Hüseyin Kutlu, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1398.

HARMAN Ömer Faruk, “Yûsuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:44, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 1-5.

IŞIK İhsan, “Taşer, Dündar”, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C:8, 1. Baskı, Elvan Yayınları, Ankara, 2006, s. 3452.

İBN HİBBÂN, Ebu Hâtim Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî, (ö. 354/965), *el-İhsân fi Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk: Şuayb el-Arneût, Müessesetu’r-Risâle, , XII, Beyrut, 1988.

İBN-İ MACE, *Zühd*, 37; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/75.

KANDEMİR M. Yaşar, “Muhaddis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:30, TDV Yayınları, Ankara, 2005, s. 392-394.

KARA Mustafa, “Havf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:16, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 528-531.

Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meâli, (Haz. Hayrettin Karaman vd.), TDV Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2015.

KURNAZ Cemal, *Eski Türk Edebiyatı*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

MÜTERCİM ASİM EFENDİ, *Burhân-ı Katı*, (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK Yayınları, İstanbul, 2009.

NİYAZİ Mehmet, <http://sahinucar.com.tr/sahin-ucar/on-the-media/> (ET: 19.11.2017).

OCAK Ahmet Yaşar, “Âb-ı Hayât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:1, TDV Yayınları, Ankara, 1988, s. 1-3.

ONAY Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, MEB Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004.

ÖNGÖREN Reşat, “Zikir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:44, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 409-412.

ÖZ Mustafa, “Kerbela”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:25, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 271-272.

ÖZTUNA Yılmaz, “Şahin UÇAR”, *Türk Mûsikisî Akademik Klasik Türk San’at Mûsikisî’nin Ansiklopedik Sözlüğü*, C:2, Orient Yayınları, Ankara, 2006.

ÖZTÜRK Zehra, “Kerbela”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:44, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 552-553.

PALA İskender, “Âyîne-i İskender”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:4, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 252.

PALA İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1999.

PALA İskender, *Divan Edebiyatı*, Ötüken Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1999.

ŞEMSETTİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 1996.

ŞENTÜRK Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, Cilt:1, OSEDAM, 1. Baskı, İstanbul, 2016.

TARLAN Ali Nihat, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Akçağ Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2014.

TOPALOĞLU Bekir, “Âhîret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:1, TDV Yayınları, Ankara, 1988, s. 543-548.

TÜRK DİL KURUMU, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri, (ET: 20.04.2017) .

TÜRK DİL KURUMU, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58f8b987341a34.64216512 , (ET: 20.04.2017).

TÜRK DİL KURUMU, *Güncel Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=inayet%20ol a&cesit=2&guid=TDK.GTS.54644980c19f67.45432830, (ET: 20.04.2017).

UÇAR Şahin, *Araplar'ın Anadolu Seferleri*, Şûle Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012.

UÇAR Şahin, *Dil ve Felsefe*, Şûle Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012.

UÇAR Şahin, *Dîvân*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011.

UÇAR Şahin, *İnsanın Yeryüzü Macerası*, Şûle Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011.

UÇAR Şahin, *Kültür, Teknoloji ve Sanat Yazıları*, Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012.

UÇAR Şahin, *Mâlihulyâ*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.

UÇAR Şahin, *Sen Şarkını Söyle*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012.

UÇAR Şahin, *Tarih Felsefesi Açısından İslâm'da Mülk ve Hilâfet*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011.

UÇAR Şahin, *Tarih Felsefesi Yazuları*, Şûle Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012.

UÇAR Şahin, Türk Musikisi Ansiklopedisi Hakkında, http://sahinucar.com.tr/?page_id=9941, (ET: 20.04.2017).

UÇAR Şahin, *Varlığın Mânâ ve Mazmunu*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

ULUDAĞ Süleyman, “Dünya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:10, TDV Yayınları, Ankara, 1994, s. 22-25.

ULUDAĞ Süleyman, “Belâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:5, TDV Yayınları, Ankara, 1992, s. 380.

ULUDAĞ Süleyman, “Niyaz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:33, TDV Yayınları, Ankara, 2007, s. 165-166.

ULUDAĞ Süleyman, “Reca”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:34, TDV Yayınları, Ankara, 2007, s. 502.

ULUDAĞ Süleyman, “Uzlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:42, TDV Yayınları, Ankara, 2012, s. 256-257.

YAVUZ Salih Sabri, “Mi'râc”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:30, TDV Yayınları, Ankara, 2005, s. 132-135.

YAVUZ Yusuf Şevki ve ÇETİN Abdurrahman, “Âyet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:4, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 242-244.

YAVUZ Yusuf Şevki, “Hamdele”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:15, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 448-449.

YAVUZ Yusuf Şevki, “Bezm-i Elest”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:6, TDV Yayınları, Ankara, 1992, s. 106-108.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ramazan ÇELİK
Uyruğu : Türk
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.08.1981/Şiran
e-posta : ramazancelik129@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği	2004
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bölümü	2017

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
17.09.2004	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı	KPDS	ÜDS	TOEFL	EILTS
	()	()	()	()